

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**ON SEKİZİNCİ YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE
ULÜ'L-‘AZM PEYGAMBERLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SELVİ GÜZ

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ NURGÜL SUCU KÖROĞLU**

KONYA-2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selvi GÜZ
	Numarası	164201011001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI / ESKİ TÜRK EDEBİYATI
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tezin Adı	ON SEKİZİNCİ YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE ULÜ'L - 'AZM PEYGAMBERLER

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Selvi GÜZ

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selvi GÜZ
	Numarası	164201011001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI / ESKİ TÜRK EDEBİYATI
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Dr.Öğr. Üyesi Nurgül SUCU KÖROĞLU
	Tezin Adı	ON SEKİZİNCİ YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE ULÜ'L-'AZM PEYGAMBERLER

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan ON SEKİZİNCİ YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE ULÜ'L-'AZM PEYGAMBERLER başlıklı bu çalışma 27/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman ve Üyeler Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Dr. Öğr. Üyesi Nurgül SUCU KÖROĞLU	
Prof. Dr. Semra TUNÇ	
Doç. Dr. Şerife AKPINAR	

ÖN SÖZ

XVIII. yüzyıl gerek askerî gerekse siyasi pek çok çalkantının yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Bu yüzyıl her ne kadar Osmanlı Devleti'nin gerileme ve çöküş yıllarına denk gelse de “*Lâle Devri*”¹ gibi özellikle mimarî alanında olmakla birlikte sosyal yaşantıda, güzel sanat dallarından resim ve edebiyat gibi çeşitli alanlarda atılımların yaşandığı bir dönemi de içinde barındırır.

XVIII. yüzyılın değişen şartlarından etkilenmiş olsa da Nedîm ve Şeyh Gâlib'in öncülük ettiği iki farklı üslûp dışında klasik şiirimizin varlığını geleneksel olarak devam ettirdiğine şahit oluruz. Belirli düşünce, imaj ve ifade kalıplarının sürekli tekrarlandığı yani geleneğe bağlı bir ilerleme gösteren klasik şiirde “bıkr-i ma'nâ” arayışları bu yüzyılda da belirgin şekilde devam etmiştir. Diğer yüzyıllara oranla şair sayısı çoktur ancak bu nicelikçe fazlalığa karşılık şiirdeki nitelik düşmüştür. Daha çok bir nazire edebiyatı yani kısmen taklit edebiyatı oluşmuştur diyebiliriz. Nitekim bir şairin naziresine bile nazireler yazılması bunun kanıtıdır. Tarih düşürmenin de bu dönemde bariz biçimde arttığını söyleyebiliriz.

Devirler ve şartlar değişse de klasik şiirimizde değişmeyen, geleneğin sürekliliğidir. Yani eserler birçok gelenekten, sanat anlayışından, dinî menkıbelerden, Doğu ve Batı kültür ve sanatlarından etkilenecek birikimsel olarak gelişir ve gelecek nesillere aktarılır. Bizim çalışmamıza yön veren ise İslâmiyet'in ana kaynaklarından Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerde geçen “Ulû'l-'Azm Peygamberler”in klasik şiirimizde nasıl ele alındığı olmuştur. Kısaca Ulû'l-'Azm; yüce Allah'ın kendilerinden yerine getirilmesini istediği (emrettiği) şeylerde kararlılık, sabır ve gayret gösteren (peygamberler), anlamında bir terkiptir.

Bu çalışmamızda XVIII. yüzyıl divan edebiyatı sahasında yetişmiş ve divan sahibi on şairimizi belirledik. Bu şairlerin divanlarından hareketle XVIII. yüzyıl klasik şiirimizde Ulû'l-'Azm [Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ, Hz. 'Îsâ ve Hz. Muhammed (SAV)] Peygamberlerin ve onların kıssalarının nasıl ve hangi yönlerden ele alındığını tespit etmeyi ilke edindik.

“*XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Ulû'l-'Azm Peygamberler*” isimli bu çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır:

Giriş bölümünde; tezi şekillendirme sürecine değinildikten sonra, Ulû'l-'Azm Peygamberlerin kimler olduğu hakkında bilgi verilip bu peygamberlerin ortak özelliklerine yer verilmiştir.

Birinci bölümde; XVIII. yüzyıl klasik edebiyatının genel özellikleri aktarılmış, çalışmamıza kaynaklık eden on divanın, şairleri hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde; âyet ve hadîslere atıfta bulunarak peygamber kıssaları derlenmiş, ilgili başlıklar altında o konuyla ilgili beyitler: “**sayfa, şiir ve beyit**” numarasıyla tasniflenerek verilmiştir.

¹ 1718 yılında Osmanlı ile Avusturya ve müttefiki Venedik arasında yapılan Pasarofça Antlaşması ile başlayan, 1730 yılında yaşanan Patrona Halil İsyanı ile sona eren döneme verilen isimdir.

Konunun değerlendirilmesinden elde edilen veriler de sonuç kısmında ve tablolaştırılarak verilmiştir.

Klasik şiir gibi geleneksel sanat dallarında birikim ve metinler arasılığın önemi yadsınamaz. Ben de bu çalışmam ile klasik şiirin kaynaklarından birini yakından tanıma ve inceleme imkânı buldum. Hep anlatılagelen ya da bir yerlerde okuduğumuz Ulü'l-‘Azm Peygamberlerin kıssalarına bir de şiir penceresinden; şairlerin gözünden ve hayal dünyasından bakma zevkine eriştim. Başta beni yetiştiren ve her daim arkamda olan aileme, 7/24 moral motivasyon kaynağı dostum Dilek Coşkun’a ve eviri metindeki emekleri için dostum Saadet Sündüs’e teşekkürü borç bilirim. Bu önemli süreçte ilimlerinden ve çalışma şekillerinden istifade ettiğimiz kıymetli hocalarım Prof. Dr. Ahmet Sevgi’ye, Prof. Dr. Semra Tunç’a, Dr. Öğr. Üyesi Erol öm’e ve özellikle sabrı, özverisi ve yapıcı tavırlarıyla bizleri her daim yüreklendiren ve engin bilgisini bizlerden esirgemeyerek çalışmalarımızda bizlere anlayışla rehberlik eden kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Nurgöl Sucu Köroğlu Hanımefendi’ye çok teşekkür eder, saygı ve sevgilerimi sunarım.

Selvi GÜZ
KONYA-2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selvi GÜZ
	Numarası	164201011001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI / ESKİ TÜRK EDEBİYATI
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Nurgül SUCU KÖROĞLU
	Tezin Adı	ON SEKİZİNCİ YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE ULÜ'L-‘AZM PEYGAMBERLER

ÖZET

XVIII. yüzyıl divan şiirini şekillendiren en önemli unsurlar hiç şüphesiz İslâmî kaynaklardır. Kur’ân âyetleri ve hadis-i şerifler başta olmak üzere bu kaynakların başlıcaları peygamber kıssaları ve mucizeleri, İslâm tarihi, dinî menkıbeler, Türk tarihi ve kültürüdür. Hatta Yunan, İran, Hint ve Arap kültürlerinin etkileri de söz konusudur.

Bu çalışmamızda XVIII. yüzyılda yaşamış olan “Divan” sahibi 10 önemli şairin Ulü'l- ‘Azm adı verilen beş büyük peygamberi (Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ, Hz. ‘Îsâ ve Hz. Muhammed) şiirlerinde nasıl ele aldıklarını, onları ve yaşadıkları olayları hangi duyuş ve ifade şekilleriyle şiire aktardıkları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: XVIII. yüzyıl Türk edebiyatı, Ulü'l-‘Azm peygamberler, divan.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selvi GÜZ
	Numarası	164201011001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI / ESKİ TÜRK EDEBİYATI
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Dr. Öğretim Üyesi Nurgül SUCU KÖROĞLU
	Tezin İngilizce Adı	ULÜ'L-‘AZM PROPHETS IN THE 18. CENTURY’S DİVAN POETRY

ABSTRACT

The most significant issues which embodied the Divan Poetry (Ottoman Poetry) in the eighteenth century, were undoubtedly Islamic resources. The main resources were stories and miracles of prophets, Islamic history, religious epics, Turkish history and culture, including the verses of the Koran and the hadiths at first. Even the effects of Greek, Iran, Indian and Arabian cultures were matters of subject.

Our research focused on how 10 important poets having “Divan (Collected Poems)” and living in the eighteenth century handled with five great prophets named as Ulü'l- ‘Azm (Prophet Noah, Prophet Abraham, Prophet Moses, Prophet Jesus and Prophet Muhammad) in their poems, how they transferred themselves and their experiences into poems in their own perceptions and expressions.

Key Words: Turkish literature in the eighteenth century, Ulü'l-‘Azm prophets, divan.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası.....	ii
Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ.....	xv
ULÜ'L-‘AZM PEYGAMBERLER	4
1-Bütün Peygamberlerin Ulü'l-‘Azm Olduğu Görüşü:	5
2- Peygamberlerin Bir Kısımının Ulü'l-‘Azm Olduğu Görüşü:.....	5
ULÜ'L- ‘AZM PEYGAMBERLERİN ORTAK YÖNLERİ	7
1. Ulü'l-‘Azm Peygamberlerin Kur’ân-ı Kerîm’de Adı Geçen Seçkin Ailelere	7
Mensup Olmaları.....	7
2. Kendilerinden Sağlam Söz Alınmış Kişiler Olmaları	8
3. Hepsinin Resûl Olarak Görevlendirilmeleri	9
4. Şeriât Sahibi Olmaları	9
5. Yüce Allah’ın Bazı Yönlerden Kendilerini Üstün Kılması	10
6. Sabır ve Sebatta Öncü Olmaları	11

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. XVIII. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI.....	12
1.2. XVIII. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATININ ÖNEMLİ TEMSİLCİLERİ.....	15
1.2.1. ESRÂR DEDE (d. ?-ö. 1211/1796)	16
1.2.2. FITNAT HANIM (d. ?-ö. 1194/1780).....	17
1.2.3. HAŞMET (d. ?-ö. 1182/M.1768-69)	19
1.2.4. İZZET ALİ PAŞA (d. 1691-92? -ö. 1147/1734)	20

1.2.5. KÂNÎ (d. 1124/1712-ö. 1206/1792)	21
1.2.6. KOCA RÂGİB PAŞA (d. 1699/1110 -ö. 1176/1763)	24
1.2.7. NAHÎFÎ (d. 1056-57/1646-47-ö. 1151/1738)	24
1.2.8. NEDÎM (d. 1681?-ö. 1143/1730)	27
1.2.9. SÜNBLZÂDE VEHBÎ (d. 1133/1718 -ö. 1224/1809)	28
1.2.10. ŞEYH GÂLİB (d. 1171/1757-58- ö. 1213/1799)	30

İKİNCİ BÖLÜM

XVIII. YÜZYIL DÎVÂNLARINDA ULÛ'L-^ç AZM PEYGAMBERLER	33
2.1.HZ. NÛH	33
2.1.1. BÜYÜK TÛFÂN VE GEMİ	34
2.1.2. AŞÛRE BAHSİ	40
2.1.3. ÖMRÜ	41
2.1.4. “NECİYYULLÂH” OLUŞU	43
2.2. HZ. İBRÂHİM.....	46
2.2.1. SEÇKİN BİR SOYDAN GELMESİ VE HANÎF OLUŞU	47
2.2.2. DİĞER PEYGAMBERLERİN ONUN SOYUNDAN GELMESİ	49
2.2.3. “HALÎLULLÂH” OLUŞU	50
2.2.4. NEMRÛD’LA MÜCADELESİ.....	52
2.2.5. PUTLARI KIRMASI, ATEŞE ATILMASI VE ATEŞİN GÛLİSTANA DÖNÜŞMESİ	54
2.2.6. KURBAN HADİSESİ	56
2.2.7. KÂ ^ç BE’Yİ İNŞA ETMESİ.....	57
2.2.7.1. Makâm-ı İbrâhîm	59
2.2.8. ZEMZEM.....	59
2.2.9. MİSÂFİRPERVERLİĞİ VE SOFRASI	61
2.3. HZ. MÛSÂ.....	64
2.3.1. “MEDYEN’E GELMESİ VE HZ. ŞU ^ç AYB’IN YANINDA ÇALIŞTIĞI” GÖRÜŞÜ	65
2.3.2. MUCİZELERİ	67

2.3.2.1. Yed-i Beyzâ	68
2.3.2.2. ‘Asâ.....	71
2.3.3. TÛR-I SÎNÂ, ŞECER-İ TÛR, ÂTEŞ, CENABIHAK’IN TECELLİSİ, VÂDÎ-İ EYMEN / VÂDÎ-İ TUVÂ	73
2.3.3.1. Vâdî-i Eymen, Vâdî-i Tuvâ	74
2.3.3.2. “Kelîmullâh” Oluşu	77
2.3.4. KÂRÛN	78
2.3.5. TEVRAT.....	80
2.3.6. KAVMİNİN ÂSÎ VE NANKÖR OLMASI.....	80
2.3.6.1. MENN Ü SELVÂ.....	81
2.3.7. HIZIR (AS) İLE KARŞILAŞMASI	83
2.4. HZ. İSÂ.....	86
2.4.1. MESÎH OLUŞU.....	88
2.4.2. RÛHULLAH OLUŞU	90
2.4.3. ANNESİ HZ. MERYEM.....	91
2.4.4. MUCİZELERİ	93
2.4.4.1. Kundakta İken Konuşması.....	93
2.4.4.2. Çamurdan Yaptığı Kuşlara Üfleyerek Hayat Vermesi	94
2.4.4.3. Hastalara Şifâ Vermesi	95
2.4.4.4. Körlerin Gözünü Açması	98
2.4.4.5. Ölüleri Diriltmesi.....	98
2.4.4.6. Sofrası (Mâide)	100
2.4.4.7. İncil	101
2.4.6. SEMÂYA YÜKSELİŞİ (REF‘ İ).....	104
2.4.7. ÂHİR ZAMANDA NÜZÛLÜ	106
2.4.7.1. Mehdî.....	108
2.4.8. İĞNESİ (SÛZEN).....	109
2.4.9. MERKEBİ	111
2.4.10.‘İSEVÎ SEMBOLLER.....	111

2.4.10.1. Sûret-i Meryem, Tasvîr-i Îsâ.....	111
2.4.10.2. Eklisa- Mug-beçe.....	112
2.4.10.3. Büt- Bütgede-Büthâne	113
2.4.10.4. Tersâ- Tersâ-beçe.....	113
2.4.10.5. Deyr - Manastır.....	114
2.4.10.6. Çelîpâ - Haç (İstavroz).....	115
2.4.10.7. Ta‘mîd (Vaftiz) - Vaftizci Yahyâ	116
2.4.10.8. Papa.....	116
2.4.10.9. Çan- Nâkûs	116
2.4.10.10. Zünnâr.....	117
2.5. HZ. MUHAMMED (SAV).....	119
2.5.1. DOĞUMU	120
2.5.2. MÜBAREK SOYU.....	123
2.5.2.1. Kureyşli Olması	124
2.5.2.2. Hâşimoğulları’ndan Olması.....	125
2.5.2.3. Babası Abdullah.....	125
2.5.3. ÜMMÎ OLUŞU.....	126
2.5.4. RAVZA-İ MUTAHHARA.....	128
2.5.5. VAHİY.....	129
2.5.5.1. Nur Dağı (Cebel-i Nûr).....	130
2.5.6. PEYGAMBERLİĞİ.....	131
2.5.6.1. Nübüvvet Mührü.....	132
2.5.7. NÛRU	133
2.5.8. PÂK OLUŞU	135
2.5.9. EMÎN OLUŞU	137
2.5.10. HABÎBULLÂH OLUŞU / SEBEB-İ MEVCÛDÂT/ MAZHÂR-I “LEVLÂKE LEVLÂK” OLMASI.....	139
2.5.11. ŞEFÂ‘ ATİ	142
2.5.12. RAHMETİ	146

2.5.13. LİVÂ-İ HAMD	147
2.5.14. MAKÂM-I MAHMÛD	148
2.5.15. EBÛ CEHİL'İN DÜŞMANLIĞI.....	150
2.5.16. EBÛ LEHEB'İN DÜŞMANLIĞI.....	152
2.5.17. SÎRET VE SÛRET GÜZELLİĞİ	153
2.5.18. KEVSER SAHİBİ OLUŞU	156
2.5.19. BELÂGAT VE FESÂHATİ	159
2.5.20. MÛBÂREK İSİMLERİ	161
2.5.20.1. Muhammed	161
2.5.20.2. Ahmed.....	162
2.5.20.3. Mahmûd	165
2.5.20.4. Mustafâ	166
2.5.20.5. Hâtem (Hatemü'l-Enbiyâ)	168
2.5.20.6. Resûl	169
2.5.20.7. Künyesi: Ebu'l-Kâsım	171
2.5.21. HZ. PEYGAMBERE (SAV) ATFEDİLEN MOTİFLER	171
2.5.21.1. Dürr-i Yetîm	171
2.5.21.2. Âyet-i Rahmet / Âyet-i Gufrân	173
2.5.21.3. İki Cihân Serveri / Fahr-i Kâinat / Fahr-i Dü Âlem / Habîb-i Ekrem/ Habîb-i Kibriyâ/ Mahbûb-ı Ezel/ Seyyidü'l-Beşer/ Seyyidü'l-Kevneyn	174
2.5.21.4. Sultânü'r-Rusul / Şâh-ı Rusul / Şehenşâh-ı Rusul / Fahrü'l-Enbiyâ /Fahrü'l-Mürselîn.....	176
2.5.22. SAVAŞLARI, ALLAH YOLUNDA CEHD Ü GAYRETİ	177
2.5.22.1. Bedir Savaşı	179
2.5.22.2. Uhud Savaşı	181
2.5.23. MUCİZELERİ	183
2.5.23.1. Kur'ân-ı Kerîm	183
2.5.23.2. Sünneti	186
2.5.23.3. Hadîs-i Şerîfleri.....	188

2.5.23.4. Mi' râc	191
2.5.23.5. Ay'ın Yarılması (İnşikâku'l-Kamer / Şakku'l-Kamer)	204
2.5.23.6. Parmağından Su Akıtması	205
2.5.23.7. Göğsünün Yarılması (Şakk-ı Sadr).....	207
2.5.23.8. Ashâbına Toprak Kaptan Ziyafet Vermesi	208
2.5.23.9. Cansız Varlıkların Konuşması (Cemâdâtın Nâtik Olması).....	209
2.5.24. HIRKA-İ ŞERÎF	212
2.5.25. HZ. MUHAMMED (SAV)'E SALEVÂT GETİRİLMESİ.....	212
2.5.26. EHL-İ BEYT / ÂL-İ ÂBÂ	213
SONUÇ	218
KAYNAKLAR	225
Özgeçmiş	232

TABLolar LİSTESİ

Tablo.1: Hz. Nûh ile İlgili Beyit Sayısı ve Konu Dağılımı	45
Tablo.2: Hz. İbrâhîm ile İlgili Beyit Sayısı ve Konu Dağılımı.....	63
Tablo.3: Hz. Mûsâ ile İlgili Beyit Sayısı ve Konu Dağılımı	85
Tablo.4: Hz. İsâ ile İlgili Beyit Sayısı ve Konu Dağılımı	117
Tablo.5: Hz. Muhammed (SAV) ile İlgili Beyit Sayısı ve Konu Dağılımı	216
Tablo.6: Ulü'l- ^ç Azm Peygamberler ile İlgili Beyit Sayıları ve Konuların Dağılımı....	219

KISALTMALAR

AS	Aleyhisselâm
bk.	Bakınız
C.	Cilt
CC	Celle celâluhû
çev.	Çeviren
DKS	Dinî Kavramlar Sözlüğü
G.	Gazel
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazret-i
K.	Kaside
L.	Lugaz
M.	Mesnevi
Muk.	Mukatta'ât
Mur.	Murabbâ
Mus.	Musammat
Müs.	Müseddes
Müz.	Müstezat
Nşr.	Neşreden
R.	Rubâi
RA	Radıya'llâhu 'anh
s.	Sayfa
S.	Sayı
SAV	Sallallâhu 'aleyhi vesellem
T.	Tarih, Tevârih (Dîvânlardaki bu başlık altındaki tüm şiirler için)
Tah.	Tahmis
Tes.	Tedis
Tb.	Terkîb-i bent
Tc.	Tercî-i bent
TDEA	Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
TDV	Türk Diyanet Vakfı
vd.	ve diğerleri, ve devamı
vs.	ve sâire
Yay.	Yayınevi, Yayınları
yty	Yayın tarihi yok
yyy	Yayın yeri yok

GİRİŞ

XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin askeri, siyasi, iktisadi ve ilmi pek çok alanda gerileme ve çöküş dönemlerini yaşadığı devirdir. Bu dönem edebiyatı da buna paralel olarak yeni bir gelişim ve atılım gösterememiş daha çok geleneğin devamı şeklinde varlığını sürdürmüştür. Yeni birtakım ekoller bu dönemde kökleşmeye başlasa da ciddi atılımlar yaptığını söyleyemeyiz. Ancak bir dönem “Lâle Devri” adı verilen zaman diliminde mimaride, kültürel ve edebi pek çok alanda şaheserler vücuda getirildiğine şahit oluruz.

Osmanlı'nın XVIII. asır gibi hâlâ kuvvetli bir çağında, Lâle Devri, Osmanlı sarayının Batı dünyasındaki medenî atılımların farkına vararak aynı hamleleri Türkiye için de elzem gördüğü çağdı. Bu devirde devletin, Avrupa'nın üstünlüğünün toptan tüfekten çok eğitimde, kültürde ve matbaada olduğunu fark edip yeni medeniyeti yurdumuza bu yollarla getirmek isteyişi dikkat çekicidir. Fakat ne yazık ki bu dönem de uzun sürmemiş Osmanlı Devleti sona biraz daha yaklaşmıştır.

Patrona Halil İsyanı gibi halkın topyekûn isyanına neden olan karmaşıklıkların yaşandığı bir dönemde edebiyatın bu olaylardan etkilenmemesi mümkün görünmemektedir.

Bu yüzyıl şair kadrosu bakımından eski edebiyatın en zengin dönemidir. Buna rağmen niceliğin çokluğu, niteliği olumlu yönde etkileyememiştir. Bu dönemin belli başlı özellikleri Nâbî'nin etkisinin bu yüzyılda da devam etmesi, Nedîm ve Gâlib'de görülen yeni tarzların döneme hakim olması şeklindedir.

Klasik şiir, bir semboller, mazmunlar ve mecazlar şiiridir. Özellikle XVIII. yüzyıl şiirinde bunun bir adım daha ileriye taşındığını görürüz. Nitekim yeni mecaz ve söyleyiş (bikr-i ma'nâ) arayışının “Sebk-i Hindî” üslûbu ile şiirde yeni bir soluk, farklı bir söyleyiş oluşturma çabasına dönüştüğüne şahit oluruz. Uzun tamlamalar ve kapalı mazmunlarla Şeyh Gâlib'in dehasını sergilediği bu akım ile Nedîm'in şiiri halk edebiyatına yaklaştırabildiği sade bir söyleyişle “yerlileştirme (mahallîleşme) akımı” bu dönem klasik şiirimizde öne çıkan en önemli iki ekol olmuştur. Takipçileri onların açtığı bu yolda şairlik maharetlerini sergilemeye çalışmışlardır.

Dönemin getirmiş olduğu askeri, ekonomik, toplumsal vb. değişimler doğal olarak edebiyata da yansımıştır. “Son Klasik Dönem” diyebileceğimiz XVIII. yüzyıl edebiyatı daha çok bir nazire edebiyatı görünümü arz eder. Sebk-i Hindî ile birlikte, sanatın hüner göstermeye dönüşmesi ile tarih, muamma ve lügaz türünde artışa sebep olmuştur.

Klasik Türk şiirinde şairi ve eserini doğru anlayabilmek için onun yaşadığı çevrenin, üslubunu oluşturan şartların, etkilendiği otoritelerin, kültürünün ve inanç dünyasının kaynakları tespit ve tahlil edilmelidir. Çünkü klasik edebiyat gibi gelenek

edebiyatlarında, edebi eserlerin doğru bir şekilde anlaşılıp, değerlendirilmesinde metinler arası büyük önem taşımaktadır. Klasik şiirin kaynaklarından olan Kur'ân-ı Kerîm, hadîs-i şerîfler, peygamber kıssaları vb. de en başta incelenmesi gereken alanlardandır.

İşte biz de bu çalışmamızda bu alanda önemli olduğunu düşündüğümüz Ulü'l-'Azm Peygamberlerle ilgili bu çalışmayı hazırladık. Ulü'l-'Azm yüce Allah'ın kendilerinden yerine getirilmesini istediği (emrettiği) şeylerde kararlılık, sabır ve gayret gösteren (peygamberler), anlamında bir terkiptir demiştik .XVIII. yüzyılda yaşamış olan "Divan" sahibi 10 önemli şairin, Ulü'l-'Azm adı verilen beş büyük peygamberi (Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ ve Hz. Muhammed SAV) şiirlerinde nasıl işlediklerini ele aldık.

İlk aşamada; tezimizin başlığını oluşturan Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerde bahsi geçen "Ulü'l-'Azm peygamberler"i ve onlarla ilgili olayları tespit ederek detaylı bilgiye ulaşmak bu çalışmada önceliğimiz oldu.

İkinci aşamada; XVIII. yüzyıl divan edebiyatının özellikleri ve o dönemde sanat gücüyle öne çıkmış 10 büyük şairimizin kısaca hayat hikâyelerini, edebî kişiliklerini ve eserlerini vermeye çalıştık. Tezimizin kaynağı olarak kullandığımız bu 10 büyük şairi yetiştikleri coğrafi sahaya göre seçerek temsil ettikleri sahayı örneklemelerini sağlamaya çalıştık.

Üçüncü aşamada; her bir divanda ismen veya alakalı olarak Ulü'l-'Azm peygamberlerle ilişkili beyitleri tespit edip bunların sayfa, şiir ve beyit numaralarını kaydettik.

Dördüncü aşamada; konu başlıkları belirleyerek tasnifleme yaptık. Tasniflemelerimizi daha sonra işlerken şairleri alfabetik sırayla vermeyi uygun gördük.

Beşinci aşamada; aynı şairin, aynı konudaki beyitlerinden bir kısmını seçerek diğerlerine dipnotlarda yer verdik.

Altıncı aşamada; tez içerisinde aktarılan bilgilerden yola çıkarak sonuçlandırma kısmına geçip bunları tablolar halinde doküman olarak sunmaya çalıştık.

Yedinci aşamada; bütün konularla ilgili verilen dipnotlardan oluşan kaynakların derlenmesi ve "Kaynaklar" bölümüne aktarılması bu çalışmada izlenen başlıca yöntem ve tekniklerdendir.

Çalışmamızın tamamında izlenen bir yol olarak, karşılaştığımız birden fazla konuyla alakalı beyitleri, bizce en çok dikkat çeken özelliğinin yer aldığı konu başlığına dâhil ettik.

Çalışmamıza temel oluşturan divanların künyelerini, kaynaklar başlığı altına dahil etmenin yanı sıra burada da vermenin isabetli olacağını düşündük. Şairlerin alfabetik sırasına göre faydalanılan divanların bilgileri şu şekildedir:

Horata, Osman (1998). *Esrâr Dede (Hayatı-Eserleri, Şiir Dünyası ve Dîvânı)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.-2103. Sanat-Edebiyat Dizisi: 169-34.

Çelen, Halil (1998). *Fitnat Hanım (Hayatı, Sanatı, Divanı, İnceleme-Metin)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı. Doktora Tezi.

Arslan, Dr. Mehmet ve Aksoyak, İ.Hakkı (1994). *Haşmet Külliyyâtı. (Divân, Senedü'ş-Şu'arâ, Vilâdet-nâme (Sur-nâme), İntisâbü'l-Mülûk (Hâb-nâme)*. Sivas: Yayınevi belirtilmemiş (müstakil).

Aypay, Yrd. Doç. Dr. A. İrfan (1998). *Lâle Devri Şairi İzzet Ali Paşa: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divan: Tenkidli Metin, Nigâr-nâme: Tenkidli Metin*. İstanbul: Yayınevi belirtilmemiş (müstakil).

Yazar, Dr. İlyas (2010). *Kânî Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü-3367, Kültür Eserleri Dizisi: 507, e-kitap.

Yorulmaz, Hüseyin (1989). *Koca Râgıb Paşa Dîvânı (Araştırma ve Metin)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı. Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Aypay, A. İrfan (1998). *Nahîfî Süleyman Efendi (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği) ve Dîvânının Tenkitli Metni*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı. Doktora Tezi. C.1-2.

Macit, Prof. Dr. Muhsin (2016). *Nedîm Dîvânı (Tıpkıbasım)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.-457.

Yenikale, Dr. Ahmet (2017). *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.-3374, Kültür Eserleri Dizisi: 514, e-kitap.

Okcu, Prof. Dr. Naci (2013). *Şeyh Gâlib Divanı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.-962, Edebi Eserler: 29.

ULÜ'L-‘AZM PEYGAMBERLER

Peygamber² kelimesi, Farsça kökenli bir sözcüktür. “Haber getiren” anlamına gelip Türkçedeki “kılavuz, yalvaç” kelimelerine karşılık gelmektedir. Terim anlamı ise Allah tarafından ilâhî emir ve yasakları halka bildiren, onları Allah yoluna çağıran kimse demektir. Gerçekte, Arapça’daki “nebî” kelimesinin karşılığı olan bu kelime hem “nebî” hem de “resûl” kelimesini karşılayacak şekilde genel bir anlamda kullanılır.

Bütün semavi dinlerde peygamberler Allah (CC) tarafından gönderilmiş elçilerdir. Vahiy yoluyla Cenabıhak’tan aldıkları haberleri halkla paylaşmışlardır. İslâmiyet’e göre peygamberlerin ilki Hz. Âdem ve sonuncusu ise Hz. Muhammed (SAV) ‘dir. Kurân-ı Kerîm’de ismi zikredilen peygamberler şunlardır: Hz. Âdem, İdris, Nûh, İbrâhîm, İsmâil, İshak, Ya‘kûb, Yûsuf, Lût, Hûd, Sâlih, Şu‘ayb, Mûsa, Harun, İlyas, Elyesa’, Yûnus, Eyyûb, Dâvûd, Süleyman, Zekeriyâ, Yahyâ, Îsâ ve Muhammed (SAV). Kur’ân-ı Kerîm’de adı geçen bu peygamberlerden özellikle beş tanesi “ulü'l-‘azm” diye anılmıştır:

“Hani biz peygamberlerden sağlam söz almıştık. Senden, Nûh’tan, İbrâhîm, Mûsâ ve Meryem oğlu Îsâ’dan da. Evet biz, onlardan sapa sağlam bir söz almıştık.” (Ahzâb, 33/7)

Azim (azm), Arapça bir sözcüktür. Sözlükte “ısrarla istemek, kastetmek, kesin karar vermek; kesin karar, irade, sabır” gibi anlamlara gelen azim (azm- عزم) Kur’ân-ı Kerîm’de beş âyette³ “iyilikte sebat ve kararlılık”, dört âyette de⁴ fiil şekliyle “kesin karar vermek” anlamında olmak üzere dokuz yerde geçmekte, bunlardan birinde⁵ Hz. Peygamber’e “azimli peygamberler” gibi sabırlı olması, acelecilikten sakınması emredilmektedir.

Hadislerde azim ve bundan türemiş fiillerle “azme”, “azîme” veya “azâim” gibi müştakları “kararlılık, sabır, niyet, hayırlı iş, farz” gibi mânalarda kullanılmıştır.” (Çağrı, 1991: 328)

Ulü'l-‘Azim (أولوالعزم) terkihi ise “azim sahibi” mânâsına gelir. “Azim ve irâde sahipleri, sabırlılar, ayağını sağlam basan metânet ehli.” demektir. (Akay, 2005:481)

Ulü'l-‘Azim ifadesi Kur’an-ı Kerîm’de bir âyette geçmiştir:

² TDK Büyük Sözlük:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5cb5c1274c2822.31802233 , 16.04.2019; 14:54. ; Hasan Akay (2005), *İslâmî Terimler Sözlüğü* :377.

³ Âl-i İmrân, 3/186; Lokmân, 31/17; Ahkâf, 46/35.

⁴ Bakara, 2/227, 235; Âl-i İmrân, 3/159; Muhammed, 47/21.

⁵ Bakara, 2/227, 235; Âl-i İmrân, 3/159; Muhammed, 47/21.

“O halde (Resûlum), peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret! Onlar hakkında acele etme, onlar vâdedildikleri azabı gördükleri gün sanki dünyada sadece gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanırlar. Bu, bir tebliğdir. Yoldan çıkmış topluluklardan başkası helâk edilir mi hiç!” (Ahkâf, 46/35)

Ulü'l-‘Azm peygamberler ise Allah’ın emirlerini ve yasaklarını insanlara iletme hususunda en mükemmeli yerine getirmiş; vazifelerini tebliğ hususunda ve musibetler karşısında azim ve sabırda adeta abideleşmiş olmaları nedeniyle bu sıfatla nitelendirilmişlerdir.

Peygamber kavramından farklı olarak “Ulü'l-‘Azm peygamberler” nitelemesinin olması aslında bütün peygamberlerin bu sıfatla nitelendirilmediğini göstermektedir. Ancak âyette geçen bu kavramın hangi peygamberleri kapsadığı ile ilgili iki temel görüş oluşmuştur:

1-Bütün Peygamberlerin Ulü'l-‘Azm Olduğu Görüşü:

Bu görüşe göre yukarıdaki âyette geçen ﴿أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ﴾ “...peygamberlerden Ulü'l-‘Azm olanların sabrettikleri gibi sabret.” Kısımındaki ﴿مِنَ﴾ harf-i cerri beyân (açıklama) bildirmektedir ki bu Ulü'l-‘Azm sıfatının bütün peygamberler için olduğunu göstermektedir.

İbn Zeyd, Cübbâî ve başkaca âlimler bütün peygamberlerin Ulü'l-‘Azm olduğunu söylemişlerdir.

2- Peygamberlerin Bir Kısımının Ulü'l-‘Azm Olduğu Görüşü:

Âyetteki ﴿مِنَ﴾ harf-i cerri teb’iz (ayırma, bölme), yani bir şeyin bir kısmını bildirme anlamını da taşımaktadır. Bu açıdan ele aldığımızda Ulü'l-‘Azm sıfatının peygamberlerin bir kısmını ifade ettiğini görürüz.

Atâ el-Horasânî, Hasen bin Fazl, Kelbî, Mukâtil, Katâde, Ebu'l-Âliye, İbn Cüreyc gibi müfessirlerin çoğu bu görüştedir. Fakat Ulü'l-‘Azm peygamberlerin kimler olduğu konusunda çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir:

a) “En’âm Sûresinde ⁶Adı Geçen On Dokuz Peygamberdir” Görüşü:

⁶ En’âm, 6/83-90.

Ulü'l-^ç Azm diye anılmalarına gerekçe olarak da bahsi geçen âyette on sekiz peygamberin adı sayıldıktan sonra :

“İşte, o peygamberler, Allah’ın doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy. De ki: “Bu tebliğe karşı sizden bir ücret istemiyorum. O (Kur’an), bütün âlemler için ancak bir uyarıdır.” (En’âm 6/90)

denilerek Hz. Muhammed (SAV)’in onlara uymasının emredilmesidir. Âyette ismi zikredilen bu 18 peygamber şunlardır:

Hz. İbrâhîm, Hz. İshak ve Hz.Ya‘kûb, Hz. Nûh, Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman, Hz. Eyyûb, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn, Hz. Zekeriyâ, Hz. Yahyâ, Hz. İsâ ve Hz. İlyâs, Hz. İsmâil, Hz. Elyesa‘, Hz. Yûnus ve Hz. Lût’tur. Muhatap zamiri olarak zikredilen Hz. Muhammed (SAV)’le birlikte 19 peygamber adı geçmektedir.

b) “Tâbi Tutuldukları İmtihanlara ve Karşılaştıkları Musibetlere Karşı Gösterdikleri Sabırla Örnek Olmuş Peygamberlerdir” Görüşü:

Bu peygamberler:

Çok uzun süre kavminin eziyetlerine, küstahlıklarına sabretmiş olan Hz. Nûh,

Halkı tarafından yapılan eziyetlere, Nemrut tarafından ateşe atılmaya, önce çok kıymetli oğlundan ayrılmaya sonra onu kurban etme emrine sabretmiş Hz. İbrâhîm,

Oğullarının ihanetine, çok sevdiği oğlu Yûsuf’un kardeşleri tarafından kuyuya atılmasına ve buna sabrederken gözlerinden de olmaya sabreden Hz. Ya‘kûb,

Ailesinden ve sevgili babası Hz. Ya‘kûb’dan ayrılmaya mecbur bırakılarak ağabeyleri tarafından kuyuya atılmaya, yetiştirildiği evin hanımı tarafından iftiraya uğramaya, zindanlara atılmaya ve pek çok imtihana daha sabreden Hz.Yûsuf,

Firavun’un türlü türlü eziyetlerine, kavmine yaptığı onca iyilik karşısında onlar tarafından her daim ihanete uğramaya ve nankörlüğe sabreden Hz. Mûsâ,

Bir zellesi için kırk yıl ağlayan Dâvûd,

Ölüleri diriltme mucizesi bile kavmini uyandırmaya yetmeyen, havarilerinden biri tarafından ihanete uğrayan, en sonunda da azgın bir grup tarafından hayatını sonlandırmaya azmedilen Hz. İsâ,

sabırda temâyüz etmiş ve her daim insanlığa örnek olmuşlardır.

c) **“Yedi Peygamberdir” Görüşü:** Hz. Âdem, Nûh, İbrâhîm, Mûsâ, Dâvûd, Süleymân, ve İsâ’dır.

d) **Çoğunluğun Görüşü:** Âlusî, İbn Kesîr ve birçok müfessirin kabul ettiği ve üstünde durduğu görüş şu beş peygamber olduğu yönündedir:

Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ ve Hz. Muhammed (SAV). Bu görüş Kur’ân-ı Kerîm’de geçen şu ayetlerle desteklenmektedir:

“Hani biz peygamberlerden sağlam söz almıştık. Senden, Nûh’tan, İbrâhîm, Mûsâ ve Meryem oğlu İsâ’dan da. Evet biz, onlardan sapasağlam bir söz almıştık.” (Ahzâb, 33/7)

Bu âyette Ulü’l-‘Azm peygamberlerin isimleri açıkça söylenmiştir ve vurgulanmıştır. Yine şu âyette:

“Dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!” diye Nûh’a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhîm’e, Mûsâ’ya ve İsâ’ya emrettiğini size de din kıldı. Fakat sizin kendilerini çağırdığınız şey (İslâm dini), Allah’a ortak koşanlara ağır geldi. Allah, ona dilediğini seçer. İçtenlikle kendine yönelenleri de ona ulaştırır.” (Şûrâ 42/13)

Bahsi geçen bu beş peygambere vurgu yapılmış ve aynı hak din üzere gönderildikleri belirtilmiştir. (Karamanlı, 2002: 8-10)

Biz de çalışmamızda bu sonuncu görüşü dayanak aldık. Elbette Ulü’l-‘Azm peygamberleri diğerlerinden ayıran farklı özellikler mevcuttur. Hatta diğerlerinden ayırdıkları bu özellikler kendi aralarında ortaktır. Bu özellikler genel olarak şöyledir:

ULÜ’L- ‘AZM PEYGAMBERLERİN ORTAK YÖNLERİ ⁷

Ulü’l-‘Azm peygamberlerle ilgili çoğunluğun hem fikir olduğu bazı ortak özelliklere bu başlık altında değinilecektir. Ancak bu özelliklerin hepsi olmasa da ekserisi diğer peygamberlerin de vasıfları arasında bulunmaktadır:

1. Ulü’l-‘Azm Peygamberlerin Kur’ân-ı Kerîm’de Adı Geçen Seçkin Ailelere Mensup Olmaları

Âl-i İmrân Sûresi’nde yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

⁷ Bu başlıktaki konunun hazırlanmasında Hidayet Korkmaz (2011). *Ülü’l Azm Peygamberler ve Ortak Yönleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 76-84., adlı çalışmadan yararlanılmıştır.

“Allah, birbirinden gelme nesil olarak Âdem’i, Nûh’u, İbrâhîm ailesi ile İmran ailesini seçip âlemlere üstün kıldı. Allah işiten ve bilendir.” (Âl-i İmrân, 3/33-34)

Her ne kadar bu âyette Hz. Mûsâ, Hz. İsâ ve Hz. Muhammed (SAV) açıkça zikredilmese de bu peygamberlerin; Hz. İbrâhîm’in oğulları, Hz. İsmâil ve Hz. İshâk’ın soyundan gelmiş olmaları ile Yahudi, Hristiyan ve Müslümanların, Hz. İbrâhîm’i ataları kabul etmeleri, onların da bu âyetin muhatabı olduklarını göstermektedir.

Yine Hz. Nûh’un soyunun kalıcı kılındığı ile Hz. İbrâhîm’in de, O’nun soyundan geldiği âyetlerde şöyle belirtilmektedir;

“Biz yalnız Nûh’un soyunu kalıcı kıldık. Sonradan gelenler için de ona iyi bir nam bıraktık. Şüphesiz İbrâhîm de onun (Nûh’un) milletinden idi...” (Sâffât, 37/77-78, 83)

Hz. Âdem’den sonra insan neslinin devamında Hz. Nûh’un önemli bir yeri vardır. Hz. Âdem’in soyundan gelen bu peygamberlerden beş tanesi için:

“Âdemoğlunun en seçkini beş kişidir; Nûh, İbrâhîm, Mûsâ, İsâ ve Muhammed’dir.” (İbn Kesîr, 1969: 469) denilmektedir.

Meâli verilen ilk âyette Hz. Âdem’in adının diğerleriyle birlikte anılması, onun Ulü’l-‘Azm peygamberlerden olması anlamına gelmez. Çünkü Âdem’in ilk insan ve ilk peygamber olmak gibi bir ayrıcalığı zaten vardır.

2. Kendilerinden Sağlam Söz Alınmış Kişiler Olmaları

Yüce yaradan, Kur’ân-ı Kerîm’de özellikle Ulü’l-‘Azm peygamberlerden haber vererek onlardan Allah’ın dinini tebliğ ve yayma ile risâletini tamamlama, ahit ve misâk aldığı bildirilmiş ve şöyle buyurmuştur:

“Hani biz peygamberlerden söz almıştık; senden, Nûh’tan, İbrâhîm’den, Mûsâ’dan ve Meryem oğlu İsâ’dan da. (Evet) Biz onlardan pek sağlam bir söz aldık. Allah bu sözü, doğruları doğruluklarıyla sorumlu kılmak için aldı. Kâfirler için de acıklı bir azap hazırladı.” (Ahzâb, 33/7-8)

Cenabıhak elbette bütün peygamberlerden “Hakk’a davet, Allah’ın dinini tebliğ, emir ve yasaklarını icrâ etme” hususunda onlardan yeminle söz almıştı. Fakat özellikle beş peygamberin ismen anılması, onların Ulü’l-‘Azm peygamberlerden olduklarını vurgulamak içindir. Ayrıca Hz. Muhammed (SAV)’in hepsinden önce sayılması da O’nu yüceltmek ve Ulü’l-‘Azm peygamberlerin de en başta geleni olduğunu belirtmek içindir. Çünkü O (SAV), Hâtem-i Enbiyâ’dır ve nübüvvet zincirinin en son halkasıdır.

3. Hepsinin Resûl Olarak Görevlendirilmeleri

Ulü'l-‘Azm bahsinde ismini zikrettiğimiz bu beş büyük peygamber, kendilerine peygamberlik ve kitap verilmiş olmasından dolayı hem nebî hem de resûldürler.

“Ebu'l-Beşer-i Sâni” yani “İnsanlığın İkinci Babası” kabul edilen büyük peygamber Hz. Nûh , Kur’ân-ı Kerîm’de belirtildiği üzere ilk defa ilahî vahyi, tevhit ilkesini insanlara tebliğ eden peygamberdir ve ilk resûldür.

“Nebî” ve “resûl” kavramları arasındaki fark vardır. Kendisinden önceki bir peygamberin kitap ve şeriatını devam ettiren peygamber “nebî” olarak adlandırılırken kendisine yeni bir kitap indirilen ve yeni bir dini tebliğ eden peygamber ise hem “nebî”, hem de “resûl” dır. Resûl kendisine şeriat verilen kimse olup bunu tebliğ ederken karşı çıkana harp ilan eden ve bir çeşit devlet idaresi vazifesini de elinde bulunduran ve hükümleri fiilen de yerine getiren kimsedir. Nebî ise tebliğ ettiği hususlara karşı koyanlarla harp etmez. Sadece tebliğde bulunur ve ikaz eder.

Bu peygamberlere, hem risâlet görevi hem de kitap verildiği âyetlerde şöyle ifade edilmektedir:

“And olsun ki biz, Nûh’u ve İbrâhîm’i gönderdik, Peygamberliği de Kitâb’ı da onların soyuna verdik. Onlardan (insanlardan) kimi doğru yoldadır, içlerinden birçoğu da yoldan çıkmışlardır.” (Hadîd, 57/26)

Yukarıdaki âyette Hz. Nûh ve Hz. İbrâhîm ismen belirtilmişlerdir. Benzer şekilde Hz. Peygamber’e de kitap ve hikmet verilmiştir (Bakara, 2/231; Nisâ, 4/113) Yine Kelîmullah olup yüce Allah’ın hitâbına mazhar olan Hz. Mûsâ’ya da kitap verildiği bazı âyetlerde belirtilmektedir (Mü’minûn, 23/49; Furkan, 25/35; Kasas, 28/43; ...) Hz. İsâ’ya da hikmet, Tevrat ve İncil öğretilmişti (Âl-i İmrân, 3/48; Mâide, 5/46, 110; Hadîd, 57/27)

4. Şeriât Sahibi Olmaları

Ulü'l-‘Azm peygamberlerin en önemli ortak özelliklerinden biri de, onların aynı zamanda şeriat sahibi olmalarıdır. Bu husus bir âyette şöyle ifade edilmiştir:

“Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin.” diye Nûh’a tavsiye ettiğini, “Sana vahyettiğimizi, İbrâhîm’e, Mûsâ’ya ve İsâ’ya tavsiye ettiğimizi Allah size de din kıldı. Fakat kendilerini çağırdığın bu (din), Allah’a ortak koşanlara ağır geldi. Allah dilediğini kendisine peygamber seçer ve kendisine yöneleni de doğru yola iletir.” (Şûrâ, 42/13)

Bu âyette ilk olarak Hz. Nûh sonra da Hz. Muhammed (SAV) zikredilmiştir. Ardı sıra bu iki peygamber arasında yer almış Ulü'l-‘Azm peygamberlerden Hz. İbrâhîm,

Hız. Mûsâ ve Hız. İsbâ'nın isimleri sıralanmıştır. Nitekim Ahzâb sûresinin 7. âyetinde de bu peygamberlerin isimleri birlikte verilmiştir. (Yazır, 1971: 4227'den aktaran Korkmaz, 2011:79)

Yukarıdaki âyette anlatılmak istenen; bütün peygamberlerin getirdikleri dinlerin, tevhid inancı ve yalnızca Allah'a kulluk etme hususunda birleştikleridir. Bu gerçek yine Kur'ân-ı Kerîm'de:

“Senden önce hiçbir resûl göndermedik ki ona; ‘Benden başka ilah yoktur; şu halde Bana kulluk edin’ diye vahyetmiş olmayalım.” (Enbiyâ, 21/25)

5. Yüce Allah'ın Bazı Yönlerden Kendilerini Üstün Kılması

Peygamberlerin hepsi elbette yaratılmışlar içinde en şerefli ve en üstün kimselerdir. Ancak bazı peygamberlerin kemâl ve fazîlet yönünden diğerlerine nazaran daha üstün yaratıldığı ve kendilerine bazı meziyetlerin verildiği Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde belirtilmiştir:

“O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş bazılarını da derece derece yükseltmiştir. Meryem oğlu İsbâ'ya açık mucizeler verdik ve onu Rûhu'l-Kudûs ile güçlendirdik.” (Bakara, 2/253)

Yine bir âyet-i kerimede yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Rabbın göklerde ve yerde olan herkesi en iyi bilendir. Gerçekten biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık...” (İsrâ, 17/55)

Şüphesiz peygamberlerin arasındaki bu derece farkı, maddî ve bedenî yönden olmayıp rûhî ve manevî fazîlet ve kâbiliyetler yönündendir. Nitekim Bakara sûresinin 253. âyetinde Ulû'l-‘Azm peygamberlerin hepsi zikredilmediği gibi derece yönünden diğerlerinden daha üstün olan peygamberlerin de sadece adı geçen bu beş peygamberden ibaret olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak derece ve üstünlük bakımından diğerlerinden ayrılan peygamberler arasında Ulû'l-‘Azm peygamberlerin yer aldığı rahatlıkla söylenebilir.

Ulû'l-‘Azm peygamberlerin Cenabıhakk'a olan yakınlıkları farklı şekillerde dile getirilmiştir. Büyük tufandan kendini ve ona inananları yüce Allah'ın kurtardığı, selâmete erdirdiği Hız. Nûh'a “Neciyyullah” ; Rabb'inin dostluğunu hak eden cömertler cömerti, halkın babası Hız. İbrâhîm'e “Halîlullah”; yüce Allah'ın hitâbına mazhar olan Hız. Mûsâ'ya “Kelîmullah” ; yine yüce Allah'tan bir nefha olan, iffetin ve saflığın sembolü Hız. İsbâ'ya “Rûhullah ve Kelimetullah”; âlemlerin varlık sebebi, rahmet peygamberi Hız. Muhammed (SAV)'e “Habîbullah” unvanları verilmiştir. Hatta hadîs-i şerîflerden de anlaşılacağı gibi Hız. Peygamber (SAV) bütün peygamberlerin yüksek

huy ve vasıflarını kendisinde toplamıştır. Kur'ân-ı Kerîm, nasıl gelmiş geçmiş bütün kitapların özü ise, O da gelmiş geçmiş bütün peygamberlerin özüdür. O (SAV), insanoğlunun özüdür.

6. Sabır ve Sebatta Öncü Olmaları

Allah'ın elçisi olan bütün peygamberler tebliğ faaliyetleri sırasında çokça gayret etmişler, canları pahasına Allah'a verdikleri sözden dönmemişlerdir. Ancak bu asil ve fedakâr duruşun, gayretin Ulü'l-'Azm sahibi peygamberlerde zirveye ulaştığını görürüz. Sabır ve sebatta adeta abideleştiklerine tanık oluruz.

Hz. Nûh'a oğlu inanmamış; kavmi, yaptığı davet karşısında hakaret edip onu taşlamıştır.⁸

Hz. İbrâhîm'in babası oğlunun peygamberliğini kabul etmemiş ve O'na hak davasında sahip çıkmamış⁹, Nemrûd tarafından mancınıkla ateşe atılmış, Cenabıhakk tarafından oğlunu kurban etmesi istenerek imtihana tabî tutulmuş ve nihayetinde hepsine sabır ve sebatla karşılık vermiştir.

Hz. Mûsâ, firavunların zulüm ve işkence yaptıkları bir dönemde dünyaya gelmiş, hem Firavun hem de söz dinlemeyen İsrâiloğulları ile uzun yıllar uğraşmak zorunda kalmıştır.

Hz. İsâ, babasız olarak dünyaya gelmiş, o hayattayken çok az kişi iman etmiş, en acısı da kendi havarilerinden birinin ihanetine uğrayarak, Allah tarafından arşa yükseltilmiştir.

Hz. Peygamber (SAV) ise yetim olarak dünyaya gelmiş, daha çocuk yaşta annesini de kaybetmiştir. Hatta kısa bir süre içinde kendisini himaye eden dedesini ve amcasını da âhirete yolcu etmiştir. Yetimliğin, öksüzlüğün ve kimsesizliğin verdiği acı ve sıkıntılara göğüs germek zorunda kalmıştır. Her türlü dünyevî teklifleri geri çevirmiş, davası uğrunda maruz kaldığı pek çok işkenceye de sabır ve metanetle karşılık vermiştir. (Korkmaz, 2011:76-84)

Ulü'l-'Azm peygamberlere üstünlük kazandıran özellikler elbette sadece bu sayılan özelliklerden ibaret değildir. Ancak daha fazla tafsilat konumuzun dışına çıkmamıza neden olacağı için bu kadar bilgi yapmış olduğumuz çalışma için kâfi görülmüştür.

Çalışmamızda diğer peygamberlerden farklı olarak bazı üstün özellikleri bulunan, Ulü'l-'Azm peygamberler, XVIII. yüzyıl divanlarında ele alınış şekilleri açısından incelenecektir.

⁸ Nûh, 71/1-28.

⁹ Enbiyâ, 6/74-75, 83, 161.

BİRİNCİ BÖLÜM ¹⁰

1.1. XVIII. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

Bu yüzyılın ilk üç çeyreği Osmanlı Devleti'nin Gerileme Dönemi'ne, son çeyreği ise Yıkılma Dönemi'ne denk gelir. Yıllarca süren savaşlar, Batı'da gerçekleşen bilimsel gelişmelerin pek çok alana özellikle de askeri ve teknik alana yansmasıyla Osmanlı Devleti zayıflamış, yenilik ve gelişmeler takip edilemediği için de çöküşe doğru hızla ilerlemiştir.

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti ile Avusturya ve Venedikliler arasında “Pasarofça Antlaşması (1715-1718)” imzalandı. Bu antlaşmadan sonra Osmanlı Devleti'nde, III. Ahmet Devri'nde ve Damat İbrahim Paşa sadrazamlığında, yeni bir dönem, “Lâle Devri (1718-1730)” başladı. Osmanlı Devleti medenî alanda büyük bir hamle yaptı. Batı medeniyetine karşı takınılan üstünlük anlayışı ve tepeden bakma tavrı bırakıldı. Sadece askeri ve teknik alanda değil, sosyal ve kültürel hayatta da Avrupa'daki gelişmelerle ilgilenmek gereği duyuldu. Bu devirde matbaa kuruldu; farklı ülkelerde sefirlikler kurularak gözlem yapmaları için buralara sefirler atandı; bir çeviri kurulu oluşturuldu; kâğıt ve kumaş sanayii teşvik edildi. Eğlence, zevk ve sefa devri yaşandı. Savaş yapılmadı, hazîne doldu; İstanbul imâr edildi. Yapılan kasırlarda zevk ve eğlence içinde yaşandı. Bu devirde edebiyat ve güzel sanatlar ilerlemiş, lâle soğanının değeri bin altına çıkmıştır. Onun için bu devre “Lâle Devri” adı verilir. Ancak, İstanbul'da toplanan vergilerin zevk ve sefa âlemlerinde harcanması, padişahın savaşa gitmeyişi, halk arasında büyük bir hoşnutsuzluk oluşturdu. Zevk, eğlence ve sefâhat içinde geçen yıllar, geri düşüncelilerin gözlerini başka taraflara yönelten siyâsî hareketleri doğurdu.

Bu sıralarda İstanbul'da Patrona Halil İsyanı (1730) çıktı. Kültürel pek çok gelişmenin olduğu 13 yıllık dönem, III. Ahmed'in tahttan indirilip “Lâle Devri”nin gerçek mimarı olan İbrahim Paşa'nın boğdurularak öldürüldüğü Patrona Halil isyanıyla 1730'da sona erdi. Özetle On üç yıllık zevk ve sefa devri kapandı; bayındır İstanbul yakılıp yıkıldı. Böylece bir süre için yaşanan nefes alma dönemi, yerini yeniden başta siyasî kargaşa olmak üzere değişik sorunların yaşandığı bir döneme bıraktı.

Denilebilir ki tüm bu yaşananlara rağmen XVIII. yüzyıl divan edebiyatı, siyasî çöküntülerden fazla etkilenmemiş ve alışılmış düzenini korumuştur. Ancak bu değişimin musiki ve özellikle edebiyata etkisi çok daha uzun bir sürece yayılmış “yeni”

¹⁰ Bu bölümün hazırlanmasında: *Büyük Türk Klasikleri* (2004). İstanbul: Ötüken-Söğüt Yay.; Hasibe Mazıoğlu (2012). *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilikler*. Ankara: Akçağ Yay. ; Mine Mengi (2002). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi (Edebiyat Tarihi –Metinler)*. Ankara: Akçağ Yay.; M. Orhan Soysal (2002). *Eski Türk Edebiyatı Metinleri*. İstanbul: Millî Eğitim Yay.ve Osman Horata (2015). *Has Bahçede Hazan Vakti XVIII. Yüzyıl: Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yay. adlı eserlerden istifade edilmiştir.

diyebileceğimiz bir sanat anlayışının doğması ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında mümkün olmuştur. Bu nedenle mahalli ve folklorik üslûbun öne çıkması dışında, geleneğin XVII. yüzyılın devamı şeklinde ilerlediğine şahit oluruz. Şairler eski ustaların yolunda başarılı şiirler yazma gayretini sürdürmüş olmakla beraber çoğu farklı bir sanat gücü gösterememiştir.

Bu yüzyıl, şair kadrosu bakımından klasik edebiyatın en zengin dönemidir. Bu sebeple XVIII. yüzyıl, kaynaklarda şair ve şiir asrı kabul edilmiş ancak Sâbit'ten itibaren "her taşın altından bir şairin" çıktığı yönünde eleştiriler artmıştır. Önceki dönemlerde de bu tarz şikayetler olsa da özellikle bu dönemde niceliğin artması, niteliğin düşmesine neden olmuştur diyebiliriz. Ayrıca büyük bir geleneğin tekrarlarına tekrarlarına içi boşaltılmış bir kalıba dönüşmeye başladığını da gözler önüne sermektedir. Fakat bu durum, klasik şiiri besleyen kaynakların bu yüzyılda da varlığını koruduğunu ispat etmektedir. İstanbul kütüphanelerinde, XVIII. yüzyıla ait divanı olan şairlerin sayısı 168'dir. Safâyî (ö.1725), Salim (ö.1743), Belîğ (ö.1729), Râmiz (ö.1788), Silahdarzâde Mehmet Emin (ö.?) ,Safvet (ö.?), Es'âtzâde (1796), Enderunlu Âkif (ö.1796) tezkirelerine göre ise bu dönemde yetişen şairlerin sayısı 1322'dir.

XVIII. yüzyıl başlarken Türk edebiyatında Nâbî'nin şiirdeki egemenliği sürmekteydi. Onu usta bilen, düşünce ve hikmet tarzını benimseyen pek çok şair, onun şiir anlayışında birleşmişlerdi. Sâbit, Dürrî, Kâmî, Selim, Sâmî, Râşid, İzzet Ali Paşa, Seyyid Vehbî, Nâbî etkisinde şiir söylemekteydiler. Bu etki sonradan Çelebizâde Âsım, Koca Râgıb Paşa, Fıtnat Hanım ve Haşmet'te de kendini gösterdi. Nedîm yetişip üzüntüden ve düşünceden uzak bir dünya görüşüyle ve neşeli, coşkun söyleyişiyle kendini kabul ettirince bu şâirlerden çoğu onun yolunu benimsediler. Kâmî, Râşid, İzzet Ali Paşa, Seyyid Vehbî, Neylî, Fıtnat Hanım da Nâbî yanında Nedîm tarzında da şiir söylemeğe başladılar. Bu arada Osmanzâde Tâ'ib, Nazîm, Nahîfî, Hâtem, Esrâr Dede gibi şâirler bu iki şâirin etkisinin oldukça uzağında kalmışlardır.

Özellikle şair iki padişahın , yüzyılın başında Sultan III. Ahmed ve sonunda Sultan III. Selim devirlerinde şairlerin korunmasıyla edebiyat ve kültür alanlarında büyük bir gelişme görülmüş ve divan edebiyatının iki büyük şairi ; Lâle Devri'nde Nedîm, yüzyıl sona ererken de eşsiz şiir dehâsıyla Şeyh Gâlib yetişmiştir.

Dilde, önceye göre belirli bir oranda ve genel olarak sadeleşme belirmiştir. Şiir ve yazılarda, halk deyim ve atasözleri, yaşayan dil genişçe kullanım alanı bulmuştur. Böylece divan edebiyatı ile halk edebiyatı bir oranda birbirine yaklaştırılmıştır.

Tüm bu gelişmelere rağmen Mahallîleşme Akımı, bütün edebiyatı kapsayan genel bir hareket olmamıştır. Ancak bir kendini buluş hareketi olarak kalmıştır.

XVIII. yüzyılı etkisi altına alan Sebki Hîndî Nâilî, Fehim, İsmetî, Şeyhülislam Yahya Efendi gibi Türk şairlerinin etkileriyle bu yüzyılda da devam etmiş; anlamda derinlik, hayallerde genişlik, dilde incelik başta Nedîm olmak üzere bütün şâirlerde

görülmüştür. Yüzyılın ikinci yarısında Hoca Neş'et'in Şeyh Gâlib'in de içlerinde bulunduğu genç şairlere İran edebiyatını ve Hind üslubunu yaratanlardan Sâib-i Tebrîzî ve özellikle Şevket-i Buhârî'yi okutup sevdirmesiyle bu üslubun ve genellikle İran şiirinin etkileri artmış ve özellikle Şeyh Gâlib'de üslubun öteki ana özellikleri; anlamda giriftlik, ızdırap ve tasavvuf bütün ağırlıklarıyla ortaya çıkmıştır.

Özetle “Son Klasik Dönem (1700-1800)” olarak adlandırılan bu dönem, önceki edebî geleneğin ve sanat anlayışının devamı bir özellik gösterse de çok daha renkli, zengin ve eklektik bir görünüme sahiptir. Bu dönemin belirgin çizgilerini şu üslup çeşitleri belirlemiştir:

- Anlamdan çok sese önem veren, anlaşılır, doğal ve zarif bir söyleyişe dayanan klasik üslup;
- Klasik üslûbu korumakla birlikte ses yerine mânâyı (fikri) ön plana çıkaran hikemî (didaktik) üslup;
- Anlamın öne çıktığı ancak girift, yeni mazmunlarla yüklü muğlak, tasannulu (yapmacık) bir söyleyişe dayanan bedii üslup (Sebk-i Hindî);
- Konuşma diline ait söyleyişlerin bolca kullanıldığı, kolay anlaşılır ve açık bir söyleyişe haiz mahallî/folklorik üslup.

Bu yüzyıl şiirinde görülen başka özellikler de; şarkı, manzum tarih ve nazirenin belirgin biçimde artmasıdır.

XVIII. yüzyılda manzum tarihte de büyük bir gelişme görülmüştür. Özellikle Lâle Devri'nde yeni binaların yapımı ve eskilerin onarılmasından, ramazan, bayram, nevrüz, sadaret ve vezaret kutlamaları, şehzadelerin doğumları ve sünnetlerine, sultan düğünlerine, savaşta kazanılmış başarılarla, yabancı devletlerle yapılan anlaşmalara, elçilere verilen ziyafetlere, devlet büyüklerinin nişan talimlerine kadar büyük ve küçük her olaya bütün şairlerce manzum tarihler düşürülmüş, kaside ya da kısa ve uzun kıt'a tarihler divanları doldurmuştur.

Son Klasik Dönem, daha çok bir nazire edebiyatı görünümündedir. Bu asırda en çok tanzir edilen şairlerin başında gazelde Nâbî, kasidede Nef'î gelmektedir. Bâkî, Fuzulî, Şeyhülislâm Yahyâ, Sâbit gibi isimler de bu dönemde en çok tanzir edilen şairlerdir. Ancak şiirde üstat olmayan ve tezkireciliğiyle tanınan Salim gibi bir şairin gazeline bile 150 kadar nazire yapılması bu geleneğin de artık içinin boşaldığını gösterir. Çoğu şair, yapılan nazirelerin “taklit ve te'kid” seviyesinde kalmaması gerektiğini söyleyerek bu geleneğin fazlaca kullanılır olmasına karşı çıkmışlardır. Onlarca “kudemânın köhne tarzı” terk edilip “yeni” olanı bulmaya çalışılmıştır. Divanlarda şiirlere “nev-zemin”, “nev-ayin” başlıklarının atılmaya başlaması şairlerdeki yeniye bulma ve değişim arzusunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

XVIII. yüzyılın nesir dili ve üslûbu, şiirde olduğu gibi genel çizgileriyle XVII. yüzyılın devamıdır. Sade, orta ve süslü nesir olmak üzere üç ayrı nesir üslubu bu

yüzyılda da kullanılmıştır. Tezkireler, tarihler, biyografik eserler, münşeat mecmuaları bu yüzyılın nesir örnekleridir. Bunlardan Safâyi Tezkiresi orta ve anlaşılır bir dille yazıldığı halde, Sâlim Tezkiresi süslü üslûpla ağır bir dil kullanılarak yazılmıştır. Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfan adlı eseri de oldukça ağır bir dille sanatkârâne üslûp kullanılarak yazılmıştır. Lâle Devri'nin iki tarihçi şairinden Raşit, tarihini ağır bir dille yazmasına karşın, Âsım Tarihi'nin dili sadedir.

1.2. XVIII. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATININ ÖNEMLİ TEMSİLCİLERİ

XVIII. yüzyıl divan şairlerinden hangilerinin divanlarını çalışmamıza konu edeceğimize karar verirken yapmış olduğumuz ön taramada bazı ölçütler elde ettik. Şairleri belirlerken elde ettiğimiz ölçütler kısaca şöyledir:

- 1) Şairlerin yaşadıkları sahayı en iyi şekilde temsil etmesi ve örneklemesi,
- 2) Nedîm ve Şeyh Gâlib gibi yeni bir tarz vücuda getirmiş kudretli şairler olmaları,
- 3) XVIII. yüzyılda yetişmiş şairlere tesir etmiş ve sonrasında yetişecek şairleri de etkileyecek güçte şairlik hünelerine sahip şairler olmaları,
- 4) Ulü'l-‘Azm Peygamberlere eserlerinde fazlaca yer verme ihtimali olan Esrâr Dede, Nahîfî, Şeyh Gâlib gibi tarikat ehli olan şairler olmaları,
- 5) Tarikat ehli şairler dışında hatta onlarınkinin tam tersi bir anlayışla -Nedîm gibi- şiirler söyleyen şairler olmaları. Yani yaşadıkları çevreyi şiire taşıyarak, ladinî tema ve konuları işleyen şairler olmaları.
- 6) Haşmet, İzzet Ali Paşa, Koca Râgıb Paşa, Sünbülzâde Vehbî gibi devletin çeşitli ve yüksek kademelerinde görev almış dönemin iktidar sahibi şairleri olmaları,
- 7) Erkek egemen bir görünüm arz eden klasik şiirimizde bu dönemde öne çıkmayı başarmış şairelerden biri olan Fıtnat Hanım'ın Ulü'l-‘azm Peygamberleri ele alırken farklı bir söyleyiş, eda ve hayal ortaya koyup koymadığını anlamak isteği, çalışacağımız divanları belirlerken etkili olmuştur.

XVIII. yüzyılda diğer şairler arasından sıyrılıp öne çıkmış ve yukarıda saymış olduğumuz ölçütlerin ez az bir tanesini haiz belirlemiş olduğumuz on şair alfabetik sırayla şöyledir: Esrâr Dede, Fıtnat Hanım, Haşmet, İzzet Ali Paşa, Kânî, Koca Râgıb Paşa, Nahîfî, Nedîm, Sünbülzâde Vehbî, Şeyh Gâlib.

Çalışmamıza konu olan divanların sahibi bu on şairi alfabetik sırayla kısaca tanıyalım:

1.2.1. ESRÂR DEDE (d. ?-ö. 1211/1796) ¹¹

Esrâr Dede, Mevlevî şairler arasında önemli bir şöhrete sahip olmakla birlikte onun hayatı hakkında bilinenler, Fatin ve Mehmet Tevfik'in eserleriyle, İhsan Mahvî'nin Mevlevî Şairleri adlı basılmamış kitabından ibarettir. İhsan Mahvî'nin eseri de Esrâr'ın ölümünden çok sonra yazılmış olup daha çok sözlü rivayetlere dayanmaktadır. Bu nedenle buradaki bilgilerin temkinli bir şekilde kullanılması gerekmektedir.

Esrâr Dede, Osmanlı Devleti'nin gerilemeden çöküşe doğru gidişin daha da hızlandığı XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış divan şairlerinden biridir. Onun asıl adı Mehmed'dir ve İstanbul'da doğmuştur.

Şairin doğum tarihi bilinmemektedir. Esrâr Dede'nin, ailesi ve yetiştiği çevre hakkında da ayrıntılı bir bilgi olmamakla birlikte Sultan Veled'in "zahriyye"sine (cilt kapağının içine) yazdığı temellük kaydından sadece babasının ve dedelerinin isimlerini öğrenebilmekteyiz. Bu kayda göre babasının ismi Ahmed-i Bî-zebân, dedesinin de Hasan İbn-i Osman'dır.

İhsan Mahvî'ye göre Esrâr Dede, genç yaşta çeşitli ülm ve fenni tahsil etmiş, Arapça ve Farsça'dan başka Rum, Lâtin ve İtalyan dillerini de mükemmel bir biçimde öğrenmiş ve hâcegân sınıfına girerek ta'lim ve tedris ile meşgul olmuştur.

Esrâr Dede'nin çok geç bir yaşta da olsa Mevlevîliğe girişi ve özellikle orada Şeyh Gâlib gibi büyük bir şairle tanışması onun hayatında çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. O, gerek kişiliği gerekse gayretleriyle Gâlib'in takdir ve beğenisini kazanmıştır. Mevlevîlikte geldiği son makâm ise "dede"lik olmuştur.

Esrâr Dede, şiir yazmaya Mevlevîliğe intisabından sonra başladığına göre mahlasını da bu sırada almış olmalıdır. Fakat bu mahlasın ona kim tarafından, niçin verildiği hususunda elimizde bilgi bulunmamaktadır.

Hayatının son yıllarını Galata Mevlevîhanesi'nin bir odasında inzivaya çekilerek eser vermekle geçiren Esrâr Dede, bin bir gün çilesini bitirdiği güne rastlayan bir miraç gecesi H. 1211/M. 1796 yılında vefat eder.

Edebî Kişiliği:

Divanındaki şiirler incelendiğinde, Esrâr Dede'nin her şeyden önce Mevlevîliğe içtenlikle bağlanmış bir derviş olduğu anlaşılmaktadır. O, kendisinin iki dünyadan da el çekmiş garip bir Mevlevî olduğunu söyleyerek ulaştığı mertebeyi her şeyiyle Mevlânâ'ya borçlu olduğunu, eğer onun feyzi olmasaydı bir harf bile söyleyemeyeceğini dile getirir.

¹¹ Bu başlığın hazırlanmasında: Osman Horata (1998). *Esrâr Dede (Hayatı-Eserleri, Şiir Dünyası ve Dîvânı)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.-2103. Sanat-Edebiyat Dizisi: 169-34, 5-129. adlı eserden istifade edilmiştir.

Zaman zaman Melâmî, kalender meşrepli bir Mevlevî dervişi olarak karşımıza çıkan Esrâr Dede, çoğu kez de ilahî aşkı ve vahdet neş'esini coşkunun bir üslûpla dile getirmiştir.

Esrâr Dede'nin şiirlerinde, "fikir" ve daha çok da "duygu" öne çıkmıştır. Onun şiirleri lirizm bakımından güçlü olmakla birlikte hayâl derinliği ve anlam zenginliği bakımlarından zayıf kalmaktadır. O, Bâkî, Nef'î vb. şairlerde gördüğümüz dışa önem verip şekil mükemmelliğine ulaşmak yerine; kalemini duygularının emrine vererek basit, külfetsiz bir söyleyişi tercih etmiştir. Bu sebeple Esrâr Dede "ses" değil "söz" şairidir.

Esrâr Dede'nin kelime hazinesi, "içe dönük" bir şair olması sebebiyle aşk, tasavvuf ve özellikle Mevlevîlik etrafında toplanmaktadır. Bunlar arasında da acı, dert, yalnızlık vs. gibi temler etrafında dönen kelimeler çoğunluktadır. Nedîm ve Bâkî'de israfa kaçarcasına gördüğümüz dış dünya ve dönemin tarihî ve sosyal hayatıyla ilgili kelimeler, Esrâr'da yok denecek kadar azdır.

Esrâr Dede'nin şiirlerinde, Türkçe hatta arkaik kelimeler önemli bir yer tutar. Nedîm, Vâsıf gibi şairlerde de daha önceki yüzyıllarda görülmeyen birçok yeni kelimeye rastlanmaktadır.

Esrâr Dede'nin söyleyiş biçiminde edebî sanatlar da fazla bir yer tutmamaktadır. O, duygularını sade ve külfetsiz bir dille ifade etmeyi tercih etmiştir. Mazmun peşinde koşup da "tasannua" düşmemiştir. O, zaman zaman şiire çağrışım zenginliği sağlayan tevriye, telmih ve iham gibi sanatlar da kullanır.

Eserleri:

Tezkîre-i Şu'ârâ-yı Mevleviyye, Divan (İstanbul, 1257), Mübârek-nâme-i Esrâr, Fütüvvet-nâme-i Esrâr, Lûgat-ı Talyan'dır.

1.2.2. FITNAT HANIM (d. ?-ö. 1194/1780) ¹²

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Fıtnat Hanım'ın doğum tarihi bilinmemektedir. Kaynaklarda XVIII. yüzyıl şaireleri arasında divanıyla kendisine oldukça haklı bir şöhret edinmiş, zeki ve duygulu bir şairedir.

İstanbul'da doğan Fıtnat Hanım'ın asıl ismi Zübeyde'dir. Hâfız Hüseyin Ayvansarayî, "Hadikatü'l-Cevâmî" adlı eserinde onun ismini "Hibetu'llah" olarak zikreder. Babası, I. Mahmut Dönemi şeyhülislâmlarından Ebû İshak-zâde Mehmed

¹² Bu başlığın hazırlanmasında: Halil Çelen (1998). *Fıtnat Hanım (Hayatı, Sanatı, Divanı, İnceleme-Metin)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı. Doktora Tezi.'nden istifade edilmiştir.

Es' ad Efendi'dir. Fıtnat Hanım, birçok şeyhülislâm, âlim, şair yetiştirmiş bir aileye mensuptur. Anne ve baba tarafından ilim ve irfan sahibi, sanatta kabiliyetli ve asil bir aileye bağlı olması onun tahsil ve terbiyesinde son derece önemli olmuştur.

Fıtnat Hanım'ın kocası, Rumeli kazaskeri ve nakibü'l-eşrâf Derviş Mehmed Efendi'dir. Ancak tamamen farklı yaradılıştaki olan bu iki insan birbirini mesut edememiştir. Fıtnat Hanım'ın bu durumdan duyduğu teessür ve bedbahtlık ise şiirlerine yansımıştır.

Fıtnat Hanım, H. 1194/M. 1780 yılında İstanbul'da vefat etti. Ancak mezarının nerede olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte bu konuda çeşitli rivayetler mevcuttur.

Edebî Kişiliği:

Fıtnat Hanım büyük bir şair olmamakla birlikte kullandığı Türkçesi, ahenkli ve duygulu söyleyişleri ile dikkat çekicidir. Klasik şiirin bütün özelliklerini ihtiva eden divanında en başarılı olduğu biçim gazeldir. Onun edebî kişiliğini ve üslûbunu daha çok gazellerinde bulabiliyoruz. Gazellerinde, "hikmet" ve "aşk" olmak üzere iki unsur öne çıkar.

Fıtnat Hanım gazellerinde Koca Râgıb Paşa ve Nâbî'yi taklit ettiği vakit hakîmâne, Şeyhülislâm Yahyâ'yı taklit ettiği vakit nükte-perdâz, Nedîm'i taklit ettiği vakit ise şuh ve âşikânedir.

O, şiirlerinde tabiatı da tasvir etmiştir. O şairliğine kendi şahsiyet ve cinsiyetini katmamıştır. Dolayısıyla kadınlığın samimiyet ve hassasiyetini ifade eden bir mısraına rastlanmaz. Ancak kalıplaşmış mazmunlara ve teşbihlere fazlaca yer vermesine rağmen hislerindeki incelik ve ruhundaki şairlik kabiliyeti şiirlerine yansımıştır.

Fıtnat Hanım'ın his ve heyecanları kuvvetli olup dile hakimdir. Bu kabiliyeti ve kültürü sayesinde akıcı ve pürüzsüz şiir yazmayı başarmıştır. Kullandığı cümleler kısadır ve özlüdür.

O, divanında istifhamın yanı sıra cins, kinaye, leff ü neşr, mecaz, mübâlağa, teşhis, tevriye, tezat gibi edebî sanatlara sıkça yer vermiştir.

Eserleri:

Fıtnat Hanım'ın tek eseri mürettep dîvânıdır. Dîvân'ın İstanbul kütüphanelerinde birçok yazma ve matbu nüshası mevcuttur

1.2.3. HAŞMET (d. ?-ö. 1182/M.1768-69) ¹³

İstanbul'da dünyaya gelen Haşmet'in doğum yılı kesin olarak bilinmemektedir. Dîvânında en eski tarih kasidesi 1756 tarihini vermektedir. Ayrıca 1730-1754 yılları arasında tahtta bulunan I. Mahmud'a bir kaside sunmuştur.

Şiirlerinden hareketle erken yaşta şiir yazmaya başladığını söyleyebiliriz. Yenişehirli Kazasker Abbâs Ebu'l-Hayr Efendi'nin oğlu olduğu için "Abbâs Efendi-zâde" olarak da tanınmıştır. Hakkındaki biyografik kaynaklarda eserlerinden çok heccâvlığı ve Koca Râgıb Paşa ile Fitnat Hanım'la olan münasebetleriyle tanındığı görülür.

İlk eğitimini müderris ve molla olan babasından aldı. Daha sonra medreseye devam ederek Arap ve Fars dillerini ve bu dillerin edebiyatlarını ileri düzeyde öğrendi.

Mülazım olduktan sonra çeşitli okullarda müderris olarak görev yaptı. Daha sonra hâriç rütbesini talep etti. Hâriç ve dahil rütbesine ulaştıktan sonra müderrislikte sahna kadar yükselmiştir. Müderrisliklerde dereceler aldıktan sonra önce İstinye'de babasının yalısında ikamete memur edildi. Sonra Bursa'ya (1759) daha sonra İzmir'e sürüldü. Bursa'dayken şehrin önde gelen sanatçı ve bilim adamlarını çevresinde topladı. Bu mahfilin en sadık yüzlerinden biri divanını tertip eden İmam-zâde Mehmed Said idi.

İstinye'de, Bursa, İzmir, Rodos gibi şehirlerde ikâmete memur edilen şair, 1768 (H.1182) yılında Rodos'ta vefat etti. Orada Murad Reis Türbesi civarında medfundur.

Edebî Kişiliği:

Şair Haşmet, döneminde etkili olan Mahallîleşme akımından ve Sebki Hindî'den etkilenmiştir. Zaten Haşmet gibi başkasının üslûbunu çok kolay bir şekilde ve başarıyla taklit eden bir şairin bu iki akımdan etkilenmemesi düşünülemez.

Yerleşme akımının etkisiyle şiirlerinde deyimlere ve atasözlerine yer veren şair, anlam derinliği yakalamak için birden çok anlamı çağrıştıracak kelimeleri kullanmıştır. Haşmet üslûbu diyebileceğimiz kendine has bir söyleyişi ve orijinal buluşları, terkipleri vardır.

Sebki Hindî akımı, şiir üslûbunun en temel ögesi olan kelime kadrosunu değiştirmek istedi. Bu değişiklik kelimelerin inceliği, anlam derinliğinin yanı sıra renkler üzerinde yoğunlaştı ve şairler renkleri hislerinin aracıları olarak kullandılar.

¹³ Bu başlığın hazırlanmasında: A. İrfan Aypay (1998). *Nahîfî Süleyman Efendi (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği) ve Dîvânının Tenkitli Metni*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı. Doktora Tezi. C.1-2.'den istifade edilmiştir.

Haşmet'in şiirlerine baktığımızda kırmızı ve tonları pek çok beyitte karşımıza çıkmaktadır. Özetle Haşmet, nazirelerinin sayısından da anlaşılacağı gibi o günkü şiir tarzının da çok yönlü bir taklitçisi ve Sebki Hindî'nin başarılı bir temsilcisidir.

Eserleri:

Dîvân, Senedü'ş-Şu'arâ, Vilâdet-nâme, İntisâbü'l-Mülûk, Şehâdet-nâme (?)'dir.

1.2.4. İZZET ALİ PAŞA (d. 1691-92? -ö. 1147/1734) ¹⁴

İzzet Ali Paşa'nın doğum tarihi hakkında çeşitli bilgiler vardır. 1691 başlarında veya 1692 yılının sonlarında doğmuştur. Doğum yeri İstanbul'dur. Edirne'de doğduğunu bildiren kaynaklar da vardır. Adı Ali'dir. İzzet ise mahlasıdır. Babası, kölelikten yetiştiği için milliyeti belli değildir.

İyi hocalardan eğitim almıştır. Hat sanatında da iyi yetişmiştir. Sülüs ve neshi Cabizade Abdi Ağa'dan öğrenmiştir. Babası Defterdar Mehmet Paşa'nın iltimasıyla defterdar mektupçusu (maliye bakanı özel kalem müdürü) oldu. 1141 (1728/29) yılında defterdar-ı şikk-ı evvel (başdefterdar- maliye bakanı) oldu. Patrona Halil ayaklanmasının bastırılmasında önemli rol oynadı. 21 Rebiü'l-ahir 1144 (1731)'te vezir oldu. Kısa bir süre geçici olarak sadaret kaymakamı oldu.

Öldüğünde Revan muhafızlığı ve İran seraskerliği vazifesindeydi. Ölüm tarihi ve yeri konusunda farklı bilgiler mevcuttur.

Edebî Kişiliği:

III. Ahmet ve damadı Nevşehirli İbrahim Paşa devrindeki önemli şair ve alimlerden biri de şüphesiz İzzet Ali Paşa'dır. İlim ve marifette yaşadığı dönemde öne çıkabilmiş bir şairdir. Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilir. Bu yeteneği sayesinde Lâle Devri'ndeki tercüme faaliyetlerinde kendisine de vazife verildi.

İzzet Ali Paşa'nın sade ve külfetsiz bir söyleyişi vardır. Şiirde Nedîm'in etkisinde kalmıştır. İzzet Ali Paşa da Nedim gibi matla'sız kaside söylemiş, tevhid, na't ve benzeri dinî şiir yazmamıştır. Yaşadığı dönemden başlayarak son devirlere kadar İzzet Ali Paşa'nın şiirleri beğenilip takdir görmüş ve tanzir edilmiştir.

Dili ağır değildir. Arapça ve Farsça kelimelerle Farsça tamalama ve birleşik sıfatları kullanır. Fakat abartılı bir yoğunlukta değildir. Günlük konuşma dili ve kelimelerin halk ağzındaki şekilleri de onun şiirinde yer alır. Ancak kaside ve tarihlerinde genelde ağır bir üslup vardır.

¹⁴ Bu başlığın hazırlanmasında: Yrd. Doç. Dr. A. İrfan Aypay (1998). *Lâle Devri Şairi İzzet Ali Paşa: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divan: Tenkidli Metin, Nigâr-nâme: Tenkidli Metin*. İstanbul: Yayınevi belirtilmemiş (müstakil). adlı eserden istifade edilmiştir.

İnşa alanındaki yetkinliği de üzerinde durulan bir konudur. Şiirdeki sade ve külfetsiz dilinin nesirde de devam ettiğini söylemek mümkündür.

Eserleri:

Dîvân, Aynî Tarihi Tercümesi, Nigâr-nâme, Tezkire (Mektup)'dir.

1.2.5. KÂNÎ (d. 1124/1712-ö. 1206/1792) ¹⁵

Ebû Bekir Kânî Efendi'nin hayatına dair bilinenler çok fazla değildir. Gerek suarâ tezkirelerinde, gerekse ölümünden sonraki çeşitli kaynaklarda Kânî ile ilgili verilen bilgilerin sınırlı bir çerçevede kaldığı görülmektedir.

Ebû Bekir Kânî Efendi 1712 (H.1124) yılında Tokat'ta doğmuştur. Doğumu ve ailesi ile ilgili kaynaklarda bunun dışında herhangi bir bilgi bulunmayan Kânî, ilk öğrenimine Tokat'ta başlamıştır. Önceleri derbeder bir hayat süren Kânî gençlik yıllarında nazım ve nesirle, nükteli biçimde söylediği şiirlerle şöhrete ulaşmıştır.

Kânî daha gençlik yıllarında içkiye meyilli olduğundan ayyaş bir yaşam sürmeye başlamışsa da bu durum fazla uzun sürmemiştir. Gençlik yıllarında, iç dünyasındaki bunalım ve arayışlarının devam ettiği bir dönemde, Mevlevî şeyhi Abdülahad Dede ile tanışmıştır. Abdülahad Dede'ye intisabı vesilesiyle Mevlevîlik dairesi içinde yer almaya başlayan Kânî, 39-40 yaşlarına kadar Tokat Mevlevîhânesine devam etmiştir.

Ebû Bekir Kânî Efendi, gençlik yıllarında şiir ve inşâdaki başarısıyla çevresindekilere kendini kabul ettirmiştir. Ancak o, asıl şöhrete 1755 (H. 1168) yılında Hekimoğlu Ali Paşa ile tanıştıktan sonra ulaşmıştır. Dönemin Trabzon valisi olan Hekimoğlu Ali Paşa, üçüncü kez sadrazam tayin edilmiştir. Paşa'nın Trabzon'dan İstanbul'a dönerken Tokat'a yolu düşmüştür. Onun Tokat'a uğramasını fırsat bilen Kânî Efendi, Paşa'ya bir kasîde ve tarih sunmuştur. Kânî'deki cevheri fark eden Ali Paşa, onu maiyetine almaya karar vermiş, Kânî'nin bağlı olduğu Tokat Mevlevîhanesi Şeyhi Abdülahad Dede'nin de iznini alarak 1755 yılında onu İstanbul'a götürmüştür.

Hekimoğlu Ali Paşa, İstanbul'a geldikten sonra Kânî Efendi'yi, kendini geliştirmesi için Dîvân-ı Hümayûn kalemine yerleştirmiştir. Buradaki eğitimini, normal eğitim süresinden daha kısa bir süre içinde başarı ile tamamlayan Kânî Efendi'ye Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümayûn pâyesi verilmiştir. Hekimoğlu Ali Paşa, 1755 yılının

¹⁵ Bu başlığın hazırlanmasında: Dr. İlyas Yazar (2010). *Kânî Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3367, Kültür Eserleri Dizisi: 507, e-kitap.'tan istifade edilmiştir.

sonlarına doğru sadareten uzaklaştırılarak Silistre'ye gönderilmiştir. Tokat'tan Paşa'nın himayesinde İstanbul'a gelen Kânî Efendi kısa sürede İstanbul'daki yaşamdan ve bürokrasiden sıkılmıştır. Paşa ile birlikte onun divan kâtibi olarak Silistre'ye gitmiştir.

Ebû Bekir Kânî, Silistre'de bir müddet kalmış, daha sonra Paşa'nın yanından ayrılarak Eflak, Rusçuk ve civar bölgelere geçmiştir. Buralarda eşraftan bazı kimselerle Ulah beylerinin kâtipliklerini de yaptığı bilinmektedir. Yine bu dönemde Eflak Voyvodası İskerletzade Konstantin Bey'in Bükreş'te özel kâtipliği görevinde de bulunmuştur. Bu görevindeyken Voyvoda Konstantin, Kânî'den yeğeni Aleksandr'a Türkçe öğretmesini istemiş, Kânî de bu isteği yerine getirerek Aleksandr'a Türkçe dersleri vermiştir. Ebû Bekir Kânî Efendi, Voyvodanın yeğeni Aleksandr'a Türkçe öğretmek amacıyla Be-nâm-ı Havâriyyûn-ı Bürûc-ı Fünûn adında bir kitap yazmıştır.

Balkanların değişik bölgelerinde gönlünce bir yaşam süren şair, mektuplarının pek çoğunu da bu dönemde kaleme almıştır. Ebû Bekir Kânî'nin rivâyetlere dayalı olarak Bükreş'te geçirdiği yıllarda, içkiye mübtelâ olduğu ve mübtezel bir hayat yaşadığına dair bilgiler kaynaklarda yer almaktadır.

Kânî 'ye atfedilen ünlü "Kırk yıllık Kânî olur mu Yani" sözü de yine bu dönemle ilgili rivayetler arasında bulunmaktadır. Kânî, 1755 yılında İstanbul'dan ayrıldıktan sonra yaşadıklarını Dîvân'ında yer alan Hasb-i Hâl'inde ayrıntılı olarak kaleme almış, Eflâk ve Rusçuk gibi gezip dolaştığı beldelerle ilgili izlenimlerini anlatmıştır.

Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa'nın 1782 yılında Kânî'yi İstanbul'a davet etmesi ile Kânî'nin yirmi yedi yıllık gurbet yaşamı ve İstanbul özlemi sona ermiştir. Kânî 1782 tarihinde İstanbul'a döndüğünde, Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa'nın dîvân kâtipliği yanında devlet ricâlinden bazı kimselerin kâtiplik görevlerini de yapmıştır.

Kânî, Yeğen Mehmed Paşa ile olan senli benli ilişkileri ve Paşa'ya ait bazı sırları açık etmesi gibi nedenlerle idama mahkum edilmiştir. Hakkında idam cezası verilen Kânî Efendi, bu cezadan Reisülküttâb Hayri Efendi'nin araya girmesiyle kurtulmuş ve kalebent olarak Limni adasına sürgüne gönderilmiştir. Malları müsadere edilerek sürgüne gönderilen Kânî Efendi'nin, Limni adasındaki sürgün yıllarını sıkıntı ve yokluk içinde geçirdiği bilinmektedir.

Kânî, Limni adasında sefaletle geçen sürgün yıllarının ardından hayatının sonlarına doğru affedilerek İstanbul'a dönmüş ve 1791 yılının Kasım ayında vefat etmiştir (Rebi'ul-evvel 1206).

Edebî Kişiliği:

Ebû Bekir Kânî Efendi'nin mizacıyla ilgili yazılanlar, onun sanatıyla kişiliği arasındaki uyumu ortaya koymaktadır: Ebuzziya Tevfik, Kânî'yi "rind-meşreb, laübalî mizaç, fikr ü istiklâl ve hiss-i hürriyet ile perverde bir zat" olarak tanımlamakta ve hezl, mizah konusundaki duyarlılığın, onun fitratından kaynaklandığını ileri sürmektedir.

Kânî, edebiyat dünyasında öncelikle, şairliğinden çok nesirleriyle tanınmış bir kişidir. Edebiyat tarihleri de onunla ilgili değerlendirmelerinde, nesrinin şiirinden daha ilginç ve dikkate değer olduğu konusunda görüş birliği içindedir. Onun edebî yönüyle ilgili yapılan değerlendirmeler döneminin mizah ve hiciv konusunda en güçlü kalemi olması yönüyledir.

Kânî, gözlem yeteneği yüksek, hayata mizah penceresinden bakan ve gördüklerini ironik bir üslûpla ifade eden bir şairdir. O, dîvânında bir yandan klâsik şiirin geleneğine bağlı kalmaya çalışmış diğer taraftan mizahı da göz ardı etmemiştir. Bu durum şiirlerinde yer alan “hezl-âmiz” ve satirik beyitlerden anlaşılmaktadır.

Kânî, Dîvân’ında farklı türler kullanmayı denemiştir. Bu yönüyle onun geleneğin takipçisi olan şâirlerden ayrıldığını söylemek mümkündür. Klâsik dîvânlarda tevhid, münâcat, na’t ve medhiye örnekleri genellikle kasîde nazım biçimiyle yazılmıştır. Kânî ise bu örnekleri kasîde nazım biçimi yerine gazel nazım biçimiyle yazmayı tercih etmiştir. Bu anlamda tevhid, münâcat, na’t ve mehdiye örneklerinde gazel nazım biçiminin kullanılmış olması alışılmış dîvân tertibinden farklılık göstermektedir.

Kasîdelerinde ciddi gözlemler ve eleştirilerde bulunan Kânî, yine de söyleyiş biçimine özen göstermiştir. Nef’î gibi eleştirilerinde sert ve saldırgan olmak yerine mizahî üslûbun da etkisiyle daha ılımlı olmaya çalışmıştır.

Gazellerindeki hakîmâne söyleyişleriyle ise Nâbî mektebine yakın bulunan Kânî, zaman zaman rindâne ve âşıkâne söyleyişleri de tercih etmiştir. Rindâne bir yaşam sürmeye alışık olan şair, bu tarz söyleyişlere yer verdiği şiirlerinde sûfî ve zâhidle ilgili düşüncelerini de yansıtmaktadır. O, şiirlerini zahidin dimağını acılaştırarak kadar etkili bulunduğunu ifade etmektedir.

Kânî’nin, divan ve halk edebiyatının ortak ürünleri arasında yer alan, dînî-tasavvufî ve din dışı konularda örneklerine rastlanan “elif-nâme” tarzını denediği de görülmektedir.

Kânî’nin şiir dünyasında çeşitli temalar yer almaktadır. Sosyal konular dışında, insanın boş hayat mücadelesi, kaderin değişmezliği, dünyanın değersizliği, geçiciliği ve bu yüzden hayatın elden geldiği kadar dolu yaşanması, dünyalık zevkler, içki ve aşkın verdiği sarhoşluk, sevgili, felekten yakınma gibi konular eserlerinde başlıca işlenen konular arasındadır.

Döneminin şiir anlayışındaki gelişmelere paralel olarak Kânî’de de yalın ve sade bir anlatım, halk arasında yaygın olan deyim ve atasözlerini kullanma gibi özellikler görülmektedir. Kânî, klâsik edebiyatın temel özelliklerinden olan benzetme unsurlarını ve mazmunları da ustalıkla kullanabilmektedir.

Eserleri:

Dîvân, Münşeât, Letâif-nâme, Be-nâm-ı Havâriyyûn-ı Bürûc-ı Fünûn’dur.

1.2.6. KOCA RÂGIB PAŞA (d. 1699/1110 -ö. 1176/1763) ¹⁶

Osmanlı'nın XVIII. yüzyılda yetiştirdiği sadrazamlık makamına kadar yükselmiş en büyük devlet adamlarından ve aynı zamanda usta bir şair ve tarihçi olarak varlık göstermiş olan Râgıb Paşa, 1699 (H.1110)'da İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı Mehmed'dir. Şiirlerinde kullandığı "Râgıb" mahlasıyla tanındığından bu isimle ünlenmiştir. Babası Defterhâne katiplerinden Şevkî Mehmed Efendi'dir. Babasının konumu gereği içinde yetiştiği çevre sayesinde küçük yaştan beri eğitim ve terbiyesine önem verilmiş, keskin zekası ve istidadı sayesinde kısa zamanda ilerleme kaydedip dikkatleri üzerine çekmiştir. Defterhane Kalemine devam etmeye başlamış ve burada gösterdiği başarılarla bir süre sonra Divan-ı Hümâyûn Kâtipliği Makâmına layık görülmüştür.

O dönem Osmanlı ilim ve sanat adamlarında eskiden beri bir gelenek halinde devam eden ilim dili Arapça ve sanat dili Farsça'yı da öğrenmiştir. Ayrıca Büyük Ayasofya Medresesi'nde Yusuf Efendi'den sülûs ve nesih yazıları üzerine hat dersleri de almaya başlamıştır.

Devlet adına pek çok vazifeyi layıkıyla yerine getiren Râgıb Paşa, İran için yapılan müzakerelere de elçi olarak gönderilmiştir. Sonrasında Cizye Muhâsebeciliğine, Sadâret Mektupçuluğuna ordan da Reisülküttaplığa tayin olmuştur. Paşa, bu vazifesinden sonra ise Sultan I.Mahmûd'un fevkalâde takdirini içeren bir fermanla ve vezirlik payesiyle Mısır Valiliğine getirilmiştir. Böylece Râgıb Mehmed Paşa, Defterhâne Kaleminde başlayan memuriyet hayatında derece derece ilerledikten, çeşitli idari ve siyasi işlerde vazifeler alarak tecrübe kazanıp tam anlamıyla olgunlaştıktan sonra çekirdekten yetişme seçkin bir devlet adamı sıfatı ile Sultan III. Osman'ın yedinci ve sonuncu sadrâzamı olarak erişebileceği en yüksek makâma gelmiştir. Onun sadrâzamlığı zamanına itidal ve hikmet devri denilmiştir. İlme ve edebiyata büyük bir önem veren bu yeni sadrâzam, kendisinin de bizzat içinde olduğu kültür faaliyetlerine, irfan yuvalarının çoğalmasına emek sarfetmiştir. Evi, âlimlerin ve şairlerin toplama yeri olmuştur.

Koca Râgıb Paşa, 8 Nisan 1763 (24 Ramazan 1176) tarihinde vefat etmiştir ve İstanbul Lâleli'de kendi yaptırdığı kütüphanenin bahçesine gömülmüştür.

Edebî Kişiliği:

XVIII. yüzyıla damgasını vuran Nedim ve Şeyh Gâlib'ten sonra klasik edebiyatımızın yetiştirdiği, sesini bugüne kadar duyurabilmiş müstesna sanatçılardan biri de hiç şüphesiz ismi ile müsemma Koca Râgıb Paşa'dır. O, hem şair hem düşünür

¹⁶ Bu başlığın hazırlanmasında: Hüseyin Yorulmaz (1989). *Koca Râgıb Paşa Dîvânı (Araştırma ve Metin)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı. Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.'nden istifade edilmiştir.

ve hem de devlet adamlığı vasıflarını toplaması bakımından da Osmanlı tarihi boyunca tek sayılır.

Tarihçi Ahmed Vâsıf , her sahada zarif bir üslûp, çekici ve canlı bir ifade ile sivrildiğini söylediği Koca Râgıb Paşa'yı edebiyat alanında boy göstermiş bir çok şairle karşılaştırdıktan sonra onu “insan-ı kâmil” diye övmüştür.

Koca Râgıb Paşa, XVIII. yüzyıldaki hikemiyât tarzının üstatlarından kabul edilmiştir. Onun şiirleri sağlam ve ahenkli bir nazma, ağırbaşlı, seçkin ve açık bir söyleyişe, insanı düşünce yoluyla saran hikmetli bir muhteva özelliğine sahiptir. Sanatında asıl şöhretini hakîmâne tarzda yazdığı gazellere borçludur.

Eserleri:

Dîvân, Mecmûa-i Râgıb Paşa, Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Metâlib, Arûz Risâlesi, Münşe'ât-ı Râgıb, Fethiyye-i Belgrad, Tercüme-i Matla'u's-Sa'deyn, Tercüme-i Ravzatü's-Safâ'dır.

1.2.7. NAHÎFÎ (d. 1056-57/1646-47-ö. 1151/1738) ¹⁷

Nahîfî, İstanbullu şairlerden biridir. Şeyhî'ye göre 1646-47 (H.1056) tarihinde doğmuştur. Kesin olmamakla birlikte bu tarihlerden birinde doğduğu bellidir. MüstakıMZâde'nin Tuhfe-i Hattatin'de belirttiğine göre 90 yaşını geçkin olarak ölmüştür. Buna göre Şeyhî'nin verdiği tarih doğruya yakındır.

MüstakıMZâde'nin akrabası olan Nahîfî'nin asıl adı Mehmed Süleyman'dır. Babası, vaiz olan Abdurrahman Şeyh Muhyî'dir. Dedesi ise kâtiplik yapmış olan Salih'tir.

Hayatının ilk çağında ilim ve irfan tahsiline yöneldiği zamanının kaynaklarında bildirilmektedir. Zaten iyi bir tahsille yetiştiği yazdığı eserlerden de anlaşılmaktadır. O, aynı zamanda devrinin en önemli hattatlarından biridir. Ünlü hattat Hafız Osman'dan sülüs ve nesihte icazet almıştır. Daha sonraları talikte de ustalaşmıştır.

Mesnevî Tercümesi ön sözünde belirttiğine göre 1094 Şaban, 1683 Temmuz-Ağustosunda Mısır'a gitti. Bu yolculuk sırasında Konya'da Mevlevî'lerin dergâhına uğrayarak teberrüken külah giydi.

Yeniçeri çocuğu olduğu için yeniçeri kalemine girdi ve adı geçen kalem hulefasına ait hizmetleri gördü. İran'a elçi olarak gönderilen Ebû Kavuk Mehmet Paşa (ö.1745)'nin maiyetine girdi. Kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. 24 Ağustos 1738

¹⁷ Bu başlığın hazırlanmasında: A. İrfan Aypay (1998). *Nahîfî Süleyman Efendi (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği) ve Dîvânının Tenkitli Metni*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı. Doktora Tezi. C.1-2.'den istifade edilmiştir.

Cumartesi (19 Cemaziyelevvel 1151 Perşembe) günü İstanbul'da ölmüştür. Topkapı haricindeki Müslüman mezarlığına gömülmüştür. Mezarı, Mesnevî şarihlerinden Sarı Abdullah Efendi ile Kadızade Mehmed Efendi'nin arasındadır.

Edebî Kişiliği:

Nahîfi, şairliği yanında bilginliği ve çeşitli alanlarda verdiği eserlerle de dikkati çeker. Tezkireciler şiirlerini "âşıkâne" olarak vasıflandırır. Bir kısmı risale ve şerhlerden meydana gelen çok sayıda eseri vardır.

Sebk-i Hindî tesirinde bir sanat anlayışına sahip olan Nahîfi; Nâbî ve Sâbit gibi hikemî şiir söylemede belli bir başarıya ulaşmış, şiirlerinde atasözleri, deyimler, İstanbul ağzına mahsus kelime ve tabirleri başarıyla kullanmıştır. Kasidede Nef'î'den, gazelde Bâkî, Fehîm-i Kadîm ve Fuzûlî'den etkilenmiş, Nesîmî, İbrâhîm Cevrî, Dede Ömer Rûşenî yanında Nâbî, Sâbit, Nedîm ve Râsîh gibi şairlere nazîreler yazmış, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hâfız-ı Şîrâzî ve Molla Câmî'nin şiirlerine Farsça tahmîsler kaleme almıştır.

İlim, fikir ve sanat bakımından güçlü sayılan Nahîfi yaygın olarak Mevlevî kabul edilmekle birlikte Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre Melâmî'dir, ayrıca Nakşî olduğu da ileri sürülmüştür (Aypay,1992:6-8). Nahîfi, dinî heyecanları kuvvetli bir şair olarak Türk edebiyatında en çok na't yazan isimler arasında zikredilir. Ayrıca Yûnus Emre etkisinde birçok ilâhi kaleme almış ve bunların çoğu bestelenmiştir. "Göz gördü gönül sevdi seni ey yüzü mâhım" mısrasıyla başlayan gazeli, ikisi Hamâmîzâde İsmâil Dede'ye ait olmak üzere beş ayrı makamda dört sanatkâr tarafından bestelenmiş olup klasik Türk mûsikisinin günümüzde de zevkle dinlenen örnekleri arasındadır. (Uzun, 2006:297-299)

Eserleri:

Dîvân, Manzûm Mesnevî Tercümesi, Hilyetü'l-Envâr (Nazîre-i Hilye-i Hâkânî), Hicret-nâme, Mevlîd, Mi'râciyye, Zührü'l-Âhîret, Enfüsü'l-Âfâk, Nev'îzatü'n-Nüfûs, Mübâhase-i Kazâ ve Kader, Âdâb-ı Tarîkât ve Kavâ'id-i Hakîkât, Nasîhâtü'l-Vüzerâ (Âsâf-nâme), Ravzatü's-Safâ, Hızriyye (Risâle-i Tasavvuf), Tahmîs-i Kasîde-i Mudariyye, Tahmîs-i Bânet Su'âd (Tahmîs-i Kasîde-i Bürde), Tahmîs-i Kasîde-i Bürde (Türkçe), Tahmîs-i Kasîde-i Bürde (Farsça), Tahmîs-i Kasîde-i Bürde (Arapça), Tercüme-i Kasîde-i Bürde, Kasîde-i Münferice Tercümesi, Risâle-i Kalemîye, Kasîde-i Lâmiyye Şerhi, Kasîde-i Emâliyye Şerhi, Mesnevî-i Nush Ve'l-Hikem, Nahîfi'ye atfedilen eserler ise şunlardır: Manzûmü'l-Lügât, Gazavât-ı Nebeviyye, Tercüme-i Nehcüs-Sülûk, Külliyyât-ı Nahîfi (Süleymaniye Ktp. Hüsrev Paşa no:560'taki eser)'dir.

1.2.8. NEDİM (d. 1681?-ö. 1143/1730) ¹⁸

Asıl adı Ahmed'dir. İstanbulludur. Evinin Beşiktaş'ta olduğuna dair şiirlerinde kendisinin verdiği bilgiyi, belgeler de destekler. 1681 yılında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Annesi Saliha Hatun, İstanbul'un fethinden itibaren devlet hizmetinde bulunan Karaçelebi-zâdeler ailesindedir. Babası Kadı Mehmed Efendi ise Sultan İbrahim devri (1640-1648) kazaskerlerinden Merzifonlu Mustafa Muslihiddin Efendi'nin oğludur. Kazasker Muslihiddin Efendi bazı kötü alışkanlıklarından ötürü ulemâ ve halk tarafından sevilmediği için kendisine çirkin lakaplar takılmış, "Mülakkap Mustafa Efendi" diye tanınmıştır. Dedesine takılan lakaplardan ötürü Osmanzade Taib gibi bazı şairler Nedîm'den "mülakkab-zâde" diye bahsetmişlerdir.

Ahmed Nedîm iyi bir eğitim görmüş, döneminin klasik ilimlerini, Arapça ve Farsça'yı bu dillerde şiir yazacak kadar öğrenmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra Şeyhülislam Ebe-zâde Abdullah Efendi'nin de bulunduğu bir jüri tarafından yapılan sınavda başarılı olarak müderris olmuştur.

Ali Paşa'nın Varadin'de şehit düşmesinden sonra yerine Halil Paşa getirilir. Bu sırada İbrahim Paşa'nın yıldızı parlamaktadır. İbrahim Paşa, 1716 yılında mirahurluğa, ardından rikab-ı hümayun kaimmakamlığına atanır. Bu ikinci atamayla ilgili olarak Nedîm, bir tarih manzumesi yazar. İbrahim Paşa, Ali Paşa'nın şehit edilmesinden sonra geride kalan nikâhlısı Fatma Sultan'la evlenerek padişaha damat olur. 1718 tarihinde de sadrazamlık makamına getirilir. Bu tarih, daha sonra Lâle Devri (1718-1730) olarak adlandırılan dönemin başlangıcıdır. Artık, Damat İbrahim Paşa'nın hemen her faaliyeti Nedîm'in dikkatini çeker. Şair, kıt'a ve kasideleriyle her fırsatta hamisine bağlılığını ifade eder. İbrahim Paşa'yı takdir eden, öven tek şair sadece Nedîm değildir. Fakat Nedîm, bu şairlerin içinde en başarılı olanıdır. Bir yandan İbrahim Paşa'nın çalışmalarını şiirleriyle överken diğer yandan da Lâle Devri'nde teşekkül ettirilen tercüme heyetlerinde görev alarak hâmisinin her hamlesine destek verir. Meslek hayatında da çabuk ilerler. Müderrislikten Mahmut Paşa Mahkemesi naipliğine getirilir. Daha sonra 1726'da Molla Kırımî Medresesi'nde, 1728'de Nişancı Paşa-yı Atik Medresesi'nde görev yapan Nedîm, 1729'da Sahn Medreseleri müderrisliğine yükselir.

Sekbân Ali Paşa Medresesi'nde müderris iken Patrona Halil İsyanı patlak verir (1730). İsyân sırasında Nedîm'in akıbetinin ne olduğu konusunda çeşitli rivayetler mevcuttur. Kaynaklarda şairin, söz konusu isyanı takip eden günlerde illet-i vehimeden veya içkiye düşkünlüğü nedeniyle titreme hastalığından öldüğüne dair bilgiler kayıtlıdır. Güvenilir biyografi müelliflerinden Süleyman Sadettin, Nedîm'in ihtilal esnasında korkudan evinin damına çıktığını ve oradan düşerek öldüğünü söylemektedir. Bu acı akıbet, şairin belki de son bir kurtuluş ümidiyle evinin damına çıktığını veya linç

¹⁸ Bu başlığın hazırlanmasında: Prof. Dr. Muhsin Macit (2016). *Nedîm Dîvânı (Tıpkıbasım)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.: 457.'den istifade edilmiştir.

edilerek öldürülen dedesi Mülakkab Mustafa Efendi'nin yaşadığı elim olayın tekrar edilmesine imkân vermemek için ölümü tercih ettiğini akla getirmektedir. Ancak kesin olan bir şey vardır, o da şairin ihtilal sırasında öldüğüdür. Nedîm'in geride bıraktıklarına dair kayıtlar 15 Rebiülahir 1143/28 Ekim 1730 tarihinde düzenlendiğine göre bu tarihten önce ölmüştü. Şairin kabri Üsküdar Karacaahmet Mezarlığının Miskinler kısmındadır.

Eserleri:

Dîvân-ı Nedîm, Sahâifü'l-Ahbâr, Aynî Tarihi. Nedîm'in bunlardan başka, Şehit Ali Paşa'ya yazdığı bir dilekçesi, İzzet Ali Paşa'nın şaka yollu mektubuna mensur cevabı, Safayî Tezkiresi'ne Takriz'i ve Münşeat-ı Aziziye'de yer alan ve kime yazıldığı belli olmayan bir mektubu vardır.

1.2.9. SÜNBLZÂDE VEHBÎ (d. 1133/1718 -ö. 1224/1809) ¹⁹

Asıl adı Mehmed bin Râşid bin Mehmed olan şairin mahlası Vehbî'dir. Maraş'ta Sünbül-zâdeler diye bilinen köklü bir aileye mensuptur. Dedesi devrin Maraş müftülerinden Mehmed Efendi olup Saçaklı-zâde ile asırdaştır ve komşudur. Babası Râşid Efendi de âlim ve şair bir zattır. Eski kaynaklarda doğumuyla ilgili hiçbir tarih verilmeyen şairin 1133 (1718) yılında doğduğu tespit edilmiştir. Divan'ında kendisine Eskizağra kadılığının ihsan edildiğini bildiren hatt-ı hümayunun yazılmasına vesile olduğu için Şeyhülislam Mehmed Kâmil Efendi'ye sunduğu, teşekkürlerini de içeren rydiyyesinin bir beytinde yaşının yetmiş i idrak ettiğini ifade ediyor.

Şairin doğumundan itibaren Maraş'ta ne kadar kaldığı bilinmiyor. Çocukluğunun ve gençliğinin bir kısmını Maraş'ta geçiren Sünbül-zâde Vehbî Efendi memleketinde mükemmel bir tahsil gördükten sonra ona asıl ününü kazandıracak olan İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'daki eğitim hayatı ve kadılık mesleğine ne zaman başladığı hakkında kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır.

Şairin hocasından icazet alarak Münteha derslerini okuttuğu ancak geçim sıkıntısından ders vermeyi bıraktığını şiirindeki bir beyitten öğreniyoruz. Zamanın ileri gelenlerine kasideler sunarak onlarla dostça bağlar kurmuştur. Bu münasebetlerin tesisıyla Rumeli ve Anadolu'nun birçok yerlerinde kadılıklarda bulunma imkanına kavuşmuştur. 1175 (1761)de İstanbul'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Kendisine birkaç defa name-i hümayun müsveddesi yazdırılmıştır. Yazdığı müsveddeler beğenildiği için Muhsin-zâde Mehmed Paşa'nın ilk sadareti sırasında resisü'l-küttâb Yenişehirli Osman Efendi ve Raif İsmail Efendi'nin gayretleriyle 1182 (1768)'de Sultan III. Mustafa zamanında kadılıktan hâcegânlık mesleğine terfi ettirilmiştir.

¹⁹Bu başlığın hazırlanmasında: Dr. Ahmet Yenikale (2017). *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. 3374, Kültür Eserleri Dizisi: 514, e-kitap.'tan istifade edilmiştir.

Sarayda tesis ettiği güven neticesinde ve Farsçaya olan vukufiyeti de göz önüne alınarak Bağdat valisi Ömer Paşa ile 1189 (1775) yılında Basra'yı kuşatarak Doğu Anadolu'yu yağmalattıran İran hükümdarı Zend Kerim Han arasındaki anlaşmazlığı halletmek üzere 1190 (1776)'da İran'a elçi olarak gönderilmiştir. Aralarında Ömer Paşa ile ihtilaf çıkan Sünbül-zâde Vehbî, Zend Kerim Han'ın şikayet ettiği konulardan Ömer Paşa'nın mesul olduğunu İstanbul'a bir tahriratla bildirmiştir. Ancak Ömer Paşa, Vehbî Efendi'nin kendi aleyhinde oluşan fikrini anlamış, Vehbî'den önce davranarak İstanbul'a Vehbî aleyhinde bir jurnal göndermiştir. Bu jurnalde Ömer Paşa, Vehbî'nin Zen Kerim Han'la dostluk uğruna İran tarafını tuttuğunu ve İran'da bulunduğu sırada ayyaşlık ve zinakârlık gibi devlet hizmetinde bulunanlara yakışmayacak hareketlerle İranlılara rezil olduğunu yazmıştır. Bunun üzerine Sultan I. Abdülhamit'in Vehbî'nin bulunduğu yerde öldürülmesi için idam fermanı çıkarmış ve bu iş için de bir memur tayin etmiştir. Görevli memur henüz Bağdat'a ulaşmadan dostlarının haber vermesi üzerine bir posta tatarı kıyafetiyle İstanbul'a gelmiş ve Üsküdar'da bir dostunun evine gizlenmesiyle sefaret macerası sona ermiştir. Vehbî Efendi, sefaret dönüşü yazdığı, Sultan I. Abdülhamid'e olan bağlılığını ifade eden ve manzum bir sefaretname örneği olan Tannane Kasidesi ile padişahın beğenisini kazanmıştır ve bu kaside onun affına vesile olmuştur.

Pek çok devlet görevlisine kasideler sunan ve itibarı gittikçe artan Vehbî'nin Sultan III. Selim'in saltanat yılları onun hayatının en parlak devresi olmuştur. III. Selim döneminde "Sultanü's-Şuarâ" unvanını da alan ve mimari eserler için düşürdüğü tarihler İstanbul'un çeşitli yerlerini süsleyen Vehbî, yine bu devrede Manisa ve Siroz'da kadılık yapmıştır. Daha sonra Manastır kadılığına tayin edilen Vehbî'ye son olarak Bolu kadılığının verildiği, ayrıca Tırhala ve Şumnu mansıplarının da verildiği tespit edilmiştir.

Ömrünün kalan kısmını zevk ve eğlenceden geri kalmadan İstanbul'da geçiren yaşlı şair, nikris hastalığına yakalandıktan sonra iki seneden fazla hasta yatıp 14 Rebi'ülevvel 1224'te (29 Nisan 1809) vefat etmiştir. Edirnekapısı haricinde Topçular'a defn edilmiştir. Öldüğünde yaşı 90'ı aşkın olduğu kaydedilmektedir.

Edebî Kişiliği:

Sümbül-zâde Vehbî, bir asra yaklaşan uzun ömründe III. Ahmed (1703- 1730), I. Mahmud (1730-1754), III. Osman (1754-1757), III. Mustafa (1757-1774), I. Abdülhamid (1774-1789), III. Selim (1789-1807), IV. Mustafa (1807-1808) olmak üzere sekiz Osmanlı padişahı devrini idrak etmiş şöhretli bir Türk şairidir. Divan'ında Arapça şiirleri, Farsça Divançesi ve Türkçe şiirleri bulunan şair bu dillerde şiir söyleyebilecek derecede her üç dile de hakimdir. Hatta Arapça ve Farsçaya olan vukûfiyeti bu dillerin manzum sözlüğünü yazabilecek derecede ileridir. Bu eserlerinin dışında manzum hikayeciliğin tipik örneklerinden olan Şevk-engîz mesnevisi ve nasihat-nâme türünde yazdığı Lutfiyye mesnevisiyle bu alanlarda da kendini ispatlayan şair münşeât ve hezeliyatlarıyla da adından söz ettirmiştir.

Kaynaklarda genel olarak onun şiirlerinin lirizmden yoksun ve kuru olduğu değerlendirilmekle beraber kolay söyleyebilen bir şair olduğu herkesçe kabul edilmektedir. Osmanlı Müelliflerinde "Şiiri, ilim kuvvetiyle söylenilmiş olduğundan o kadar güzel olmamakla beraber mevzun söz söylemek hususunda Osmanlı şairlerinin birincilerinden addolunur." denilerek bu genel kanaate işaret edilmiştir.

Teknik bakımdan oldukça sağlam olan şiirlerinde dili genellikle sade ve akıcıdır. Şiirlerinde kafiye bulmakta zorlanmayan şairin kafiyeleri de oldukça sağlamdır. Türk edebiyatının en hacimli divanlarından sayılan eserinde kasideler önemli bir yer tutmaktadır. Şair en çok Nefi'nin kasidelerine nazire yazmıştır.

Dîvân'ında alfabenin her harfiyle gazel yazmıştır. Bu durum, şairin şiirde şekle ne kadar çok önem verdiği delillerindedir.

Şairin manzum tarih düşürmede de oldukça başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Muammâ ve lügazi de deneyen şairin Dîvân'ında bir tane de terkîb-i bend bulunmaktadır.

Edebî sanatların hemen hemen hepsinin güzel örneklerini bulmanın mümkün olduğu Dîvân'ında özellikle iham, cinas, tevriye ve telmih sanatları dikkat çeker. Hatta daha da ileri gidilerek Sünbül-zâde Vehbî'nin bir iham sanatı ustası olduğu söylenebilir.

Kısaca ifade etmek gerekirse şiirleri her ne kadar Necâtî, Fuzulî, Nâilî gibi şairlerle ile mukayese edilemeyecek kadar lirizmden yoksun olsa da Sünbül-zâde Vehbî, bir dil ve söz ustasıdır.

Eserleri:

Dîvân, Lutfiyye, Tuhfe-i Vehbî, Nuhbe-i Vehbî, Şevk-engîz, Münşeât, İkdü'l-cümân (Bir kısmının tercümesi)'dir.

1.2.10. ŞEYH GÂLİB (d. 1171/1757-58- ö. 1213/1799) ²⁰

Mehmed Es'ad (Gâlib), 1171/1757-58 yılında İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesi yakınlarındaki bir evde doğdu. Doğumuna "Eser-i Aşk" ve "Cezbetü'llâh" terkipleri ile tarih düşürülmüştür. Babası Mustafa Reşîd Efendi'dir. Gâlib vesilesiyle babasından bahseden bütün kaynaklar onu Mevlevî olarak kaydederler. Ayrıca iyi bir tasavvuf terbiyesi aldığı ve şiirle uğraştığı da belirtilmektedir. Annesi Emine Hatun'dur. Hakkında fazla bilgi mevcut değildir.

İlk bilgilerini babasından alan Gâlib, kendisine Es'ad mahlasını veren devrin önemli isimlerinden üstâd Hoca Neş'et'ten de ders ve feyz almıştır.

²⁰ Bu başlığın hazırlanmasında: Prof. Dr. Naci Okcu (2013). *Şeyh Gâlib Divanı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.-962, Edebi Eserler: 29.'dan istifade edilmiştir.

Şairlik kabiliyeti erken yaşlarında gelişen Gâlib bir aralık Dîvân-ı Hümâyûn beylikçilik kalemine devam etti.

Gâlib, babasından ve Hoca Neş'et'ten tahsil etmekle kalmamış, ayrıca o devirlerde edebiyat, musikî ve tasavvuf mektebi işlevi gören Mevlevîhânelerde, Mevlevî büyüklerinin sohbetlerinden de faydalanmıştır.

Şair, Es'ad mahlası eski ve yeni pek çok şair tarafından kullanıldığından, isim karışıklığını önlemek amacıyla şiirlerinde artık Gâlib mahlasını kullanmayı tercih etti. Bu büyük istidâd, genç yaşta inkişâf gösterince 1195/1780 tarihinde yirmi dört yaşında iken dîvân tertip etti. Bundan iki sene sonra da 1197/1782-83'te mesnevî tarzındaki büyük eseri Hüsni ü Aşk'ı meydana getirdi.

Hüsni ü Aşk şairi Gâlib'in bu mesnevîsini yazdıktan sonra 1198/1783 yılında ani bir kararla Konya'ya gittiğini ve Mevlânâ dergâhında çileye soyunduğunu görüyoruz. Konya'da kaç ay kaldığı bilinmeyen Gâlib babasının ısrarı ve Konya Çelebisi'nin ihtarları üzerine, çilesinin geri kalanını İstanbul'da tamamlamak üzere geri dönmüş, Yenikapı Mevlevîhânesi meşîhâtında bulunan Ali Nutkî Dede'nin zamanında çilesini 3 sene zarfında tamamlamış, "Dede" ve "Hücre-nişîn" olmuş daha sonra şeyhi olan Ali Nutkî Dede Efendi'den hilâfet almıştır.

Çeşitli olaylar silsilesiyle Gâlib, bir emirle kendisini Galata Mevlevîhânesi Şeyhi olarak buldu. Esasen Mevlevîlere daima teveccüh gösteren III.Selim, Gâlib'e karşı beslediği ayrıca sevgi ve güvenin sonucu olarak ona bazı vazifeler ve haklar vermiştir.

İşte bu parlak ve debdebeli hayat içinde Gâlib'i müteessir eden başlıca iki hadise, 1209/1794-95'te annesi Emine Hanım'ın, iki sene sonra da çok sevgili arkadaşı ve dervîşi Esrâr Dede'nin ölümü oldu. Bu olaylar onun için büyük bir darbe oldu ve nihayet kendisi de hastalandı. 26 Recep 1213/3 Ocak 1799 Çarşamba sabahı vefat etti. Şairin cenazesi kandile tesadüf eden perşembe günü büyük bir merasimle kaldırılmıştır. Galata Mevlevîhânesi türbesinde Mesnevî şârihi İsmail Rusûhî-i Ankaravî'nin ayakucuna defnedilmiştir.

Edebî Kişiliği:

Şeyh Gâlib, edebiyat sahnesine çıktığında yani XVIII. yüzyılın son yarısında divan şiiri özellikle Nâbî tesirindeydi. Nedîm'i Nâbî'ye tercih ederek onun yolunda yürümek isteyenler de vardı. Fakat kudretli şair Şeyh Gâlib, yeni bir yol açıp kendi tarzını oluşturmaya muvaffak olmuştur. Bunu yaparken kendinden önce gelen şairlerin kullandıkları bilhassa mazmûnları, sembollerini yeni parlak renklerle boyayarak ve yeni nisbetler dairesinde telif ederek yeni bir tarz meydana getirmeyi başarmıştır.

Bâkî, Nef'î, Nedîm ve hatta Nâbî gibi büyük şairlerden istifade etmiştir. Özellikle Mevlânâ ve Buharalı Şevket'in onun şiirinde etkisi büyüktür.

Şeyh Gâlib, kasîdelerinde Nef'î kadar kudretli, gazellerinde ise Fuzûlî gibi âşık, isterse Nâbî gibi hurde-çîn'dir. O, kendinden evvel gelen şairlere benzememek için İran Edebiyatı'ndaki "Sebk-i Hindî"yi model kabul etmiştir.

Şeyh Gâlib, Dîvân Edebiyatı geleneklerine de sıkı sıkıya bağlıdır. Bu edebiyatın nazım şekilleri olan gazel, müstezât, musammat, şarkı, mesnevî, kıt'a, rubâî, müfred, kasîde hatta diğer şâirlerin kullanmadığı bahr-ı tavîli ve pek az şâirin kullandığı tardiyeyi bile ihmal etmeyişi Gâlib'in şiirlerine ayrı bir renk, ayrı bir hususiyet katmaktadır. Genellikle gazelerde şâirin ismi veya mahlası son beyitte olduğu hâlde Gâlib'in bazen bu teâmüle uymadığını görürüz. Şiirlerinde ise hemen hemen bütün vezinleri kullanmıştır.

Gâlib'in Öz Türkçe yani "Türkî-i basît" ile yazmış olduğu şiirleri de vardır. Hatta bazı atasözü ve deyimleri yer yer dîvânında ve Hüsn ü Aşk'ında kullanmıştır. Gâlib'in aruzla yazılmış şiirlerinden başka, matbu dîvânında bulunmayan 4+4+3 'lü hece vezniyle yazdığı dikkate değer bir manzûmesi vardır. Şarkı başlığını taşıyan manzûme şâirimizin hece vezniyle yazdığı tek şiirdir.

Kâfiyenin göze hitap etmesi prensibine dayanan Gâlib, klâsik anlayışa bağlıdır. Nitekim bu hususta en mütevazı ses uyumlarına da rıza göstermiştir. Genellikle gazellerini redifli olarak yazmıştır.

Gâlib, Dîvân Edebiyatımızın hususiyetini layıkıyla kavramış, nazım tekniği kuvvetli şâirlerimizdendir. Şiirlerinde Türkçe'yi kullanmakta oldukça mahirdir. Ancak Gâlib, dilde sadelik taraftarı gibi görünse de bu istek diğer dîvân şairlerimiz gibi onda da bir fikir olmaktan ileri gitmemiştir. Nitekim Türkî-i basit denilen terkîbsiz, sade Türkçe ile yazdığı manzumesi sadece bir denemeden ibarettir.

Şâir, terkiplerin aleyhindedir; bunların belki inşâyı süslediklerini, fakat Türkçe kelimeler içinde hoş kaçmayacaklarını söylemektedir. Bu sözleriyle sadelik taraftarı görünen şâirimizden eserlerinde hiç olmazsa fazla terkipli bir dil kullanmaması beklenirdi. Ancak yazdığı şiirler, bize onun yalnız terkipli yazmakla kalmayıp bunların sayısını bazen üçe hatta dörde çıkardığını göstermektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Şeyh Gâlib, Osmanlı şiirinin tekâmülü üzerinde son derece etkili olmuştur. Birçok hayran ve takipçi de bırakmıştır. Muâsır ve muakkiplerinden Esrâr Dede, Aynî, Pertev, Dâniş gibi birçok şâirin de ona nazîreler hatta medhiyeler yazdığını görürüz. Fakat Gâlib'in en kudretli hayranı ve takipçisi XIX. Asrın büyük şâiri İzzet Molla'dır.

Eserleri:

Dîvân, Hüsn ü Aşk, Es-Sohbetü's-Sâfiyye, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, Tezkire-i Şuara-yı Mevlevîye'dir.

İKİNCİ BÖLÜM

XVIII.YÜZYIL DÎVÂNLARINDA ULÜ'L-‘AZM PEYGAMBERLER

Klasik Türk şiirinde Ulü'l-‘Azm peygamberleri konu alan beyitleri tespit etmek ve bağlamsal olarak incelemek için taradığımız divanlarda Ulü'l-‘Azm Peygamberlere, onların hayatlarına dair kıssalar ile ilgili unsurlara sık sık rastlanmıştır. Dünyayı şerefendirme sıralarına göre bu peygamberler ve XVIII. yüzyıl divanlarında geçen özellikleri şöyledir:

2.1. HZ. NÛH

“Âlemler içinde selâm olsun Nûh’a.
Gerçekten biz ihsanda bulunanları böyle ödüllendiririz.
Şüphesiz o bizim mü’min olan kullarımızdandı.”
(Sâffât, 37/79-81)

Hiz. Nûh, insan soyunun ve diğler mahlûkatın büyük tufanda yok olup sadece kendisine îman edenlerin ve onun gemisinde olan canlıların hayatta kalması nedeniyle Hiz. Âdem’den sonra insanlığın ikinci babası kabul edilmiştir. Hiz. Nûh hakkında Kur’ân-ı Kerîm’de 28 sûrede bilgi verilmiş, ismi çeşitli vesilelerle 43 yerde zikredilmiştir. Ayrıca 28 âyetten oluşan 71. sûre de onun adını taşır ve baştan sona onun tevhid mücadelesini anlatır. Lâkabı Neciyyullâh (Allah’ın kurtardığı) ve Şeyhü’l-Enbiyâ’dır (Nebîlerin uzun ömürlüsü). Rivayete göre Nûh (AS), 950 sene yaşamıştır. (Ankebût, 29/14.)

Hiz. Nûh Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde diğler peygamberlere oranla daha ayrıntılı bir şekilde anlatılan ve "Ulü'l-‘Azm" olarak isimlendirilen beş büyük peygamberin ilkidir. 71. sûre onun adını taşımasına rağmen Kur’ân-ı Kerîm, Nûh (AS)’ın hayatının sadece peygamber olarak görevlendirildikten sonraki kısmından bahsetmektedir.

Kendisine inanmayan kavmi tufanla cezalandırıldığından tufan hadisesi de ona nisbette Nûh tufanı diye anılmaktadır. Nûh kelimesinin Arapça asıllı olup “**nevh** (ağlamak, dövünmek)” kökünden geldiğini, bizzat kendi nefsinin kötülediğinden veya tövbe etmeden boğulup gitmeleri sebebiyle kavmi için üzüldüğünden ona bu adın verildiğini söyleyenler olmakla birlikte kelimenin Arapça olmadığı kabul edilmektedir.

Kur’ân’da Nûh (AS): **Mürsel** (Şuarâ, 26/105), **Resul** (Şuarâ, 26/107), **Apaçık uyarıcı** (Zâriyât, 51/50), **Mübârek** (Hûd, 11/48), **Muhsin** (Sâffât, 37/80), **Mü’min** (Sâffât, 37/81), **Kul** (Kamer, 54/9), **Şükreden** (İsrâ, 17/3) gibi özelliklerle anılmaktadır.

Hz. Nûh, kavmini putperestlikten uzaklaştırıp tevhid inancına döndürmek için gönderilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de Nûh'un Allah tarafından seçildiği (Âl-i İmrân, 3/33), kendisine vahyedildiği (Nisâ, 4/163), kavmine peygamber olarak gönderildiği (Nûh, 71/1), 950 yıl kavminin arasında kaldığı (Ankebût, 29/14) ve kavmini Allah'a kulluğa ve hidâyete davet ettiği (Yunus, 10/71; Hûd, 11/25-26; Şuâra, 26/106-110) belirtilmektedir.

Hz. Nûh, kavmini Allah'tan başkasına ibadet etmemeleri ve O'ndan başkasını ilah edinmemeleri konusunda uyarılmış, aksi takdirde başlarına gelecek azabı kendilerine haber vermiştir (Nûh, 71/1-4). Yoldan çıkmış, çok zalim ve azgın olan kavmi (Zâriyât, 5/46; Necm, 53/52) ona inanmadığı gibi mecnûn olduğunu iddia etmiş, onu taşlamakla tehdit edip (Şuarâ, 26/116) yalancılıkla itham etmiş, ondan kendisine uyan alt tabakadan insanları yanından uzaklaştırmasını (A'râf, 7/59-63; Hûd, 11/27; Kamer, 54/9) veya başlarına geleceğini bildirdiği azabı bir an önce getirmesini (Hûd, 11/32) istemiştir. Kendi yaptıkları karşılığında hiçbir talebinin olmadığını söyleyen Nûh (AS) gaybı bilmediğini, melek de olmadığını, sadece Allah'ın emirlerini bildirdiğini ifade edip davetini sürdürmüştü (Hûd, 11/28-31; Şuarâ, 26/105-115) Uzun yıllar mücadele etmiş, sonunda kavminin putperestlikten vazgeçmediğini görünce inanmayanları cezalandırması için Allah'a dua etmiş (Şuarâ, 26/118-119; Nûh, 71/1-28) ve Cenabıhak, peygamberinin duasına icâbet etmiş, inkârcı ve âsi kavminin tûfanla helâk edileceğini, kendisinin ve inananların da kurtarılacağını bildirerek ondan bir gemi inşa etmesini istemiştir (Hûd, 11/36-39).

2.1.1. BÜYÜK TÛFÂN VE GEMİ

Tûfân kelimesi “*Sel getiren şiddetli yağmur, su baskını, her yeri kaplayan su*” anlamlarına gelmektedir. Tûfan sadece su ile değil ateş, deprem, kan, kar gibi unsurlarla meydana gelen felâketlerin de adıdır ancak genelde su ile gelen felâket anlamı ön planda olup bu yönüyle tarihte pek çok örneğine rastlanmakta, özellikle Hz. Nûh zamanında meydana gelen ve her şeyi su altında bırakan büyük felâketi ifade etmektedir.

Tûfan kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de iki yerde geçmektedir. Birinde Firâvun ve Mısır halkına (A'râf, 7/133), diğesinde Nûh kavmine (Ankebût, 29/14) gelen su felâketine değinilmektedir.

Hz. Nûh'un kıssası “A'râf, Yûnus, Şuarâ ve Nûh” sûrelerinde de geçmekle birlikte en ayrıntılı biçimde Hûd sûresinde nakledilmektedir. Müfessir ve tarihçilere göre Nûh (AS)'ın kıssası muhtemelen Irak topraklarında yaşanmıştır. Hz. Âdem'den sonraki en önemli olayların yaşandığı bu dönemde Hz. Nûh'un kavmi tam bir sapıklık ve azgınlık içindeydi. Kur'ân-ı Kerim'de isimleri geçen “Ved, Suvâa, Yegûs, Yeûk ve Nesr²¹” isimli bazı putlara tapınıyor ve bunların Allah'ın yardımcıları olduğunu söyleyerek şirk içinde yaşıyorlardı. Zenginleştikçe şमारıp azgınlıkları artan bu topluluk

²¹ Nûh, 71/23.

fakir ve zayıf kimselere her türlü ezâ ve cefâyı revâ görüyorlardı. Hz. Nûh , Allah'ın kendisine peygamberlik vermesinden sonra bitmek tükenmek bilmeyen tebliğ vazifesine başladı. Kavmini Allah'a kulluğa davet etti, şirkten ve her türlü kötü davranıştan onları sakındırdı. Fakat kavmi onu dinlemeyip inkârda ısrar etti hatta O'nun söylediklerini dinlemedikleri gibi onu taşıyarak öldürmekle tehdit etti.²² Hatta rivâyetlere göre bir defasında bu büyük peygamberi bayılıncaya kadar dövüp öldü zannederek bir köşeye terk ettiler. Hz. Nûh, tüm bu eziyetlere, yaşadığı acı ve ızdıraplara rağmen tebliğ vazifesinden vazgeçmiyordu. Kavmi ise onca mucizeye ve her türlü delile karşı onu inkar etmekten öte gitmiyordu. Tam 950 yıl süren bu tebliğ çabasına karşı onlar da bunca sene nankörlüklerini sürdürdüler. Artık islah olmaları ve düzelmeleri mümkün görünmüyordu. Yüzyıllar geçiyor, nesiller değişiyor ancak sapıklık ve inkar öylece devam ediyordu. Tüm mücadelesine rağmen kavmini doğru yola iletemeyen Hz. Nûh, sonunda yüce Rabbine yönelerek şöyle dua etti:

"Ey benim ulu Rabbim! Görüyorsun ki kavmim bana isyân etti. Malları ve evlatları yüzünden kibirleri arttıkça birbirlerine uydular. Büyük büyük hilelerle ve yalanlarla halkı kandırıp, 'taptığımız putları terk etmeyin, onlardan asla vazgeçmeyin!' dediler. Birçok kimseleri baştan çıkardılar. Ey Rabbim! Artık şu zalimlerin şaşkınlıklarını artır." ²³ "Ben mağlup oldum. Benim intikamımı al! ²⁴ "Benimle onlar arasında hükmünü ver de, beni ve beraberimdeki mü'minleri kurtar." ²⁵

"Ey Rabbim! Yeryüzünde yurt tutan hiçbir kâfir bırakma. Çünkü sen onları bu halde bırakırsan, onlar diğer kullarını da yoldan çıkarırlar, nankör ve günahkâr çocuklar doğururlar.

Ey Rabbim! Beni, anne ve babamı, iman etmiş olarak evime giren erkek ve kadın mü'minleri bağışla. Zalimlerin de helâkinden başka bir şey artırma! ²⁶

Allahutaala, peygamberinin bu amansız mücadelesine rağmen isyan ve zulümde ısrar eden bu sapkın kavmi ebedi bir ders olmak üzere cezalandırıp onlara azabını indirmeyi murad etti. Hz. Nûh'a:

"Üzülme," buyurdu. "Kavminden iman etmiş olanların dışındaki zalimlerin işledikleri şeyler seni tasalandırmasın. Şimdi bizim gözetimimiz altında ve bizim talimatımıza uygun bir gemi yap. Zulmedenler hakkında artık bir şey konuşma. Çünkü onların tamamını suda boğacağım! ²⁷

Nûh'un ilâhî emre uyup gemi yapması ve kendisine inananlarla birlikte tûfandan kurtulması, inanmayanların boğulması Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılmakta, geminin şekli ve ölçüleri, gemiye binenlerin türü ve sayıları, tûfanın süresi gibi konularda bilgi yer

²² Şurâ, 26/116.

²³ Nûh, 71/21-24.

²⁴ Kamer, 54/10.

²⁵ Şuarâ, 26/118.

²⁶ Nûh, 71/26-28.

²⁷ Hüd, 11/36,37.

almamaktadır. Kur'ân'da bu gemiyle ilgili olarak sadece tahtalardan yapıldığı ve çivilerle çakıldığı bilgisi yer almakta (Kamer, 54/13), geminin diğer nitelikleri hakkında bilgi verilmemektedir. “Gözlerimizin önünde ve vahyimiz uyarınca gemiyi yap!” (Hûd, 11/37) emri gelir.

Ona geminin nasıl yapılacağını Cebrâil (AS) öğretir. Gemi inşa edilirken Hz. Nûh'un kavmi kendisiyle alay etmiştir (Hûd 11/38). Rivayete göre gemi yapması istenince Hz. Nûh tahtayı nereden bulacağını sorar, ona ağaç dikmesi emredilir ve Hint meşesi denilen ağaçları diker. Kırk yıl geçtikten sonra bu ağaçları keserek gemiyi yapar. Geminin inşası bitince her hayvan türünden birer çift, ayrıca boğulmasına hükmedilenler dışındaki aile fertleri ve iman eden diğer kimseler gemiye bindirilir. Nûh (AS) ve ona inananlar kurtulurken eşi ve oğlu inanmayanlarla birlikte boğulur (Hûd 11 /40-47; Mü'minûn, 23/26-29; Furkan, 25/3 7; Kamer, 54/10-17). (Efe, 2015:41-55; Harman,2007:224-227; Harman,2012:319-322)

Allah'ın vaadi yerine gelip, Nûh (AS)'a inanmayarak ona zulmeden kavmi boğulduktan sonra yine Allah'ın emriyle sular çekilmeye başladı:

“Ve ‘Ey yer, suyunu yut! Ve ey gök , (suyunu) tut!’denildi. Su çekildi; iş bitirildi; (gemi de) Cûdî dağının üzerine oturdu. Ve ‘O zalimler topluluğunun canı cehenneme!’ denildi. (Hûd, 11/44)

Nûh (AS)'ın gemisinin hangi dağın üzerine oturduğuna dair bazı tartışmalar yapıyorsa da Kur'an-ı Kerîm'in sarâhaten belirttiği gibi gemi Cûdî dağına oturmuştur. En eski müfessirlerimizden olan Tâberî, Cûdî dağının Musul yakınlarında, Hadhad adı verilen bölgede yani bugün Şırnak ve Cizre arasında bulunan mevkiide olduğunu belirtmektedir. (Sırma, 2016:39-40)

İslâmî edebiyatlarda tûfan, Kur'an-ı Kerîm'deki şekliyle ve daha çok felsefî düşünceleri açıklamak ya da didaktik hikmetleri ortaya koymak amacıyla zikredilir. Nûh Peygamberin kavmini Allah yoluna çağırması, onları defalarca uyarması, nihayet kavminin azgınlıkları neticesinde bir tufanda yok edilmesi şairlere kendi zamanlarındaki birtakım uygulamalar hakkında teşbih imkânı vermiştir.

Tûfan hadisesinin genelde gam ve kederle ilişkilendirilerek ele alındığı divan edebiyatında şairlerin çoğu tûfandan bahsederken denizcilik terimleri kullanarak tenâsüp sanatı yaparlar.

Tûfan hadisesi, felekten şikâyet için de elverişli bulunmuştur. Ancak bazı şairlerin yakalandıkları gam tûfanını hiçe saydıkları, bazılarının da gamdan kurtulmak adına Allah'ın yardımına sığındıkları görülür. Burada ilahî yardımın sembolleştirildiği imge “Keştî-i Nûh”tur.

Divan şairleri gam hâli dışında da tûfan hadisesinden geniş ölçüde yararlanmışlar, bazen dünyadaki iyi-kötü, güzel-çirkin, ferahlık-darlık vb. zıtlıkları ifade etmek üzere tûfanlarına Nûh gibi sabır gösteren sonunda uygun bir rüzgârla gam denizinden kenara çıkar, bazen de bir atasözünü hatırlatmak için kullanılır. Hatta tûfandan bir aşk anlatımı çıkaranlar bile olmuştur çünkü Hz. Nûh tûfandan Cenabihak'a aşkı ve bağlılığı sayesinde kurtulmuştur.

Tasavvuf edebiyatında tûfan anlatılırken divan şiirinden daha geniş mecazlar ve semboller mevcuttur. Allah'ın kudreti, Celâl ve Cemâl sıfatları, insan hayatının evreleri, kulun aczi, mucizelerin tecellisi gibi sebepler göstererek tûfan hadisesinden sıkça bahsedenlerin başında Yûnus Emre gelir: “Hem ilkim hem son / Nûh'a tûfanı verenim / Nûh oldum tûfan için / Çok dürüşüm [uğraştım] dîn için.”

Sûfiyâne şiirlerden devriyelerde tûfan; insanlığın gelişim aşamalarından biri kabul edilmiş ve şairler daha çok tûfanın külfetini ve Nûh ile birlikte çektikleri sıkıntıları ima etmişlerdir. Türk saz şiirinde tûfan genellikle ibret dolu bir sahne şeklinde anılır ve didaktik iletiler için kullanılır.

Tûfan hadisesinin yarattığı imgelem dünyası, modern Türk şiirinde de önemli bir mecaz unsuru olarak görülmüş ve eserlerde sıkça işlenmiştir. Ziya Gökalp'in Çanakkale zaferini anlattığı “Köy” başlıklı şiiri (Bir tûfandan himmetiyle Nûh'unun / Çanakkale mucizesi parlatır); Cahit Sıtkı Tarancı'nın “İnsanoğlu” adını taşıyan modern devriye sayılabilecek kısa şiiri (Âdem'le Havvâ'dan geldiğim doğru / Vurulmuşum bir kere elma dalına / Hâlâ aklımda o tûfan yağmuru / Şükür çıktığıma Nûh'un salına); Faruk Nafiz Çamlıbel ile Arif Nihat Asya'nın Nûh kıssasını ve tûfanı tarihsel açıdan ele aldıkları “Nûh'un Gemisi” başlıklı şiirleri bunlar arasında sayılabilir (Pala, 2012: 322-323).

“Coşkun hikmetler denizini aşabilmenin yolu Hz. Nûh (gibi teslimiyetli) bir can kaptanına ve onun temiz kalp gemisine sahip olmaktır.”

Keştîsi kalb-i selîm nâhudâsı Nûh-ı cân
Olmalı kim kat' ola bu bahr-ı cûşân-ı hikem
(Esrâr Dede, 163, K.1/17)²⁸

Daha önce “keştî-i Nûh”un klasik şiirimizde “ilâhî yardım”ın sembolü olarak kullanıldığını söylemiştik. Şairimiz vahdet denizinde kurtuluşa ermenin ancak Allah'ın yardımıyla mümkün olduğunu ifade etmiştir.

Esrar Dede Dîvânı'nda bu beyitten önceki beyitte “Ömr-i Nûh” bahsi geçmiş ve şairimiz bu beytini onunla ilişkilendirerek söylemiş. Şair ömür uzayıp, günler geçtikçe zamanın tufan gibi tuzaklarına düşmenin kaçınılmaz olduğunu ve bu tuzaklardan da ancak “Vahdet Gemisi” ile kurtulabileceğini ifade etmiştir:

²⁸ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 398, G.104/3.

Yem-i vahdetde kurtulur î mân
Keşfî-i Nûh bahre rakîbdir
(Esrâr Dede, 363, G.76/6)

Nûh tûfanı, insanlık tarihi için büyük ve ibretlik bir hadisedir. İnsanoğlunun tufan gibi dertlere tutulması için illâ o günlerde yaşamış olması gerekmez. Çünkü ömür denizinde günler batıp çıkarken sonunda insan kendini tufana tutulmuş bulur:

Düşersin âhir ol tûfâna sen de
Ki gark olmuş günler hep geçende
(Esrâr Dede, 657, M.4/39)

Bu beyitte de şair Haşmet'in "keşfî-i Nûh"u ilâhi yardım olarak gördüğüne şahit oluyoruz:

Kulzüm-i ihsânı mevc-endâz olursa yek-nefes
Fülke-i gerdûn-ı ' âlem keşfî-i Nûh 'a döner
(Haşmet, 175, T.13/5)

Haşmet, âşıklığın gereği olan gözyaşının bolluğuyla övünüyor. Öyle ki akıttığı gözyaşının çokluğunun denizin dalgasına kıyas edilmesini kabul etmiyor. Gözünden döktüğü her bir damlada Nûh Tûfanı koptuğunu söyleyerek mübalağa yapıyor:

Beñzetme cûş-ı kulzûme seyl-âb-ı dîdemi
Tûfân-ı Nûh katre-i eşk-i terimdedir
(Haşmet, 229, G.65/2)

Haşmet burada da mübalağa ederek pişmanlık gözyaşlarının yanında büyük tûfanın Hz. Nûh'a kurtuluş sahili gibi geleceğini söylüyor:

Sûy-ı ' afva reh-nümâ eşk-i nedâmettir gönül
Nûh'a Tûfân sahil-i selâmettir gönül
(Haşmet, 278, G.162/1)

Kur'ân-ı Kerîm'de birçok kez bahsi geçen büyük tûfân, bütün dünya milletlerinin kendilerine ait olduğunu düşündükleri bir meseledir. Kelime anlamı olarak tûfân, "çok yağın yağmur, sel, herkesi kavrayan ölüm" anlamlarına gelmektedir. İnanişâ göre tûfan, bu su hem yerden kaynakarak ve hem de gökten yağarak insanları boğarak öldürmüştür. Hz. Ali (RA)'ın rivâyetine göre ise tûfân "tandırdan suyun fişkırması" şeklinde vuku bulmuştur. Bu tandır, Hz. Nûh'un karısının ekmek pişirdiği tandırdır.

Başka bir rivâyete göre ise Nûh peygamber bir fırına girer. Fırın sahibi dalga geçmek amacıyla ona: "*Hani beni korkuttuğun su, nereden gelecek?*" diye sorar. Hz.

Nûh da: “*Senin fırındaki tandırdan.*” diye cevap verir. ²⁹ O an tandırdan sular fıskırmaya başlar. Aşağıdaki beyitte de bu olaya telmih vardır:

İtse hengâm-ı gazâbda sarsar-ı kahr-ı hübûb
Katre-i kemter tenûr-ı cûşîş-i Tûfân olur
(İzzet Ali Paşa³⁰, 85, K.5/38)

“Hattının (ayva tüyelerinin) bulutları güzellik güneşini perdeledikçe yağmur ve tûfan gibi gözyaşı selleri oluşturur.”

Ebr-i hattı perde-pûş oldukça mihr-i hüsnine
Eşk-i Tûfân-aşnâ hem-hâlet-i bârân olur
(İzzet Ali Paşa, 86, K.5/51)

Nûh Peygamber (AS) zamanına ait tûfan olayına gönderme yapan şair, Süheyl yıldızı ve Yemen arasındaki ilgiden de faydalanarak övdüğü kişiyi yüceltmektedir:

Vâye-bahş olsa eger tâb-ı süheyl-i cûdî
Keşti-i Nûha döner âb-ı akîk üzre Yemen
(Nedîm, 25, K.1/32)

Süheyl ve Yemen’den hangi beyitte akik taşından bahsediliyorsa şairler bir vesileyle Süheyl Yıldızı ve Yemen ülkesinden bahsederler. (Şentürk , 2016 : 224)

“Bu beyit Nedîm’in Şehîd Ali Paşa vâsfindaki bir kasidesindedir. Nesre şöyle tahvil ve izah olunur: Ali Paşa’nın cûdu (yani sehâveti) süheylinin ziyâsı eğer akîke vâye-bahş olsa bu ziyâ altında akîkin rengi bir tûfân hâlini alır.Yemen kıtası bu su tûfânı üzerinde dolaşan Nûh’un gemisine döner.” (Onay ,2000: 409)

Daha önce de belirttiğimiz gibi Hz. Nûh’un gemisinin hangi dağın üzerine oturduğuna dair bazı tartışmalar yapılıyorsa da Kur’ân-ı Kerîm’in sarâhaten belirttiği gibi gemi Cûdî dağına oturmuştur, demiştik (Sırma, 2016:39-40) :

Reh-i deryâ-yı cûdu etdi meftûh
Gelip Cûdî’ye indi keşti-yi Nûh
(Sünbülzâde Vehbî, 34, M.2/28)

Sünbülzâde Vehbî, bu beyitiyle Hz. Nûh’un gemisinin indiği iddia edilen “Cûdî” ile “cömertlik, ihsanda bulunma, bereket” gibi anlamlara gelen “cûd” arasında ses benzerliğinden de faydalanarak ilgi kurmuştur.

Her biri kendi içinde dönen dokuz kubbe ³¹ kâinatın yaratılışından beri mevcut olup âlemde vukû bulmuş bütün olaylara şahit olmuştur. Yine Hz. Nûh’un mucizesine de tanıklık etmiştir:

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Safa Çolak, *Tûfândan Umrana: Hz. Nûh* [yty], [yyyy]: https://www.academia.edu/23874885/T%C3%BBf%C3%A2ndan_Umrana_Hz._N%C3%BBh?auto=download

³⁰ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **86, K.5/51; 194, G.54/4.**

Ne mümkün yanlarında ola fülk-i nüh-felek sandal
 Çün anlardır mu‘ allā mu‘ cizât-ı Nûh-ı bürhân
 (Sünbülzâde Vehbî, 145, K.28/77)

“Geminin kaptanı Hz. Nûh Peygamber olduktan sonra tûfanın tehlikeli çukurları nedir ki? Elbet bu felâket zamanı da geçip gidecektir.”
 Nâ-hudâ Nûh-ı nebî olduğu dem şekk yokdur
 Gavta-i varta-i Tûfân bu nevbet de geçer
 (Şeyh Gâlib, 424, G.127/3)

Hz. Nûh ve ona inananlar büyük tûfandan kurtulurken karısı ve oğlu inanmayanlarla birlikte boğulur (Hûd, 11/40-47; Mü‘minûn, 23/26-29; Furkân, 25/37; Kamer, 54/10-17). Hz. Nûh oğlunun doğru yolu bulması için ona çok dil döker ancak o babasını dinlemeyerek Allah’a âsî olur. Kur’ân-ı Kerîm’de ayrıca Nûh (AS)’ın oğlu için dua ettiği ancak bunun kabul edilmediği belirtilmektedir (Hûd, 11/42-43, 45-46; Tahrîm, 66/10). (Harman, 2007:224-227)

Şeyh Gâlib bu hadiseye şu beyitle telmihte bulunur:
 Nevha-i derd ile Nûh olmuşdu deşterde
 Girye-hîz-i müje-i hâr-ı mugaylân idi Kays
 (Şeyh Gâlib, 443,155/4)³²

Nevha³³; “ölünün arkasından sesli bir şekilde ağlama, mâtemle feryat etme” anlamına gelir. Hz. Nûh yüce Allah’ın peygamberi olmasına rağmen karısını ve oğlunu doğru yola döndürememiş büyük felakette yok oluşlarına gözleriyle şahit olmuştu.

2.1.2. AŞÛRE BAHSİ

Âşûrâ, çeşitli din ve mezheplerin önem verdiği Muharrem ayının onuncu günüdür. Âşûrâyı on sayısı ile ilgili olan aşr ve âşir veya develerin güdülmesiyle ilgili ısr kökünden türemiş Arapça bir kelime kabul edenler olduğu gibi bu dilde “fâülâ” vezninin bulunmadığını ileri sürerek İbrânîce’den geldiğini söyleyenler de vardır. Fakat âlimlerin çoğu bu görüşe katılmamakta kelimenin Arapça asıllı olduğunu benimsemektedirler.

Âşûrânın kökeni hakkında kaynakların belirttiği görüşler iki noktada toplanmaktadır. Bunlardan ilkinde göre âşûrâ, Hz. Mûsâ ve kavminin, Firavun’un zulmünden kurtulduğu ve Yahudilerin oruç tutmakla mükellef olduğu bir gündür. Daha çok müsteşriklerin benimsediği bu görüşe göre müslümanların mübarek bir gün olarak kabul edip oruç tuttıkları âşûrâ Yahudi geleneğine dayanmaktadır. İkinci görüşe göre

³¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Cemal Kurnaz (1993). Çarh. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8, 229.

³² Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **443, 155/5.**

³³ bk. <http://www.lugatim.com/s/nevha> , nevha.

ise âşûrâ, Hz. Nûh'tan itibaren bütün Sâmiî dinlerde var olan ve Câhiliye Dönemi Arapları arasında da Hz. İbrâhîm'den beri önemli görülüp oruç tutulan bir gündür. Bu görüş Hz. Âişe ile Abdullah b. Ömer'in rivâyetlerine dayanır. Hz. Âişe'nin rivâyeti şöyledir: “Âşûrâ Kureyş'in Câhiliye Devri'nde oruç tuttuğu bir gündü. Resûlullah da buna riâyet ediyordu. Medine'ye hicret edince bu orucu devam ettirmiş ve başkalarına da emretmişti. Fakat Ramazan orucu farz kılınıncı kendisi âşûrâ gününde oruç tutmayı bırakmış, bundan sonra müslümanlardan dileyen bu günde oruç tutmuş, dileyen tutmamıştır.” Abdullah b. Ömer'in aynı konudaki rivâyeti de şöyledir: “Âşûrâ, Câhiliye Devri insanların oruç tuttuğu bir gündü. Fakat Ramazan orucu farz kılınıncı Resûlullah'a âşûrâ konusu sorulmuş, O (SAV) de: ‘*Âşûrâ Allah'ın günlerinden bir gündür, dileyen bu günde oruç tutsun, dileyen tutmasın!*’ buyurmuştur.” (Yavuz, 1991:24-26)

Nûh Peygamber'in gemisi 10 Muharrem'de karaya oturmuş ve Hz. Nûh ilk o gün gemiden çıkmıştır. Bu nedenle bir şükür vesilesi olarak gemide bulunan çeşitli hububat vs.den mürekkep tatlı bir çorba pişirilmiştir. Daha sonra bu olayın anısına bu tarihte benzer bir tatlı pişirilip fakirlere dağıtmak gelenek hâline gelmiştir. (Pala, 2003:50)

Bir aşûre günü Koca Mustafâ Paşa Câmiî'nde âyîn-i şerîf icrâ olunurken yağmurun şiddetle yağıp her yerden taşması üzerine söylenen kıt'a aşûre geleneğinin XVIII. yüzyılda da devam ettiğini gösterir:

Bulandı yevm-i âşûrâda çarhın tab-ı nâşâdı
Zemîn ü âsümân bu hüzn ile deryâ-yı Nîl oldu
Semâvât ehlinin göz yaşıdır bârân zann etme
Şehîd-i Kerbelânın rûh-ı pâkiyçün sebîl oldu
(Şeyh Gâlib, 605, Kıt'a 3)

2.1.3. ÖMRÜ

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Nûh'un yaşıyla ilgili olarak şu bilgiye yer verilmiştir:

“Andolsun ki biz Nûh'u kendi kavmine gönderdik de o 950 yıl onların arasında kaldı. Sonunda onlar zulümlerini sürdürürken tûfan kendilerini yakalayiverdi. Fakat biz onu ve gemidekileri kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret yaptık.” (Ankebût, 29/14-15).

Bu âyetten anlaşıldığına göre Hz. Nûh, 950 yıl kavmiyle birlikte yaşamış ancak bu sürenin onun bütün ömrünü veya peygamberlik süresinin tamamını mı yoksa tûfana kadar olan kısmını mı içine aldığına işaret edilmemiştir. Kur'ân'da verilen bu rakamı Hz. Nûh'un bütün ömrü olarak kabul edenlere göre o kırk yaşında peygamber olmuş, 890 yaşındayken tûfan gerçekleşmiş, tûfandan sonra altmış yıl daha yaşamıştır. Bu süreyi sadece tûfan öncesi peygamberlik müddeti olarak düşünenlere göre ise Nûh'un yaşı bundan çok daha fazladır. Bir rivâyete göre peygamberler içinde en uzun ömürlüsü

Nûh'tur. Kendisine 350 yaşında vahiy gelmiş, 950 yıl kavmini Allah'ın dinine davetle geçirmiş, dolayısıyla 1300 yıl yaşamıştır (Harman, 2007:224-227).

Hız. Nûh'un kavmi içinde 950 sene yaşamasıyla ilgili olarak Seyyid Kutub'un "Fî Zilâli'l-Kur'ân" isimli eserinde şöyle bir açıklama yapılmaktadır:

"Eğer Hz. Nûh 'un bu uzun ömrüne bir açıklama getirmek istersek, şunları söyleyebiliriz: İnsanların sayısı o gün için az ve sınırlıydı. Bu yüzden yüce Allah'ın yeryüzünün imarı ve hayatın sürmesi için zorunlu olan sayı çokluğunun yerine az sayıdaki insanlara uzun ömürler vermesi normaldir. Daha sonra insanlar çoğalıp yeryüzü imar edilince, artık insanların uzun süre yaşamalarına gerek kalmamıştır. Birçok canlının yaşam sürelerinde bu husus göz önünde bulundurulmuştur. Çünkü canlılar arasında sayı ve nesil azaldıkça ömür uzuyor. Nitekim akbabalarda ve kaplumbağa gibi bazı sürüngenlerde durum bundan ibarettir. Bunlardan bazılarının ömrü yüzyıllar bulur. Öte yandan milyonlarca üreyen sinekler iki haftadan fazla yaşamazlar." (Kutup, 1989'dan aktaran Efe, 2015:42)

Marangozluğun ve gemiciliğin pîri kabul edilen Hz. Nûh'un kabr-i saâdeti hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. (Kazancı, 2017:131)

Hız. Nûh'un yedi yüz veya bin sene yaşadığına dair rivâyetler Klasik şiirimizde kullanılan başlıca mazmûnlardandır. "Nûhî" sözü edebiyatımızda "çok eski ve yaşlı" anlamını karşılayacak şekilde kullanılmıştır. Eski metinlerde "Nûhî koca" ve "Nûhî şarâb" tabirleriyle karşılaşmak mümkündür. (Onay, 2000:355)

İncelemiş olduğumuz XVIII. yüzyıl divanlarında Hz. Nûh'un ömrünün uzunluğunun şiirlere konu edildiğini görürüz:

Eğer tahsîl edersen ' ömr-i Nûh'u
Velî bulmazsañ ol demden fütûhu
(Esrâr Dede, 657, M.4/38)

Yukarıdaki beyit daha önce tûfan bahsinde ele aldığımız bu beyitten sonraki ve "Ömür uzadıkça günlerin tûfanına düşersin ve bu tûfandan ancak Vahdet Gemisi ile kurtulabilirsin. " anlamındaki beyitle ilişkili bir şekilde söylenmiştir. İki beyit birlikte okununca daha anlamlı ve anlaşılır olacaktır.³⁴ Bu iki beyit birlikte ele alınca şu mânâ ortaya çıkmaktadır:

Fütûh, "ilâhî yardımlar, rûhânî nîmetler, gönül ferahlığı" anlamına gelir. Hz. Nûh gibi uzun bir ömre sahip olur da rûhânî nimetlerden faydalanamamış olursan günlerin tûfanına kapılıp gidersin. Tûfandan kurtuluş da ancak Vahdet Gemisi ile olur. Yani ömrün niceliği değil, niteliği önemlidir.

³⁴ bk. Esrâr Dede Dîvânı, 657, M.4/39.

Haşmet, “Nüvîd-i Fütûh” ismiyle müsemmâ olan üç kalyonlu geminin suya indirilişini tarih düşmüştür. Aşağıdaki beyitte bu geminin tıpkı Hz. Nûh gibi uzun ömürlü olmasını temenni etmektedir:

Keşfî-i bahr-i du‘â buldu suyun Haşmetâ
Şâh-ı kerîme Hudâ ede ‘atâ ‘ömr-i Nûh
(Haşmet, 174, T.12/6)

Yine aynı gemi için söylediği başka bir tarihte şöyle demektedir:
Versin Allâh ol şehen-şâh-ı kerîme ‘ömr-i Nûh
Nice kalyon eskide eyyâm-ı ‘ömr-i devleti
(Haşmet, 177, T.13/35)

Vuslât yani kavuşma âşık için nihâî hedeftir. Ve her vuslâtın uzun ömürlü olması istenir. Nahîfî de zamandan bu beklentisini “ömr-i Nûh” a telmihte bulunarak dile getirmiştir:

Bu rûzgâr ile dâmân-ı vuslatuñ âyâ
Girer mi destüme ümmîd-i ‘ömr-i Nûh iderek
(Nahîfî, Cilt:2- 303, G.300/3)

2.1.4. “NECİYYULLÂH” OLUŞU

Hz. Nûh’a ayrıca İslâm ve bilhassa Şîî geleneğinde “Neciyyullâh (*Allah’ın kurtardığı kişi*)” sıfatı verilmiştir. Nûh’un ve kavminin tûfan hadisesinden kurtarılmasına atıf yapan bu sıfat, Allah’ın inâyetiyle Firavun’un zulmünden kurtarılan Hz. Mûsâ için de kullanılmaktadır (Harman, 2007:224-227).

Arapça bir terkip olan Neciyyullâh’taki “neci”, “necvâ” kökünden gelmektedir. Necvâ, isim veya mastar bir kelime olup ya “iki kişi arasında gizlice konuşmak, fısıldaşmak, gizli düşünce, bir şeyin özü, içi, ortası, gizlilik, gizemli ve yüksek tepe” anlamındaki **necvâ** (نجوى)’dan veya “kurtuluş” anlamındaki **necât** (نجات)’tan gelmektedir. Ama bu kelime daha çok “gizli bir şeyin sırrını açmak, hislerini açığa vurmak, gizlice söylemek ve iki kişi arasındaki sır” anlamına gelmektedir. (Dumlu, 1998:46)

Neciyyullâh, “Allah’ın vahyettiği” anlamına da gelir. Zira yüce Allah Hz. Nûh’a gemi yapmasını vahyetmiştir. O da tûfandan kurtuluş vesilesi olan gemiyi yapmaya başlamıştır. Bütün peygamberler vahye mazhar olmaları sebebiyle aslında Neciyyullâh’tır. Fakat bu vasıf Hz. Nûh’ta daha öne çıkmıştır. (Arzı, 2018:43)

Sevâd-ı milketidir keşfî-i Nûh-ı Neciyyullâh
Necât ümmîd edenler işte “Bismillâh-ı mecrâha”
(Şeyh Gâlib, 129, T.1/25)

İslâmiyet'ten önce Araplar işlerine bazen “bismi'l-lât ve'l-uzzâ” şeklinde, bazen de “bismikellahümme” diye başlardı. Bu âdet Hûd sûresinde geçen “*Bismillâhi mecrâhâ...*” âyeti (Hûd, 11/41) nâzil oluncaya kadar devam etti. Bu tarihten sonra Hz. Peygamber (SAV)'in emriyle “Bismillâh” lâfzı kullanılmaya başlandı. (Gür, 2018:407)

Kur'ân-ı Kerîm'de yüce Allah şöyle buyuruyor:

“*Nûh: "Haydi gemiye binin! Yüzerken de dururken de Allah'ın adını anın. Şüphesiz ki Rabb'im çok bağışlayan, pek esirgeyendir" dedi.*” (Hûd, 11/41)

Beyitten de anlıyoruz ki kurtuluş isteyen, sâhil-i selâmete varmayı uman kurtarılmış olan Hz. Nûh'un gemisine binmek zorundadır. Yani o kutlu nebînin davetine uymayıp asî olanlar kurtulamayacak olanlardır.

2.1.5. KAVMİYLE MÜCADELESİ VE ONLARA BEDDUASI

Hz. Nûh, Allah tarafından kavmi için bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak seçilmesinden sonra uzun yıllar kavmini hak yola davet etmiş ancak kavmi sapkınlıkta ve taşkınlıkta sınır tanımayıp Allah'ın elçisiyle alay etmişlerdir. Çok uzun süre Hz. Nûh'un tebliğ mücadelesine karşılık ona çeşitli eziyet ve cefalar eden kavmi, Allah'a ve onun elçisine iman etmedikleri gibi alaylı bir şekilde tehdit edildikleri azâbın gelmesini murat edince Hz. Nûh, kavminin hidayetinden ümidini kesmiş ve onların artık düzelmeyeceğine kanaat ettiğinden azgın kavminin helâkı için Allâh'a dua etmiştir (Mü'minûn, 23/26; Şu'arâ, 26/117-118; Kamer, 54/10). Bunun üzerine Cenabıhak, Hz. Nûh'a bir gemi yapmasını emrederek ona geminin yapımı süresince ilâhî himaye altında olacağını haber vermiştir (Hûd, 11/36-37; Mü'minûn, 23/27).

Hz. Nûh, geminin yapımını bitirince tufan alametleri belirilmiş ve büyük tûfan başlamıştır (Hûd, 11/40; Mü'minûn, 23/27). Hz. Nûh, kendisine iman edenleri ve emredildiği şekliyle hayvanları gemiye bindirmiştir (Hûd, 11/40; Mü'minûn, 23/27; Şu'arâ, 26/119; Kamer, 54/11-12). Asırlarca yaşadığı topraklar su altında kalmıştır (Hûd, 11/41-42; Şu'arâ, 26/120; Kamer, 54/13-14). Sular çekilmeye başlayınca gemi Cûdi Dağı'na oturmuş (Hûd, 11/44) ve farklı topraklarda Allah'ın emri neticesinde yaşamaya başlamışlardı (Hûd, 11/48). Böylece büyük bir azâbın uğradığı küfür diyarından, yeni bir hayatın başlayacağı iman diyarına bir hicret gerçekleşmiş ve Hz. Nûh'un hicreti tamamlanmıştır (Acerce, 2010:69).

Çok uzun yıllar tebliğ vazifesini yerine getiren Hz. Nûh kavminin artık yola gelmeyeceğini anlayınca yüce Allah'a el açıp O'ndan kavmini cezalandırmasını şöyle dilemişti:

“*Nûh: "Rabbim" dedi, "Yeryüzünde inkârcılardan hiç kimseyi sağ bırakma! Sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar; günahkâr, nankör nesillerden başkasını da yetiştirmezler.*” (Nûh, 71/26-27)

Yüce Allah, peygamberinin duasına icâbet etmiş ve meşhur tufan gerçekleşmiştir:

Garîk-i kulzüm-i kahr etdi Nûh ağzından
Edince dehre ser-â-pâ Celâl celle celâl
(Esrâr Dede, 185, K.9/13)

“Bir gönül âlemi suya boğup kahredebiliyorsa bu, Hz. Nûh’un gücenmişliğinin belâ yağmurlarından tufanlar oluşturmasındandır.” anlamına gelen aşağıdaki beyitte Hz. Nûh’un kavmine gücenikliğine ve onlara bedduasına telmih vardır:

Hazer kim bir gönül bir ‘âlem-i gark-âb-ı kahreyler
Belâ bârân-ı tûfân inkisâr-ı Nûh’ dandur hep
(Kânî, 256, G.10/5)

Sonuç

XVIII. yüzyıl divanlarından incelemiş olduğumuz 10 tanesinde Hz. Nûh, 23 beyitte geçmektedir. 15 beyitte Nûh Tûfânı ve Nûh’un Gemisi, 1 beyitte aşûre bahsi, 4 beyitte Hz. Nûh’un uzun ömrü, 1 beyitte Neciyullâh oluşu, 2 beyitte kavmiyle olan mücadelesi ve onlara bedduası işlenmiştir. Aşağıdaki tabloda ise XVIII. yüzyıl divanlarında şairlerin Hz. Nûh ile ilgili beyitlerinin sayıları verilmiştir:

Tablo.1: Hz. Nûh ile İlgili Beyit Sayısı ve Konu Dağılımı

HZ. NÛH	BEYİTLERİN KONUSU					Toplam
	Hz. Nûh Tûfânı ve Nûh’un Gemisi	Aşûre Bahsi	Hz. Nûh’un Ömrü	Neciyullâh Oluşu	Kavmiyle Mücadelesi ve Onlara Bedduası	
DÎVÂNLAR						
Esrâr Dede	3	-	1	-	1	5
Fıtnat Hanım	-	-	-	-	-	-
Haşmet	3	-	2	-	-	5
İzzet Ali Paşa	3	-	-	-	-	3
Kânî	-	-	-	-	1	1
Koca Râgıb Paşa	-	-	-	-	-	-
Nahîfî	-	-	1	-	-	1
Nedîm	1	-	-	-	-	1
Sünbülzâde Vehbî	2	-	-	-	-	2
Şeyh Gâlib	3	1	-	1	-	5
TOPLAM	15	1	4	1	2	23

2.2. HZ. İBRÂHÎM

“Ancak nefisini aşağılık kılan kimse İbrâhîm’in dininden yüz çevirir. Andolsun ki biz onu dünyada elçi seçtik. Âhirette de o, iyilerdendir.”
(Bakarâ, 2/130)

Cenabıhakk’ın kendisine “Halîl”liği yani “dost”luğu yakıştırdığı (Nisâ, 4/125) İbrâhîm (AS)’ın adı, Kur’ân-ı Kerîm’de 25 yerde, kıssa olarak ve 69 âyette ismen geçmektedir. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’in 52 âyetten oluşan 14. sûresi adını onun isminden almıştır.

Hiz. İbrâhîm, Fırat Nehri’ne yakın bir yerde, Bâbil³⁵ şehrinde yaşayan Keldânî halkına³⁶ peygamber olarak gönderilmiştir. Keldânî kavminin Nemrut adındaki hükümdarı, ilahlık iddiasında bulunmaktadır. Nemrut, müneccimlerinin doğacak bir erkek çocuğun kendi saltanatına zarar vereceğini söylemesi üzerine askerlerine doğacak bütün erkek çocukları öldürmelerini emretmiştir. Bunun üzerine Âzer, İbrâhîm (AS)’ı karnında taşıyan karısını Kûfe ile Basra arasındaki Ur şehrine (veya Verkâ denilen yere) götürüp bir mağaraya saklamış, Hiz.İbrâhîm böyle bir ortamda ve bu mağarada doğmuştur (Dikmen,2003:161-164’ten aktaran Uçar, 2006:22).

Hiz. İbrâhîm, üç büyük semâvî din olan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm’ın müştereken kabul ettiği büyük peygamberdir. Birçok peygamber Hiz.İbrâhîm’in soyundan gelmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de Hiz. Peygamber’den (SAV) sonra üsve-i hasene (Ahzâb, 33/21)³⁷ olma şerefine ermiş tek peygamberdir. Tevrat’ta anlatıldığına göre daha önce onun adı “Yüce Baba” anlamına gelen “Abram” idi. Rabb’i kendisine bir çocuk müjdesi verip de soyunu çoğaltacağını bildirince, bu sefer adını değiştirmiş ve “Cumhurun Babası” anlamında ona İbrâhîm (eb; baba, rahim; cumhur) demiştir. (Polat, 2005:94-96)

³⁵ Eski Mezopotamya’nın en büyük ve en ünlü şehri. Akkadca “tanrının kapısı” anlamına gelen Bâbil adı (bâb “kapı”, ili “tanrının”), İbrânîce’de Bâbel/Bâvel, Persçe’de Babiruş ve Grekçe’de Babylon şekillerinde kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Sargon Erdem (1991). Bâbil. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 4: 395-397.

³⁶ Batı Sâmi kavimlerinden Ârâmîler’in bir kolu olup isimlerini yaşadıkları Kalde bölgesinden alan kabileler topluluğudur. Milâttan önce II. binin sonunda Güney Mezopotamya’ya gelen ve zamanla Yeni Babilonya İmparatorluğu’nun hâkim sınıfını teşkil eden bir kavimdir. Ayrıntılı bilgi için bk. Kadir Albayrak (2002). Keldânîler. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25: 207-210.

³⁷ Benzer anlama sahip âyetler için bk. Bakara, 2/126-127- Ankebût, 29/31-32; Meryem, 19/58; Bakara, 2/258, 260 - Nisâ, 4/125 - Tevbe, 9/114 - Ankebût, 29/27; Hûd, 11/76; Hûd, 11/69 - Mümtahine, 60/4; Hûd, 11/74-75 -Nahl, 16/120 - Meryem, 19/41 - Enbiyâ, 21/51 - Zâriyât, 51/24-25; Enbiyâ, 21/60, 69 - Sâd, 38/45; Hac, 22/78; Ankebût, 29/16 - Sâffât, 37/84, 102 - Şûrâ, 42/13 - Necm, 53/37, Mümtahine, 60/4, 6.

Hız. İbrâhîm, Kur'ân-ı Kerîm'de kendisinden en çok söz edilen Ulû'l-^çAzm peygamberlerden biridir. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'in peygamberlere ilişkin açıklamalarında takip ettiği, muhataplarının dinî ve ahlâkî yönden aydınlanmasını ve ders almasını amaçlayan genel yöntemine uygun olarak İbrâhîm'den bahsederken de-Tevrat'ta olduğu gibi kronolojik akışa göre bilgi vermek yerine- çeşitli sûrelerde yeri geldikçe onun genel inanç tarihindeki yerini, öğretisinin ana hatlarını ve özelliklerini, tebliğ faaliyetleri ve yöntemlerini, kişiliğinin dinî, ahlâkî, sosyal ve ailevî boyutlarını tanıtmış, bu konularla ilgisi ölçüsünde hayatından da bazı kesitler vermiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, Hız. İbrâhîm'in şahsiyet özellikleri, mânevî ve ahlâkî nitelikleri hakkında geniş bilgi verilmektedir. Buna göre İbrâhîm Hız. Nûh'un milletindedir (Sâffât, 37/83), inananların babası (Hac, 22/78), Allah'ın dostudur (Nisâ, 4/125). Kendisine göklerin ve yerin melekûtu gösterilmiş (En'âm, 6/75), Rabb'inin emrettiği yere hicret etmiştir (Ankebût, 29/26; Sâffât, 37/99). Onun soyuna da peygamberlik ve kitap verilmiştir (Nisâ, 4/54; Hadîd, 57/26). Allah tarafından birtakım kelimelerle sınanan İbrâhîm imtihandan başarıyla çıkmış, bu sayede insanlara önder (imam) yapılmıştır (Bakara, 2/124). (Harman, 2000a:266-272)

Hız. İbrâhîm Türk edebiyatında, Nemrûd'un zulmü dolayısıyla mağarada büyütlüşü, gördüklerini sorgulayarak aklıyla Allah'ı buluşu, Kâbe'deki putları kırması, Nemrûd tarafından ateşe atılışı ile ateşin ona serin olması ve gülistana dönmesi, cömertliği ve sofrasının bereketi, oğlu Hız. İsmâil'i kurban etmeye niyetlenmesi, onunla birlikte Kâ'be'yi onarması, kıtlık esnasında kum dolu çuvalların buğday veya un oluşu mucizesi yani ades hadisesi gibi çeşitli hususlara telmih ve teşbihlerle geçer. Ayrıca Ulû'l-^çAzm peygamberlerden biridir ve Hız. Muhammed (SAV)'in atası oluşu ona diğer peygamberlere nazaran üstünlük kazandırmıştır. Onun tüm bu özellikleri hakkında Halîl-nâme adlı bir mesnevî yazılmasına da vesile olmuştur. (Tunç, 2005:123)

2.2.1. SEÇKİN BİR SOYDAN GELMESİ VE HANÎF OLMASI

Cenabıhakk'ın bütün peygamberleri gibi Hız. İbrâhîm de kendisine peygamberlik verilmeden önce bile "Hanîf" dediğimiz inanç üzere yaşamıştır. Onun soyundan gelen ve ona iman edenler de onun gibi Hanîf din üzeredir.

Hanîf kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de bir taraftan Hız. İbrâhîm'in imanını ifade etmek için ve müşrikliğin karşıtı olarak kullanılırken diğer taraftan Hız. İbrâhîm'in Yahudi ve Hristiyan olmadığı (Âl-i İmrân, 3/67; Bakara, 2/135), Ehl-i Kitâb'ın Hanîfler olarak Allah'a kulluk etmekle emroldukları (Beyyine, 98/5) vurgulanmaktadır. Ayrıca Hız. Muhammed (SAV)'e ve O'na uyanlara hanîf olarak Allah'a kulluk etmeleri buyrulmuştur (Yûnus, 10/105; Rûm, 30/30). Buna göre Hanîflik müşriklik olmadığı gibi Yahudilik ve Hristiyanlık da değildir. Allah'ın başlangıçtan itibaren insanlara bildirdiği, insanın tabiatına en uygun olan tevhid dinidir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu mevzu şöyle ifade edilir: "*Sen yüzünü Hanîf olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere*

yaratmışsa ona çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur, fakat insanların çoğu bilmezler.” (Rûm, 30/30). Moubarac, Kur'ân'da Hanîfin tanımıyla ilgili en zengin anlamlı ifadenin bu âyette yer aldığını ve burada belirli bir dinî tavrın önerildiğini belirtmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'e göre Hanîflik, Yahudilik ve Hıristiyanlık'tan öncedir: *“Ey Ehl-i Kitâb! İbrâhîm hakkında niçin tartışıyorsunuz? Halbuki Tevrat ve İncil kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmez misiniz? İbrâhîm ne Yahudi ne de Hristiyan idi fakat o bir Hanîf ve Müslümandı; müşriklerden de değildi.”* (Âl-i İmrân 3/65, 67)

Hanîf kimselerin özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Putları ve her türlü şirki reddetmek, mensubu buldukları kavmin yanlış âdet ve inançlarına karşı çıkmak, cehaletin ortadan kaldırılması için gayret etmek, kavimlerinin baskılarından kurtulmak için onlardan uzaklaşarak inzivâyaya çekilmek ve yaratıcıyı düşünmek. Tarihçiler Hanîflerin; kutsal kitapları, sayfaları ve Zebûr'u okuduklarını, bazılarının Hz. İbrâhîm'in şeriâtı üzere yaşadıklarını, diğer bir kısmının da onun “kelimeler”ini aradıklarını, bu uğurda çeşitli sıkıntılara göğüs gerdiklerini, yolculuk yaptıklarını, rahip ve hahamlarla görüşüp onlara çeşitli sorular sorduklarını, ancak aradıklarını bulamadıkları için Yahudiliğe ve Hristiyanlığa girmediklerini, Hz. İbrâhîm'in dinine inanmış olarak öldüklerini bildirmektedirler. (Kuzgun, 1997 : 33-39)

Hazreti İbrâhîm, Allah'ın birliğine inanan bir müslümandı (Âl-i İmran, 3/67), dîni de Hazreti Muhammed (SAV)'in üzerinde olduğu dosdoğru din, "Hanîf din" idi (Bakara, 2/135; Nisâ, 4/ 125; En'âm, 6/161). Müşrik olan kavmine karşı, Allah'ın kendisine verdiği hüccetlerle karşılık verdi. Allah, göklerin ve yerin büyük, hârikulâde muhteşem varlıklarını (melekûtu) ona göstermiş, o da "yüzünü tamâmen, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirmiştir.” (En'âm, 6/75-83) Putları tanrı edinen babasından ve kavminden yüz çevirmiştir, çünkü onları açık bir sapıklık içinde görüyordu.” (En'âm, 6/74). (Akay,2005: 206)

Hz. İbrâhîm öyle cömert,kerem sahibi ve pâk bir nebî idi ki onun pâk ismini taşıyan yani onunla namdaş olan kişi de adeta ona benzemiştir ve cümle yaratılmışlar daha ihtiyaçlarını söylemeden onun kereminden nasiplenecektir:

Semiyy-i pâk-i nebiyy-i kerîm İbrâhîm
Ki dest-i cûduna dildâde cümle-i âlem
(Nedîm, 106 , K.23/12)

Yani hemnâm-ı pâk-i İbrâhîm
Sıhr-ı rûşen-dil ü Felâtûn-râ
(Nedîm, 130, K.38/14)

Nûr-ı Muhammedî ³⁸'nin ilk varlık olarak yaratıldığı ve bu nûrun peygamberlerin alınlarında silsile hâlinde görülmesi ve Hz. Peygamber (SAV)'de asıl sahibine ulaşması anlayışı Siyer-i Nebî'de anlatılmıştır. Allah'ın emri ile nûr önce Âdem peygamberin alınına inmiştir. Bu andan sonra Hz. Âdem kendi alından tesbih, tehlîl, takdîs ve temcîd sesleri duyduğundan meraklanıp Cenabîhak'tan sual eylemiştir. Aldığı cevap Habîbullah'ın nûru olduğu ve ona atalık edeceği yönündedir. (Dikmen, 2016:1062)

O nûru taşır idi cebhesinde İbrâhîm
Görürdü âl-i Yehûdâ Celâl celle celâl
(Esrâr Dede, 186, K.9/14)

2.2.2. DİĞER PEYGAMBERLERİN ONUN SOYUNDAN GELMESİ

“Kıyamet gününde Allah Teâlâ şöyle buyurur: ‘Ey insanlar! Ben sizin için bir nesep tayin etmişim, ancak siz kendiniz için başka bir nesep tayin ettiniz. Yanımda en şerefliiniz, en müttakiniz olsun istedim; siz ise ‘falan oğlu filan, falancadan daha değerlidir’ dediniz. Bugün tayin etmiş olduğum nesebi yücelttim, sizin kendinize uygun gördüğünüz nesebi ise alçalttım. Dikkat edin! Benim gerçek dostlarım, müttakilerdir.” ³⁹

Hiçbir şeyi hikmetsiz yaratmayan, tasarruflarında hikmetsiz davranmayan yüce Allah'ın, risâlet göreviyle gönderdiği elçilerinde, diğer kullarından farklı meziyetlerin olmaması mâkul görünmemektedir.

Hz. İbrâhîm tarihin bir döneminde yaşamış ve ardından bir soy bırakmış peygamberlerdendir. İbrâhîm (AS)'ın duası gereği soyundan seçilmiş insanlar çıktığı gibi seçilen bu insanlar da kendi nesillerinden aynı şekilde seçilmiş insanlar çıkmasını dilemişler, bu hususta yüce yaratıcıya duada bulunmuşlardır. Ya'kûb'un evlâtlarından beklentisi de bu olmuş ve seçilme yönü olarak İslâm'a dikkat çekilmiştir. Buna göre de seçilme talebi dünyalık bir talep olmayıp, dinî hüviyeti haizdir. Aksi olsaydı Ya'kûb (AS) ya da evlâtları, mensubu buldukları ailenin şerefine atıfta bulunurlar, sırf bu aileye mensup olmaktan kaynaklanan bir ayrıcalığın var olduğunu iddia ederlerdi. Oysa vurgu, sürekli olarak Allah'ın dinine ve Hz. İbrâhîm'in değerler mirasına yapılmıştır. Nitekim soyları ile zikredilen diğer peygamberlerin birçoğu için de aynı vurguların yapıldığı görülür. Örneğin, Âl-i İmrân 33. âyetten sonra yeni bir konuya başlanan

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Melek Dikmen (2016). Nûr-ı Muhammedî Anlayışının Metin ve Minyatür Üzerinden Takibi: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1221 No'lu Siyer-i Nebî Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, (47), 1059-1069.

³⁹ Ebu'l-Kasım Suleyman b. Ahmed et-Taberani (H. 360), el-Mu'cemü'l-Evsat (nşr. Tarık b. Avadullah b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseyni), I-X, Daru'l-Harameyn, Kahire, H. 1415, IV/388; el-Mu'cemü's-Sağîr (Muhammed Şekur Mahmud el-Hac Emrir), I-II, el-Mektebu'l-İslami - Beyrut, Daru Ammar – Amman, 1985, I/383; Ebu Abdillah el-Hakim en-Nisaburi (H. 405), el-Müstedrek ale's-Sahîhayn (nşr. Mustafa Abdulkadir Ata), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-IV, Beyrut, 1990, II/503.

sûrede birçok peygamber, hatta bütün peygamberler zikredilir. Hepsinin aslında aynı soy olduğu söylenir.

Öte yandan bazı rivâyetlere göre, Kur’ân-ı Kerîm’de adı geçen peygamberler dışında başka peygamberlerin de gönderildiğini anlatmaktadır. Kur’ân’da seçilmişler zümresinden sayabileceğimiz bu peygamberler kadar, başka seçkin insanlardan ya da halkalardan da bahsedilmektedir. Tüm bunlarda göze çarpan özellik, peygamberler dışındaki seçilmişler zümresinden olan kimselerin ya da toplulukların, bu seçimi hak edecek davranışlarda bulduklarıdır. Aynı durum peygamberlerin seçiminde bile görülmektedir. Ne var ki bu soylar ya da gruplar içerisinde, zamanla yozlaşmaların yaşandığı ve kendilerine verilen üstünlüklerin bu soylar tarafından lâıykıyla taşınmadığı da Kur’ân-ı Kerîm’le sabittir.

Ancak Allah’ın seçkin kıldığı bir soy olmak için mutlaka bir peygamber olmak ya da bir peygamber soyundan gelmek de şart değildir. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm’de, böyle olmadığı hâlde seçkin oldukları belirtilen birçok kuldun bahsedilir. Örneğin; İmrân, bir peygamber değildir ama Âl-i İmrân 33’te Rabbimiz Âdem, Nûh ve İbrâhîm ile aynı siyak içerisinde onun ailesini de zikreder: “*Gerçekten Allah, Âdem’i, Nûh’u, İbrâhîm soyunu ve İmrân soyunu âlemler üzerine seçkin kıldı.*” buyururken, seçkinliğin soydan değil, vazifeden geldiğini de belirtmiştir. İmrân’ın kendisi peygamber olmasa da çocukları Mûsa ve Hârûn ile birlikte o da seçilmiş kimseler arasında zikredildi. Demek ki görevi yapmış olmak, babanın oğluna bir şerefi olarak zikredilebileceği gibi aynı zamanda oğlu da babası için bir şeref vesilesidir. Ama bu da her iki tarafın vazifesini yapması durumunda geçerlidir. Dolayısıyla hayra sahip olan her kul hayırlıdır ve bu hayrı yayma yetkisini haizdir. (Polat,2005:151)

İbrâhîm (AS)’ın duasının makbûl olması gereği soyundan pek çok peygamber gelmiştir. Hatta Peygamber Efendimiz de O’nun mübarek soyundandır. Peygamberlik nûrunun silsile hâlinde peygamberlerden sonraki peygamberlere geçtiğine daha önce değinmiştik. İşte o nûr dedesi Hz. İbrâhîm’den son peygamber Hz. Muhammed’e intikâl etmiştir:

Şehzâde-i zî-şân ü celîlü’t-tekrîm
Ferzend-i şehensâh-ı rûsul-i İbrâhîm
Tâ mahşere dek rûh-ı şerîfine anuñ
Hakdan ola ithâf-ı salât ü teslîm
(Nahîfî, , Cilt:2, 640- R.319)

2.2.3. “HALÎLULLÂH” OLUŞU

Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Peygamber (SAV)’den sonra “üsve-i hasene” olma şerefine ermiş tek peygamber Hz. İbrâhîm’dir. Tevrat’ta anlatıldığına göre daha önce onun adı “Yüce Baba” anlamına gelen “Abram” idi. Rabbi kendisine bir çocuk müjdesi

verip de soyunu çoğaltacağını bildirince, bu sefer adını değiştirmiş ve “Cumhurun Babası” anlamında ona İbrâhîm (eb; baba, rahim; cumhur) demiştir. Kanaatimizce ona en güzel ismi veren, edebiyatçı Abbâs Mahmûd el-Akkâd’dır. O’na göre İbrâhîm (AS), “Halîlü’r-Rahmân” ve “Halîlü’l-insân” idi. (Polat, 2005:96-97)

Allahutaala, Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. İbrâhîm’i şöyle vasıflandırır: *(İbrâhîm görevini tam olarak yaptı) yani o Rabbinin, imanının gereği olarak kendisine emrettiği bütün şeyleri tam olarak yerine getirdi. Bunun içindir ki hiçbir büyük iş ve hâl onu Rabb’ine kulluktan geride bırakmadı.*

Yine Allah, Hz. İbrâhîm’in mevkiini şöyle zikreder: *"Allah, İbrâhîm’i dost edindi."* Halîl, sevgisinde zayıflık olmayan sevgidir. Hillenin, muhabbetin en son derecesini ihtiva ettiği söylenmiştir. Allah ise kullarından ancak rûhen temiz olanları sever. Hz. İbrâhîm, Allah için sevgide tam bir kemâle ermiştir. Bunun içindir ki Rabb’inin yolunda babasına ve kavmine düşman olmuştu. Allah da bundan dolayı İbrâhîm (AS)’ı sevmiş ve onu dost edinmişti. Böylece Cenabıhak, onu dost edindiği için “Halîlullâh” ya da “Halîlürrahmân” şeklinde anılmaya başlandı. (Tabbara, 1981: 572)

Rivâyete göre; Cebrâil (AS), 12.000 hayvanın bulunduğu sürünün sahibi İbrâhîm (AS)’ın yanına insan kılığında gelir ve bu sürülerin sahibini sorar. "Rabbimdir, ben emanetçisiyim." cevabını alınca, bunları kendisine satmasını ister. İbrâhîm (AS), Rabb’ini bir kere zikretmesi karşılığında sürünün üçte birini, üç kere zikretmesi karşılığında da tamamını bağışlayacağını söyler. Cebrâil (AS)’ın üç defa Cenabıhakk’ı zikretmesi üzerine, Hz. İbrâhîm, sürüyü ona verir. Cebrâil (AS), kendisinin bir melek olduğunu söyleyip sürüyü almaz. Hz. İbrâhîm de kendisinin "Halîl" olduğunu, verdiği bir şeyi geri almayacağını söyleyerek sürüleri satar. Elde ettiği gelir ile geniş bir arazi satın alıp Müslümanlar için vakfeder. Bütün servetini Cenabıhakk’ın rızası için bir anda fedâ eden İbrâhîm (AS), malıyla ilgili imtihanı da başarıyla kazanarak “Halîl (gerçek dost)” olduğunu ispat etmiştir.” (Sucu, 2009: 607)

Halîlullâh’ın temiz vasıflarını ve cömertliklerini elbette saymakla bitiremeyiz. Şaire göre onun adaşı olan memdûhunda da benzer vasıflar sirayet etmiştir:

Mekârim-pişe hayr-endîşe hem-nâm-ı Halîlullâh
Değil evsâf-ı pâkîze-me’âli kâbil-i ta’dâd
(Haşmet, 171, T.9/3)

Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulur: *"Kitap’ta, İbrâhîm’i zikret, çünkü, o, siddik (Doğru) bir nebîydi."* (Meryem, 19/41) âyetinde de buyrulduğu gibi Hz. İbrâhîm cömertliğinin yanında özü sözü de doğru bir insandı. İzzet Ali Paşa bu beyitinde Hz. İbrâhîm’in Halîl oluşuna ve Kâ’be’yi inşasına telmihle onunla namdaş olan memduhuna övgüde bulunuyor. Sözünde onun gibi sadık olduğunu ifade ediyor:

Ya‘ ni hem-nâm-ı Halîlu’llâh kim erkân-ı dîn
Oldı ‘ahdinde mü’esses Ka‘be-i ‘ulyâ gibi
(İzzet Ali Paşa, 80, K.4/47)

Aşağıdaki beyit bir han ismiyle birlikte anılan Halil isimli bir zâttan bahisle söylenmiştir (Yaraşır, 1996:11). Hân “sofra” anlamına da geldiği için şair iki kelimenin ses benzerliğinden de faydalanmıştır:

Zemzemâsâ âb-ı lutfun herkese icrâdasın
Âleme hân-ı Halîlûllâh gibi âmâdesin
Kâbeveş dîn-i mübînin kadrini ilâdasın
Rûz u şeb kesb-i rızâullâh için istâdesin
Mescid-i nüh-târem-i nüh-âsumân durdukça dur
(Nedîm, 246, M.6/IV)

“Bu hanı yapan Halil ve yeni çarşıyı yapan da İbrâhîm olup her iki ismin anılması suretiyle ‘Halil İbrâhîm’ vücûda gelerek mûraat-ı nazîr sanatı gösterilmiş olur.” (Yaraşır,1996:11)

Zihî nev-çârsû-yı pâk-i İbrâhîm Pâşâ kim
Kemâl-i sûd ile hân-ı Halîle gıptafermâdır
(Nedîm, 159, T.17/9)

Yüce Allah, dostu kabul ettiği Hz. İbrâhîm’e serin bir rüzgar göndererek ateşten doğan korkuları da gül bahçesine çevirdi. Şair ateşin kızılığı ile güllerin kırmızılığı arasında ilgi kurmuştur:

Vezân oldu Halîl üzre nesîmi
Gülistân etdi âteş-zâd-ı bîmi
(Sünbülzâde Vehbî, 34, M.2/30)

Ahmed er-Rifâi, 12. yüzyılda yaşamış ve Rufâilik tarikatının kurucusu olan büyük bir mutasavvıftır. Şeyh Gâlib, onu anarken Hz. İbrâhîm’in ilâhî hakikatleri idrâk ve müşâhede ettiği mânevî bir makâma eriştiğini (sırr-ı Halîl) vurguluyor:

Fahr-ı sâdât-ı kirâm u pîşvâ-yı ârifîn
Mazhar-ı sırr-ı Halîl ü nuhbe-i ehl-i yakîn
Bülbül-i gülzâr-ı âteşgâh-ı aşk-ı lâ-yezâl
Hazret-i Ahmed Rûfâî râfi-i alâm-ı dîn
(Şeyh Gâlib, 605, Kıt’a 4)⁴⁰

2.2.4. NEMRÛD’LA MÜCADELESİ

Kur’ân-ı Kerîm’de “tek başına bir ümmet”⁴¹ olarak zikredilen Hz. İbrâhîm nice fazîletleri şahsında bir arada toplamış, kemâl sahibi bir insandı. O, kimseden ders almadan aklını kullanarak tevhîd inancına ulaşabilmiştir. Bu hakikatleri güzel bir dil

⁴⁰ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **59, K.7/4.**

⁴¹ Nahl, 16/120.

kullanarak çevresindekilere anlatmış, zor zamanlarında Allah'tan başka hiç kimseye bel bağlamamıştır.⁴² (Öztürk, 2018:35) Onun bu kutlu davetine başta dönemin zalim yöneticisi Nemrûd ve onun halkı icabet etmemiş, onu onaylamadıkları gibi küfre düşerek getirdiği dini kabul etmeyip inkârcılardan olmuşlardır.

Milattan yaklaşık 2600 yıl önce yaşadığı tahmin edilen Nemrûd, bir Bâbil kralıdır. Hz. İbrâhîm'i ateşe attırmakla bilinir. Ateşin, Allah'ın emriyle gül bahçesine dönüşmesi üzerine birçok kurban kestirir. Kurbanlarının kabul edilmediğini gördüğünde daha da azar. Bunun üzerine burnundan bir sivrisinek girip beynini tahrip eder. Nihayet büyük bir ızdırap içinde ölür. Nemrûd, aslında yalnızca bir Bâbil kralının ismi değil genel olarak Babil krallarına verilen unvandır. (Karavelioğlu, 2015:92)

Nemrûd, inançsızlığı ve Hz. İbrâhîm'le mücadelesi dolayısıyla divan şairleri tarafından telmihlere ve mecazlara konu edilmiştir. Hz. İbrâhîm'in; Allah'a bağlılığı, Nemrûd'a karşı gelmesi, Rabbinden başkasından yardım istememesi, ateşe atılmaya razı olması yanında inancı uğruna seve seve çektiği acılar ve katlandığı zorluklar âşık ile mâşuk arasındaki ilişkinin derecesini gösteren bir ölçü olarak kabul edilmiştir. (Pala, 2006:555-556)

“İrem bağına dağımın sinesinde ateşten yaptın, Yüce Allah'ım, Nemrûd'un kudretinin ışığını yolsuz, engebeli arazime ver.”

Zî-âteş sâhtî bâg-ı irem⁴³ der-sîne-i dâgam
İlâhî bâri tab-ı muknet-i Nemrûd vi'ârem dih
(Kânî, 392,G.186/8)

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrâhîm ile Nemrûd'un mücadelesine dair âyetlerin sayısı 91'i bulur. Üstelik bunlardan bir bölümü de oldukça uzun metinlerdir. Bu bakımdan, Nemrûd'u tanıtmak için bu âyetleri ve onlardan derlenen gerçek bilgileri teker teker sıralamak mümkün olmayacağından, konunun "icmâlen" aktarılması daha uygundur.

Nemrûd'un toplumunda putlara tapılmaktadır (Enâm, 6/74; Meryem, 19/42, 48; Enbiyâ, 21/52, 57, 66; Şuarâ, 26/70, 71; Ankebût, 29/17, 25; Sâffât, 37/85, 86, 95). Onların yiyip içtiğine (Sâffât, 37/91), konuştuğuna (Sâffât, 37/92) inanılmakta; onlardan rızık beklenmekte, şifa umulmakta; yaratanın onlar olduğu sanıldıktan başka, ölüm de onlarda görülmekte ve kendilerinden bağışlanma dileğinde bulunmaktadır (Şuarâ, 26/78-82). Toplumda ahiret inancı yoktur (Ankebût, 29/19,20). Gök cisimleri de, putlardan daha üstün bir konumda, ama kendi aralarında hiyerarşik bir düzene oturtulmuş olarak tapınılan tanrılar arasında yer almaktadır ve bunların en büyüğü Güneş'tir (En'âm, 6/74-79).

⁴² Nisâ, 4/125.

⁴³ Efsâneye göre Ad kavminden Şeddâd'ın cenneti yeryüzünde kurmak maksadıyla yaptığı şehrin adı olup edebiyatımızda “cennet bağı, dünya cenneti, cennet kadar güzel ve bayındır yer” anlamındadır ve genellikle “bâg-ı İrem” şeklinde kullanılır. bk. <http://www.lugatim.com/s/%C4%B0REM> , İrem.

İşte böylesi bir toplumda yönetici olan Nemrûd, kibirde o kadar ileri gitmiş o kadar azgınlaşmıştı ki Rab olduğunu, kendisinin de öldürüp diriltebileceğini iddia ediyordu. Böylesi ululuk taslayan bir kimsenin küçücük bir sivrisinek yüzünden ölmesi son derece ibretlik bir hadisedir. Sünbülzâde Vehbî bu olaya şu beyitle telmihte bulunmuştur:

Peşşe Nemrûd'u helâk etdiginiñ mânendi
Eyleyip kudret-i Hak ‘abd-i za‘îfîñ ikdâr
(Sünbülzâde Vehbî, 123, K.23/68)

2.2.5. PUTLARI KIRMASI, ATEŞE ATILMASI VE ATEŞİN GÜLİSTANA DÖNÜŞMESİ

Hız. İbrâhîm’in putları kırması ve bu yüzden putperestlerce ateşe atılmasına rağmen ateşin kendisini yakmaması ve O’na karşı serin ve selâmet olması, onun tevhid mücadelesinin güzel bir hâtırası olarak Kur’ân’da ve çeşitli ayrıntılarla birlikte diğer kaynaklarda yer alır. Hız. İbrâhîm’in kavmiyle mücadelesinde onları hak dine ikna için her şeyi yapıyordu. Buna göre İbrâhîm, taptıkları putların ne kadar âciz ve işe yaramaz olduğunu kavmine göstermek üzere fırsat kollardı. Nihayet bir bayram günü halk şenlik için şehir dışına çıkınca (Sâffât 37/88-90) puthaneye girerek en büyük put dışındaki bütün putları kırar. Kavmi döndüğünde durumu görüp İbrâhîm’i sorguya çeker, İbrâhîm (AS): “Belki de şu büyükleri yapmıştır, ona sorun.” der (Enbiyâ 21/57-67; Sâffât 37/88-96). Hız. İbrâhîm’in kavmi, mağlup olduklarını görünce durumlarının ortaya çıkmasından korkmuşlardı ve ileri sürecek hiç bir delilleri kalmamıştı. İşte o vakit fikrî mücadele ve münâkaşadan dönmüşler ve Hız. İbrâhîm’i yakarak öldürmeye karar vermişlerdi. Nihayet putperest yönetim İbrâhîm’i ateşe atmak suretiyle cezalandırmaya azmetti. (Enbiyâ 21/68; Ankebût 29/24). Ancak yüce Allah’ın : “*Ey ateş, İbrâhîm’e karşı serinlik ve esenlik ol!*” emri üzerine ateş İbrâhîm’i yakmaz (Enbiyâ 21/68-70). Tarih ve tefsir kaynaklarının çoğunda, Bakara sûresinde (2/258) Hız. İbrâhîm’le tartışarak tanrılık iddiasında bulunduğu, fakat İbrâhîm’in ortaya koyduğu deliller karşısında yenik düştüğü bildirilen kişinin onu ateşe atan toplumun lideri Nemrûd olduğu kabul edilir. (Harman, 2000a:266-272; Tabbara,1981:553-554)

Hız. İbrâhîm, mancınıkla ateşe atılması (mancınık-ateş), ateşin onu yakmaması (nâr-nur), düştüğü yerin cennet bahçelerinden bir gül bahçesi haline dönüşmesi ve oradan soğuk bir su kaynaması (âteş-âb), burada bir göl meydana gelmesi (cennet-cehennem) gibi mazmunlarla ve telmih yoluyla şiirlere konu olmuştur. (Uzun, 2000a:272-273)

Cenabihak, dostunu ateşler içinde de yalnız bırakmamıştır. Âşık da aşk ateşlerinde yanmaktadır:

Nâr-ı hüsrânda görüp hâlîme hayrân olma
Vakt olur âteşi Allah gülistân eder
(Esrâr Dede, 368, G.81/6)

İlahî yardıma mazhar olabilmek için Hz. İbrâhîm gibi bir teslimiyet içinde olmak gerekir. Onun ahlakıyla ahlaklanan kimse her ne vakit olursa olsun ateşler içinde bile olsa Allah'ın izniyle selâmette olacaktır:

Biz bende-i pâdşâh-ı heft-iklîmüz
Fermânına ser-nihâde-i teslîmüz
Her çend olsak n'ola gül-çîn-i zafer
Âteşde gülistân bula İbrâhîm'üz
(İzzet Ali Paşa, 271, R.5)

“Puthaneyi yıkıp, putları elle parçalamaya azmetmen Allah'ın dostunun (Hz. İbrâhîm'in) sünnetini yerine getirmek içindi.”

Kasd idüp sünnetin icrâya Halilu'llâhuñ
Eyledün büt-gedeyi dest-zed-i darb-ı küsûr
(Nahîfî, Cilt:1-245, K.27/17)

“İslâm'ın nûru parladığında, karanlık olan ne varsa görünmez olur. Yani ışık, karanlığı boğar. Putları kıran kişi de Allah'ın dostu gibi ateşte dahi olsa serinlik ve selâmet bulur.”

Oldukda nümâyende fûrûg-ı İslâm
Nâ-dîde olur ser-be-ser âsâr-ı zalâm
Esnâm-ı şikest iden olur hem-çü Halîl
Âteşde dahi mugtenim-i berd ü selâm
(Nahîfî, Cilt:2-640, R.321)

“Allah resûlünün yüce atası (Hz. İbrâhîm kastediliyor) ile adaş (olan kişi) ki onun lütfundan dünyada cehennem ateşi ve keder gül bahçesi olur.”

Semiyy-i cedd-i resûl-ı Hudâ ki lutfundan
Cihanda âteş-i endûh u gam olur gülzâr
(Nedîm, 49, K.6 /37)

Şair öyle bir dert ve üzüntü ateşine düşmüş ki çektiği acıları, Nemrûd'un ateşine atılmış olan Hz. İbrâhîm'in acılarıyla kıyaslayarak mübalağa ve telmih yapıyor:

Bu kadar âteş-i derd ü gama düş olmuş mu
Nâr-ı Nemrûd'a düşünce 'acabâ İbrâhîm
(Sünbülzâde Vehbî, 103, K.16/47)

“Sular âleminin Afrasiyâb'ı Hz. İbrâhîm'in ateşine düşseydi o ateşten geçemezdi.”

Ne bahr-ı şu'leden eyler güzer olup pey-rev
Halîl-i âteş-i Afrasiyâb-ı âlem-i âb
(Şeyh Gâlib, 351, G.22/2)

İran'ın efsanevî tarihinde korkunç bir savaşçı ve büyük bir kumandan olarak geçen Efrâsiyâb, kötülük ilâhı Ehrimen'in yeryüzündeki temsilcisi sayılır. Efrâsiyâb'ın belli başlı nitelikleri arasında yıkıcılığı, suları ve nehirleri kurutması, kıtlığa ve kuraklığa

sebeup olmasđ zikredilir. Özellikle yağmur yağdırmamasđ bakımından Hint kötülük tanrısı Vrtra'ya benzemektedir. (Yazıcı, 1994:478-479)

2.2.6. KURBAN HADİSESİ

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrâhîm'in oğlu İsmâil'i kurban etmesi hadisesi isim verilmeksizin nakledilir. Buna göre İbrâhîm (AS), putperest kavmi tarafından atıldığı ateşten kurtulup onlardan ayrıldıktan sonra hiç çocuğu olmadığı için Allah'tan sâlih bir evlât ister ve kendisine akıllı, iyi huylu bir erkek çocuk müjdelendir. İsmâil büyüyüp de babası ile yürümeye başlayınca Hz. İbrâhîm rüyasında; Allah'ın, oğlu İsmâil'i kurban etmesini emrettiğini görmeye başlamıştı. O zaman İsmâil (AS), Hz. İbrâhîm'in tek evlâdıydı. Hz. İbrâhîm, oğlunun imanını denemek ve ona kurban işinin kalbine daha tatlı gelmesini temin etmek, zorla kurban etmektense bu işi kolaylıkla yerine getirmek için Allah'ın kurban emrini O'na bildirmişti. Bu teklife Hz. İsmâil şöyle cevap vermişti: "*Ey Babacığım, Allah'ın sana emrettiği şekilde yap! İnşallah beni Allah'ın iradesi ne razı olan sabırlılardan bulacaksın.*" Her ikisi de Allah'ın hükmüne teslim olarak, onun emrini yerine getirmek üzere niyet etmişler, Hz. İbrâhîm de oğlunu ensesinden boğazlamak için yüzü üzerine yatırmıştı. Bıçağı boynuna çekmişti. Fakat bıçak kesmemişti. Tam bu sırada Allah, Hz. İbrâhîm'e nida ederek şöyle buyurmuştu: "*Ey İbrâhîm! Oğlunu kurban etmekten vazgeç! Senin açından iş tamam. Biz sende Rabb'inin emrini yerine getirmek üzere koşmaya tam arzu ve taat bulduk. Bu bizim senin imanını denediğimiz büyük bir imtihan idi. Sen muhakkak kurtulanlardan oldun. Şu koçu al, oğluna fidye olarak onu boğazla. Böylece oğlu da kurtulmuş olur* (Sâffât, 37/95-111). (Harman, 2001a: 76-80; Tabbara, 1981:566)

"Gönül başından gayrılık saçını tamamen kesip atsam, Hak yolunda daha ölmeden cânımı kurban etsem."

Eylesem mûy-ı sivâ⁴⁴yı hep ser-i dilden tırâş⁴⁵
Ölmeden cânım tarîk-i Hak'de kurban eylesem
(Nahîfi, Cilt:1-186, K.9/26)

Saç kesrettir, yani vahdetin zıddıdır. Nahîfi de adanmışlığın bir göstergesi olarak Hak'dan gayrı her şeyden kurtulacağını ummaktadır.

Kurban etme, özellikle Hz. Âdem ve Hz. İbrâhîm'in yaşadıkları olaylara telmihle kullanılır:

"Sevgilinin gelişini büyük bir sevinçle karşılayan dünya büyük bir ikramla hamel (koç/kuzu burcu) ile cedyini (oğlak burcu) (onun için) kurban etmiştir."

Güş edip müjde-i teşrîfini ta'zîmen leh⁴⁶

⁴⁴ "Başka, gayri" demek olan kelime, dilimizde daha çok "Allah'tan başka varlıklar" mânâsında kullanılır. Ayrıca "Allah'ın zâtı dışında kalan ve insanı Allah'tan uzaklaştıran her şey" anlamındaki "mâsivâ" söyleyişinde geçer. bk. <http://www.lugatim.com/s/S%C4%B0V%C3%82>, sivâ.

⁴⁵ İhramdan çıkma şartlarından biri de saçların tıraş edilmesidir. Şair bu sünnete telmih yapmıştır.

Çarh-ı gerdûn Hamel ü Cedyini kıldı kurbân
(Nedîm, 154, Kıt'a 11/8)

Her peygamber hayatının bir döneminde mutlaka küçük veya büyük çeşitli imtihanlara tâbi tutulmuşlardır. Hz. İsmâil de babası İbrâhîm (AS)'la birlikte biri Allah'a kurban olmak diğeri biricik evladını O'na kurban vermek hususunda birer imtihana tâbi tutulmuşlardır. Şair de Hz. Yûsuf'un güzeller sultanı olduğu hâlde köle pazarında satılmasına ve Hz. İsmâil'in de kurban edilmek istenmesi hâdisesine çağrışım yapmakta, telmih sanatına başvurmaktadır:

Yûsuf'a kul olayım pâdişeh-i hûbândır
Olsun ' İsmâ' il'e de cân-ı ' azîzim kurbân
(Sünbülzâde Vehbî, 281, K.66/2)

Hz. İsmâil'in tam bir teslimiyetle babasından Cenabıhakk'a verdiği sözü yerine getirmesini istemesi ve boynunu uzatması ahde vefâyı nazara vermiştir:

Nakş-ı hevesi safha-i dilden sile geldik
Tâ da'vî-i mihr-i neseb-i pâk ile geldik
Kurbân-ı ilâhî olup İsmâil'e geldik
Çün bezm-i kıdemden dile geldik bile geldik

İkrârımıza ser veririz ahde kavîyiz
Biz şâh-ı velâyet kuluyuz hem alevîyiz
(Şeyh Gâlib, 246, Müs.4/3)⁴⁷

“Murada ermenin hayali, varlığın giysisini soyunsun, Kâbe'de hacı olan kimseler de (kestikleri) kurbanı tamah etmeyi kessin.”

Yani Şeyh Gâlib, hacı olacak kimseler dünyalıktan sıyrılınsın, demek istiyor:
Câme-i cismi bıraksın hâtır-ı vasl-ı ârzû
Hâci-i Beytül-Harem kurbândan kessin tama'
(Şeyh Gâlib, 460, G.181/4)

2.2.7. KÂ'BE'Yİ İNŞA ETMESİ

Hz. İbrâhîm oğlundan bir müddet ayrı yaşadıkdan sonra, ona bir iş için yeniden gelmişti. Allah , İbrâhîm (AS)'a Mekke'de, Allah'a ibadet için ilk ev olacak olan Kâ'be'yi yapmayı emretmişti. Hz. İbrâhîm oğlu İsmâil'i, Zemzem'in yanında ok yontarken bulmuştu. Hz. İsmâil babasını karşılamak için koşmuş ve sevgi ve muhabbet duyguları içinde kucaklaşmışlardı. Babası, oğluna kavuşmanın neşesi içindeyken, yüce Allah'ın "ibadet için" buraya bir bina yapılmasını emrettiğini ona bildirmişti. Kâ'be'nin inşa edileceği yer yüksekçe bir yerdin. Hz. İsmâil şöyle karşılık vermişti: “*Rabbinin emrettiğini yap! Ben de sana bu büyük iş için yardımcı olurum.*” Böylece, Hz. İbrâhîm,

⁴⁶ “Ona hürmeten” anlamına gelen söz grubu.

⁴⁷ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 434, G.141/3; 436, G.145/1.

Hiz. İsmâil'in de yardımı ile Kâ'be'yi yapmaya başlamıştı. Sonra Hiz. İbrâhîm, oğlu İsmâil (AS)'a şöyle demişti: “Bana güzel bir taş ver ki onu duvara insanlar için bir işaret olsun diye koyayım. O esnada Cebrâil (AS), Hâcer'ül- Esved'i ⁴⁸ haber vermişti. Hiz. İbrâhîm o taşı yerine koymuştu. Kâbe'nin yapımı bitince, Allah'a şöyle dua ediyorlardı: “*Ey Rabbimiz! Bizden şu hizmeti kabul buyur! Şüphesiz hakkıyla işiten, kemaliyle bilen sensin sen!*” ⁴⁹

Binâ yükselince, Hiz. İbrâhîm taşları kaldıramaz olmuş ve bir taşın üstüne çıkmıştı. İşte bu taşta “Makâm-ı İbrâhîm” adı verilmişti. Duvarın bir tarafı bitince diğer tarafa geçiyorlar ve üstüne çıkılan taşı da oraya naklediyorlardı. Kâ'be'nin duvarları bitince, taşın da nakli sona ermiş oluyordu. Makâm-ı İbrâhîm denilen bu taş uzun zaman Kâ'be duvarına bitişik kalmıştı. Bu taşı Kâbe'nin duvarından Hiz. Ömer biraz geriye çekmişti. Çünkü namaz kılanlara engel oluyordu.

Türk edebiyatında Kâ'be; ilk inşasından başlayarak Hiz. Âdem'den itibaren çeşitli peygamberlerin hayatıyla ilgisi açısından ele alınmış, bunlar arasında Hiz. İbrâhîm, Hiz. İsmâil ve Hiz. Muhammed (SAV)'in peygamberlik dönemleri üzerinde özellikle durulmuştur. Kâ'be'den bahsedilirken tenâsüp ve tedâîler dolayısıyla Hâcerülesved, Zemzem Kuyusu, altın oluk, Makâm-ı İbrâhîm, Safâ ve Merve gibi mekânlar; ihram, tavaf, sa'y gibi Kâ'be'ye mahsus kıyafet ve davranışlar; telbiye ve ziyaret duaları ile hacca dair âyet ve hadisler zikredilmiştir. Bunların tefsiri sırasında nakledilen menkıbe ve hikâyeler zengin bir malzeme oluşturmaktadır.

Kâbe edebî eserlerde Kâ'betullah, Kâ'be-i Muazzama, Kâ'be-i Ulyâ, Beytullâh, Beytü'l-Atîk, Beytü'l-Harâm, Beytü'l-Ma'mûr, Harem-i Şerîf gibi adlar; Kâ'be ziyareti, Kâ'be yolu, Kâ'be toprağı, Kâ'be eşiği, Kâ'be örtüsü, Kâ'be oluğu gibi kavramlar; Kâ'be-i didâr, Kâ'be-i derd, Kâ'be-i hâcât, Kâ'be-i maksûd, Kâ'be-i vasl gibi tabirlerle yer almıştır. (Uzun,2001:23-26)

“Nasıl ki adaşın Hiz. İbrâhîm Kâbe'yi inşa etti; senin iyi muamelen de binlerce yıkık gönlü mamur etmiştir.”

Hezâran hâtır-ı vîrâmî âbâd eyledi lutfuñ

Misâl-i nâmdaşın himmetiñdir Ka'be mi'cârı

(Sünbülzâde Vehbî, 188, K.41/36)

⁴⁸ **Hacerü'l-Esved:** Arapça'da “siyah taş” anlamına gelir. Yerden 1,5 m. kadar yükseklikte bulunan, yaklaşık 30 cm. çapında ve yumurta biçimindeki bu taşın siyaha yakın koyu kırmızı renkte olması sebebiyle böyle adlandırıldığı anlaşılmaktadır. Fakihler, Resûl-i Ekrem ve ashaptan rivayet edilen uygulamalara dayanarak tavâf sırasında Hacerülesved'i sünnete uygun şekilde ziyaret etmenin (istilâm) ona el ile dokunup öpmekle gerçekleştiği konusunda görüş birliği içindedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Salim Öğüt (1996). Hacerülesved, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 14: 433-435.

⁴⁹ Bakara, 2/127.

Lebbeyk; “Buyrunuz, ne emrettiniz efendim?” anlamına gelen sözdür. Ayrıca hac sırasında Cenabıhakk’a hitâben söylenen: “*Sen’in emrini yerine getirmeye hazırım. Maksadım dâima Sen’sin, muhabbetim, ihlâsım, kulluğum sanadır!*” anlamındaki bir cümlenin ilk kelimesidir.

“Kays (Mecnûn), Leylâ’sının aşkından (öylesine şaşkın, ona) öylesine hayrandı ki Allah yoluna davet nidâsını bile, Leyla’ya âşık olanların ona hitabı sandı.”

Sandı “*lebbeyk* ⁵⁰” sadâsını rakîbândandır

Kâ’be’de şöhret-i Leylâsına hayrân idi Kays

(Şeyh Gâlib, 443, G.155/8)

2.2.7.1. Makâm-ı İbrâhîm

Kâ’be’yi inşası sırasında Hz. İbrâhîm’in üzerine çıkıp duvar ördüğü ve üstünde insanları hacca davet ettiği kabul edilen taş veya onun bulunduğu yerdir.

Makâm-ı İbrâhîm tabiri Kur’ân’da iki yerde geçmektedir. Bunların birinde Allah’a kulluk amacıyla yapılan ilk mâbedin Kâ’be olduğu bildirildikten sonra orada apaçık işaretler ve İbrâhîm’in makâmı bulunduğu belirtilir (Âl-i İmrân 3/97). Diğerinde ise Makâm-ı İbrâhîm’in namazgâh edinilmesi istenir (Bakara 2/125).

Bu yerin üstünde Hz.İbrâhîm’in ayak izleri olarak kabul edilen, 1 cm arayla iki çukurluk bulunmaktadır. (Bozkurt, 2003:412-413)

“Koruyup kollayıp, sonsuz selâm ile İbrâhîm’in ayağına yanağımla yüzümü sürerim.”

Hâfız u şâtır idüp bî-nihâye selâm

Pây-ı İbrâhîm’e rûmâl eylerüm ruhsâr ile

(İzzet Ali Paşa, 105, K.12/28)

Şair memduhuna ayağına yüz sürdüğünü söyleyerek büyük bir tazimde bulunuyor.

2.2.8. ZEMZEM

Kâ’be’nin doğusunda Yüce Allah’ın Hz. İbrâhîm’in eşi Hâcer ve oğlu İsmâil’e ihsan ettiği sudur. Dünyadaki suların en fazîletlisidir. Bu su içilir, abdest ve gusülde kullanılabilir. Ancak istincâda ve necâsetlerin temizlenmesinde kullanılamaz. Bu durumlarda kullanılması mekruhtur. Hz. Peygamberimiz (SAV): “*Zemzem hangi maksatla içilirse, o maksat içindir.*” ⁵¹ buyurmuştur. Hac sırasında özellikle vedâ tavâfindan sonra Kâbe’ye dönerek Zemzem’i bolca içmek, başa ve vücuda dökmek sünnettir (DKS, 2015:710).

⁵⁰ bk. <http://www.lugatim.com/s/lebbeyk> , lebbeyk.

⁵¹ İbn Mâce, Menâsik, 78.

Sâre ile evlenen İbrâhîm (AS)'ın uzun süre çocuğu olmamıştı. Bundan dolayı zaman zaman Allah'a yalvarmış ve: *“Rabbim bana sâlihlerden olacak bir evlât ver!”* (Sâffât 37/100) şeklinde dua etmiştir. Sâre kocasının evlât hasreti çekmesine üzülmüş ve ona Mısır'dan getirdiği câriyesi Hâcer'i ikinci eş olarak takdim etmiştir. Bu evlilikten İsmâil dünyaya gelmiş fakat Sâre onun doğumundan sonra Hâcer'i kıskanmaya başlamış, bir süre sonra da kocasından Hâcer'i ve oğlunu evden uzaklaştırmasını istemiştir. Bunun üzerine bir süre tereddüt gösteren İbrâhîm (AS), Allah'tan aldığı emir üzerine Hâcer ile oğlunu evden uzaklaştırmış ve onları Mekke'ye Kâ'be'nin bulunduğu yere götürmüştür. O sırada tamamen ıssız olan Mekke'nin kupkuru vadisine getirilen Hâcer, İbrâhîm (AS)'a: *“Bizi hiçbir ekinin bitmediği ve kimsenin yaşamadığı bu vadiye bırakıp gidecek misin?”* diye sormuş, Allah'ın buyruğunu yerine getiren peygamberi de bunu Allah'ın emriyle yaptığını ve böyle yapmaya mecbur olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte oğlunu ve karısını bu ıssız yerde âdeta ölüme terk etmek İbrâhîm (AS)'a çok zor gelmiş ve Allah'a şöyle dua etmiştir: *“Ey Rabb'imiz, ey sahibimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için ben neslimden bir kısmını senin Beytülharâm'ının (Kâ'be) yanında ziraat yapılmayan bir vadiye yerleştirdim. Sen de insanlardan bir kısmının gönlünü onlara meylettir ve çeşitli meyvelerle onları besle ki sana şükretsiner.”* (İbrâhîm, 14/37)

Hâcer, Allah'ın emrine uymuş ve sabra sarılmış olarak ıssız Mekke vadisinde Hz. İbrâhîm'in kendilerine bırakmış olduğu azığı, bitinceye kadar yemeye ve içmeye devam etmişti. Yanlarındaki su da tükenince Hâcer ve oğlu susamışlardı. Bunun üzerine Hâcer, susuzluktan boynunu büken oğluna bakmaya başlamıştı. Bu üzücü manzaraya tahammül edemeyerek yerinden sıçramış olan Hâcer, önüne doğru şaşkın olarak yürümeye, sağa sola koşmaya başlamıştı. Az kalsın şuurunu kaybedecekti. Hâcer, belki su görürüm ümidiyle Safâ diye bilinen bir tepeye çıkmış fakat hiç bir şey görememişti. Oradan gayretle Merve denilen tepeye kadar gelmişti. Fakat orada da su nâmına bir şey görememişti. Sonra yine Safâ'ya dönmüş yine bir şey görememişti. Hâcer annemiz bunu yedi defa tekrar etmişti. Nihayet son olarak Merve'ye yaklaştığı zaman bir ses işitmiş ve hemen dönmüştü. Bir de ne görsün? Bir melek Zemzem'in bulunduğu yerde kanadıyla su arıyordu. Nihayet su çıktığını görmüş ve bu vadiye kendisine su ihsan eden Allah'a şükretmiştir.⁵² Hz. Peygamber: *“Allah, İsmâil'in annesine rahmet etsin! Eğer suyun önünü kapamasaydı Zemzem akıp giden bir ırmak olurdu.”* demiştir. (Kuzgun, 1996: 431-433 ; Tabbara, 1981:564)

Zemzem'e “İsmâil, çerh-i Zemzem, Beyt-i Mükerrer, Kible” gibi kelimelerle tedai yapılmıştır:

İsmâ' il olup ism-i şerîfîn çerh-i Zemzem
 Hâmenden akar şerh olucak beyt-i mükerrer
 Ey Kible-i ' âlem saña muhtâcdır âdem
 Kim bile nedir “*alleme 'l-esmâ*”⁵³ kıdem ü dem

⁵² Diğer bir rivâyete göre, Hz. İsmâil ayağıyla veya eliyle yeri kazıyordu. Su böylece çıkmıştı.

⁵³ “Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra onları önce meleklere arz edip: Eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isinlerini bana bildirin, dedi.” (Bakara, 2/31) âyetinden iktibasır.

Yâ Hazret-i Şârih meded Allâh için olsun
Şerh eyle benim sadrımı bir âh için olsun
(Esrâr Dede, 208, Mus.1/Müs.4)

“Hacıların döktükleri gözyaşlarından Kible deniz taşkını gibi olur, günahları yıkayıp arıtmakta Zemzem’e ihtiyaç kalmaz.”

Vesah-şûy-ı günâh olmakda kalmaz Zemzem’e hâcet
Sirişk-i hâciyândan şöyle deryâbâr olur Kible
(Kânî, 380, G.171/2)⁵⁴

“Susamış can, isteklerin Zemzem’ini içici olunca bundan murad ancak ayrılık derdine şifa bulmaktır.”

Zemzem-âşâm-ı merâm oldukda cân-ı teşne-leb
Niyyetüm mahzâ şifâ-yı derd-i hicrân eylesem
(Nahîfî, 185, Cilt:1-K.9/23)⁵⁵

Zemzem, Hz. Hâcer ve bebek İsmâil’in suya en çok ihtiyaç duydukları anda Allah tarafından bağışlanmıştı. Yani Zemzem ilâhî bir lütuftu. İşte bu ihsanla dünyanın (cümle susamışların) tavaf ettiği, kutsal bir mekân hâline geldi:

Teşnegân-ı emele reşha-yı lutfu Zemzem
Âsitân-ı himemi oldu metâf-ı ‘âlem
Feyz-i hulletle serâ-perde-yi râza mahrem
Ya’ nî hem-nâm-ı esâs-efgen-i mihrâb-ı Harem
K’itdi dergâhını Hak beyt-i harâm-ı devlet
(Sünbülzâde Vehbî, 197, Tah.43/16)

“Sular âleminin bu mucize söyleyişli sihirli kalemi, mânâ Zemzem’ini Bâbil Kuyusu’ndan çıkardı.”

Çıkardı Zemzem⁵⁶-i ma’nâ-yı çâh-ı Bâbil⁵⁷’den
Bu kilk-i sâhir-i mu’ciz-hitâb-ı âlem-i âb
(Şeyh Gâlib, 352, G.22/13)

2.2.9. MİSÂFİRPERVERLİĞİ VE SOFRASI

Hz. İbrâhîm çok cömert ve misafirperverdir (Hicr, 15/51). O’nun sofrası (Halîl İbrâhîm sofrası), bereketi (Halîl İbrâhîm bereketi), misafirperverliği klasik şiirimizde sıkça kullanılmıştır. (Uzun, 2000a:272-273)

⁵⁴ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 393,G.188/3; 438, Muk.68.

⁵⁵ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 237, Cilt:1-K.26/69; 239, Cilt:1- K.26/96; Cilt:2-460, G.457/5.

⁵⁶ “Ezgi, şarkı, terennüm” anlamlarına da gelen “zemzeme” sözcüğü ile tedâi yapılmış.

⁵⁷ “Babil Kuyusu” anlamındaki terkiptir. Hârut ve Mârut adlı meleklerin, işledikleri suçun cezasını çekmek üzere kıyamet gününe kadar saçlarından asılı kalacakları kuyudur. Divan şairleri Çâh-ı Babil’i bir büyü kaynağı olarak görürler ve sevgililerinin bu kuyuda Hârut ve Mârut’tan büyü talim ettiklerini söylerler. bk. http://tebdiz.com/index.php?sayfa=arama_sonuc_yeni , Çâh-ı Bâbil.

Tabbâra ona “büyük kalp sahibi” der. İbn Sa’d’ın Tabakât’ında, Arapların oldukça cömert ve misafirperver insanı övmek için kullandıkları “misafirler babası” anlamındaki “Ebu’l-Edyâf”ın lâkabının, cömertliği ve ikrâmı sevmesi hasebiyle Hz. İbrâhîm’e verildiğini görmekteyiz. (Polat, 2005:97)

Aşağıdaki beyitte Allah dostu, cömert Hz. İbrâhîm’in bereketli ve herkese açık sofrası; kavuşma sofrası ve sevgilinin gülüşü ile ilişkilendirilmiştir. Sevgiliye ulaşmak da Allah tarafından âşığa sunulan bir ikrâmdır:

Hân-ı Halîl mi baña hân-ı visâl mi
Hân-ı Halîl didigimiz hande mi ‘aceb
(Kânî, 255, G.9/4)

“Ey Allah’ın dostu! Senin o ferahlık veren mukaddes bahçenin etrafını tavâf etmek için melekler (adeta) can verir!”

Harîm-i Kâ’ be-i kûyuñ tavâfa ey Halîl-i Hâk
Melâ’ik cân virür ol ravza-i nüzhet-berîn üzre
(Nahîfî, Cilt:1-196, K.13/12) ⁵⁸

Şair memdûhunun, adaşı olan Halîl İbrâhîm (AS)’ın şeref veren ismini almakla onun gibi cömert olduğunu ve bu kişinin lütuflarıyla tüm dünyanın yiyeceklerle bir sofraya gibi donatıldığını imâ ediyor:

Ya’ni hem-nâm-ı şeref-zâ-yı Halîl İbrâhîm
Ki cihan buldu onun lutfu ile ziynet-i tâm
(Nedîm, 61, K.9/24)

Aşağıdaki beyitte de yine Nedîm’in Halîl ile (Hz. İbrâhîm’le) adaş olan memdûhunu sözüne bağlılığı, ihsanda bulunması ve eli açık olması ile övüyor:

Hemnâm-ı Halîl olmağ ile zât-ı şerîfi
Ahdinde cihan pür-niâm-ı cûd u sehâdir
(Nedîm, 100, K.20/18)

Hân-ı yağma⁵⁹; “yağma sofrası” Eskiden büyükler ve zenginler tarafından düğün, bayram gibi günlerde kurulan yemeğin sonunda örtü, çatal, kaşık vb. bütün eşyanın dış kirâsı olarak yiyenler tarafından kapışıldığı büyük ziyâfet sofrasıdır.

“Senin (âdeta) yağma edilen lütuf sofran, Halîlullâh’ın cömert sofrasını hâtıra getirir.”

Hân-ı ihsân-ı Halîlu’llâh’ı tezkîr etdiren
Sofra-yı cûdunda yağmâ olunan na’ mâ mıdır
(Sünbülzâde Vehbî, 192, K.42/36)

“Aşk Halîlullâh’ının sofrasının iman bedeli midir? Yoksa tevhit misafirhanesi misafirsiz mi kalmıştır?”

Ücret-i îmân mıdır hân-ı Halîlullâh-ı aşk
Yohsa mihmân-hâne-i tevhîd mihmânsız mıdır
(Şeyh Gâlib, 404, G.98/5)

⁵⁸ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **Cilt:2- 640, R.321.**

⁵⁹ bk. <http://www.lugatim.com/s/han-%C4%B1ya%C4%9Fma> , hân-ı yağma.

Sonuç

XVIII. yüzyıl divanlarından incelemiş olduğumuz 10 tanesinde Hz. İbrâhîm (AS), 52 beyitte geçmektedir. 6 beyitte seçkin bir soydan ve hanîf olmasından, 1 beyitte diğer peygamberlerin onun soyundan gelmesinden, 9 beyitte Halîl ve Halîlullâh oluşundan, 2 beyitte Nemrûd'la mücadelesinden, 7 beyitte putları kırmasından, ateşe atılmasından ve ateşin gülistana dönüşmesinden, 8 beyitte kurban hâdisesinden, 3 beyitte Kâ'be'yi inşasından, 1 beyitte Makâm-ı İbrâhîm'den, 9 beyitte Zemzem'den, 5 beyitte misâfirperverliğinden ve sofrasından bahsedilmektedir. Taranan divanlarda Hz. İbrâhîm (AS) ile ilgili olarak tespit edilen beyit sayıları tablo hâlinde aşağıda verilmiştir:

Tablo.2: Hz. İbrâhîm ile İlgili Beyit Sayısı ve Konu Dağılımı

HZ. İBRÂHİM	BEYİTLERİN KONUSU										
	Seçkin Bir Soydan ve Hanîf Olmasından	Diğer Peygamberlerin O'nun Soyundan Gelmesinden	Halîl ve Halîlullâh Oluşundan	Nemrûd'la Mücadelesi	Putları Kırması, Ateşe Atılması ve Ateşin Gülistana Dönüşmesinden	Kurban Hâdisesi	Kâbe'yi İnşâ	Makâm-ı İbrâhîm	Zemzem	Misâfirperverliği ve Sofrası	Toplam
Esrâr Dede Dîvânı	1	-	-	-	1	-	-	-	1	-	3
Fitnat Hanım Dîvânı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Haşmet Dîvânı	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
İzzet Ali Paşa Dîvânı	-	-	1	-	1	-	-	1	-	-	3
Kânî Dîvânı	3	-	-	1	-	-	-	-	3	1	8
Koca Râgıb Paşa Dîvânı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nahîfî Dîvânı	-	1	2	-	2	1	-	-	4	-	10
Nedîm Dîvânı	2	-	2	-	1	1	1	-	-	2	9
Sünbülzâde Vehbî Dîvânı	-	-	1	1	1	1	1	-	1	1	7
Şeyh Gâlib Dîvânı	-	-	2	-	1	5	1	-	1	1	11
TOPLAM	6	1	9	2	7	8	3	1	9	5	52

2.3. HZ. MÛSÂ

“Sonra gelenler içinde ‘Mûsâ ve Hârun’a selâm olsun!’
diye iyi bir ün bıraktık.
Doğrusu biz iyileri böylece mükâfatlandırırız.
Çünkü onların ikisi de şüphesiz mü’min kullarımızdandı.”
(Sâffât, 37/119-122)

İsrâiloğulları’na gönderilen ve kendisine Tevrat indirilen peygamberdir. Ulü’l-‘Azam peygamberlerden üçüncüsüdür.

Kur’ân-ı Kerîm ile sahîh hadîslerde geçmiş peygamberler arasında kendisinden en çok söz edilen peygamberdir. Hz. Mûsâ, Ya‘kûb (AS)’ın soyundandır. İsmi Kur’ân-ı Kerîm’de çeşitli vesilelerle 136 defa zikredilmiştir. Onun tevhîd inancını yayma gayreti ve Firavun ile olan mücadelesinin bir kısmı Kur’ân-ı Kerîm’in 28. sûresi olan Kasas sûresinde 3 ilâ 48. âyetleri arasında ayrıntılı şekilde anlatılır.

Hz. Mûsâ’ya “Kelîmullah” denilmektedir. Çünkü Cenabıhak, Hz. Mûsâ ile aracısız konuşmuş ve ona vahyini bildirmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm, İsrâiloğulları’na hakkında ihtilâf edegeldikleri şeylerin pek çoğunu anlatmakta (Neml, 27/76), bu çerçevede Mûsâ ile Firavun⁶⁰’un haberlerinden bir kısmını gerçek şekliyle nakletmektedir (Kasas, 28/3). Kur’ân’da Hz. Mûsâ’ya dair verilen bilgiler büyük ölçüde Tevrat’la benzerlik göstermektedir. Diğer taraftan İslâmî kaynaklarda yer alan bilgilerin çoğu Yahudi dinî literatüründe bulunmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Mûsâ’nın dünyaya gelişi, saraya alınması, Medyen’e⁶¹ gidişi, peygamberliğinin bildirilmesi, kavmi olan İsrâiloğulları’nı kurtarmak için Firavun’a gönderilişi, Firavun’la mücadelesi ve İsrâiloğulları’nı Mısır’dan çıkarışı, Sînâ’da ilâhî emirleri alışı, çölde yaşadıkları ve İsrâiloğulları’na rehberlik edişi anlatılmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm, Mûsâ’nın dünyaya geldiği dönemde Mısır’ın ve İsrâiloğulları’nın durumunu naklederken Firavun’un halkını çeşitli sınıflara böldüğünü, bir kısmını güçsüz bulup onlara baskı ve zulüm yaptığını, erkek çocukları öldürüp kız çocukları sağ bıraktığını bildirmektedir (Bakara, 2/49; A‘râf, 7/141; İbrâhîm, 14/6; Kasas, 28/4).

Yüce Allah, Hz. Mûsâ’dan kendisine kulluk etmesini ve namaz kılmasını ister. Kıyâmet gününü ve herkesin hesaba çekileceğini anlatır. Ona peygamberlik ve onu

⁶⁰ Genel anlamda eski Mısır krallarının unvanı olan “Firavun”; Arap, Fars ve Türk klasik edebiyatlarında “zulüm, inat, kibir ve gurur” gibi menfî vasıflarla tanınan bir şahsı temsil eder ve Hz. Mûsâ döneminde yaşayıp onunla mücadele eden Mısır kralı için kullanılır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ömer F. Harman (1996). Firavun. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 13, 118-121. ; Mustafa Uzun (1996). Türk Edebiyatı- Firavun. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 13, 121-122.

⁶¹ Kaynaklarda Arabistan’da ve Kızıldeniz kenarında gösterilen Medyen, Şuêayb (AS)’ın peygamber olarak gönderildiği yerin adıdır. Ömer F. Harman (2003). Medyen, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28, 346-348.

inkarcılara karşı güçlü kılacak bazı mucizeler verir. Hz. Mûsâ, asâsını yere attığında asâ yılan olur ve elini göğsünün içine koyup çıkardığında elleri bembeyaz ve parlak görünür. Cenabıhak, bu iki mucize ile Firavun'a gitmesini ve ilahî emirleri anlatmasını ondan ister. Hz. Mûsâ bu zor görevi başarabilmek için göğsüne genişlik vermesi ve kardeşi Harun'unu kendisine yardımcı kılması için yüce Allah'a dua eder ve niyazda bulunur (Tabbâra, 1998:259-260'dan aktaran Uçar, 2006:57).

Hz. Mûsâ, Kur'ân-ı Kerîm'de şu özellikleriyle anılır: O hem resûldür hem nebîdir. İhlâslıdır (Meryem, 19/51). Allah'ın vahiylerini göndermek ve konuşmakla insanlar arasında seçkin kılınanlardan olmuştur (A'râf, 7/144). Yüce Allah'ın kelâmını alırken aynı zamanda O'nunla konuşma lütfuna mazhar olan ilk kişi olmuştur. (Meryem, 19/52). Allah tarafından seçilmiştir (Tâhâ, 20/13). Allah tarafından sevilmiş ve O'nun gözetiminde yetiştirilmiştir (Tâhâ, 20/39). Allah onu kendisine elçi seçmiştir (Tâhâ, 20/41). O güvenilir ve şerefli bir elçidir (Duhân, 44/17-18). Allah katında şerefli biridir (Ahzâb, 33/69). Güçlü ve güvenilirdir (Kasas, 28/26). Mü'min kullardandır (Sâffât, 37/121-122).

Hadis-i şeriflerde de Hz. Mûsâ'dan bahsedilmektedir. Resûl-i Ekrem (SAV), İsrâ ve Mi'râc mucizesi esnasında altıncı kat semâda Hz. Mûsâ ile karşılaşmış; onunla sohbet etmiş ve ümmetine elli vakit namazın farz kılındığını öğrenince O'na ümmetinin buna tahammül edemeyeceğini bildirerek yüce Allah'tan vakit sayısının azaltılmasını niyaz etmesini söylemiştir.

Hadis-i şeriflerde Hz. Mûsâ- Hızır (AS) kıssası münasebetiyle de Hz. Mûsâ'dan söz edilmektedir.

Hz. Mûsâ'nın çok hayâ sahibi bir kişi olduğu, aşûrâ günü oruç tuttuğu ve esmer yüzlü, uzun boylu olduğu da aktarılmaktadır. (Harman, 2006: 212; Buharî, Salât, 1; Buharî, İlim, 16, 19, 44 vd.)

2.3.1. "MEDYEN'E GELMESİ VE HZ. ŞU' AYB'IN YANINDA ÇALIŞTIĞI" GÖRÜŞÜ

Hz. Mûsâ'nın kavga eden bir Mısırlı ile kavminden bir İbrânî'nin arasına girerek Mısırlı'yı kaza ile öldürmesi olayı Kur'ân-ı Kerîm'de ve diğer İslâmî kaynaklarda da geçer. Yaptığı işten pişman olarak affedilmesini diler ve Allahutaala da onu affeder. Bir gün sonra başka bir Mısırlı ile kavga eden aynı İbrânî'nin tekrar kendisinden yardım istemesi üzerine Mûsâ ona haksız olduğunu söyleyince istediğini elde edemeyen bu adam Mûsâ'nın bir adam öldürdüğünü ifşâ eder. Mısır'ın ileri gelenleri onu öldürmek için harekete geçer. Bunu haber alan Mûsâ oradan kaçır ve Medyen'e gider. Medyen suyunda iki kıza hayvanlarını sulamada yardımcı olur. Kızların babası Hz. Mûsâ'yı çağırıp başından geçenleri dinler, ona emniyette olduğunu ve sekiz yıl çalışması karşılığında kızlarından biriyle evlenebileceğini söyler. Mûsâ bu teklifi kabul eder ve orada kalır (Tâhâ, 20/40; Kasas, 28/15-28).

İslâmî kaynaklara göre hakkında ölüm kararı çıkınca nereye gideceğini bilemeyen Mûsâ'ya bir melek yol göstermiş ve onu Medyen'e götürmüştür. Mısır'dan sekiz günlük mesafedeki Medyen'e varan Mûsâ Peygamber Şu'ayb'ın kızlarından Safura ile evlenmiş ve Medyen'de on yıl kalmıştır. (Harman,2006:207-213)

Müfessirler Hz. Mûsâ ile kızını evlendiren bu zâtın kim olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Hasan Basri ve Malik b. Enes'ten bu zâtın Hz. Şu'ayb olduğu rivayet edilmiştir. Diğerleri de Şu'ayb (AS)'ın yeğeni Yesrûn'dur demişlerdir. İsminin Yesrâ olduğu da söylenmiştir. Hatta bu kişinin Şu'ayb soyundan ileri gelen bir kimse olduğu söylenildiği gibi Şu'ayb adında, Şu'ayb Peygamberden başka bir zât olduğu da söylenenler arasındadır.

Biz bu zâtın Şu'ayb (AS)'ın dışında bir kimse olduğunu tercih etmekteyiz. Çünkü Hz. Şu'ayb, yalancı bir halk olan kavminin helâk oluşunu ve onlardan iman edenlerin dışında, hiç kimsenin sağ kalmadığını görmüştü. Kıssada Şu'ayb (AS)'ın kızlarını koyunları sulamaktan alıkoyanların bulunması bizi bu kişinin Peygamber olan Hz. Şu'ayb olması düşüncesinden uzaklaştırır. Çünkü o, bu sıralarda çok yaşlı bir ihtiyardı. Eğer bu zât Hz. Şu'ayb olsa idi, bu sıralarda kavminin helâk olmuş olması gerekirdi. Ayrıca, eğer bu zât peygamber olsa idi damadına bazı tâlimat ve öğretilerini bildirdiğini görürdük. Çünkü Hz. Mûsâ damadı olarak onun yanında on yıl kaldı. Kur'ân-ı Kerîm'de bu zât hakkında söylenen sözün özü, onun iyi (salâh) kimselerden olmasıdır. Diğer taraftan Hz. Şu'ayb, Hz. Mûsâ'dan çok önce yaşamıştır. Zira o, Hz. Lût'tan çok kısa bir süre sonra gelmişti. Bunun delîli ise: "*Lût Kavmi sizden uzak değildir.*"(Hûd, 11/89) âyetindeki ifade Hz. Şu'ayb'ın sözüdür. Hz. Lût ise Hz. İbrâhîm zamanında yaşamış, Hz. Mûsâ ile Hz. Şu'ayb arasında dört yüz yılı aşkın bir zaman vardır. (Ömer, Çev. Kocaer, 2003:19-20)

Hz. Mûsâ' Hz. Şu'ayb olduğu düşünülen kişinin koyunlarını otlatmak üzere hizmete başladığında, koyunları tehlikelerden, yırtıcı hayvanlardan koruyabilmek için bir asâ edindi. Bu asânın mâhiyeti, evveliyâtı, kimlerden nasıl geldiği hakkında muhtelif rivâyetler vardır. Asânın, Allahutaala'nın yeryüzünde ilk yetiştirdiği ağaç olan Avsece ağacından olduğu veya cennetteki bir ağaçtan yapıldığı, Âdem (AS)'dan sonra, babadan oğula geçerek Şu'ayb aleyhisselâma kadar geldiği, onun da asâyı Hz. Mûsâ'ya verdiği rivâyetleri meşhurdur.⁶²

Râ'î kelimesi "çoban" anlamındadır. Mecâzen de "bir memleketin, bir toplumun yöneticisi" anlamına gelmektedir.

"Sen can Mûsâ'sını cismin çobanı yaparak onu değerli kıl! Tâ ki aşk Şu'ayb'ı sana ihsan asâsını versin."

⁶² Ayrıntılı bilgi için bk. <https://kainatingunesi.com/musa-aleyhisselamin-asasi/> ; 13.04.2019, 15:40.

Mûsî-i cânı râ'î-i cism ü cevâhir et
 Versin Şu'ayb-ı 'aşk saña tâ 'asâ-yı feyz
 (Esrâr Dede, 421, G.126/2)

“Şu'ayb (AS)'ın menkıbelerinin yüceliği, yed-i beyzâ gösteren Mûsâ'dan gelir.”
 Yed-i beyzâ-nümâ-yı Musâ'dan
 Şu bülend-i menâkıbât-ı Şu'ayb
 (Şeyh Gâlib, 355, G.27/4)

2.3.2. MUCİZELERİ

Mû'cize, kelimesi Arapça bir isim olup sözlükte “âciz bırakan, güçsüz kılan, karşı konulmaz, harika olay, kudretsizlik ve tâkatsizlik veren iş” anlamlarına gelmektedir. İstilahta ise insanların benzerini meydana getirmekten aciz kalacakları ve adeta meydan okuma şeklinde, peygamberlik iddiasında bulunan kimseden âdetin hilâfına ve tabiat kanunlarına aykırı olarak zuhûr eden olağanüstü olaylara denir. Mucize gerçekte yüce Allah'ın fiilidir, “peygamber mucizesi” denilmesi mecâzîdir. (DKS, 2015:454-455)

Yüce yaratıcı peygamberlerini zalimlere karşı çeşitli mucizelerle de desteklemiştir. Hz. Mûsâ'ya da halkını ve inkarcıları aciz bırakacak çeşitli mucizeler ikram edilmiştir. Kur'an-ı Kerîm'de onun dokuz mucizesinden bahsedilmektedir. İlerleyen bölümlerde bunlara değinilecektir.

Hz. Mûsâ, süresini tamamlayınca ailesiyle birlikte Medyen'den ayrılır. Tûr civarına geldiğinde dağda ateş görür. Yolu soracak birini bulmak veya bir ateş parçası almak için yaklaştığında vadinin sağ yamacından gelen bir sesle kendisine ayakkabalarını çıkarması emredilir ve peygamber olarak seçildiği bildirilir; asâ ve en beyaz el (yed-i beyzâ) mucizeleri verilir. Bu iki mucize, Firavun ve adamlarına karşı Mûsâ'nın haklı ve yetkili olduğunu göstermek üzere Allah tarafından verilmiş iki delildir (Tâhâ, 20/17-23; Neml, 27/10-12; Kasas, 28/31-32).

Hz. Mûsâ, kendisi gibi Allah'ın peygamberlerinden olan kardeşi Hz. Hârûn ile birlikte Mısır'a dönerek Firavun'a Allah'ın elçileri olduklarını bildirmiştir. Ondan İsrâiloğulları'nı kendileriyle beraber göndermesini isteyince Firavun şöyle cevap verir: “Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi? Hayatının birçok yılını aramızda geçirmedin mi? Sonunda o yaptığın işi de (adam öldürmeyi) yaptın! Sen nankörün birisin!” Hz. Mûsâ o işi bilmeden yaptığını, korkunca da kaçtığını söyler. Firavun ise inkâr ettiği gibi Mûsâ'nın tanrısına ulaşmak için Hâmân'dan bir kule yapmasını ister, ayrıca kendisini tanrı kabul etmezse onu hapsedeceğini Mûsâ'ya bildirir. Hz. Mûsâ Firavun'a, Allah'ın elçisi olduğunu söyler ve inanması için ona asâ ve en beyaz el mucizelerini gösterir. Bunun üzerine Firavun, Mısır'ın önde gelen sihirbazlarını toplar. Sonunda Mûsâ'nın ejderhâya dönüşen asâsı sihirbazların oyuncaklarını yutar ve hepsini aciz bırakır. Sihirbazlar Mûsâ'ya iman edince Firavun tarafından cezalandırılırlar

(A'râf, 7/104-126; Yûnus, 10/83; Tâhâ, 20/47-76; Şuarâ, 26/16-51; Kasas, 28/36-37; Duhân, 44/17-21). Firavun küfründe ısrar eder, İsrâiloğulları'na baskı ve zulümünü daha da artırır (Bakara, 2/49; İbrâhîm, 14/6; A'râf, 7/127; Gâfir, 40/23-25; Zuhruf, 43/51-54). Bunun üzerine Mûsâ dokuz mucize gösterir. Bunlar: asâ, en beyaz el (yed-i beyzâ), tûfan, çekirge, haşere ve kurbağa istilâsı, kan, karanlık, Kızıldeniz'in yarılması olarak gösterildiği gibi asâ, en beyaz el, denizin yarılması, kayadan su fişkırması, bulut, levhalar, Cenabihak ile konuşma, bulutun gölge yapması ve Mûsâ'nın yetmiş kişiyi seçmesi olarak da gösterilir. Firavun ve Mısır halkına bu musibetlerden her biri geldiğinde onlar Mûsâ'ya İsrâiloğulları'nı salıvereceklerini söyler, fakat azap kalktığında sözlerinden dönerler (A'râf, 7/130-135; İsrâ, 17/101). (Harman, 2006: 212)

2.3.2.1. Yed-i Beyzâ

Yed-i beyzâ, “*bembeyaz el*” demektir. (Pala, 2003:494-495; Onay, 2000:336-337)

Kur'ân-ı Kerîm'e göre yed-i beyzâ şöyle tarif edilir: Hz. Mûsâ ailesiyle birlikte Medyen'den dönüşünde dağda gördüğü ateşe yaklaştığında Allahutaala ona hitap eder ve kendisini elçi olarak seçtiğini bildirir. Ardından elindeki asâyı yere atmasını emreder ve asâ yılanı dönüşür, daha sonra elini koynuna sokmasını, onu çıkardığında elinin kusursuz, bembeyaz olacağını haber verir ve : “*Bu iki şey, senin Rabb'in tarafından Firavun'a ve onun çevresindeki seçkinlere gönderilen bir elçi olduğunu gösteren alâmetlerdir*” der. *Böylece büyük mucizelerden bir kısmı gösterilmiş olur* (Tâhâ, 20/22; Neml, 27/12; Kasas, 28/29-32).

Müfessirler de kelimeyi “kusursuz, lekesiz” diye açıklamaktadır. Yine Kur'ân-ı Kerîm'e göre Hz. Mûsâ, Firavun'un huzuruna çıkarak Allah'ın elçisi olduğunu ve İsrâiloğulları'nı serbest bırakmasını istediğini söyler. Firavun ondan Allah'ın elçisi olduğuna dair bir işaret ve alâmet getirdiyse onu göstermesini ister. Bunun üzerine Mûsâ asâsını yere bırakır ve asâ yılanı dönüşür; daha sonra da elini yukarı kaldırır ve bir de bakarlar ki eli bembeyaz, ıslık ıslıktır (A'râf, 7/104-108). Rivâyete göre asânın yılanı dönüşüğünü gören Firavun yilandan korkar ve Mûsâ'ya kendisini koruduğu takdirde ona iman edeceğini, İsrâiloğulları'nı da serbest bırakacağını bildirir. Ancak Mûsâ elini koynuna sokup çıkarınca bu defa eli gözleri kamaştırarak derecede parlar, çevreyi aydınlatır, saçtığı ışık evlere kadar nüfuz eder, perde arkasından bile görünür ve Firavun ona bakamaz. Elini tekrar koynuna sokup çıkardığında ise artık eski haline dönmüştür. (Harman, 2013:376-377)

Arap, Fars ve Türk edebiyatlarıyla Türk halk inanışlarında yer alan yed-i beyzâ kavramı Hz. Mûsâ'nın mucizeleriyle beraber şahsı etrafında gelişen ve şairlerin farklı yorumlarıyla zenginleşen bir edebî unsur, remiz ve mazmun haline gelmiş ayrıca teşbih, telmih, iktibas, istiare, kinaye, tenâsüp gibi edebî sanatlarla malzeme konusu olmuştur. (Uzun, 2013:377-378)

“Hz. Mûsâ, Firavun’un karşısına cesaret ile çıkarak asası ve en beyaz el mucizesiyle ona hakikatleri gösterdi.”

Celâlet ile gelip zâhir etdi Fir‘avn’a
 ‘Asâyile yedi-i beyzâ Celâl celle celâl
 (Esrâr Dede, 186, K.9/17)

Haşmet,şairliğini överken tecelli nuruyla dolu Tûr Dağı gibi sözlerinin olmasının yaradılışından olduğunu söylüyor. Olgunluklar yazan elinin de yed-i beyzâ gibi olduğunu, ona yakışan kalemin de ancak asâ olacağını söyleyerek kendisini yüceltiyor:

Tûr-ı pür-nûr-ı tecellî-i sühandır tab‘ım
 Yed-i beyzâ-yı kemâlâta ‘asâdır hâmem
 (Haşmet, 102, K.6/52)

Yed-i beyzâ’nın Haşmet’in şiirlerinde asâ ile birlikte kullanıldığını görüyoruz:

Gösterir mu‘cize-i tavr-ı yed-i beyzâyı
 Olur ejder-küş-i evhâm ‘asâ-yı tevfik
 (Haşmet, 131, K.14/5)

Yed-i beyzânın ışığı, ayın aydınlaticılığı ile ilişkilendirilmiştir:

Yed-i beyzâ-i şöhretidir felekde Haşmetâ çerhe
 Ne dem ser-pençe-i envârını tenvîr eder mehtâb
 (Haşmet, 204, G.16/7)

İzzet Ali Paşa, şiirdeki ustalığını öyle övüyor ki kalemini asâya, söz söyleme becerisini de görenlerin nutkunun tutulmasına sebep olan yed-i beyzâ mucizesine benzetiyor:

Ben o üstâdum ki endîşem ‘asâ-yı kilik ile
 Dem-be-dem i‘câz-ı nutk eyler Yed-i Beyzâ gibi
 (İzzet Ali Paşa, 81, K.4/64)

“Onun fazîletli bembeyaz elini (yed-i beyzâsını) kadı öper. Ayak bastığı yerin merkezine türâb olur.”

Kâdı öper anuñ yed-i beyzâ-yı fazlını
 Sadr-ı kadîm-i makdemine hâksâr olur
 (Kânî, 120, K.2/38)

Sadr ve yed-i beyzâ kelimeleriyle ihâm-ı tenâsüp sanatı yapılmıştır. Çünkü Hz. Mûsâ elini göğsüne (sadrına) sokup çıkardığında eli yed-i beyzâyâ dönüşmekteydi.

“Küpün ayağına (tutunmuş) olan yed-i beyzâ bile olsa bana el uzatmaz. Ey sâkî, yüzüne hasret kaldım bir an önce imdadıma koş!”

Yed-i beyzâ da olsa pây-ı humda baña el virmez
 Yetiş bir ayak evvel hasret-i didârîñam sâkî

(Kânî, 419, G.220/3)

Kânî, el ve ayak kelimeleriyle tezat yapmış.

“Sâkî, yed-i beyzâyı, şarap şişesinin kırmızılığında, ay ışığı şarap kadehinin gelininin beyaz başını saklar gibi sakınır.”

Yed-i beyzâyı sâkî penbe-i mînâ-yı sahbâdan
Sefid-âb-ı ‘arûs-ı câm-ı mey tedbîr ider mehtâb
(Koca Râgıb Paşa, 76, G.9/4)

Pembe-beyaz-mehtâb-sahbâ kelimeleriyle tenasüp yapılmıştır.

“Yed-i beyzâ mucizesi görenleri aciz bıraksa buna şaşılır mı? Çünkü onun kolunun parıltısından güneşin pençesi ışık almıştır.”

Yed-i beyzâ-yı i‘câza ‘aceb mi pençe-tâb olsa
Fürûg-ı sâ‘idiñden pençe-i hurşid tâb almış
(Koca Râgıb Paşa, 76, G.94/7)

Yukarıdaki beyitte, hüsn-i ta’lil sanatının güzel bir örneğini görüyoruz.

Hz. Mûsâ, elini yakasına sokup çıkardığında eli en beyaz hâlde çıkıyor, etrafa nurlar saçıyordu. İşte bunun nedeni “Ben bir ateş gördüm.” âyetinden zuhur etmiştir:

Tecellî eyleyip “ânestü nâran⁶³” iktibâsından
O nûruñ ceyb-i Mûsâ’da ziyâsı dest-i beyzâdır
(Sünbülzâde Vehbî, 57, K.1/7) ⁶⁴

Tecelli, nur, Mûsâ, “ânestü nâran”, ceyb, dest-i beyza kelimeleriyle hem tenasüp hem telmih sanatı yapılmıştır.

“Senin vasıflarını yazmakla elimdeki kalem yed-i beyzâ parmağı gibi aydınlanır. Bu acaba tecellinin bereketi midir?”

Elimde hâme engüşt-i yed-i beyzâ gibi böyle
Olur vasfiñla nûrân ‘aceb feyz-i tecellâdır
(Sünbülzâde Vehbî, 154, K.29/54)

Şair, yed-i beyzâ gibi hakiketlerin ışığını ortaya çıkarsa da lütuf yakasından şaire çıkan sadece el açıp dua etmektir. O ihsanı az olan sevgili bana kahrının kılıcını gösterirken düşmanlara kaşını gösterir. Alaka gösterir gibi bakışı vardır ancak bu bakış da hep terstir. Âşığın görmeyi umduğu bakış değildir:

Yed-i beyzâ-yı manâ âşikâr eylese de tab’ı
Çıkan ceyb-i keremden şâ’ire dest-i duâdır hep

⁶³ “Ben bir ateş gördüm.” (Kasas, 28/29)

⁶⁴ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **191, K.42/12; 261, K.61/4; 272, K.64/4.**

Bana şemşîr-i kahrın arz edip agyâra ebrûsun
Nigâh-ı iltifâtı vardır ammâ keç-atâdır hep
(Şeyh Gâlib, 607, Kıt'a 17) ⁶⁵

2.3.2.2. 'Asâ

Yolcular, savaşçılar, çobanlar, biniciler vb. tarafından çeşitli amaçlarla kullanılan asânın sembol olarak da önemi büyüktür. Asâ, çobanın elinde hayvan otlatırken kullandığı bir araç, yaşlıların veya yaya olarak uzun yol katedenlerin elinde bir destek ve silâh, şaman ve büyücünün elinde tılsımlı bir güç aracı, kral veya hükümdarın elinde ise kudret ve otorite sembolü olarak kabul edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de on âyette tekil şekliyle Mûsâ'nın asâsı, iki âyette de çoğul şekliyle (ısıyy) Firavun'un sihirbazlarının asâları zikredilmektedir. Bu âyetlerin birinde (Tâhâ, 20/18) Hz. Mûsâ, elindekinin kendi asâsı olduğunu, onu destek olarak kullandığını, onunla yaprak silkeleyerek sürüsünü beslediğini ve daha başka işlerde kullandığını belirtir. Mûsâ (AS)'ın asâsı bu alelâde faydaları yanında ayrıca sihirbazlara karşı çevik hareketli bir yılan (Neml, 27/10; Kasas, 28/31), taştan on iki kaynaklı su fişkirtan (Bakara, 2/60), suya vurunca Kızıldeniz'i ikiye bölerek İsrâiloğulları'na geçit açan (Şuarâ, 26/63) ilâhî kudretin tecelli ettiği mucizevî bir araçtır.

Bazı kaynaklarda asânın cennetteki mersin ağacından geldiği, on zirâ⁶⁶ uzunluğunda yani Hz. Mûsâ'nın boyu kadar olduğu, çatalı ucunun gece karanlığında çevreyi aydınlattığı şeklinde bilgiler varsa da muteber tefsirlerde bu rivâyetlere önem verilmemiştir.

Hadislerde asâ kelimesi, çeşitli işlerde kullanılan bir gereç olması yanında, "Hz. Mûsâ'nın mucizeli değneği" anlamında da kullanılmıştır.

Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği bir hadîste, âhir zamanda ortaya çıkacak olan Dâbbetü'l-Arz'ın yanında Mûsâ'nın asâsının bulunacağı ve bununla müminlerin yüzlerini aydınlatacağı, Süleyman'ın mührü ile de kâfirlerin burunlarına damga basacağı ve böylece müminle kâfirin birbirinden kolaylıkla ayırt edilebileceği belirtilmiştir.

Ayrıca Hz. Peygamber'in bir güç ve adalet sembolü olarak asâ taşıdığını, cuma hutbesi okurken asâyaya dayandığını bildiren hadîsler de vardır. Bu son uygulama Hz. Peygamber'den (SAV) sonra da devam ettirilmiştir (Harman, 1991:449-450)

⁶⁵ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 574, G.343/5.

⁶⁶Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan uzunluk ölçüsüdür. bk. <http://www.lugatim.com/s/zir%C3%A2>, zirâ.

“O Firavun vasıflı inkarcılar sihir ve hile yapsa, onun kılıcının kını ejderha mucizesi gösterir.”

Eylese münkir-i Fir‘avn-sıfat sihr ü hiyel
Gösterir mu‘ciz-i su‘bânı külâh-ı seyfi
(Esrâr Dede, 576, G.260/6)

“Eğer Hz. Mûsâ’nın asâsı kalemimin büyücülüğünü görse şaşkınlığının coşkusuyla beğeniyle dudakları kımıldanır.” yani şairi över:

Hâme-i câdû-feni görse ‘Asâ-yı Mûsevî
Cûşîş-i hayretle leb-cünbân-ı istihsân olur
(İzzet Ali Paşa, 84, K.5/20)

Asâ, kişileştirilip konuşurularak teşhis ve intak sanatları yapılmıştır.

XVIII. yüzyıl klasik şiirinde kalemin genellikle asâ ile ilişkilendirildiğini görüyoruz:

Hâlâ menem ol mu‘cize-kâr-ı ma‘nâ
Ser-beste baña sihr-i halâl-ı şu‘arâ
Çok sâhire i‘caz-nümâluklar idüp
Oldı kalemüm hemçü ‘âsâ-yı Mûsâ
(Nahîfî, Cilt:2-557, R.28)

“O sanki sihir açıklayan Mârûtî bir yılanmış. Ancak Ümran oğlu Mûsâ’nın ejderhası onun dengidir.”

Beyân-ı sihr ider bir mâr-ı Mârût⁶⁷î imiş gûyâ
Aña tev’emdir ancak ejder-i Mûsâ-yı ‘Umrânî
(Sünbülzâde Vehbî, 68, K.5/5)⁶⁸

“O öyle sihir dolu bir kalemdir ki haset gözlere karşı ejderhaya dönüşür.”

Bir ‘asâ-yı Mûsevîdir kim o kilik-i pür-füsûn
Dîde-yi hussâda karşı hey’et-i su‘bân bulur
(Sünbülzâde Vehbî, 108, K.17/40)

“Gazilerin yıkıcı mızrakları Mûsâ (AS)’ın ejderi gibi sihirle ortalığı karıştıran karınca ve yılanın sihrini kırarak Mısır’ı onlardan kurtardı.”

Misâl-i ejder-i Mûsâ guzâtîñ nîze-yi kahrı
Kırıp kurtardı sihr-âşûb-ı mûr u mârdan Mısır’ı
(Sünbülzâde Vehbî, 331, T.42/13)

⁶⁷ Aslında bir melek iken arkadaşı Hârût ile birlikte sihirle uğraştıkları için Allah tarafından kıyamete dek Bâbil’de bir kuyuda baş aşağı asılı bırakılmak suretiyle hapsedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Murat A. Karavelioğlu (2015). *Mecmû‘a-i Kasâ‘id-i Türkiyye*, Ankara: TDK Yay., 88.

⁶⁸Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **78, K.7/90; 185, K.40/58; 190, K.42/10.**

Şeyh Gâlib'in aşağıdaki beytinde yine asânın şekli nedeniyle bir ilgi kurulduğunu görüyoruz. Ney'in şekli ve etkileyiciliği nedeniyle asâ ile arasında benzerlik kurulmuş; âyet iktibasıyla da Allah'tan bir ses, bir nefes olduğu, sırr-ı Hudâ olduğu vurgulanarak ney'e kudsiyet atfedilmiştir:

Ey nây aceb sırr-ı Hûdasın neysin
Hem nahl ü hem âteş-i Hûdasın neysin
Yâhşâ yaraşır “*innî enallâh*⁶⁹” sana
Mûsâ'sın ‘asâsın ejdihâsın neysin
(Şeyh Gâlib, 623, R.42)

2.3.3. TÛR-I SÎNÂ, ŞECER-İ TÛR, ÂTEŞ, CENABIHAK'IN TECELLİSİ, VÂDÎ-İ EYMEN / VÂDÎ-İ TUVÂ⁷⁰

Hız. Mûsâ, yaşadığı kaza nedeniyle kaçarak terk ettiği Mısır'a on yıl sonra ailesi ile birlikte dönmek için yola çıktı. Yolda Eymen Tuva Vâdîsi'ne geldi. Tûr-ı Sînâ⁷¹ civarına geldiğinde yolunu kaybetmiş ve akşam olmuştu. Karısı hamileydi ve doğum ağrısı tuttu. Hava soğuktu, yağmurluydu. Ateşe ihtiyaç vardı. Mûsâ (AS), Tûr Dağı cihetine baktı. Yeşil bir ateş gördü. Bunu çobanların yaktığı ateş sandı. Yaklaşınca bir ağaç tepesinde olduğunu gördü.

Kur'an-ı Kerîm bu bölümü bize üç yerde zikreder:

“*Mûsâ süreyi doldurunca, ailesiyle birlikte yola çıktı. Tûr tarafından bir ateş gördü. Ailesine: "Durunuz, ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber yahut bir ateş koru getiririm de ısınabilirsiniz, dedi. (Kasas, 28/29)"*

“*Mûsâ'nın başından geçen olay sana geldi mi? O, bir ateş görmüştü de, ailesine: 'Durunuz, ben bir ateş gördüm; ya ondan size bir kor getirir, ya da ateşin yanında bir yol gösteren bulurum, demişti.' (Tâhâ, 20/ 9-10)*

“*Mûsâ, ailesine: 'Ben bir ateş gördüm; size oradan ya bir haber getireceğim, yahut ısınasınız diye yanan bir kor getireceğim, demişti.' (Neml, 27/7)*

O ilerledikçe ateş kuvvetleniyordu. Halbuki ateş sandığı “tecellî nûru” idi. Korktu. Yüce Allah'ın:

⁶⁹ “*Şüphesiz Ben Allah'ım.*” (Kasas, 28/30)

⁷⁰ Bu başlıktaki her bir konu, beyitlerde iç içe ve birbirleriyle ilintili bir şekilde kullanıldığı için hepsimi tek bir başlıkta topladık.

⁷¹ Tûr, Arapça “*dağ*” anlamında olup özel olarak “Tûr-ı Sînâ” yerine kullanılır. Tûr-ı Sînâ, Sina Yarımadası'nda, Cenabihakk'ın tecelli ettiği ve Hz. Mûsâ ile tekellüm ettiği dağın adıdır. Hasan Akay (2005). *İslâmî Terimler Sözlüğü*,479; Kur'an-ı Kerîm'in 51. sûresi de “Tûr” ismini taşır ve bu isim Kur'an'da 9 yerde zikredilir.

"Ya Mûsâ! Ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım!" hitâbına mazhar olunca secdeye vardı. Bu defa: "Yâ Mûsâ innî ene Rabbüke fehla' na'leyke inneke bi'l-vâdi'l-mukaddesi Tuvâ". Yani: "Oraya vardığında kendisine (tarafımızdan): "Ey Mûsâ!, diye seslenildi. Muhakkak ki ben, evet ben senin Rabb'inim! Hemen nalınlarını çıkar. Çünkü Sen Tuva denilen mukaddes vâdidesin! Ben seni seçtim. Şimdi vahyedilene kulak ver." (Tâhâ, 20/11-13), hitâbı sâdır oldu.

Mûsâ bu hitaptan cesâret alarak Cenabıhakk'ı görmek istedi:

"Ya Rabbi! Bana zâtını göster, sana bakayım." temennisinde bulundu. Fakat Cenabıhak ona:

"Len Terâni!", yani : "Sen beni göremezsin!" şeklinde mukâbelede bulundu ve dağa bakmasını, eğer dağ Allah'ın tecellisine tahammül ederse Mûsâ'nın da tahammül edebileceğini ve böylece zâtını görebileceğini söyledi. Yüce Allah, dağa tecellî edince dağ parça parça oldu. Hz. Mûsâ da bu tecelliden bayıldı. Bu cihetle O (AS), yüce Allah'ın yalnız nûrunu görebildi, zâtını görmeye muvaffak olamadı.

Ateş sürekli olarak yaş bir ağaçtan yanmakta idi, buna rağmen ağaç devamlı yeşildi ve ateşin ışığı göğe kadar uzanmıştı. Bu ateş, yakıp tutuşturduğumuz normal bir ateş değildi. Olsa olsa kaynağı ya ilâhî makamdan yahut yol bulmak için meleklerden temiz ruhların tutuşturduğu bir ateş olabilirdi. Sahâbeden İbni Abbas (RA) da: "Bu ateş değil, ancak parıldayan bir nur idi." demiştir. Diğer bir rivayette ise: "Âlemlerin Rabbinden bir nûr idi." denmiştir.

Kendisine hitapta bulunulan Mûsâ'dan Firavun'a gitmesi istenir. Mûsâ'nın burada bir oğlu olur. Hanımı oğluyla birlikte Şu'ayb'ın yanına döner ; Mûsâ da Hârûn ile beraber İsrâiloğulları'nı kurtarmak üzere Firavun'a gitmekle görevlendirilir (A'râf, 7/103; Yûnus, 10/75; Tâhâ, 20/25-35, 42-46; Furkân, 25/36; Şuarâ, 26/10-15; Kasas, 28/32-35; Mü'min, 40/23-24; Zuhruf, 43/46; Nâziât, 79/16-17).

Mûsâ, Hârûn ile birlikte Mısır'a dönerek Firavun'a Allah'ın elçileri olduklarını bildirip ondan İsrâiloğulları'nı kendileriyle beraber göndermesini isteyince Firavun şöyle der: "Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi? Hayatının birçok yılını aramızda geçirmedin mi? Sonunda o yaptığın işi de (adam öldürmeyi) yaptın! Sen nankörün birisin!" Hz. Mûsâ o işi bilmeden yaptığını, korkunca da kaçtığını söyler. (Harman, 2006: 207-213; Onay,2000:335-336; Ömer, Çev. Kocaer,2003:20-21)

2.3.3.1. Vâdî-i Eymen, Vâdî-i Tuvâ

Kur'ân-ı Kerîm'de anılan mukaddes yer isimlerinden biri olan Tuvâ yahut Eymen Vadisi (Tâhâ, 20/12) , yüce yaratıcının Hz. Mûsâ'ya yeşil bir ağaç dalında tecelli ettiği kutsal bir yerdir. Klasik şiirde genellikle Hz. Mûsâ ile birlikte zikredilir. (Karavelioğlu, 2015:135)

“O ki Ümrân⁷²’ın oğlunun (Hz. Mûsâ’nın) göz nûrudur. Tûr Dağı’nda Cenabıhakk’ın nûrunu beklemektedir.”

Nûr-ı çeşm-i İbn-i ‘Ümrânî’dir ol
Tûrdan nûr-ı Hüdâ’dır iştiyâh
(Esrâr Dede, 176, K.5/7)⁷³

Yüce Allah ağaç üzerine tecelli ettiğinde Mûsâ (AS)’a “*İnnî enâ*” hitabında bulunmuştu:

Mûsâ-i câna nükte-i “*innî enâ*” okur
Nahl-i sır üzre nûr-ı tecellâ-yı istivâ
(Esrâr Dede, 197, K.12/17)

“Ayrılık gecesinde kavuşma sabahını îmâ ederek, canımın acısını tecelli ateşine döndürdün.”

Sûziş-i cânı dönüp nâr-ı tecellâ etdiñ
Subh-ı vaslı şeb-i hicrânda îmâ etdiñ
(Esrâr Dede, 210, Mus.2-Tb.1/3)

Bu beyitin anlamı sonraki beyitte devam etmektedir ve günümüz Türkçesi şöyledir:

“(Kavuşma îması ettin) ancak ‘Beni göremezsin!’ diyerek bin nazla âşığı çaresiz ve düşkün bıraktın.

“*Len terânî*”yle edip soñra yine ‘atf-ı hitâb
Eylediñ ‘âşığı biñ nâz ile zâr u bî-tâb
(Esrâr Dede, 210, Mus.2-Tb.1/4)

Şair, sanatını överken tecelli hadisesinden faydalanmış, leff ü neşr sanatı yapmıştır:

Bülbül-i nâtıkıma Tûr-ı tecellî gülşen
Gonce-i tab‘ıma esrâr-ı tekellüm şeb-nem
(Haşmet, 102, K.6/54)⁷⁴

⁷² Kur’ân’da adı geçen İmrân’ın (Ümrân) kim olduğu hususunda İslâm âlimleri tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Mukâtil, “İmrân ailesi” ifadesindeki İmrân’ın Mûsâ ve Hârûn’un babası olup seçeresinin Hz. Ya’kûb’a dayandığını söylemekte, Kelbî ise Meryem’in babası ve Hz. Süleyman’ın soyundan olduğunu nakletmektedir (Kurtubî, IV, 63). Ancak aynı adı taşıyan sûrede Âl-i İmrân ile alâkalı olarak anlatılanlar dikkate alındığında İmrân’ın Hz. Mûsâ’nın değil Hz. Meryem’in babası olduğu anlaşılır. Zemaşerî, Âl-i İmrân hakkında bilgi verirken bunların, İmrân b. Yashur’un çocukları Mûsâ ve Hârûn veya İmrân b. Masan’ın kızı Meryem ile oğlu İsâ olduklarına dair rivayetleri naklettikten sonra bu iki İmrân arasında 1800 yıl bulunduğunu belirtir ve âyetteki İmrân’ın Hz. Meryem’in babası olduğunu kaydeder (el-Keşşâf, I, 185). Ayrıntılı bilgi için bk. Ömer Faruk Harman (2000), İmrân, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 22, 232.

⁷³ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 186, K.9/15; 186, K.9/15; 270, G.1/12; 286, G.11/11; 359, G.72/1; 361, G.74/2; 362, G.75/1; 397, G.102/7; 401, G.106/4; 402, G.108/1; 427, G.131/9; 432, G.136/2; 440, G.143/2; 459, G.159/3; 479, G.178/10; 550, G.241/1; 550, G.241/4; 565, G.250/4; 609, R.25; 610, R.29; 258, Mus.19-Mur.2; 258, Mus.19-Mur.5.

⁷⁴ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 129, K.13/27; 142, K.20/3; 156, Tb.23/64; 157, 23/72; 177, T.13/31; 182, Tah.2/3; 219, G.45/2; 224, G.56/4; 239, G.86/2; 265, G.135/3; 316, G.239/3.

“Cehennem ateşiyle yanmış gibi görünen Eymen (vadisi) misali göğsümü görse ateşle kaplanmış Tûr dahi hâlîme üzülecektir.”

Dâg-ı dūzah-ı şerer Eymen-i sînem görse
Şu‘ le-zâr-ı cebel-i Tûr dahi yana baña
(Haşmet, 197, G.5/4)

Bu beyitte mübalağa ve teşhis sanatının hoş bir örneğini görüyoruz.

“Ey yanan gül bahçesinin ateş nefesli bülbülü! Tûr ağacının ateşi gönlümdeki gülü yak (damgala).”

Ey bülbül-i âteş-nefes-i gülşen-i sūziş
Nâr-ı şecer-i Tûr’ı dilimde gülî dâg et
(Haşmet, 208, K.24/4)

Âşık, sevgiliyi görme arzusuyla onu aklına getirdikçe göğsü çokça yanmakta, âdeta Yüce Allah’ı müşâhede etmek isteyen Hz. Mûsâ’nın Tûr’da bulunması gibi âşık da sevgilinin güzel yüzünün yansısıyla kendi Tûr hadisesini yaşamakta:

Hayâl itdükçe rûyuñ tûde tûde dâg-ı sînemde
Tecellâ-yı cemâl-i yârdan bir Tûr olur peydâ
(İzzet Ali Paşa, 156, G.3/4)⁷⁵

“Senin uzunca bir yoldan gelişinle (Ramazan ayı kast ediliyor) gözler aydınlanır; İstanbul şehrinin minareleri Tûr ağacı gibi ışıır.”

Çün kudûm-ı rûze ile dîdeler pür nûr olur
Şehr-i İstanbul menârâtı çü nahl-ı Tûr olur
(Kânî, 150, K.7/61)⁷⁶

Dünya nimetleriyle kendinden geçmiş olan kimselerin manevî alemlerin lezzetlerini, tecelli zevkini duyamayacağını söylüyor şair. Zira böylelerinin aklına cennet denince bile yeme içme gelir:

Tecellî neş’esiñ ehl-i şikem idrâk kâbil mi
Behişt añdıkça zâhid ekl ü şürbün lezzetin söyler
(Koca Râgıb Paşa, 98, G.47/3)⁷⁷

Nahîfî de leff ü neşr sanatı yapmıştır. İlgili ifadeleri “be-” ön ekiyle birbirine bağlamıştır. Ayrıca tecellî ile ilgili kelimelerle de tenasüp yapılmıştır:

Be-sırr-ı vâdî-i akdes be-lem‘ a-i envâr
Be-nûr-ı pâk-i tecellî be-hayret-i Mûsâ
(Nahîfî, Cilt:1-237, K.26/70)

⁷⁵Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 182, G.36/1 ; 243, G.125/2.

⁷⁶ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 242, Tah.60/9; 246, Muk.64, Tah./2; 345, 124/9; 366, G.153/4.

⁷⁷Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 115, G.80/2; 140, G.127/2; 143, G.133/3.

Beyitte geçen “kûh-ı tecelli” terkibiyle kastedilen “Tûr-ı Sînâ” yarımadasında Allah’ın tecelli ve Hz. Mûsâ ile tekellüm ettiği Sînâ dağıdır. İstanbul camilerinin her biri Tûr-ı Sînâ’ya , Allah’ın tecelli ettiği dağa benzetilmiştir:

Câmi’lerinin her biri bir kûh-ı tecellî
Ebrû-yı melek ondaki mihrâb-ı duâdır
(Nedîm, 99, K.20/9)

Hız. Mûsâ’ya ilişkin olarak geçen “nahl-i Tûr” terkîbi Kur’ân-ı Kerîm’de (Mü’minûn, 23/20) bahsi geçen ağacı ifade etmektedir. Hız. Mûsâ’nın üzerinde ilâhî nûru müşahede ettiği bu kutsal ağacın, şehzâdelerin selvi boylarına gıpta edeceği bir güzellik içinde olması temenni edilir:

Çevresinde serv-veş şehzâdeler
Her biri magbût-ı nahl-i Tûr ola
(Nedîm, 238, M. 2/3)

Hız. Mûsâ ve ailesi en çaresiz bir durumdayken dağda yanan ışığı fark eden Allah’ın peygamberi o ateşe doğru ilerleyerek “tecellî nûru”yla ve ilâhî hitapla müşerref olmuştu. Yani o ışığın ona yol göstermesi gibi sevgilinin yüzü de âşığa yol gösterici olur:

Kelîm’e lem’ a-efşân tâb-ı rûyî
Ki olmuş meş’ alinden şu’ le-cûyî
(Sünbülzâde Vehbî, 34, M.2/31)

Şu’ le-cûy iki anlama da gelecek şekilde kullanılmıştır. Yani şair, ihâm-ı tenâsüp sanatı yapmıştır.

Şeyh Gâlib aşağıdaki beyitte hakîmâne söyleyişli şiir vâdisi ile Tûr Vâdisi arasında benzerlik kurarak her şiir söyleyenin şair sayılamayacağını ifade ediyor:

Velîk nutk-ı hakîmâne devr-i digerdîr
Olur mu her mütakellim Kelîm-i Vâdî-i Tûr
(Şeyh Gâlib⁷⁸, 94, K.20/33)

2.3.3.2. “Kelîmullâh” Oluşu ⁷⁹

Hız. Mûsâ, Tûr Dağı’nda ilâhî hitâba mazhâr olduğu için kelîm lakâbını almıştır. Bu nedenle ona “Mûsâ-yı Kelîmullâh” denmiştir. (Onay, 2000:337)

Yüce Allah’ın kendisini İsrâiloğulları’na gerçek bir rehber ve yardımcı olarak gönderdiği Hız. Mûsâ’ya “Kelîmullah” denildiği bilinmektedir. Çünkü Cenabıhak, Mûsâ ile aracısız konuşmuş ve ona vahyini bildirmiştir. (Harman, 2006:207-213)

⁷⁸ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 56, K.3/16; 214, Tc.1/5; 236, Tc.12/5; 337, G.1/1; 337, G.1/2; 432, G.139/2; 456, G.175/1; 494, G.227/1; 499, G.233/6; 536, G.288/5; 504, 242/4; 590, 366/8.

⁷⁹ “...ve Allah, Mûsâ ile gerçekten konuştu.” (Nisâ, 4/164)

“Tam bir teslimiyetle tevekkül vâdisinin yolunda kalıcıyız; görünüşte ağzı bağlanmışız ancak derûnda Kelîm’iz, söz söyleyeniz.”

Hâlâ reh-i vâdî-i tevekkülde mukîmiz
Zâhîrde dehen-beste vü bâtında Kelîm’iz
(Haşmet, 160, Tb.23/116)

“Kelîm (Hz.Mûsâ), alınının nurunun ışığının yansımalarını gördü; hem tecellî ağacı hem ateş koru hem Tûr’sun.”

Pertev-i nûr-ı cebînüñ ‘aksini gördi kelîm
Hem tecellî nâhli hem nâr-ı kabes hem Tûrsın
(Kânî, 80, G.14/3)

2.3.4. KÂRÛN

İslâmî kaynaklarda Kârûn’la ilgili çeşitli rivâyetler vardır. İsrailoğulları’ndan olup bir rivâyete göre Firavun’un veziri, diğeri bir rivâyete göre ise Hz. Mûsâ’nın akrabalarındandır. Bunların her ikisi de olabilir. Mûsâ ve Hârûn’dan sonra İsrailoğulları’nın en bilgilisi ve üstünü sayıldığı, Tevrat’ı çok güzel okuduğu, İsrailoğulları Mısır’da yaşarken Firavun tarafından onlara yönetici tayin edildiği, fakat tıpkı Sâmirî gibi Allah düşmanı olup bozgunculuk çıkardığı, Hz. Mûsâ’dan simyâ ilmini öğrendiği belirtilmekte; evinin, elbiselerinin, hazinelerinin özellikleri, gösterişli tavırları nakledilmektedir. Mısır’dan ayrıldıktan sonra Hz. Mûsâ mezbah ve kurban yöneticiliğini Hârûn’a vermiş, bunun üzerine Kârûn hem peygamberliğin hem yöneticiliğin Mûsâ’da, mezbah ve mâbed yöneticiliğinin de Hârûn’da olmasına itiraz etmiş, daha sonra da cezalandırılmıştır. (Harman, 2001b:519-520)

Önceleri fakir bir kimse iken Hz. Mûsâ’dan öğrendiği ilim sayesinde çok zengin olmuş, dillere destan bir servet edinmiş, fakat zekâtını vermemiş ve zenginliği ile övünüp kibirlenmiştir. Nihayet Hz. Mûsâ’nın duası sonucu servetiyle birlikte yere geçmiştir. Edebiyatta hem zenginliğin hem de cimriliğin ve kibrin sembolü olarak yer alır. (Karavelioğlu, 2015:519-520)

Kur’ân-ı Kerîm’de Kârûn ve hazinesinden söz eden âyetlerden anlaşıldığına göre (Kasas, 28/76, 78, 81; Ankebût, 29/39; Mü’min, 40/23-24) Kârûn, Hz. Mûsâ’nın kavmi arasında hazinelerinin anahtarını ancak güçlü, kuvvetli, büyük bir topluluğun taşıyabileceği çok zengin bir kişiydi. Bundan dolayı Türk edebiyatında atasözü ve deyimlerde daha çok hazineleri, zenginliği ve cimriliğiyle söz konusu edilmiştir. Kârûn’un hazineleri “genc-i Kârûn, mâl-i Kârûn” diye anıldığı gibi her gittiği yere hazinesini de beraberinde götürdüğü için “genc-i revân” (yürüyen hazine) olarak da adlandırılmıştır. Kârûn, cimriliği ve zenginliği sebebiyle gururlanmasından dolayı yerin dibine batırılınca çok güvendiği hazineleri de kendisiyle birlikte yok olmuştur.

“Ey Kârûn gibi dünyalık isteklerle yola çıkan, Karûn’un yoldaşı! Dünyanın gösterişi ile memnun olup oyalanma! Mülk istersen, aşkı kazanmaya çalış. Onu satın almak için sahip olduklarından hatta gerekirse başından vazgeç. Çünkü kişi ancak sevgi iksiriyle altına dönüşür, darbeler ile de kıymeti artar.”

Ey râh-ı emel içre olan hem-reh-i Kârûn
 ‘Âlâyîş-i dünya ile olma hele memnûn
 Mülk ister iseñ baş verip al ‘aşkını satun
 “İksîr-i mahabbetle eden zâtını altun
 Darb ile eder cevheriniñ kadrini efzûn”
 (Esrâr Dede, Mus.8-Tah.1, K.9/17)

“Kanaatin seçkin köşesinin düşkün fakiri, âlemin Kârûn hazinelerine bakmaz.”
 Yani en önemli hazine kanaât hazînesidir:

İtmez nigâh servet-i Kârûn’a ‘âlemûñ
 Kemter gedâ-yı kûşe-güzîn-i kana‘ âti
 (İzzet Ali Paşa, 101, K.11/10)

“Güzelliğinin malına o kâfir öyle itibar etmiş ki Kârûn’un hazinesi ancak vergi ve haraç olurdu.”

Metâ’-ı hüsnine virmiş o kâfir öyle revâc
 Alınsa dahme-i Kârûn olurdu bâc u harâc
 (Koca Râgıb Paşa, 83, G.21/1)

“Cahil kimse Kârûn’un mallarına bile sahip olsa benim itibarımın olgunluk hazinesini görse kıskanır.”

Mâlik-i emvâl-ı Kârûn olsa da nâ-dân eger
 Reşk ider görse benüm genc-i kemâl-i ‘izzetüm
 (Nahîfi, Cilt:2-357, G.354/11)

“Gönüllü yoksulluk ile zenginliği aynıdır sanma. Açık delillerle sana cevabım budur. Hiç Firavun ve Kârûn ile o şerefli Peygamberin sünnetini gerçekleştirenler eşit midir?”

İhtiyârî fakr ile sanma gınâ yeksân ola
 Evzah-ı bürhân ile benden saña budur cevâb
 Şirket-i Fir‘avn ü Kârûn ile fikr it bir midür
 İttibâ‘-ı sünnet-i peygâm-ber-i ‘âli-cenâb
 (Nahîfi, Cilt:2-533, Kıt’a 5)

“Yüksek (derin) anlam taşıyan bir mısra şiir, benim gözümde yüz bin Kârûn hazinesinden daha değerlidir.” Şair için söz hazinedir:

Değer bir mısra‘-ı berceste mazmûn
 Benim ‘indimde yüz biñ genc-i Kârûn
 (Sünbülzâde Vehbî, 43,M.7/13)

“Her kim dünya hazinelerini toplamak için her an çalışırsa, Kârûn gibi mallarıyla yere geçsin.”

Kârûn gibi emvâli ile yerlere geçsin

Ol kim çalışır cem'-i hazâ'in deyü her dem
(Sünbülzâde Vehbî, 285, Tc.5/4)

Çünkü malları arttıkça Kârûn'un kibri de artmış ve Allah'ın verdiği nimetleri inkârı etmesinin yanı sıra O'na âsîlerden biri olmuştur.

2.3.5. TEVRAT

Kur'ân-ı Kerîm'de yahudilerin kutsal kitabına verilen addır. Kur'ân-ı Kerîm'de Tevrat çoğu İncil'le birlikte olmak üzere 16 âyette, 18 defa geçmektedir. Bu âyetlerden Tevrat'ın İsrâîloğulları'na indirilen bir kitap olduğu anlaşılmalı birlikte hangi peygamber aracılığıyla verildiği meselesi açık değildir.

İncil'in İsa'ya, Zebûr'un Dâvûd'a vahyedildiği belirtilirken Tevrat'ın vahyedildiği peygamberin ismi zikredilmemiştir. Müfessirlerin hemen hiçbiri bu konu üzerinde durmamıştır. Müfessirler çeşitli âyetlerde Hz. Mûsâ'ya verildiği belirtilen **kitabı** (Bakara, 2/53, 87; En'âm, 6/154; Hûd, 11/17, 110; İsrâ, 17/2; Mü'minûn, 23/49; Furkân, 25/35; Kasas, 28/43; Secde, 32/23; Sâffât, 37/117; Fussilet, 41/45; Ahkâf, 46/12), **suhufu** (Necm, 53/36; A'lâ, 87/19), **elvâhı** (A'râf, 7/145, 150, 154) ve **furkânı** (Bakara, 2/53; Enbiyâ, 21/48) Tevrat şeklinde yorumlamıştır. Kur'ân'da Tevrat'ın Hz. Mûsâ'nın adıyla birlikte zikredilmemesinin sebebi Medine'deki Yahudilerin bu kelimeyi geniş anlamda kullanmaları olabilir.

Tevrat'ın Hz. Mûsâ'ya verilmiş bir kitap olduğu hadîs kaynaklarında açıkça belirtilmektedir.⁸⁰ İlk dönem İslâm ulemâsı, muhtemelen hadîs kaynaklarının etkisinde kalarak Tevrat'ı bütün Yahudi metinlerini kapsayacak biçimde kullanmıştır. (Adam, 2012:40-45)

İnsanlar kutsal sayılan şeyler üzerine yemin ederek iddialarının doğruluğunu ispatlamaya çalışırlar. Yemin edilen bu kutsal şeylerden biri de inanılan dinin mukaddes kitabıdır. Sünbülzade Vehbî de kâfir sevgiliyi ihlasına, samimiyetine inandırmak için onun inanışına uygun kutsal kitaplar üzerine yemin ediyor. Ancak ne yapsa onu inandıramadığını söylüyor:

İnanmaz âh o kâfir mâcerâ ihlâsıma Vehbî
Yemîn etsem öpüp İncil ile Tevrât-ı Mûsâ'yı
(Sünbülzâde Vehbî, 479, G.269/7)

2.3.6. KAVMİNİN ÂSÎ VE NANKÖR OLMASI

Her peygamber kavminin ya da kavminden kimselerin ihanetiyle, nankörlüğüyle ve anlayışsızlığıyla mutlaka uğraşmak zorunda kalmıştır. İlâhî emirleri iletirken pek çok

⁸⁰ Buhârî, "Tevhîd", 19; Müslim, "Hudûd", 28.

mucize dahi gösterecekler de bu kimseler hak olandan yüz çevirmişlerdir. Hz. Mûsâ'nın kavmi olan İsrailoğulları da işte bu kavimlerden biridir.

Bakara sûresinde yaşadıkları bütün tafsilâtıyla anlatılan İsrâiloğulları, peygamberlerine pek çok ve lüzumsuz soru soran, her işte onu zora koşmayı seven ve alçak yaratılıştaki kimselerdi. Gerçekten Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn (AS), kavimlerinin sapkınlıkları ve nankörlükleriyle çok uzun süre uğraşmış, neredeyse onlardan usanç duyacak hâle gelmişlerdir.

Hz. Mûsâ kazayla bir Kıbtî'nin ölümüne neden olmuştu. Sonra ise ölen kişinin halkı tarafından cezalandırılacağı korkusuyla Mısır'dan kaçarak ayrılmıştı. İşte Sünbülzâde Vehbî de Mûsâ (AS)'ın yaşadığı bu olaya telmihle onun duyduğu korkunun kendi korkusu yanında önemsiz kaldığını bildiriyor:

Çekmedi vak' a-yı Kıbtî'de bu rütbe havfi

Kavm-i Fir'avn'ın elinden dahi Mûsâ-yı Kelîm

(Sünbülzâde Vehbî, 103, K.16/48)

2.3.6.1. MENN Ü SELVÂ

Sözlükte “ihvan etmek, nimet vermek; başa kakmak” anlamlarına gelen menn kökünden türetilen men İsrâiloğulları'na çölde verilen ve kudret helvası olarak bilinen yiyeceğin adıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'de İsrâiloğulları'nın çöldeki hayatı nakledilirken üç yerde (Bakara, 2/57; A'râf, 7/160; Tâhâ, 20/80) onlara verilen nimetlerden olmak üzere men ve selvâdan bahsedilmektedir. Taberî mennin; ağaçtan sızan reçine, bal, süttten beyaz ve baldan tatlı bir yiyecek olduğu, ağaçların üzerine düştüğü, kar gibi İsrâiloğulları'nın üzerine yağdığı, yenilen, pişirilip içilen bir yiyecek olduğu şeklindeki farklı rivâyetleri aktarmıştır.

Müfessirler, selvânın da Allah tarafından İsrâiloğulları'na yetecek kadar yemeleri için gönderilen bıldırcın, bıldırcın kuşuna benzer bir kuş veya bıldırcından daha büyük, güvercin gibi besili bir kuş olduğu şeklinde farklı rivâyetler nakletmişlerdir. (Harman, 2004a:107-108)

İsrailoğulları, Cenabıhak tarafından kendilerine lutfedilen bu gıdalara bir süre sonra burun büktüler ve kendilerine verilen nimetlere nankörlük ettiler. Hz. Mûsâ'nın huzuruna gelerek ona dediler ki:

“Hani siz: “Ey Mûsâ! Biz bir tek yiyecekten dayanamayacağız. Bizim için Rabb'ine dua et de bize toprağın mahsullerinden; sebzelerinden, kabakgillerinden, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bitirsin” demiştiniz. Mûsâ ise: “Daha iyiyi

daha kötü ile değişmek mi istiyorsunuz? Şehre inin; istedikleriniz orada var” dedi. Zillate, fakru zarurete mahkûm oldular; Allah’ın gazabına uğradılar. Bu durum, Allah’ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinin, bu yaptıkları da isyan etmeleri ve haddi aşmalarının sonucuydu.” (Bakara, 2/61)

Men ü selvâ sıradan gıdalar değildi, Allah katından bir nimet olarak sunulan besinlerdi:

Alıp yek-kabza-yı hâki ziyâfet etdiñ ashâba
Kef-i bî-imtinânında nazîr-i menn ü selvâdır
(Sünbülzâde Vehbî, 60, K.1/42)

2.3.7. HIZIR (AS) İLE KARŞILAŞMASI

Hz. Hızır (AS), Hz. Mûsâ döneminde yaşayan, kendisine ilâhî bilgi ve hikmet öğretilen kişidir. Âlimlerin bir bölümü onun nebî olduğuna hükmederken birçok kişi de veli olduğunu söylemiştir. (Uysal, 2001:296-297'den aktaran Sucu: 2009:614)

Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçmemekle birlikte müfessirler tarafından Hızır'a ait olduğu kabul edilen Kehf sûresindeki ⁸¹ kısma özetle şöyledir:

Hz. Mûsâ genç adamına iki denizin birleştiği yere ulaşmaya karar verdiğini söyler, bunun üzerine beraberce yola çıkarlar. İki denizin birleştiği yere varınca yanlarına aldıkları kurutulmuş balığı bir kenarda unuturlar, balık da canlanarak denize atlar. Bir müddet sonra Mûsâ genç adamın azığı getirmesini ister fakat genç adam olup biteni hatırlayarak daha önce bunu Mûsâ'ya bildirmeyi unuttuğu için üzüntüsünü dile getirir. Bunun üzerine Mûsâ aradıkları yerin orası olduğunu söyler ve geriye dönerler. Burada kendisine Allah tarafından “rahmet ve ilim” verilmiş olan sâlih bir kul ile karşılaşılır. Mûsâ, sahip olduğu ilimden kendisine de öğretmesi için onunla arkadaş olmak istediğini söyler; Kur'ân'ın adını bildirmedeği bu kişi, iç yüzüne vâkıf olamayacağı olaylar sebebiyle bu beraberliğe sabredemeyeceğini belirtirse de Mûsâ'nın kararlılığı ve ısrarı üzerine, meydana gelen olaylar hakkında açıklama yapmadıkça kendisine soru sormaması şartıyla onun bu teklifini kabul eder. Mûsâ'nın bu şarta uyacağına dair söz vermesi üzerine yolculuğa başlarlar. Bu zât önce bindikleri gemiyi deler, arkasından bir çocuğu öldürür daha sonra da uğradıkları bir kasabanın halkı kendilerini misafir etmediği halde orada yıkılmak üzere olan bir duvarı düzeltir. Bu üç olayın her birinde Mûsâ arkadaşına davranışının sebebini sorar; arkadaşı da, “Ben sana benimle beraber olmaya sabredemezsin demedim mi?” diye uyarıda bulunur. Mûsâ özür dileyip yolculuğa devam etmelerini ister. Sâlih kul, birinci ve ikinci olaylardan sonra Mûsâ'nın ricasını kabul ederse de üçüncü olayda ayrılma vaktinin geldiğini söyler; bu arada söz konusu hâdiselerle ilgili olarak davranışlarının sebeplerini de anlatır ve bunları Allah'ın emriyle yaptığını söyler (Kehf, 18/60-82).

Bu kıssadaki üç kişiden sadece Mûsâ'nın adı zikredilirken diğer iki kişiden biri “genç adam (fetâ)”, diğeri de ilâhî rahmet ve ilme mazhar olmuş “Allah'ın kulu” diye anılır.

Güvenilir hadîs kaynaklarında yer alan Hızır (AS)'la ilgili haberlerin, ana hatlarıyla Kur'ân-ı Kerîm'deki çerçeveyi korumakla birlikte yer yer orada bulunmayan veya müphem olan bazı ayrıntılar içerdiği de görülmektedir. (Çelebi, 1998: 406-409)

“Suskunluk ve konuşma, açıklama, gizleme ve anlatma Mûsâ ve Hızır (AS)'ın başından geçen hâdiselere baştan başa bir tefsir nüshâsıdır.” Yani Kehf sûresinin kıssası gibidir:

Ser-â-ser nüsha-i tefsîrdir hâmûşî vü güftâr

⁸¹ Kehf, 18/77-82.

Beyân u ketm ü keşfe vâkı'ât-ı Hızır u Mûsâ'ya
(Esrâr Dede, 515, G.208/15)

Hızır (AS)'ın efsanevi kişiliği halk inancında, tasavvufta ve özellikle klasik şiirde geniş bir yer tutmuştur. Bu efsanevi bilgilerden biri de şöyledir: Hızır (AS) ile arkadaşı İlyâs, İskender-i Zülkarneyn⁸²'in maiyetinde bulunmuş ve ona kılavuzluk ederek zulümât ülkesinde âb-ı hayâtı aramaya çıkmışlardır. Sadece ikisi bu suya ulaşır ve ölümsüzleşerek Allah'ın emriyle sıkıntıya düşenlerin dar zamanlarında yardımına koşarlar. Kıyamete kadar sürecek bu vazifeyi Hızır'ın denizlerde, İlyâs'ın ise karada yerine getirdiği inancı vardır. (Sucu, 2009:615)

Şeyh Gâlib de Hızır ile Mûsâ (AS)'ın yaptıkları yolculuğa telmihte bulunuyor:
Dil-i erbâb-ı dilde sırrdır İslâm ü îmânın
Muhakkak sûret-i îdeyindir belki cedîdânın
İki ser-çeşme-i âb-ı hayâtıdır dil ü cânın
Meâl-i matlabıdır güft ü gûy-ı Hızır u Mûsâ'nın
Hemân ayn-ı Muhammedle Alî'dir Şems ü Mevlânâ
(Şeyh Gâlib, 215, Tc.2/3)

⁸² Kur'ân-ı Kerim'de geçen Zülkarneyn ile (Kehf, 18/83-99) maceraları ve yaşadıkları bölge bakımından aralarında benzerlik bulunan İskender'in hayatı İslâmî edebiyatlarda destanî-efsanevî tarzda yer almış, onu ve maceralarını konu edinen müstakil kitaplar yazılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Ünver (2000). İskender. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 22, 557-559.

Sonuç

XVIII. yüzyıl divanlarından incelemiş olduğumuz 10 tanesinde Hz. Mûsâ 110 beyitte geçmektedir. 2 beyitte Medyen'e gelmesi ve Hz. Şu'ayb'ın yanında çalışmaya başladığı görüşü, 15 beyitte Yed-i Beyzâ mucizesi, 9 beyitte 'asâ, 68 beyitte Tûr-ı Sînâ, Şecer-i Tûr, Âteş, Tecelli Vâdî-i Eymen / Vâdî-i Tuvâ, 2 beyitte Kelîm/Kelîmullah oluşu, 7 beyitte Kârûn, 1 beyitte Tevrat, 1 beyitte kavminin âsî ve nankör olması, 1 beyitte menn ü selvâ, 2 beyitte Hızır (AS) ile karşılaşması işlenmiştir. Taranan divanlarda Hz. Mûsâ (AS) ile ilgili olarak tespit edilen beyit sayıları tablo halinde aşağıda verilmiştir:

Tablo.3: Hz. Mûsâ ile İlgili Beyit Sayısı ve Konu Dağılımı

HZ. MÛSÂ	BEYİTLERİN KONUSU											
	DİVÂNLAR	Medyen ve Hz.Şu'ayb	Yed-i Beyzâ	'Asâ	Tûr-ı Sînâ, Şecer-i Tûr, Âteş, Tecelli Vâdî-i Eymen / Vâdî-i Tuvâ	Kelîm/Kelîmullah Oluşu	Kârûn	Tevrat	Kavminin Âsî ve Nankör Olması	Menn ü Selvâ	Hızır (AS) ile Karşılaşması	Toplam
Esrâr Dede Dîvânı	1	1	1	26	-	1	-	-	-	-	1	31
Fıtnat Hanım Dîvânı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Haşmet Dîvânı	-	3		14	1	-	-	-	-	-	-	18
İzzet Ali Paşa Dîvânı	-	1	1	3	-	1	-	-	-	-	-	6
Kânî Dîvânı		2	-	5	1	-	-	-	-	-	-	8
Koca Râgıb Paşa Dîvânı	2	-	-	3	-	1	-	-	-	-	-	6
Nahîfî Dîvânı	-	1	-	1	-	2	-	-	-	-	-	4
Nedîm Dîvânı		-		2	-	-	-	-	-	-	-	2
Sünbülzâde Vehbî Dîvânı	-	5	6	1	-	2	1	1	1	-	-	17
Şeyh Gâlib Dîvânı	1	2	1	13	-	-		-	-	-	1	18
TOPLAM	2	15	9	68	2	7	1	1	1	2	2	110

2.4. HZ. İSÂ

“Melekler demişlerdi ki:
*‘Ey Meryem! Allah sana kendisinden bir kelime’yi müjdeliyor.
 Adı Meryem oğlu İsa’dır. Mesih’dir; dünyada da âhirette de itibarlı ve
 Allah’ın kendisine yakın kıldıklarındandır.’*
 (Âl-i İmrân, 3/45)

Hz. İsa Kur’ân-ı Kerîm’de İsa, İbn Meryem ve Mesih şeklinde anılan, kendisine dört büyük kitaptan İncil’in verildiği, Hz. Muhammed (SAV)’i müjdelediği bildirilen ve “Allah’tan bir ruh ve kelime” olarak vasıflandırılan ancak kul olduğu vurgulanan peygamberdir. Bu nedenle ona “Rûhullah” da denir.

Kur’ân-ı Kerîm’e göre Hz. İsa, resûllerin en büyükleri olan beş “Ulû’l-‘Azam” peygamberden dördüncüsüdür. 15 sûrede, 93 âyette ismi veya bir sıfatı ile zikredilmekte, ağırlıklı olarak Âl-i İmrân, Mâide ve Meryem sûrelerinde doğumunun müjdenmesi, dünyaya gelişi, tebliği, mucizeleri, dünyevî hayatının sonu ve Allah katına yükseltilişiyle ilgili olarak bilgi verilmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de hem İsa hem İbn Meryem hem de Mesih olarak adlandırıldığı gibi başka isimlerle de anılmakta, ayrıca kendisine çok sayıda unvan verilmektedir. 25 defa İsa, 16’sı İsa kelimesiyle birlikte olmak üzere 23 defa İbn Meryem şeklinde geçmektedir. Mesih kelimesi ya tek başına (Nisâ, 4/172; Mâide, 5/72; Tevbe, 9/30) veya Mesih İbn Meryem (Mâide, 5/17, 72, 75; Tevbe, 9/31) ya da Mesih İsa b. Meryem (Âl-i İmrân, 3/45; Nisâ, 4/157, 171) şeklinde 11 yerde geçmektedir.

Anıldığı diğer isim ve sıfatlar ise şöyledir:

Müeyyed (Bakara, 2/87), **Rûhullah** (Nisâ, 4/171), **Kelime** (Âl-i İmrân, 3/39), **Vecih** (Âl-i İmrân, 3/45), **Sâlih** (Âl-i İmrân, 3/46), **Resûl** (Âl-i İmrân 3/49), **Mübeşşir** (Saf, 61/6), **Münebbi’** (Âl-i İmrân, 3/49), **Musaddık** (Âl-i İmrân, 3/50), **âyet** (Mü’minûn, 23/50; Meryem, 19/21), **Merfû’** (Nisâ, 4/158), **Temizlenmiş** (Âl-i İmrân, 3/55), **Göz aydınlığı** (Meryem, 19/26), **Abd** (Meryem, 19/30), **Nebî** (Meryem, 19/30), **Mübârek** (Meryem, 19/31), **İlim veya Alem** (Zuhruf, 43/61), **Rahmet** (Meryem, 19/21).

Kur’ân-ı Kerîm’de âlemlere üstün kılındığı bildirilen (Âl-i İmrân, 3/33) dört seçkin aileden biri de Hz. İsa’nın annesi Meryem’in mensubu bulunduğu İmrân⁸³ ailesidir. Yine Kur’ân’da Hz. İsa’nın annesi Meryem hakkında İsa’nın doğumunun müjdenmesi vesilesiyle de bilgi verilmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’e göre Hz. Meryem,

⁸³ İmrân ve ailesine “Hz. Mûsâ” başlığında değinmiştik.

ailesinden ayrılarak kendisine tahsis edilen yerde yaşarken Allah'ın ruhunu (Cebrâil'i) normal bir insan suretinde karşısında görünce korkudan Allah'a sığınarak ondan kendisine dokunmamasını ister. Melek ise ona tertemiz bir erkek çocuk bağışlamak üzere Allah tarafından gönderilmiş bir elçi olduğunu söyler. Meryem'in, kendisine bir erkek eli değmediği, iffetsiz olmadığı hâlde nasıl çocuğu olabileceğini sorması üzerine melek bunun Allah için kolay olduğunu bildirir (Meryem, 19/16-21). Sonuçta Meryem kendisine hiçbir erkek eli değmemişken Hz. İsa'ya hamile kalır. (Meryem, 19/22).

Hz. Meryem, Hz. İsa'yı dünyaya getirdikten sonra kavminin yanına döner. Kavmi, bâkire Meryem'i kucığında çocukla görünce çocuğun gayrimesrû bir ilişkinin ürünü olduğuna hükmederek : *“Ey Meryem! Gerçekten sen iğrenç bir şey yaptın. Ey Hârûn'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir insan değildi, annen de iffetsiz değildi!”* derler (Meryem, 19/27-28). Bunun üzerine beşikteki İsa şunları söyler: *“Ben Allah'ın kulumum. O bana kitabı verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım O beni mübarek kıldı; yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti. Beni anneme saygılı kıldı; beni bedbaht bir zorba yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak kabirden kaldırılacağım gün esenlik banadır.”* (Meryem, 19/27-33). Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın doğumundan itibaren tebliğ faaliyetine kadar geçen dönemle ilgili olarak sadece Meryem ve oğlunun iskâna elverişli, suyu bulunan bir tepeye yerleştirildikleri bildirilmektedir (Mü'minûn, 23/50).

Kur'an-ı Kerim'e göre Allah, İsa'ya kitap vermiş ve onu mübarek kılmıştır (Mâide, 5/75; Meryem, 19/30-31). O, İsrâilîler'e gönderilen bir elçidir. (Âl-i İmrân 3/49; Nisâ, 4/171). Bir olan Allah'a itaate ve kulluğa çağırılmış (Mâide, 5/117), Tevrat'ı tasdik etmiş, bazı hususlarda onun hükmünü ortadan kaldırmış (Âl-i İmrân, 3/50; Mâide, 5/46), kavmine namazı ve zekâtı emretmiştir (Meryem, 19/31).

Kur'an'da Hz. İsa'nın doğumundan, öleceğinden ve tekrar hayata döneceğinden söz edilir (Meryem, 19/33). Ancak genel İslâmî anlayışa göre onun bu dirilişi, Hıristiyanlık'taki gibi çarmıha gerildikten sonraki diriliş değil kıyamet sonrası diriliştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. İsa çarmıha gerilmemiştir.

Hadis-i şeriflerde de Hz. İsa'dan bahsedilmektedir. Her doğana şeytanın mutlaka dokunduğu ancak Hz. İsa'ya şeytanın doğrudan değil perde arkasından dokunabildiği ⁸⁴ onun beşikte iken konuşan üç kişiden biri ⁸⁵ olduğu, Hz. Peygamber'in onunla Mi'rac gecesi ikinci kat semada karşılaştığı, kıyamette İsa'nın şefaati için kendisine gelenleri Hz. Muhammed'e göndereceği belirtilmektedir. Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in onun kulu ve resûlü, İsa'nın da Allah'ın kulu ve elçisi olup Allah'ın Meryem'e ilkâh ettiği kelimesi ve Allah'tan bir ruh olduğuna inanan kimsenin cennete gireceği, Meryem oğlu İsa'ya en yakın kimsenin Hz. Muhammed olduğu yine hadîslerde açıklanmaktadır. Ayrıca Resûl-i Ekrem, Hristiyanların Meryem oğlu İsa'yı methettikleri

⁸⁴ Buhârî, Enbiyâ 44; Müslim, Fezâil 147 (2366).

⁸⁵ Müslim: 8/2550; Buhârî: 7/3282. Hadîs-i şerifte bahsi geçen bu üç kişi: **1-** Hz. İsa (AS), **2-** İbadete düşkün bir kimse olan Cureyc, **3-** Emzikli bir kadının; güzel bir ata binmiş, iyi giyinmiş ve yakışıklı bir adam görünce: “Allah'ım! Evlâdımı onun gibi yap!” demesi üzerine, bebeğinin ona cevap vermesi...)

gibi kendisinin methedilmesini yasaklamıştır. Diğer taraftan Hz. İsa'nın, şemâili de hadislerde yer almaktadır. Buna göre Hz. İsa, kırmızı benizli, kıvrıkcık saçlı, geniş göğüslüdür. (Harman, 2000c:472)

Hz. İsa, edebiyatımızda dünyaya gelişinden başlayarak sahip olduğu kendine has beşerî vasıfları ve peygamberliğinin çeşitli yönleriyle ele alınmış büyük peygamberlerden biridir. Edebî metinlerde İsa, İsa Mesih, Mesih, Mesih-i Meryem, Mesih İbn Meryem, İbn Meryem, İsa-yı Meryem, İsa İbn Meryem, yetim-i duhter-i İmrân, rûhullah, rûh-ı mücerred, kelîmetullah gibi adlarla anılan Hz. İsa hakkında müstakil eserler yazıldığı gibi başta peygamber tarihleri olmak üzere birçok eserde de onunla ilgili hususlar yer almıştır. Hayat hikâyesi, ana rahmine düşmesinden, vefâtı sonrasına kadar gösterdiği mucizeler Kur'an, tefsir, hadîs ve diğer mukaddes kitaplarla İsrâiliyât türü rivayetlerdeki bütün ayrıntılarıyla bu eserlerde ele alınmıştır. (Uzun, 2000b:473-475)

2.4.1. MESİH OLUŞU

Müslüman dilcilerin çoğu, Kur'an-ı Kerim'de 11 yerde ve sadece Hz. İsa'nın adı veya lakabı şeklinde geçen "Mesih" in Arapça bir kökten geldiğini kabul etmekle birlikte kelimenin aslının İbrânîce, Ârâmîce veya Süryânîce olduğunu ileri sürenler de vardır.

Mesih, Arapça olduğunu kabul edenlerden bazılarına göre "gezmek, dolaşmak" anlamındaki "seyh" kökünden türetilmiştir; "mesh" kökünden geldiğini kabul edenlere göre ise kelimenin Sâmi dillerindeki ortak anlamlarının dışında "silmek, su ile meshetmek, temizlemek, düzlemek; yalan söylemek" gibi anlamları da vardır.

İslâmî kaynaklardaki rivayetlere göre Hz. İsa'ya bu ad çok gezdiği, dokunmak suretiyle hastaları iyileştirdiği, yağla meshedilmiş olarak doğduğu, doğduğunda şeytanın ilişmesinden korunması için Cebrâil (AS)'ın kendisine kanadıyla dokunduğu, güzel yüzlü olduğu için verilmiştir.

İleride gelecek olan bir kurtarıcı inancı gerek ilkel ve millî, gerekse büyük dinlerde mevcut olup beklenen bu kurtarıcı çeşitli isimlerle adlandırılmaktadır; bunlardan biri de Mesih'tir.

Kur'an-ı Kerim'de Mesih, Hıristiyanlık'ta olduğu gibi Hz. İsa'nın ölümünden sonra dirilişi üzerine kendisine verilmiş bir sıfat olmayıp doğumundan itibaren onun için kullanılmıştır. Kavram Kur'an-ı Kerim'de Hıristiyanlık'taki anlamıyla yer almamakta, Hz. İsa'nın kendisinden önce gelenler gibi bir peygamber olduğu vurgulanmaktadır. Bazı hadislerden hareketle Hz. İsa'nın kıyamet âlâmetleri kapsamında tekrar yer yüzüne döneceğini ifade eden anlayış, âlimler arasında tartışmalı bir husustur.

Müslüman milletlerin edebiyatlarında Hz. Îsâ; Mesîh, Mesîh İbn Meryem, Mesîh-i Îsâ adlarıyla yer aldığı gibi Türk-İslâm edebiyatında bunların yanında diğer isim ve lâkaplarıyla pek çok manzum-mensur eserde mevzubahis edilmiştir. (Waardenburg, 2004:306-309)

Doğa ile puthane arasında benzerlik kurulmuş, güller de puthanelerdeki köşelerde bulunan ateşe benzetilmiş:

Gûyâ çemenler bütkede sırr-ı Mesîhâ ser-zede
Dönmüş hele her gûşede bir âzerî timsâle gül
(Esrâr Dede, 459, G.159/4)⁸⁶

Yani Mesih'in o diriltici nefesi tabiatı yeniden canlandırmış.

Hz. Îsâ, eliyle mesh etmek suretiyle hastaları tedavi ettiği için Hz. Îsâ'ya Mesîh denmiştir. Hz. Îsâ'nın öldürülmeyip çarmıha gerilerek göğe kaldırıldığı Nisâ sûresinin 158. âyetinde açıkça bildirilmektedir. Hz. Îsâ kıyâmete yakın dünyaya inecek Hz. Muhammed (SAV)'e bildirilen İslâm hükümlerine tabi olarak 40 sene yaşayacaktır.⁸⁷

Hep kıldı müsahhar bizi ol gamze-i câdû
‘ Âlem yine sihr etdi Mesîhâ demesin mi
(Esrâr Dede, 551, G.242/4)

Klasik şiirde Hz. Îsâ'nın adı en çok Hz. Muhammed (SAV)'le anılır. Allah Resûlünün Miraç'ta Hz. Îsâ ile konuşması, Hz. Îsâ'nın O'na ümmet olma ve na'tını ezberleme arzusu işlenir. Bazen de dünyadan irtihalinden önce sahabeler için yaptığı Veda Hutbesi ile Hz. Îsâ'nın havarileriyle yaptığı son konuşması dile getirilir. (Kiraz, 2014:269)

Sen ol remz-âşinâ-yı fâş-gû-yı sırr-ı ‘irfânsın
Ki itmişdür Mesîhâ na‘tuñ ezber yâ Resûla’llah
(Kânî, 71, K.6/3)

Kânî, İsevî sembollerden faydalanarak Hz. Îsâ'nın Mesîh oluşuna ve çarmıha gerilişine telmihte bulunuyor:

Rehâ ez-çâr mîh-i sıhhat yâbed hem be-raks âyed
Eger nâmet konend âvîze-i gerden çelîpâ râ⁸⁸
(Kânî, 250, G.3/2)

“O sözün sultanlarının şâhını gören divan sahipleri o yüce boya baktıkça (onu) bazen Mesîhâ sanırlar.”

Mesîhâ zann ederler gâhice bâlâyâ bakdıkça
Gören erbâb-ı dîvân ol şehensâh-ı suhandânı
(Şeyh Gâlib, 131, T.2/18)⁸⁹

⁸⁶ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **301, G.22/1; 412, G.116/4.**

⁸⁷ bk. <http://tebdiz.com/> , Mesih.

⁸⁸ Her ne kadar (Mesîh'in) ismini, haçın boynuna asılmış olarak söylüyorlarsa da, çarmıhtaki dört çividen kurtulan sıhhat bulur, raksa kalkar.

Hız. İsa, sırlara vâkıf olan bir peygamberdi. Gizlerini ortaya dökmek için bütün eşya, âdeta bir emir eri gibi onun arzusuna bakardı. (Kiraz, 2014:265)

“Mesih gibi varlık ve kâinat emrine amâdedir, ateş ve su ilacı o işveli sevgilinin dudağında saklıdır.” :

Mesîh-veş heme eşyâ vü kevn emrine râm
Lebinde müzmer o şûhûn ilâc-ı âteş ü âb
(Şeyh Gâlib, 353,G.23/6)

2.4.2. RÛHULLAH OLUŞU

Rahmet, bağışlama, sevgi ve iyiliğin temsilcisi olarak gelip yeryüzünü şereflendiren Ulü'l-^ç Azm yani en büyük peygamberlerden biri de İsa Aleyhisselâm'dır.

O, İmrân kızı bâkire Meryem'e yüce yaratıcının bir ikrâmıdır. İnsanlığa gösterdiği en açık mucizelerden biridir ve “Rûhullah” sıfatıyla övüp yücelttiği en sevgili kullarındandır. (Efe, 2015:327)

Onun, “Allah'tan bir rûh ve kelime” olmasından Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bahsedilir:

“Ey Ehl-i Kitâb! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında, gerçek olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesîh ancak Allah'ın elçisidir, Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir ve O'ndan bir ruhtur. Şu halde Allah'a ve peygamberlerine iman edin, "Üçtür!" demeyin, bundan vazgeçin; hakkınızda hayırlı olan budur. Allah ancak bir tek ilâhtır. O, çocuğu olmaktan münezzehtir, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Güvenmek ve dayanmak için Allah yeter.” (Nisâ, 4/171)

Yine Kur'ân-ı Kerîm'de Enbiyâ, 21/91'de şöyle buyrulmuştur:

“İffetini korumuş olan kadını da an! Ona rûhumuzdan üfledik; onu ve oğlunu cümle âlem için bir işaret kıldık.”

Hız. Meryem, Hız. İsa'yı bütün mâsumiyetiyle dünyaya getirmiştir. Cebrâil (AS) aracılığıyla Allah'tan bir nefes olarak (Rûhullah) dünyaya gelen Hız. İsa ancak Meryem (RA) gibi saf ve temiz bir kadına lutf edilmiştir:

Bikr-i dilindeki dem-i feyzi geçirme kim
Rûhu'l-Emîn Meryem-i ra' nâya bir gelir
(Esrâr Dede, 361, G.74/3)

Bu beyitte de yukarıdakiyle benzer bir anlam vardır:
Gül gonca Meryem'dir meğer kim nefh-i rûh etmiş eser
Bülbüller açmış bâl ü per çün Cebreîl-i zinde-dem
(Şeyh Gâlib, 88,K.19/6)

⁸⁹ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 367, 48/1.

Gül goncası-Meryem, Bülbül-Cebrâil-bâl ü per kelimeleri ile tedâi yapılmıştır.

2.4.3. ANNESİ HZ. MERYEM

İslâmî kaynaklarda Meryem kelimesinin reym kökünden “istemek, bir yerden ayrılmak” anlamında Arapça kökenli bir kelime olduğunu söyleyenler bulunsa da aslının İbrânîce olup Arapça’ya Süryânîce’den geçtiği ve “ibâdet eden” anlamına geldiği ifade edilmektedir.

Meryem adı Kur’ân-ı Kerîm’de 23’ü “Îsâ b. Meryem” şeklinde olmak üzere 34 yerde geçmektedir. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’in 19. sûresi onun temiz ismiyle adlanmıştır.

Hz. Meryem Kur’ân’da ismiyle anılan yegâne kadındır. Babasının adı İmrân’dır (Âl-i İmrân 3/35; et-Tahrîm 66/12). Annesinden, adı verilmeksizin İmrân’ın karısı diye bahsedilmektedir. Diğer İslâmî kaynaklarda Meryem’in annesi Hanne, Fâkûz’un (Fakûd) kızı ve Îşâ’nın (İşbâ‘, İî‘, İşyâ‘ veya Eşyâ‘) kız kardeşi olarak geçmekte, babasının şeceresi ise İmrân b. Mâsân (Yaşehim) şeklinde verilmekte ve Hz. Mûsâ’nın soyundan olduğu belirtilmektedir. İşbâ‘ ile Meryem’in kardeş olduğu da nakledilmektedir. Meryem’in kavminin ona hitap ederken “Ey Hârûn’un kız kardeşi” demesi de (Meryem, 19/28) onun Mûsâ ve Hârûn’un soyundan olduğunu göstermektedir. (Harman, 2004b:236-242)

Hz. Îsâ’nın annesi Hz. Meryem, Kur’ân-ı Kerîm’de âlemlere üstün kılındığı bildirilen (Âl-i İmrân, 3/33) dört seçkin aileden biri olan İmrân ailesine mensuptur. Yine Kur’ân’da Hz. Meryem hakkında Îsâ’nın doğumunun müjdelenmesi nedeniyle de bilgi bulunmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’e göre Meryem, ailesinden ayrılarak kendisine tahsis edilen yerde yaşarken Rûhu’l-Kudüs’ü (Cebrâil) tastamam bir insan şeklinde karşısında görünce korkudan Allah’a sığınarak ondan kendisine dokunmamasını ister. Cebrâil (AS) ise ona tertemiz bir erkek çocuk başışlamak üzere Allah tarafından gönderilmiş bir elçi olduğunu bildirir. Meryem’in, kendisine bir erkek eli değmediği, iffetsiz olmadığı hâlde nasıl çocuğu olabileceğini sorması üzerine melek bunun Allah için kolay olduğunu bildirir (Meryem, 19/16-21). Sonuçta Meryem kendisine hiçbir erkek eli değmemişken Îsâ’ya hamile kalır (Meryem, 19/22). (Harman, 2000c:465-472)

Meryem doğum sancısı başlayınca bir hurma ağacına yaslanır ve: “*Keşke daha önce ölseydim de unutulup gitseydim*” der. Kendisine üzülmemesi, alt yanında bir ark meydana getirildiği, hurma dalını silkeleyip yemesi ve insanlarla karşılaştığında konuşmaması söylenir (Meryem, 19/23-26). (Harman,2004b:236-242)

Hz. Meryem, Îsâ (AS)’ı dünyaya getirdikten sonra kavminin yanına döner. Kavmi, bâkire Meryem’i kucağında çocukla görünce çocuğun gayri meşrû bir ilişkinin ürünü olduğuna hükmederek:

“Ey Meryem! Gerçekten sen iğrenç bir şey yaptın. Ey Hârûn’un kız kardeşi! Senin baban kötü bir insan değildi, annen de iffetsiz değildi” derler (Meryem, 19/27-28).

Bunun üzerine beşikteki bebek İsa dile gelerek şunları söyler:

“Ben Allah’ın kuluyum. O bana kitabı verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım O beni mübarek kıldı; yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti. Beni anneme saygılı kıldı; beni bedbaht bir zorba yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak kabirden kaldırılacağı gün esenlik banadır.” (Meryem, 19/27-33).

Kur’ân-ı Kerîm’de İsa’nın doğumundan itibaren tebliğ faaliyetine kadar geçen dönemle ilgili olarak sadece Meryem ve oğlunun iskâna elverişli, suyu bulunan bir tepeye yerleştirildikleri bildirilmektedir (Mü’minûn, 23/50). (Harman, 2000c:465-472)

Klasik edebiyatta Hz. Meryem; saflığı, ibadetlerine özeni ve daha çok da Hz. İsa’nın annesi oluşu, Cebrâil (AS) tarafından ruh üfürülerek hamile kalışı, babasız çocuk dünyaya getirmesi, doğum esnasında ve doğumdan sonraki olağanüstü hâlleri, karalar giymesi, kiliselerde kucağındaki Hz. İsa’yla tasvîri, buhûr-ı Meryem, rişte-i Meryem ve rûze-i Meryem gibi hususlara telmihlerle, genellikle söz, mânâ, tabîat gibi kelimelerle teşbih ilgisi içinde geçmektedir. (Tunç, 2010: 240)

“Aslında fer‘ (dallar), asıla sonradan eklenir fakat Hz. Meryem asıl olduğu hâlde Hz. İsa’nın feyzinden ortaya çıkmıştır.”

Egerçi asla fer‘ iyyet mu‘ahhardır mahabbetde
Velî ma‘nide Meryem feyz-i ‘İsî’den zuhûr eyler
(Esrâr Dede, 359, G.72/5) ⁹⁰,

Hz. Meryem, İsa (AS)’ı dünyaya getireceği vakit, insanlardan uzaklaşmış ve kendisine ilham edildiği gibi bir hurma dalı veya bir çiçekten güç almıştır. Bu çiçeğe “buhûr-ı Meryem” denir. “Meryemana eli” de denen bu çiçek rivâyete göre sonradan el şeklini almıştır. Ebeler doğumun kolay olması için bu çiçeğin kurusunu yanlarında taşır, sancı başladığında suya atarlarmış. Çiçek suda açıldıkça rahmin açılacağına ve çocuğun kolay doğacağına inanılmış. (Kam, 2003:148–49’dan aktaran Tunç, 2010:241)

Günlük anlamına da gelen buhûr-ı Meryem çiçeği genellikle koku yönüyle sevgilinin saçı ile ilgili hayallerle birlikte kullanılmaktadır:

Bahûr-ı Meryem’i basdırdı dûd-ı nâle vü âhım
Görelen âteşîn-rûyunda hâl-i ‘anber-‘asâyı
(Sünbülzâde Vehbî, 479, G.269/6)

Şeyh Gâlib de dîvânında bir kez geçen buhûr-ı Meryem’i sevgilinin saçına benzetmiştir:

Rûhu sakız gülüdür zülfi buhûr-ı Meryem

⁹⁰ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **647, M.1/40.**

Hıdmet-i bâğî gören muğbeçe-i hûn-nijâd
(Şeyh Gâlib, 205, T.72/16) ⁹¹

2.4.4. MUCİZELERİ

Hız. İsâ'nın gösterdiği mucizeler Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde bildirilmektedir: Rûhu'l-Kudüs ile desteklenmiştir (Bakara, 2/87,253). Beşikte iken ve olgun bir insan tavrıyla konuşmuştur (Meryem, 19/30; Mâide, 5/110; Âl-i İmrân, 3/46). Çamurdan yaptığı kuş şekline üfleyip onu canlandırmıştır (Âl-i İmrân, 3/49; Mâide, 5/110). Anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştirmiştir (Âl-i İmrân, 3/49; Mâide, 5/110). Ölülere diriltmiştir (Âl-i İmrân, 3/49; Mâide, 5/110). Evlerde yenilen ve biriktirilen şeyleri haber vermiştir (Âl-i İmrân, 3/49). Semâdan sofrayı indirilmiştir (Mâide, 5/112-115). (Harman, 2000c:465-472)

XVIII. yüzyıl divanlarında Hız. İsâ'nın mucizelerini dîvânlarda geçtiği kadarıyla şu başlıklar altında ele aldık:

2.4.4.1. Kundakta İken Konuşması

Hız. Meryem, yüreği kin ve nefretle dolu kavmine babasız bir bebek dünyaya getirmenin Allah'tan gelen bir lütf olduğunu anlatamayacaktı elbette. Onlar çeşitli iftiralarla üzerine gelecek, onu yapmadığı kötü işlerle itham edeceklerdi. Gözlerinden iri damlalar hâlinde süzülen yaşlarla sürekli : *"Keşke daha önce ölüp gitseydim!"* diyordu. Ancak vakit tamam olmuş, bebeğini dünyaya getirmişti.

Birden inanılmaz bir şey oldu. Henüz doğmuş mini mini bir bebek olan Hız. İsâ, annesiyle konuşmaya başladı:

"Üzülme anneciğim" diyordu. "Allah, yanı başında bir su arkı meydana getirmiştir. Hurma ağacını da kendine doğru silkele, üstüne taze hurmalar dökülsün. Artık ye, iç, gözün aydın olsun. Eğer insanlardan herhangi birisine rastlarsan, 'Ben çok esirgeyici olan yüce Allah'a oruç adadım. Onun için bugün hiç kimseye bir söz söylemeyeceğim, kimseyle konuşmayacağım ' de. " (Meryem, 19/24-26)

Hız. Meryem şaşkınlık ve sevinç içinde kalmıştı. İşte sevgili oğlu İsâ, onu düştüğü her türlü sıkıntı ve üzüntüden kurtarmış gibiydi. Demek ki iffet ve nâmusuna hiçbir leke sürmediğini oğlu marifetiyle ispat edebilecek ve insanlar henüz minicik bir bebek olan İsâ'nın konuştuğunu duyunca, bunun Allah tarafından bir mucize olduğunu anlayacaklar böylece Hız. Meryem'e hiç bir kötülük yapamayacaklardı.

Hız. Meryem, Allah'ın ihsan ettiği sudan içip, taze hurmalardan yedikten sonra, yeniden hayata dönmüş gibi çocuğunu kucağına alıp insanların toplu bulunduğu yerlere

⁹¹ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **207, T.72/37; 228, Tc.9/1.**

doğru yürüdü. Şimdi sevimli ve güzel yüzü, nurlu bir aydınlık içinde, gönlü iman ve sevinçle doluydu.

Onu kucağında bir çocukla görenler, tıpkı daha önce düşündüğü gibi önce şaşırıyor, sonra büyük bir hiddet ve kızgınlıkla bakmaya başlıyordu. Bir kısmı gözlerine bile inanmak istemiyordu. Nasıl oluyordu da iffet ve namus timsali Meryem, hiç evlenmediği hâlde bir çocuk dünyaya getirmişti? Artık onu taşlamak, linç etmek, öldürmek isteğiyle dolup taşmışlardı. İçlerinden birisi:

"Ey Meryem! Andolsun ki çok garip ve çirkin bir iş yaptın sen! (Meryem;19/27) diye bağırды. Hz. Meryem susuyor, bir tek kelime konuşmuyordu. Sonra parmağı ile oğlunu işaret ederek, bu soruya onun cevap vereceğini anlatmak istedi. Yahudilerin kızgınlıkları, öfkeleri daha da artmıştı: "Biz henüz yeni doğmuş bir bebekle nasıl konuşuruz? Bizimle bu şekilde alay etmen, zînâ etmenden daha kötü!" dediler. (Meryem;19/29).

Gözler büyümüş, sinirler gerilmiş, yürekler çatlamaya hazır hâle gelmişti. Herkes Meryem'in kucağındaki sevimli yavruya bakıyordu. Birden yine sonsuza dek unutulmayacak bir olay gerçekleşti ve bebek İsa, çevresine toplanmış olan insanlara şunları söyledi:

"Gerçek şudur ki ben Allah 'ın kuluyum! O, bana kitap verdi, peygamber yaptı ve nerede bulunursam bulunayım beni mübârek kıldı. Hayatta olduğum sürece namazı ve zekâtı emretti. Anneme hürmetkâr davranmamı, zorba ve bedbaht bir insan olmamamı istedi. Dünyaya getirildiğim gün de, öleceğim ve diri olarak kabirden kaldırılacağım gün de esenlik banadır!" (Meryem;19/30-33), dedi.

Yahudiler bebek İsa'nın söylediklerini duyunca ne yapacaklarını şaşırđılar. Büyük bir şaşkınlık geçirerek oldukları yerde kaldılar. Hz. Meryem'i öldürmek için ellerine aldıkları taşları bir kenara atıp çekildiler. *"En iyisi şimdilik onu rahat bırakmak."* diye homurdanarak çevresinden dağıldılar. (Efe, 2015:335-337)

“Ruh doğuran (Hz. İsa'yı dünyaya getiren) tertemiz Meryem gibi sen de dişlerini kundakta konuşan İsa gibi yap.”

Zâların rûh-zâ çü Meryem-i pâk

Sînini 'İsi-i suhen-gû kıl

(Kânî, 195, K.43/8)

2.4.4.2. Çamurdan Yaptığı Kuşlara Üfleyerek Hayat Vermesi

Yüce Allah, Hz. Meryem'e tekrar memleketine dönmesini emredince, ana-oğul birlikte Nâsıra⁹² denen bir köye gelip yerleştiler. İsa Aleyhisselâm 30 yaşına kadar burada kaldı. Sonra kendisine vahiy gelmeye ve İncil nazil olmaya başladı.

⁹² Günümüzde İsrâil sınırları içinde bulunan Nâsıra, denizden 505 m. yükseklikte olup etrafı tepelerle çevrili bereketli bir vadi konumundadır. Hz. Meryem'in yaşadığı ve İsa'nın peygamberlik görevine

Cenabıhak ona insanları Allah'a iman ve ibadete devam etmeğe çağırmasını emretti. Hastaları, kötürümleri, anadan doğma körleri, delileri, alaca hastalığına tutulmuş olanları iyileştirmeyi ve ölüleri diriltmeyi birer mucize olarak ona ihsân etti. Hz. İsa, peygamberlik görevine başlayıp da bu olağanüstü hâllerini halka göstermeye başlayınca insanlar akın akın ona gelmeye ve dertlerine çare bulmasını istemeye başladılar. Adı ve şanı yayıldıkça yayıldı.

O, insanlar başına toplandığında:

"Ey insanlar! Hakikaten ben size Rabb'iniz tarafından nice mucizelerle geldim. Meselâ çamurdan kuş biçimi bir şey yapar ve ona üflersem Allah 'ın izni ile o canlı bir kuş olur..." (Âl-i İmrân, 3/49-51) diyordu.

Bu husus başka bir sûrede şöyle geçer:

"Allah o zaman şöyle diyecek: Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene (verdiğim) nimetimi hatırla! Hani seni mukaddes ruh (Cebrâil) ile desteklemiştim; (bu sayede) sen beşikte iken de yetişkin çağında da insanlarla konuşuyordun. Sana kitâbı (okuyup yazmayı), hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan, kuş şeklinde bir şey yapıyordun da ona üflüyordun, hemen benim iznimle o bir kuş oluyordu..." (Mâide, 5/110).

Bu mucizeye incelemiş olduğumuz divanlarda rastlamadık ancak bu alanda çalışma yapacaklara faydalı olması amacıyla çalışmamızda bu mucizeye de yer vermeyi uygun gördük.

2.4.4.3. Hastalara Şifâ Vermesi

Hiz. İsa'nın zamanında tıp ilmi son derece ilerlemiş olmasına rağmen, Hiz. İsa gösterdiği mucizelerle en büyük tıp bilginlerini bile hayretler içinde bırakıyordu. Gerçekten bütün dünyanın en bilgili tıp doktorları bir araya gelseler anadan doğma bir körü iyileştiremezken, Hiz. İsa bunu yapabiliyor dahası herhangi bir mezarda yatan, asırlarca önce ölmüş birini bile diriltebiliyordu.

"...Yine Allah'ın izni ile körü ve alacalıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim. Ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer iman eden kimselerseniz bütün bunlarda nice ibretler saklıdır." (Âl-i İmrân, 3/49) ve

"Yine benim iznimle anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştiriyordun." (Mâide, 5/110)

başlayıncaya kadar hayatını geçirdiği şehrin onun düşünce sisteminin gelişmesinde etkili olduğu kabul edilir. Nitekim İsa'nın doğumunun Cebrâil tarafından Hiz. Meryem'e müjdelmesi (Luka, 1/26-36), ilk çocukluk ve gençlik yıllarında dindaşları olan yahudilerle yürüttüğü fikrî münakaşalar (Matta, 13/54-58; Luka, 4/17-30) gibi olaylar bu şehirde meydana gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mahmut Aydın (2006). Nâsıra. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32, 397-399.

Klasik şiirimizde sevgilinin ölümsüzlük başışlayan siyah zülfü (saç), cana can katan kırmızı lebi (dudak), diriltici bûsesi (öpme), inleyen hastalara mütemadiyen şifâ dağıtan çeşmi (göz), büyüleyici nigâhı (bakış) ile Hz. İsa'nın mucizeleri arasında bir ilgi kurulmuştur. (Kiraz, 2014:272)

Gönlüm ne 'aceb dil-ber-i cevri-ülfete düşmüş
Herkes heves-i 'aşk ile gayrete düşmüş
Harf-i lebinî gûş deli hayrete düşmüş
'İsa bile dil-hastedir el-ân ne çare
(Esrâr Dede, 265, Mur.23/III) ⁹³

“Lokman (Hekim) ⁹⁴ ve İsa (AS)'ın ihsanlarını bilmem, hayret ki haddini bilmez hasta benim.”

Himmet-i Lokmân u İsa bilmezim
Bü'l-'aceb bîmâr-ı gûstâhî benim
(Esrâr Dede, 487, G.185/6)

“Bir söz ile Mesih gibi imdat etmez misin? Âşk hastalarının çaresi nedir, bu hâl için ne söylersin?”

Bir nutk ile Mesîhveş itmez misin emân
Bîmâr-ı 'aşka çâre ne dîrsün sözün nedür
(Fitnat Hanım, 370, G⁹⁵.2/1) ⁹⁶

“İyileştiricilik her vakit İsa (AS)'ın olsun, biz haşrolunan savaş meydanlarını süsleyen sûrun nefesiyiz.”

İsa'ya veriñ cilve-i ihyâyı dem-a-dem
Biz ma' reke-ârâ-yı haşır nefha-i sûruz
(Haşmet, 157, Tb.23/67) ⁹⁷

Hz. Meryem'den Hz. İsa'nın dünyaya gelmesi, buhûr-ı Meryem bitkisiyle ilişkilendirilmiştir. Bir başka çiçek olan lâle de âleme tıpkı Mesîh gibi diriltici nefes yaymaktadır:

Cân virüp oldu nefes oğlu buhûr-ı Meryem
Neşr idüp 'âleme enfâs-ı Mesîhâ lâle

⁹³ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 165, K.1/35;183, K.8/11; 269, G.1/1; 278, G.6/4; 336, G.51/1; 341, G.55/1; 344, G.57/5; 407, G.113/1; 433, G.137/5; 459, G.161/7; 476, G.175/4; 609, R.25; 614, R.42; 529, G.221/3; 657, M.4/41.

⁹⁴ Kur'an-ı Kerim'de kendisine hikmet verildiği bildirilen, peygamberliği tartışmalı bir din büyüğüdür. Türk edebiyatında Lokman, Arap edebiyatında öne çıkan özellikleri yanında hakîm/filozof kimliğinden çok hekim/tabip hüviyetinde görülmektedir. Bu sebeple Türk divan, tasavvuf ve halk edebiyatlarıyla Türk folklorunda “Lokman Hekim, Lokmân-ı hâzık, tabip Lokman, dert Lokman'ı, şifâ Lokman'ı” gibi ad ve sıfatlarla anılmış, bu özelliğini vurgulayacak kelimelerle tavsif edilmiştir. “Şifâ-yı Lokmân, devâ-yı Lokmân, yed-i Lokmân, Lokman eli, ilâc-ı Lokmân, merhem-i Lokmân, bâb-ı Lokmân, muhtâc-ı Lokmân, yara saran Lokman” bunlardan en yaygın olanlardır. Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Uzun (2003). Türk Edebiyatı-Lokman. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27, 206-208.

⁹⁵ Bu beyit, Fitnat Hanım Divânı'nda “Gazeliyât-ı Nevâkıs” başlığı altında yer almaktadır.

⁹⁶ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 384, Müf.14.

⁹⁷ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 106, K.6/59; 119, K.10/47.

(İzzet Ali Paşa, 66, K.2/21)⁹⁸

Kânî öyle bir dertle dertlenmiştir ki bu vefâsız devirde onun derdine derman olacak yoktur. O kadar ki Hızır ve Mesîh (AS)'ın bile yardımları kendisine erişmeyecektir:

Bu devr-i bî-vefâda derdüñe dermân olur yokdur
Dem-i Hızır u Mesîhâ'dan dahı Kânî şifâ umma
(Kânî, 377, G.166/7) ⁹⁹

“Ey kâfir (sevgili), senin hastanın ilacı Mesîh'in nefesidir. Cebrâil (AS)'ın hatrı için (şifa niyetine) âşığa dudaklarını emdir.”

‘Îlâc-ı hastaña kâfir dem-i Mesîh gerek
Be-hakk-ı Rûh-ı Kudüs la'l-lebleriñ emdir
(Koca Râgıb Paşa, 94, G.40/8) ¹⁰⁰

“Ben o övücü Mesîh nefesli Nahîfî'yim ki her an mükemmel vasıflarımı apaçık anlatırım.”

Ben Nahîfî-i Mesîhâ-nefes-i midhatüñem
Dem-be-dem vâf-ı kemâlâtüñi tasrîh iderem
(Nahîfî,Cilt:2-360, G.357/5) ¹⁰¹

Şaire göre ona lütufta bulunan kişinin ihsanları da tıpkı Hz. İsâ'nın iyileştirici nefesi gibi kendini ihyâ etmekte, istek ve arzularına hayat vermektedir:

Lîk ümmîdim budur ki lutf u ihsânın hemân
Erişir ihyâ-yı âmâle dem-i İsâ gibi
(Nedîm, 87, K.16/48)

“Bahar rüzgarının bereket işaretleri Hz. İsâ'nın nefesi midir ki çiçekleri diriltmeye tek nefesi yetti.”

Dem-i İsâ mıdır bâd-ı bahârîñ feyz-âsârı
Ki bâdî oldu ihyâ etmege bir demde ezhârı
(Sünbülzâde Vehbî, 186, K.41/1) ¹⁰²

“Ey adaletli, insafı, yönetici (hükümdar, vezir, vb.)! Yıldız ordusunun padişâhı! Nefesin, İsâ (AS)'ın diriltici nefesi gibi yüz canı uyandırmakta.”

Dâverâ dâd-gerâ husrev-i encüm-sipehâ
Nefesin etmede İsâ gibi sad cânı çerâğ
(Şeyh Gâlib, 75,K.14/32) ¹⁰³

⁹⁸ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 114, K.19/6; 118, T.21.

⁹⁹ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 122, K. 31/53; 453, Ebyât 39.

¹⁰⁰ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 109, 68/4; 91, 35/4.

¹⁰¹ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: Cilt:2-142, G.140/8 ; Cilt:2-175, G.172/6; Cilt:2-201, G.198/5; Cilt:2-181, G.178/5.

¹⁰² Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 261, K.61/7; 280, K.65/6; 387, G.93/3.

¹⁰³ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 112, K.29/16; 338, G.2/9; 358, G.31/5; 379, G.67/4; 389, G.79/2; 227, Tc.8/3; 260, Tah.1/7; 400, 93/5; 411, 109/5; 478, G.205/8; 483, G.212/2; 539, G.293/6; 568, G.337/3; 450, G.167/1; 623, Ru.42.

2.4.4.4. Körlerin Gözünü Açması

Hız. İsa'nın mucizelerinden biri de anadan doğma körlerin gözünü açmasıydı. Kur'an-ı Kerim'de bu husus şu şekilde dile getirilmiştir:

“Yine benim iznimle anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştiriyordun” (Mâide, 5/110).”

“Her ne vakit gözüne kanlı yaşlar gelse mey (şarap) keyfinin zoruyla, değil İsa nefesli biri (sâkî), sıradan bir insan olsa dahi gözüne can verir.”

Zor-ı keyf-i meyle gelse her ne dem dem çeşmüñe
Cân degül ‘İsî-dem olsa virür âdem çeşmüñe
(Kânî, 451, Ebyât 30)

2.4.4.5. Ölülere Diriltmesi

Her çağda rağbet gören bazı konular vardır. Hız. Muhammed (SAV) zamanında belâgat, gaybdan haber verme, şiir ve hitâbet; Hız. Mûsâ zamanında sihir ve büyü; Hız. İsa zamanında ise tıp ilmi öne çıkan bir bilim olmuştur. Klasik şiirimizde Hız. İsa'nın bir tabip olduğu, dua ve meshle (elle sıvazlama) en ağır hastaları iyileştirmesi, hatta yıllarca önce dünyadan göçmüş ölülere bile diriltmesi sıklıkla hatırlatılmıştır. (Kiraz, 2014:265)

Hastalara şifâ vermesi gibi ölülere diriltmesi de Hız. İsa'ya verilmiş mucizelerden sadece biridir. (Âl-i İmrân, 3/49; Mâide, 5/110).

“Onun feyziyle canlanan gönüller, ebedî yaşayacak olan Hızır ve İsa (AS) gibidir. Onun haber kadehinin susuzları da hikmetler âb-ı hayâtına susamıştır.”

Feyziniñ dil-zindesi Hızır u Mesîh-i câvidân
Teşne-i câm-ı peyâmı âb-ı hayvân-ı hikem
(Esrâr Dede¹⁰⁴, 164, K.1/27)

Yukarıdaki beyitte “Hızır-hikmet” kelimeleri ile şair tedâi yapmıştır.

Hız. İsa'nın nefesi sadece iyileştirici değil aynı zamanda ölümlere hayat vericidir:

Anıñla muhyi-i mevtâ olur idi ‘ İsa
Cinân-ı cân-ı Mesîhâ Celâl celle celâl
(Esrâr Dede, 186, K.9/19)

“O kalem ki söz söylediği zaman tâbirinin güzellikleriyle insanın canına can katar. Ya ölümsüzlük suyunun dalgası ya Mesîh'in (iyileştirici) nefesleri gibidir.”

Kalem kim cân bağışlar hüsn-i ta‘bîri dem-i güftâr
Yâ mevc-i âb-ı hayvândur yâ enfâs-ı Mesîhâ'dur
(Fitnat Hanım, 225, K.4/2)¹⁰⁵

¹⁰⁴ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 270, G.1/11; 285, 10/5; 300, G.20/4; 349, G.62/4; 386, G.94/7; 464, G.163/6; 495, G.193/1.

“Mesîh’in nefesinin ihsânıyla konuşmam ve eserlerim aşk uğruna ölenlere her vakit can verir.”

Küştegân-ı kesele rûh verir âsârım
Feyz-i enfâs-ı Mesîhâ ile nutkum hem-dem
(Haşmet, 102, K.6/57)

Hızır (AS)’ın ve Hz. İsâ’nın kıyamete dek yaşayacak olmaları şairlerin memdûhlarına uzun ömür dilerken onları örnek göstermelerine vesile olmuştur:

Pâdşâh-ı ‘âleme ol sadr-ı ‘âlî-himmete
‘Ömr-i sermed vire Mevlâ Hızır ile ‘İsâ gibi
(İzzet Ali Paşa, 82, K.4/70) ¹⁰⁶

“(O can alıcı sevgili) seni öldürse bile ‘Öldürme!’ deme. Çünkü o iki dudak İsâ’sı gelir seni yeniden diriltir.”

Öldürse de seni dime öldürme kâ’il ol
Ol ‘İsi-i dü-leb gelür ihyâ ider sakın
(Kânî, 355, G.137/5)

“Ben Mesîhim! Özü lafızlara nisan bereketi ve can mayası veren benim sözümün eserleridir.”

Mesîhim nutkumuñ âsârıdır mevtâ-yı elfâza
Viren geh feyz-i nîsânı viren geh mâye-i cânı
(Koca Râgıb Paşa, 54, K.2/10) ¹⁰⁷

Nahîfî, şairlik yeteneğine o kadar güvenmektedir ki ona göre Mesîh onun bu gönül çekici şiirlerini görse onların cana can katacağını söyleyecektir:

Bu nazm-ı dil-keşi görse Mesîhâ şübhesüz dirdi
Nahîfî’nün bu feyz-i nutk-ı rûh-efzâlarındandur
(Nahîfî, Cilt:2- 129, G.127/9) ¹⁰⁸

“(Sözlerim), cefâ dikeniyile ölmüş bülbülü canlandırır. Yani söz mucizesinde gönül Meryem oğlu İsâ’dır.”

Zinde eyler küşte-i hâr-ı cefâ iken hezâr
Ya‘ ni i‘ câz-ı sühanda İbni Meryemdür gönül
(Nahîfî, Cilt:2- 323, G.320/8)

Yukarıdaki beyitte bülbüle diken saplanması ile Hz. İsâ’nın çarmıha çivilenmesi arasında ilgi kurulmuş ve bu olaya telmihte bulunulmuştur.

Nedîm, memdûhunun yaptığı ihsanlarla kendisine tıpkı Mesîh gibi can bağışladığını söylüyor:

¹⁰⁵ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 259, T.16/3; 303, T.46/18; 338, G.28/1; 348, G.38/2.

¹⁰⁶ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 182, G.36/5.

¹⁰⁷ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 104, G.57/5; 115, G.79/7; 128, G.104/3.

¹⁰⁸ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: Cilt:2- 400, G.397/3.

Beni ihyâ kılup feyz-i dem-i can-bahş-ı lutfunla
Nümâyân eyledin âsâr-ı enfâs-ı Mesîhâyı
(Nedîm,57, K.8/34) ¹⁰⁹

Hız. İsâ'nın ölümlere can bahşetmesi gibi şair de kuru bir kalıptan ibaret olan söze, mânâ canını verdiğini söyleyerek şairliğini övüyor:

Dem-i 'İsâ gibi izhâr-ı i' câz eyledi nutkum
Hayât-ı tâze verdim kâlib-ı ma' nâ-yı bî-câna
(Sünbülzâde Vehbî, 78, K.7/89) ¹¹⁰

Hız. Muhammed (SAV)'in dünyaya teşrif edeceği kendinden önceki peygamberlere bildirildiği gibi Hız. İsâ'ya da bildirilmişti. Sünbülzâde Vehbî, onun can bahşedici nefes sahibi oluşunu da işte bu müjdeye bağlayarak hüsn-i ta'lil sanatı yapmaktadır:

Mesîhâ makdeminden müjde-resdir
Anıñçün cân-fezâ sâhib-nefesdir
(Sünbülzâde Vehbî, 78, M.2/32) ¹¹¹

Şeyh Gâlib, mutasavvıf bir şair olduğu için tasavvufa dair unsurları şiirlerinde sıkça kullanmıştır. Tecrit de bunlardan biridir. Tecritten maksat dünyalık olan her şeyden arınmaktır. Şeyh Gâlib, tecrit arzusu ve coşkusuyla her şeyden arındığında, üstünde sadece zayıf teninin bir örtü gibi kaldığını ve bu hâliyle aldığı can bağışlayıcı İsâ nefesinin bile âdeta kendisine yük olduğunu söylüyor:

Şevk-i tecrîd ile pûşîde ten-i za'f olalı
Nefes-i 'İsâ-i cân-bahş kabâ geldi bana
(Şeyh Gâlib, 343,G.9/2) ¹¹²

2.4.4.6. Sofrası (Mâide)

Bu mucize, aynı isimli Mâide sûresinde zikredilmektedir. Havâriilerin Hız. İsâ'dan, Allah'ın gökten bir sofrayı indirmesini talep etmeleri ve onun da dua etmesi mukâbilinde bu sofranın indirileceği âyetle bildirilerek şöyle buyrulmuştur:

Yüce Allah buyurdu ki:

“Hani havâriiler ‘Ey Meryem oğlu İsâ, Rabbin bize gökten, donatılmış bir sofrayı indirebilir mi?’ demişlerdi. O, İmân etmiş kimseler iseniz Allah’tan korkun’ cevabını vermişti. Onlar ‘Ondan yiyelim, kalplerimiz mutmain olsun, bize doğru söylediğini (kesin olarak) bilelim ve ona gözleriyle görmüş şahitler olalım istiyoruz’ demişlerdi.

¹⁰⁹ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 125, K.36/10.

¹¹⁰ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 58, K.1/14; 133, K.26/1;191, K.42/11; 206, K.45/47; 208, K.46/18; 232, K.54/51; 234, K.55/3; 250, Tah.57/35; 265, K.63/1; 272, K.64/5; 287, Tah.69/6; 307,T.8/6.

¹¹¹ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 471, G.251/3.

¹¹² Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 367, G.48/4; 372, G.55/2; 500, G.235/1; G.236/1; 569, G.338/1; 457, G.176/5.

Meryem oğlu İsa şöyle dedi: Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir ki, bizim için, geçmiş ve geleceklerimiz için bayram ve senden bir âyet (mucize) olsun. Bizi rızıklandır; zaten sen, rızık verenlerin en hayırlısısın. Allah da şöyle buyurdu: Ben onu size şüphesiz indireceğim; ama bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, kâinata hiçbir kimseye etmediğim azabı ona edeceğim!” (Mâide, 5/112-115)

“Meryem oğlu İsa şöyle dedi: Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir ki, bizim için geçmiş ve geleceklerimiz için bayram ve senden bir âyet (mucize) olsun. Bizi rızıklandır; zaten Sen, rızık verenlerin en hayırlısısın.” (Mâide, 5/114).

“Mevlânâ’nın sofrasından yiyen kimse, Hz. İsa’nın sofrasını aklına getirmez.”

Mâide-i ‘İsâ’ye etmez dimâg

Tabla-hor-ı ni‘ met-i Monlâ-yı Rûm

(Esrâr Dede, 180, K.6/14)

Hiz. İsa’ya Allah katından bir lütuf olarak indirilen sofraya şüphesiz ki büyük bir ihşanın göstergesidir. Ancak ihtiyaç sahiplerinin, kanaatkârların sofrası da renk renk yemeklerle bezelidir:

Semâdan mâ‘ide nâzil olur şimdi zemîn üzre

Ki ehl-i fâkânîñ da sofrası pür-hân-ı elvândır

(Sünbülzâde Vehbî, 167, K.33/21)

2.4.4.7. İncil

İncil kelimesinin aslı “iyi haber, müjde” anlamında Yunanca “euaggelion (euangelion)” olup Lâtince’ye evangelium, Fransızca’ya évangile olarak geçmiştir. İngilizce’deki karşılığı ise eski İngilizce godspel kelimesinden gelen gospel’dir.

Hiz. İsa’ya verilen ilâhî kitabın Kur’ân’daki adı da İncil’dir. Kur’ân-ı Kerîm’de İncil kelimesi, Geç Mekke Dönemi’ne ait bir sûre dışında tamamı Medenî sûrelerde olmak üzere 12 yerde geçmekte ve bu âyetlerin tamamında Hiz. İsa’nın tebliğ ettiği ilâhî vahyi, Hiz. Peygamber (SAV) döneminde yaşayan Hristiyanların elinde bulunan kitabı ifade etmektedir (A‘râf, 7/157). İncil’in Allah tarafından vahiy ve inzâl edildiği (Âl-i İmrân, 3/3, 65), İsa’ya verildiği (Mâide, 5/46; Hadîd, 57/27), İbrâhîm’den sonra indirildiği (Âl-i İmrân, 3/65), Allah’ın İsa’ya Tevrat’la birlikte İncil’i de öğrettiği (Âl-i İmrân, 3/48; Mâide, 5/110) bildirilmektedir. Hiz. İsa da Allah’ın kendisine kitap verdiğini belirtmektedir (Meryem, 19/30). Ancak Kur’ân-ı Kerîm’de İncil’in Hiz. İsa’ya ne zaman ve nasıl verildiği açıklanmamıştır. Kur’ân-ı Kerîm’de İncil daha çok Tevrat’la birlikte zikredilmekte, Hiz. İsa’nın Tevrat’ı tasdik ettiği, kendisine kitabın, hikmetin, Tevrat ve İncil’in öğretildiği bildirilmektedir. Şu halde Kur’ân terminolojisinde İncil, sadece bir müjde ve mesajı değil aynı zamanda o müjde ve mesajı ihtiva eden kutsal kitabı da ifade eder.

Müfessirlere göre Kur'ân-ı Kerîm 23 yıla yakın bir sürede parça parça nâzil olduğu halde Tevrat ve İncil bir defada toptan indirilmiştir. (Harman, 2000:270-276)

“Semâ‘ âyîni içinde İncil’de müjdelenen, Mesîh’in işaret ve imâ ettiği kişi Celâlüddîn-i Rûmî’dir.”

Mübeşşer oldu İncil içre âyîn-i semâ‘ından
Mesîhiñ remz ü îmâsı Celâlü’-d-dîn-i Rûmî’dir
(Esrâr Dede, 183, K.8/10)

Hristiyanlığın belki de en önemli sembolü olan İncil, klasik şiirimizde bazen Kur'ân-ı Kerîm’in üstünlüğünü ortaya koymak, bazen de tahrif edilmiş bir dinin kutsal kitabı olarak zikredilmiştir. (Kiraz, 2014:267)

Hristiyanlık, İncil adı verilen çok sayıdaki kitap arasından sadece dördünü geçerli sayarak “ilham edilmiş kitaplar” listesine (canon) dahil etmiş, diğerlerini ise apokrif sayarak reddetmiştir. Kilise bu dört İncil’in Matta, Markos, Luka ve Yuhanna tarafından yazıldığını kabul etmektedir. (Harman, 2000:270-276)

Yazarlarının isimleriyle anılan bu İncil’ler Esrâr Dede’nin şiirlerine de konu olmuştur:

Esrâr Dede, aşağıdaki beyitinde sevgilinin güzelliğini puthaneye, yanağındaki tüyleri, kâkülünü tefsir eden yazıya benzetir. Ortaya çıkan tabloda adeta Yuhanna bir köşede İncil’i kaleme almaktadır:

Büt-hâne-i hüsnüñde hat zülfü eder tefsîr
İncil yazar künc-i kamâmede Yohannâ
(Esrâr Dede, 286, G.11/6)

“Büyük babanın ruhu evlâda hem-dem (nefesdaş, arkadaş, yoldaş) olmuştur.”
Rûh-ı peder-i a‘ zam oldu püsere hem-dem
Âyîne-i kudretdir ser-levha-i Matityâ
(Esrâr Dede, 286, G.11/9)

Burada Hristiyanlıktaki teslis¹¹³ inancına vurgu yapılmıştır. Matta İncilinin başlığının “kudret aynası” olduğu dile getirilmiştir.

“Vahdet bakışının nûru, (Hristiyanlığın) esaslarını yok etti. Luka; İncilini yazarken aklını şaşırıp, kalemi elinde kalakaldı.”

Mahv etdi ekânimi nûr-ı nazar-ı vahdet
Destinde kalem kaldı ‘ aklın şaşırıp Luka
(Esrâr Dede, 286, G.11/7)

¹¹³ Hristiyanlık’ta Tanrı’nın üç unsurdan (baba, Hz. İsa ve Rûhü’l-kudüs’ten) meydana geldiğine inanma şeklindeki üçlü Tanrı anlayışı, üçleme, demektir. bk. <http://www.lugatim.com/s/teslis>, teslis.

İncil'deki sahneleri resimlemek Hristiyan inancında ve kültüründe çok önemli bir uğraştır. İslâm'da tasvir yapmak uygun görülmemiştir. Kur'ân-ı Kerîm de bu nedenle resimlenmez. Resmin mânâyı eksilteceğinin düşünülmesi de bunda etkili olmuştur.

Şair, sevgilinin yüzünün güzellikte İncil gibi olduğunu ama öz olarak (kıymetinin) Kur'ân-ı Kerîm gibi olduğunu söyleyerek sevgiliye verdiği ehemmiyeti dile getiriyor:

Âyet-i hüsn okunur resm-i hat u hâlınden
Tarz-ı İncîl ise de ma' nî-yi Kur'ân'ımdır
(Sünbülzâde Vehbî, 387, G.93/2)

“O meyhâneci çırağının güzelliğini yüzündeki tüyler öylesine bozmuş ki İncil'in bir nüshası bozulmuş sanırsın.”

Revnağ-ı hüsnünü ol mug-beçeniñ bozmuş hat
Sanasın nüsha-yi İncîl olunmuş tahrîf
(Sünbülzâde Vehbî, 419, G.155/3)

“Zülûflerinin karanlığı içinde uykulu gözleri öylesine gizlenmiş ki sanki aşk, güzellik manastırında İsa'sına İncil okur.”

Küfr-i zülf içre nihân olmuş o çeşm-i hâmûş
Deyr-i hüsnünde ne İncîl okur ' İsa'sına aşk
(Şeyh Gâlib, 466, G.190/3) ¹¹⁴

2.4.5. TECERRÜDÜ VE İSTİĞNÂ HÂLLERİ

Arapça bir isim olan “cered” kökünden türetilmiş olan “tecerrüd” kelimesi: “soyunma, çıplak olma; her şeyden boş ve uzak olma; her şeyden vazgeçip Allah'a yönelme ve bekâr kalma, evlenmeme.” anlamlarına gelmektedir. (Devellioğlu, 2000:1050)

Hız. İsa, hiç evlenmediğinden “ehl-i tecrîd” diye adlandırılmış ve dünya malından hiçbir şeye sahip olmadığı için tam bir tecerrüd örneği (rûh-ı mücerred) kabul edilmiştir. (Uzun, 2000b: 473-475)

“Ey İsa yaradılışlı sevgili! Gönül gam ile huzur buldu. Bundan sonra gönül sıkıntısı benden dünya kadar uzaktadır.”

Dil oldu gamdan şâd şâd ey dil-ber-i ' İsa-nihâd
Şimden girü kahr-ı fu'âd dünyâ kadar benden ırag
(Esrâr Dede, 433, G.137/6) ¹¹⁵

“Ey dünyaya bağlılık manastırından varlığını uzak tutmuş kişi! Güzel sözler söyleyen göz, acaba Mesîhâ'ya benzer mi?”

¹¹⁴ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 608, Kıt'a 23.

¹¹⁵ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 519, G.211/4.

Ey deyr-i ta' allukdan eden sûretin ıtlâk
Beñzer mi Mesîhâ'ya ' aceb çeşm-i sühan-gû
(Esrâr Dede, 511, G.205/3)

Hız. İsâ tecridi ile o kadar yücelmiştir ki göğün katlarında mertebeler edinmiştir. Şair de onun gittiği yoldan gitmeyi arzulamaktadır:

'İsâ gibi tecrîd ile ol rif' ate nâ'il
Vehbî ser-i eflâke yürü pâ-y-ı himem bas
(Sünbülzâde Vehbî, 408, G.132/5)

“Hız. İsâ tecerrütle yeryüzü toprağını ayakları altına aldı da (senin) aşkının çarhıyla (aşkınla dönerek) dünya evini bir tarafa atmış oldu, dünyayı önemsemedi.”

Eyledi pâ-zede terk-i tecerrüd hâki
Çarh-ı aşkınla olup hâne-ber-endâz Mesîh
(Şeyh Gâlib, 367, G.48/3) ¹¹⁶

2.4.6. SEMÂYA YÜKSELİŞİ (REF'İ)

Kur'ân-ı Kerîm'de Hız. İsâ'nın doğduğundan, öleceğinden ve tekrar hayata döneceğinden söz edilir (Meryem, 19/33). Ancak genel İslâmî anlayışa göre onun bu dirilişi, Hristiyanlık'taki gibi çarmıha gerildikten sonraki diriliş değil, kıyâmet sonrası diriliştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'e göre İsâ (AS) çarmıha gerilmemiştir.

Yahudiler, İsâ'nın tebliğ ettiği mesajdan hoşlanmamışlar ve onu öldürmek için tuzak kurmuşlardır (Âl-i İmrân, 3/54). “Allah elçisi Meryem oğlu İsâ'yı öldürdük demeleri yüzünden onları lânetledik. Halbuki onu ne öldürdüler ne de astılar, fakat öldürdükleri onlara İsâ gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilâfa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedir; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir sağlam bilgileri yoktur. Kesin olarak onu öldürmediler, bilâkis Allah onu kendi nezdine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir.”(Nisâ, 4/157-158). Böylece Hristiyanlık'ta önemli bir dinî inanç olan, insanların günahına kefâret olmak üzere Hız. İsâ'nın çarmıha gerilmesi hâdisesinin İslâm'da kabul edilmediği görülmektedir. (Harman, 2000c: 465-472)

Hız. İsâ'nın yeryüzünden ref'i yani yükseltilmesi konusu ise Kur'ân yorumcuları arasında farklı görüşlere ve tartışmalara yol açmıştır. Bazı müfessirler, söz konusu ref'in sadece rûhen gerçekleştiğini öne sürerken; çoğunluğunun katıldığı kanâate göre Hız. İsâ hem bedenlen hem de rûhen yeryüzünden bir mucize eseri gökyüzüne yükseltilmiş olup yine başka bir mucizenin açık bir göstergesi olarak kıyâmet kopmadan önce tekrar yeryüzüne inecektir.

Hız. İsâ'nın ref'i'ni beyan eden âyetler aşağıdaki gibidir:

¹¹⁶ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 380, G.68/3; 414, G.113/4; 454, 172/4; 584, G.356/4.

“Hani Allah buyurmuştu ki: Ey İsa, Ben seni ölmüş (gibi) yapacağım, seni bana (katıma) yükselteceğim, seni inkârcılardan aklayıp paklayacağım (kurtaracağım) ve sana uyanları kıyâmet gününe dek inkârcıların üstünde tutacağım. Sonra dönüşünüz bana olacaktır. Bende ihtilâfa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda hükmümü vereceğim.” (Âl-i İmrân, 3/55)

“...Hâlbuki onu (İsa’yı) öldürmediler ve onu salbetmediler (asmadılar); fakat (öldürdükleri) onlar için (İsa’ya) benzetildi. Onun hakkında ihtilâfa düşenler, ondan yana tam bir şüphe içindedirler. Onların zanna uymaktan başka o konuda herhangi bir ilimleri de yoktur. Onu (İsa’yı) kesin olarak öldürmediler. Bilâkis Allah, onu kendisine (kendi katına) yükseltti. Allah, aziz (emrinde yegâne gâlip) ve hakîm (hikmeti sonsuz) olandır.” (Nisâ, 4/157-158)

Dünyalık şeylerle uğraşan kimse tükenmez, sonu gelmez harcamalar yapar. Yani gönül tokluğu nakdini boş yere harcar. Hz. İsa tecridin sembolü olduğu için Esrâr Dede, tecrit nasıl olur ona sorup öğrenmek istiyor. Bu amaçla Hz. İsa’nın bulunduğu semâdaki kata ulaşmak için yıldızla kement atmak arzusunu dile getiriyor:

Hırka tennûre bahâsı ne tükenmez masraf
Etdirir sâlike hep nakd-i sitignâyı telef
Çerh’de ‘İsa’ye tecrîd-i su’âl eylemege
Çıkarız necme kemend atıp açıp semtine kef
(Esrâr Dede, 595, Kıt’a 15) ¹¹⁷

“Kalem, hikmet kanunundan bahsederse Hz. İsa gökyüzünde derdine derman arar.”

Hâme kim kânûn-ı hikmetden ide bast-ı makâl
Gökde ‘İsa derdine cûyende-i dermân olur
(İzzet Ali Paşa, 83, K.5/9)

Hz. İsa da Peygamber Efendimiz (SAV) gibi öleceğini önceden bilmiş ve havâriyelerinden birinin kendisini para karşılığında Yahudilere satacağını söylemiştir. Hz. İsa’nın on iki havarisinden biri olan Yahuda, İskaryot adında biriyle para karşılığı anlaşmıştı. Bu koşulla Hz. İsa’yı onların eline vermeyi kabul etti. [Matta XXVI/14-16.] (And, 2015:196)

Sünbülzâde Vehbî’nin aşağıdaki beyti bu hâdiseye telmihte bulunarak Yahuda’nın ihanetinin sevgilinin cefâları yanında hafif kaldığını söyleyerek mübalâğa yapıyor:

Baňa etdiklerini etmedi ‘İsa’ya Yehûd
Çıkdı eflâke figânım bilir ol Rabb-i ‘Alîm
(Sünbülzâde Vehbî, 104, G.16/49) ¹¹⁸

¹¹⁷ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 420, G.125/7; 490, G.187/6.

¹¹⁸ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 408, G.132/5.

“O kalp ki aşkın Îsâ’sını bulduğunda felek gibidir, bildiğinden şaşmayanın akli bilgi küpü olmakta Felâtun ¹¹⁹ gibidir.”

Kalb kim ‘Îsî-i aşkı bula gerdûn gibidir
Akl-ı hod-râ hum-ı hikmetde Felâtun gibidir
(Şeyh Gâlib, 399, G.93/1) ¹²⁰

Şeyh Gâlib, tarih düşürdüğü kasr için ilk dizede “Allah mübârek etsin, gönülde yer tutan o yüksek köşk emsâlsizdir.” diyor ve ikinci dizede bu yüksek yapıyı Hz. Îsâ’nın yükseltildiğine inanılan göğün 4. katı ile kıyaslıyor:

Bârekallâh bî-bedel kasr-ı bülend-i dil-nişîn
Var mı misli işte ‘Îsâ işte çarh-ı çârümîn
(Şeyh Gâlib, 177, T.36/1)

2.4.7. ÂHİR ZAMANDA NÜZÛLÜ

Hız. Îsâ’nın göğe çıkışından başka bir de gökten yeryüzüne inişi vardır ki buna “Nüzûl-i Îsâ” adı verilir. Bu hâdise kıyâmet ve Deccâl ile ilgilidir. Hemen belirtelim ki kimi yorumcular, Deccâl ve Deccâl’i yok etmek üzere Hız. Îsâ’nın gökten inişi üzerine Kur’ân’da açık seçik bir âyet bulunmamasıyla birlikte kimi âyetleri zorlayarak bunlardan ikisinin Kur’ân-ı Kerîm’de anıldığını göstermeye çalışmaktadırlar. Gerçi Deccâl konusunda zorlama olmakla birlikte Hız. Îsâ ile kıyâmet arasındaki ilişki bir âyette ¹²¹ gizlidir. Buna göre kimi yorumcular buradan Hız. Îsâ’nın yeryüzüne inerek Deccâl’i öldürmesinin bu âyette bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. (And, 2007:196) Yani Hız. Îsâ’nın göğe yükselişi gibi yeryüzüne inmesi yani nüzûlü konusu da pek çok müfessir açısından tartışmalı bir konudur.

“Ref^ı” ve “teveff^ı” kavramlarını birbiriyle bağlantılı olarak algılayan müfessirlerin çoğunluğunun söz konusu bu yorumlarından ortaya çıkan sonuca göre Hız. Îsâ ya rûhu ve bedeniyle birlikte kabzedilerek ya da uyku hâlinde âdeta ölmüş gibi yapılarak yeryüzünden alınıp gökyüzüne yükseltilmiştir. Hiç şüphe yok ki çoğunluğun benimsediği bu yorumun doğal bir uzantısı ve kaçınılmaz bir sonucu da Hız. ‘Îsâ’nın kıyametin büyük alâmetlerinden biri olarak tekrar yeryüzüne inmesi durumudur. Prensip olarak Hız. Îsâ’nın ölmediğini kabul edenlere göre Kur’ân’daki bazı âyetlerde onun yeniden yeryüzüne ineceğine dair işaretler vardır.

Yüce Allah’ın, Hız. Îsâ’nın ölümüne müsaade etmeyeceği düşünülecek olursa ve buna göre de onun rûhunun, cesediyle birlikte ref^ı olunma ihtimali kuvvet

¹¹⁹ Eflatun da denilen Antik Yunan filozofu Platon’un adının bizdeki söylenişidir. Sokrates’in öğrencisi Aristo’nun da hocasıdır. İleri görüşlülüğü ve kararlarındaki isabetle edebiyatımıza konu olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk Murat A. Karavelioğlu (2015). *Mecmû’a-i Kasâ’id-i Türkiyye*, Ankara: TDK Yay., 71.

¹²⁰ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 545, G.304/6; 505, G.243/7;448, G.162/5.

¹²¹ Zuhuf, 43/61.

kazanmaktadır. Cumhuriyet dışındaki bazı yorumcular ise Hz. İsa'nın öldüğünü, dolayısıyla nüzûlünün söz konusu olmadığı görüşünü kabul ederler ve ilgili âyetleri müfessirlerin çoğunluğundan farklı bir tarzda yorumlarlar.

Şunu açıkça belirtmek gerekirse Hz. İsa'nın yeryüzüne ineceğine dair Kur'an-ı Kerim'de kesin nass niteliği taşıyan ve yoruma ihtiyacı olmayan açık bir âyet yoktur. Ancak bazı âyetlerin, doğrudan olmasa da dolaylı olarak bu konuya değindiği, nüzûl-i İsa hakkında işaretler ve mesajlar taşıdığı birçok müfessir tarafından öne sürülmüştür. Bu âyetlerden ilki şudur:

“Ehl-i Kitâb'dan hiç kimse müstesnâ olmamak üzere muhakkak ölümden önce ona (İsa'ya) inanacak ve o da âhiret günü onlar aleyhinde şahitlik yapacaktır.” (Nisâ 4/159)

Hz. İsa'nın nüzûlüne işaret eden ikinci âyet Zuhrûf sûresinde yer alan şu âyettir:

“Hiç şüphe yok ki, O (İsa) kıyametin (beyânı açısından) bir bilgi kaynağıdır.”
(Zuhrûf 43/61)

Özetle, “Âhir zaman peygamberi, Hz. İsa'nın tekrar dünyaya gelmesi” şeklinde farklı yorumlar yapılmıştır. Bazı tefsirciler, bu âyetten biraz önce Hz. İsa'dan söz edildiği için “o” zamirinin Hz. İsa'yı işaret ettiği yorumunu yapmışlardır. Halbuki Hz. İsa'dan bahseden âyetler bittikten sonra başka bir konuya, 40-44. âyetlerde zikredilen “son peygambere tâbi olmanın gerekliliği” konusuna geçilmiştir. Zaten diğer peygamberlerin örnek olarak zikredilmesi de ana konuyla (son peygambere inanma ve onu izleme konusu) ilgilidir.¹²²

“Gökyüzü, cesede bürünmüş rûh gibi görününce, Mesih tekrar yeryüzüne indi zannettim.”

Rûh-ı mütecessid gibi minâ görününce
Sandım ki Mesih eyledi bir devre-i tekrâr
(Esrâr Dede, 394, G.100/7)¹²³

Klasik şiirde gökyüzünün şişe veya minâ şeklinde düşünülmesi şeffaf rengi, şekli ve kırılma özelliği nedeniyledir. Aynı zamanda gökyüzünün kızıllığı şarapla ilişkilendirilmiş felek de kadeh olarak düşünölmüştür. (Kul, 2015:109)

“O hasretle beklenen sevgili gelmeyecek diye korkudan canım ağzıma geldi; zamanın (nüzûlü beklenen kurtarıcı) Hz. İsa'sı gelmedi.”

Cân geldi ağzıma hasretle cânân gelmedi
Bir nefescik kaldı ol 'İsî-i devrân gelmedi

¹²² *Diyanet Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri* (2018), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 4, 782.

¹²³ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **514, G.208/7.**

(Esrâr Dede, 567, G.252/1)

İftikâr, boyun eğme demektir. Hz. İsâ kıyâmete yakın dünyaya inecek Hz. Muhammed (SAV)'e bildirilen İslâm hükümlerine tâbî olarak 40 sene yaşayacaktır, görüşü yaygındır:

Ol sırr-ı “*men-re'âni* ¹²⁴” ile cilveger iken

‘İsâ ‘ubudiyetle aña iftikâr eder

(Esrâr Dede, 169, G.2/20)

Hz. İsâ ref'i ve nüzûlü ile bir döngü başlatmıştır. Âşığın duruma da buna benzer. Sevgilinin ayrılığı âşığı öldürürken, vaslı yeniden diriltmektedir. Bu döngü ile âşık haşre dek ölüp ölüp dirilecektir:

Tâ haşre degin Hazret-i İsâ gibi ben de

Olsam n'ola zinde

Hecr-i gamın öldürmüş iken eyledi ihyâ

Vaslın beni cânâ

(Nedîm, 381, Müz.1/2)

“Hasta gözün, yeni bitmiş ayva tüylerine va'dini ertelemesi, âhir zaman vaktinde Hz. İsâ'nın gelişi midir, bilmem.”

Hat-ı nevresteye talik-i va'dı çeşm-i bîmârın

Dem-i âhir zamânda makdem-i ‘İsâ mıdır bilmem

(Şeyh Gâlib, 499, G.233/4) ¹²⁵

Bu beyitte Hz. İsâ ile ilgili üç ayrı hususa dair ipuçları yer alıyor. İlki, “bîmâr” kelimesi münasebetiyle hastalara şifa vermesi mucizesidir. İkincisi, “nefes” anlamındaki “dem” ve “yeni bitmiş tüy” anlamındaki “hat-ı nevreste” münasebetiyle ölüleri diriltmesi mucizesidir. Klasik şiirde “hat” farklı tamlamalar içinde de olsa Hızır (AS)'ı hatırlatır. Hızır (AS) ise ölümsüzlük suyu olan “âb-ı hayât”a ulaşmıştır ve ölümsüzlük sırrına ermiştir. Hızır (AS)'a, Hz. Mûsâ ile karşılaşması bahsinde değinmiştik. Üçüncü husus ise Hz. İsâ'nın âhir zamanda yeryüzüne ineceği bahsidir.

2.4.7.1. Mehdî

Mehdî, ahir zamanda gelip Müslümanların dinlerini tecdîd edeceğine inanılan zâttır. Mehdî hakkında pek çok hadis mevcuttur. Âlimler bunu mütevâtir ¹²⁶ kabul ederler. Sadece İbn Haldûn ¹²⁷ bu hadîslerin zayıf olduğu iddiasını ileri sürmüştür. Ebu

¹²⁴ **Men reani fekad reel Hakk:** “Beni gören ancak Hakk'ı görmüş olur.” (Hadîs-i Şerîf)

¹²⁵ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **528, G.276/6.**

¹²⁶ Aralarında anlaşarak yalan söylemeleri mümkün olmayan büyük bir topluluk tarafından nakledilen (haber veya hadis). bk.: <http://www.lugatim.com/s/m%C3%BCtevatir> , mütevâtir.

¹²⁷ Meşhur tarihçi, sosyolog, filozof, siyaset ve devlet adamıdır. Ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Uludağ (1999). İbn Haldûn . *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 19, 538-543.

Davud şarihi Azîmâbâdî ¹²⁸'nin belirttiğine göre, Resûlullah'tan (SAV) beri, "Müslümanların kâffesi" ahir zamanda, Ehl-i Beyt'e mensup bir zâtın çıkıp dini güçlendireceğine, adâleti hâkim kılacağına, Müslümanların ona tâbi olup İslâm beldelerinde hâkimiyet kuracağına, bu kimseye "Mehdî" deneceğine inanmıştır.

Bazı rivâyetlere göre Hz. İsa, Mehdî'den sonra inecektir. Bazılarına göre de ikisi aynı zamanda çıkacak ve Hz. İsa, Mehdî'ye yardımcı olacak ve birlikte Deccâl'i öldürecekler sonra Hz. İsa, Mehdî'nin arkasında namaz kılacaktır. (Canan, 1998:76-77'den aktaran, Okumuş ve Kalkışım, 2008:542-543)

"Felek anası, böyle melek tabiatlı bir insanoğlu doğursaydı da onu zamâne beşiğine koysaydı. "

Böyle beşer beşer toguraydı melek gibi
Mehd-i zamâna mâder-i gerdûn beşer püser
(Sünbülzâde Vehbî, 387, G.92/3)

Bu beyitte "Mehd" kelimesi, Hz. İsa'yı hatırlatıyor. Ayrıca Hz. İsa'nın doğumu ve öncesinde annesi Hz. Meryem'in Cebrâil (AS) vasıtasıyla hamile kalışına işaret vardır.

"O padişah ki Mehdî'nin ahir zamanda dünyayı düzene sokacak olması gibi devleti gerekli olan cephâne ile donattı."

Ol pâdişah ki verdi mühimmâtı devlete
Hüsn-i nizâm-ı Mehdî-i sâhib-zamân gibi
(Şeyh Gâlib, 71,K.13/18) ¹²⁹

Nûşirevân¹³⁰, İran'ın Sasani sülâlesinden, adaletiyle ün salmış bir hükümdardır. Klasik şiirde adâlet timsâli olarak kullanılmıştır. Şeyh Gâlib, memdûhunu adâletle hükmedecek olan Mehdî'yle ve adâlette âdeta sembolleşmiş Nûşirevân'la ilişkilendiriyor:

Ne hüsvrev Mehdî-i sâhib-zamân kim adli âfâka
Safâ-yı meşrebinden revnâk-ı Nûşirevân verdi
(Şeyh Gâlib, 85,K.17/12)

2.4.8. İĞNESİ (SÛZEN)

Hz. İsa'nın göğe çıkarken yakasında, dünya malından bir iğne bulunduğu, bu yüzden 4. kat gökte kaldığı ve bu iğne yüzünden daha yükseğe çıkamadığı söylenegelmiştir. (Okumuş ve Kalkışım, 2008:541)

¹²⁸ Hindistanlı hadis ve fıkıh âlimidir. Özellikle hadis sahasındaki çalışmaları ve şerhleriyle dikkati çektir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Âkif Aydın (1991). Azîmâbâdî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 4, 329-330.

¹²⁹ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **134, T.3/13; 140, T.6/17.**

¹³⁰ bk. http://tebdiz.com/index.php?sayfa=arama_sonuc_yeni , Nûşirevân.

Rivâyete göre; Hz. İsa'nın dünyalık olarak sadece bir tas, bir tarak ve bir de iğnesi varmış. Birinin eliyle su içtiğini, bir başkasının da parmaklarıyla sakalını taradığını görünce tası ve tarağı bırakmış. Semaya yükseltildiği zaman üzerinde dünyalık olarak sadece bir iğne varmış ve bu yüzden sorguya çekilmiş. Dördüncü kattan öteye geçememesinin sebebi de bu olmuştur. (Cemiloğlu, 1994: 230-234; Pala, 2000: 211-212, 271-273' den aktaran Sucu, 2009:621)

“Zayıf cismim can İsa'sının vuslatına engeldir, yakın dostluğumuza engel olan iğne biziz (kendimiz).”

Vuslat-ı ' İsa -i câna kayddır cism-i nizâr
Ülfet-i bâlâmıza mâni' olan sûzen biziz
(Esrâr Dede, 400, G.106/3) ¹³¹

Esrâr Dede de Şeyh Gâlib gibi mutasavvıf bir şairdir. Allah yolunun yolcusuna bir kılın bile zincir olacağını, zira Hz. İsa'nın 4.kat felekte takılı kalmasına da bir iğne neden olmuştu. Şair de bu hadiseye telmihte bulunuyor:

Mahvda bir mûy olur zencîr-i kayd-ı râh-rev
Gör ki ' İsa'yı bile pâ-beste-sûzen eyledi
(Esrâr Dede, 565, G.250/10)

“Dervişlerin elbisesinin yırtığı yama istemez. Çünkü Mesih'in terk ettiği yolda iğne(si), eteğini tutan (eteğine takılıp ona engel olan) dikendir.”

Rûfû-düşmen olur çâk-i kabâsı ehl-i tecrîdiñ
Reh-i terk-i Mesih'e hâr-ı dâmen-gîrdir sûzen
(Haşmet, 295, G.196/2)

“İstersen Hz. İsa gibi göğe yüksel, felek ta iğneden ipliğe kadar (üzerini) arar.”
Cüst-cû eyler felek tâ igneden iplige dek
İster iseñ Hazret-i ' İsa misâli göge âg
(Kânî, 322, G.94/2)

“Güneşin ateş saçan yakıcı ışıklarının ipliği, Hz. İsa'nın iğnesi ile onun elbisesini dikmek ister.”

Bahye-dûzu olmak ister sûzen-i ' İsa ile
Sevbiniñ haytu 'ş-şu' â' -ı nâr-sâ-yı âfitâb
(Sünbülzâde Vehbî, 211, K.48/21)

Beyitte Hz. İsa, güneş-iğne münasebetiyle ele alınmıştır. Bu beyitte Hz. İsa'nın üzerindeki bir iğne ile semâya yükselmesi ve semânın 4.katında, güneş ile birlikte durması ele alınmıştır. İğne dünyaya ait bir metâ olduğu için Hz. İsa'nın daha yukarılara çıkmasına engel olmuştur. Bir iğne dahi hem de Allah'ın peygamberi üzerindeyken

¹³¹ 444, G.146/7.

ilerlemeye engel ise diğer dünyalıklar için çabalayan insanoğlu için bu kıssada büyük ibretler vardır. Bu nedenle bu imgeye Klasik şiirde çokça yer verilmiştir.

“Varılmak istenen yere dünyalık şeylere bağlılıkla varılmaz. Çünkü Meryem’in Îsâ’sının yolunun dikenini bir iğne olur.”

Ser-menzil-i maksûda ‘alâyıkla varılmaz
Bir sûzen olur hâr-ı reh-i ‘Îsî-yi Meryem
(Sünbülzâde Vehbî, 285, Tc.5/2)

2.4.9. MERKEBİ

“İncil’e göre Hz. Îsâ, bir eşeğin sırtında olduğu hâlde Kudüs’e girmiş, halk hurma dalları alarak onu karşılamıştır. (Yuhanna, 12:12-16; Matta, 21:1-11; Markos, 11:2; Luka:19:30).

Eşek; klasik şiirde nefis-i emmâreyi, aynı zamanda âşığın sevgiliye ulaşmasına engel olan rakîbi temsil eder.” (Okumuş ve Kalkışım, 2008: 539)

Hak yolunda ilerlerken Cenabıhakk’a ulaşmak için iki yol vardır. Biri aklın yoludur diğeri ise nefsânî duyguların gösterdiği yol. Akıl, yoluna devam ederken Mesîh’i rehber edinir, diğeri (nefs) ise eşeği rehber edinir:

Dâim tarîk-i Hakk’da budur akl u nefse kâr
Biri Mesîhi rehber eder âharı harı
(Şeyh Gâlib, 577, G.346/8)

2.4.10. ‘İSEVÎ SEMBOLLER¹³²

Her inancın, dinin sembolleri olduğu gibi Hristiyanlığın da öne çıkmış bazı sembolleri vardır. Hz. Îsâ’nın dini olan Hristiyanlık ile ilgili sembollere “İsevî semboller” diyebiliriz. Doğal olarak asırlarca iç içe yaşadığımız Hristiyanlık dini ve bu dine ait semboller, sanatımız, bilhassa şiirimiz üzerinde kuvvetli etkiler bırakmıştır. (Kiraz, 2015:266)

Örneğin Klasik şiirde sıkça kullanılan deyr (kilise), çelîpâ, çan (ceres), haç (istavroz), tersâ, şarap, zünnâr büt, büthane, sanem vs. bunlardan sadece bazılarıdır.

2.4.10.1. Sûret-i Meryem, Tasvîr-i Îsâ

İkon veya ikona, Ortodoks Hristiyanlarda kutsal sayılan kişi ve olayların duvar, mozaik veya ahşap üzerine yapılmış temsili resimlerine denir.¹³³ Klasik şiirimizde

¹³² Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: Cilt 434, G.138/3; 287,G.11/14; 307, G.26/4; 314, G.32/1; 550, G.241/5.

kullanılan “sûret-i Meryem” ve “tasvîr-i Îsâ” kavramları da ikonaları belirtir. XVIII. yüzyıl divan şairleri de sevgilinin masûmiyetini ve güzelliğini vurgulamak için bu ifadelerden faydalanmışlardır.

Aşağıdaki beyitte Hz. Meryem’in hiç evlenmemiş, günaha hiç bulaşmamış olması ile daha önce hiç kimse tarafından söylenmemiş söz ve hayaller arasında benzerlik kurulmuştur:

Bikr-i manîdir serâser sûret-i Meryem’leri
Öyle bir büthânenin şimdi gönül nâkûsudur
(Şeyh Gâlib, 383, G.73/6)¹³⁴

“Yükselmiş olan ancak soyut anlamdır, Mesîh’in tasviri puthanede kalmıştır.”
Bâlâ-rev olan ancak ma’nâ-yı mücerreddir
Tasviri Mesîhâ’nın büt-hânede kalmıştır
(Şeyh Gâlib, 389, G.80/2)

Şeyh Gâlib, burada Hz. Îsâ’nın ref’ine de gönderme yapmaktadır.

2.4.10.2. Eklisa- Mug-beçe

Kilise, Hristiyanların ibadet etmek için toplandıkları yerdir. Bey’a, kenîsa, kenîse, kilîsa¹³⁵ ve eklisâ ise kilise yerine kullanılan diğer kelimelerdendir. Muğ-beçe ise hem sâkî hem Mecûsî tapınaklarında görevli olan çocuk için kullanılan bir terkiptir. Ancak dah çok kilisede görevli genç mânâsına kullanılır.

“Ey güzel Mecûsî çocuğu! Ey Îsâ gönlünün canı! Güneş doğdu, sabah oldu kilise(de ayin) zamanı geldi.”

Ey mugbeçe-i zîbâ ey cân-ı dil-i ‘Îsâ
Subh oldu güneş doğdu geldi dem-i eklisâ
(Esrâr Dede, 285, G.11/1)

“Bizi Mecnûn gibi âşîğa çeviren bir Rum çocuğudur. Kâfir midir Hristiyan mı bilmiyorum.”

Bir Rûm-beççedür bizi Mecnûn iden velî
Kâfir mi bilmem ümmet-i ‘Îsâ mıdur disem
(İzzet Ali Paşa, 224, G.97/6)

¹³³ Ayrıntılı bilgi için bk. <https://sanatkaravani.com/hristiyanlik-inancinin-tasvir-bicimi-olarak-ikonalar/>, 08.06.2019; 18:30.

¹³⁴ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 174, T.34/6.

¹³⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Ferit Devellioğlu (2000). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.,520.

2.4.10.3.Büt- Bütgede-Büthâne ¹³⁶

Farsça bir isim olan büt, “tapılan, inanılan varlık, cisim” anlamlarına gelir. Mecâzen “put gibi güzel, kusursuz sevgili” anlamındadır. Sanem kelimesi de büt ile aynı anlamda kullanılır. Büthâne ve bütgede ise putperestlerin ibadethanesidir:

Ol çeşm-i hamûş olmuş hem-sâye-i küfr-i zülf
 ‘Îsâ bu gece gûyâ büt-hânede kalmışdır
 (Esrâr Dede, 347, G.60/4)

“O kâfir putunda Cenabıhakk’ın bu lütuflarının bulunması ne acayıptir: Cebrâil (AS)’ın hattı, Mesîh’in sihirler yapan gözü...”

Hey aceb ol büt -i kâfırde bu lutf-ı Yezdân
 Hatt-ı Cibrîl-i Emîn çeşm-i füsûn-sâz Mesîh
 (Şeyh Gâlib 367, G.48/2) ¹³⁷

Bu beyitte Hz. Îsâ’nın başta körlerin gözünü açması olmak üzere bütün mucizelerine telmih vardır. Çünkü “çeşm-i füsûn-sâz Mesîh” yani “Mesîh’in sihirler yapan gözü” ibaresi onun mucizelerinin tamamını ihtiva eder. Ölülerini diriltmesi, özellikle âmâların (körlerin) gözlerini açması, hastalara şifâ vermesi gibi. “Hatt-ı Cibrîl-i Emîn” ibaresindeki hat-Hızır (AS) münasebetinden yola çıkarak Hz. Îsâ’nın hâlen hayatta olduğu, ölmeyip semaya yükseltildiğine dair ipuçları bulunmaktadır. Bu ibrâede ayrıca Hz. Îsâ’nın Cebrâil (AS) vasıtasıyla annesinin rahmine düştüğüne de telmih vardır. Ayrıca içerisinde “Mesîh” geçen beyitlerde Hz. Îsâ’nın meshederek (sıvazlayarak) hastalara şifâ vermesi, körlerin gözünü açması ve ölülerini diriltmesi mucizeleri hatırlanmalıdır.

Büt, bütgede ve büthâne kelimelerinin sıklıkla Îsâ, Mesîh ve Mesîhâ ile birlikte kullanıldığını görüyoruz. Hristiyanlık her ne kadar semâvî bir din olsa da yukarıda bahsettiğimiz ikonalar nedeniyle bir nev’î putperestliğe dönmüştür diyebiliriz:

Leb-i cânân-bahşına serdâde-i imân-ı ‘Îsî
 Kâkülü bütgede-i perçeminin kıssîsi
 (Şeyh Gâlib, 591, G.368/1)

2.4.10.4. Tersâ- Tersâ-beçe

Tersâ, Hristiyan, tersâ-beçe ise Hristiyan çocuğu anlamlarına gelmektedir. Yüzünün kusursuz güzelliği ve mâsumiyeti ile şiire konu olmuştur:

Kaçma Haşmet’den eyâ kâfir-i tersâ-sûret
 Açmışım şekl-i çelîpâda saña âgûşum
 (Haşmet, 287, G.180/6)

¹³⁶ bk. http://tebdiz.com/index.php?sayfa=arama_sonuc_yeni , büt, bütgede, büthane.

¹³⁷ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 367, G.48/5.

Hız. İsa; sevgilinin güzel ruh'u (yanak), ibadete layık ebrûsu (kaş), şifa sunan demi (nefes), ihyâ ediciliği ve sûretinin güzelliğiyle de klasik şiire konu edilmiştir. Nitekim Sünbülzâde Vehbî'ye göre Meryem Ana sevgilinin güzelliğini görse duyduğu şaşkınlıktan ve ona hayranlığından kucağındaki İsa tasvirinin atar:

Temâşâ etse ol rûh-ı musavver şûh-ı tersâyı
Atar âgûşdan Meryem Ana tasvîr-i 'Îsâ'yı
(Sünbülzâde Vehbî, 479, G.269/1)

2.4.10.5. Deyr - Manastır

Asırlarca Hristiyan topluluk ve halklarla iç içe yaşadığımız için Hristiyanlık ve bu dine ait sembollerin yanı sıra bazı gelenekler, davranış biçimleri ve sosyal yaşamla doğrudan ilgili mimari yapılar toplumumuzda ilgi uyandırmış hatta bazı unsurlarıyla şiirimiz üzerinde de kuvvetli etkiler bırakmıştır. Bu dinin en önemli simgelerinden biri olan mimari eserlerden biri de kilisedir (deyr).

Bazen kiliseden söz edilirken sevgilinin güzelliğini vurgulamak için 'tasvir-i Mesîhâ'dan da söz edilir. (Kiraz, 2015:266)

Deyr-i hüsnünde o şûhuñ la'l-i cân tasvîridir
Hatt-ı sebz-isaf-be-saf rûhâniyân tasvîridir
(Esrâr Dede, 343, G.57/1)

“Mesîh'in nefesinden kilise yardımını dilesen, bu eski kilisede biz de duaya muhtacız.”

Dem-i Mesîhden itseñ recâ-yı himmet-i deyr
Bu deyr-i köhnede biz de du'âya muhtâcız
(Koca Râgıb Paşa, 114, G.78/2)

Şair, kiliselerin isimlerinden hareketle çektiği acıları dile getirmiştir. Gözyaşıyla Sulu Manastır'ı sele çevirmiş, Kanlı Kilise'yi kana bulamıştır:

Sulu Manastır¹³⁸'ı seyl-âba verdi çeşm-i giryânım
Pür etdim eşk-i hûnînim ile Kanlı Kilisâ¹³⁹'yı
(Sünbülzâde Vehbî, 479, G.269/5)

¹³⁸ Bu kilise “Panaia Perivlebdos” (Surp Asdvadzadzin, Azize Meryem Ana) adlı Bizans manastırını üzerine inşa edilmiştir. Osmanlı uyruğundaki Müslümanlar tarafından ise, altındaki ayazma ve büyük sarnıç sebebiyle “Sulu Manastır” olarak anılırdı. bk. <http://www.turkiyeermenileripatrikligi.org/site/surp-keverk-ermeni-kilisesi/>, 18.05.2019; 13:58.

¹³⁹ Kanlı Kilise ya da Moğolların Azize Meryem Kilisesi (Yunanca: Θεοτόκος Παναγιώτισσα, Theotokos Panayiótisa) veya Παναγία Μουχλιώτισσα, Panayia Mukhliótisa); İstanbul'da bulunan bir Ortodoks kilisesidir. İstanbul'da Osmanlı döneminde camiye çevrilmeyerek Rumların ibadetine bırakılmış, Bizans döneminden kalma tek kilisedir. Maria bir Hanın eşi olduğundan ona Hanissa ismi vermişti. (Han ve yunanca ek ισσα dan oluşan bir ünvan) Zamanla “Hanissa: ünvanı “Kanisa” ya dönüştü. Kilisenin Türkçe ismi ise (Kanlı Kilise) Kan kelimesinden olmayıp Kanissa kelimesinden türemektedir. bk. <https://www.ortodokslartoplulugu.org/kutsal-mekanlar/mogollarin-hanimesfendisi-ve-kanli-khanli-kilise/>, 18.05.2019; 13:59.

Şeyh Gâlib de “küfr, büthane, perestiş, deyr, ‘Îsî-i hâmûş” kelimeleri ile tedai yapmıştır:

Perçemin dâm-ı firîb etmiş dağıtmış dûşuna
 Bir kucak ser-rişte vermiş tâlib-i âgûşuna
 Gamzesinden sor rumûz-ı küfrü bu büt-hânede
 Kıl perestiş deyr-i hüsnün ‘Îsî-i hâmûşuna
 (Şeyh Gâlib, 611, Kıt’a 39)

2.4.10.6. Çelîpâ - Haç (İstavroz)

Hristiyanlığın esas sembollerinden olan haç (istavroz, put, salip) motifine klasik şiirde sık sık yer verilir. Sevgili, beyitlerde kimi zaman boynunda kimi zaman da elinde haçıyla tasvir edilir. Bununla sevgilinin bir Hristiyan güzeli olduğu vurgulanır. (Kiraz, 2015:267) Çelîpâ da haç anlamına gelir.

“Bu gece koltuğunun altında İncili, elinde haçı ile ta feleğin kubbesinden Yûnâ geldi.”

Zîr-i begal Engelyon destinde çelîpâsı
 Tâ künbed-i gerdûndan geldi bu gece Yûnâ
 (Esrâr Dede, 285, G.11/2)

Daha önce Engelyon’un İncil olduğunu belirtmiştik.

İslâmiyet’te yeryüzü mescit kılındığı¹⁴⁰ için Müslümanlar ibadetlerini mâbetlerden bağımsız şekilde yani her yerde ve her an yapabilmektedir. Hristiyanlar ise ibadetlerini sadece kilise ve manastır gibi belirli mekânlarda yapabilmektedirler. Bu beyitte de şair, ne koşulla olursa olsun ibadeti için bile olsa sevgiliden ayrılmak istemediğini dile getiriyor:

Gel çelîpâ için etme beni hicrâna düçâr
 N’olur istavroza gitme bu şeb ey kâfir-hû
 (Esrâr Dede, 512, G.207/4)

“ (O kâfir) sevgili, yasemin saçlarını kuşağının ipi gibi haç misali gümüşçesine açık göğsüne sarkıtmış.”

Çelîpâ-veş güşâde-sîne-yi sîmîne sarkıtmış
 Misâl-i rişte-yi zünnâr gîsû-yı semen-sâyı
 (Sünbülzâde Vehbî, 479, G.269/2)

¹⁴⁰ “Resûlullâh (SAV): ‘...Yeryüzü benim için bir temizlik vasıtası ve mescit kılındı...’ buyurdu.” (Hadis-i Şerîf). bk. Müslim 523/5, Ebu Avane 1/395, Tirmizi 1553, İbni Mace 567, Begavi 3617, Ahmed 2/411.

2.4.10.7. Ta‘ mîd (Vaftiz) - Vaftizci Yahyâ

Hız. Yahyâ, Hız. Meryem ile teyze çocuğu olduğundan İncil’de ona ayrılan bölümlerde onun Hız. İsa ile olan sıkı ilişkisi konu edilir. [Matta III/13-17; Markos I/9; Yuhanna I/29-37]. Yahudi peygamberi olduğundan aynı zamanda Mesih’in ve Hristiyanlığın da öncüsü sayılır. Kur’an-ı Kerim’de üç sûrede adı geçmiştir: Âl-i İmrân, Meryem ve Enbiyâ. Hız. İsa’nın isteği üzerine onu vaftiz etmiştir. Bu nedenle “Vaftizci Yahyâ” diye anılır. Hristiyanlar ona Ermiş Johannes derler. (And, 2015:183)

“Ey gözleri görmeyen ümmet! Çölden bir sadâ gelir ve der ki: Ey Yahyâ! Gerçi ben Mesih’im fakat yine de vaftiz gerekir.”

Ey ümmet-i nâ-bînâ bir sît gelir çölden
Ben gerçi Mesihâ’yım taemîd gerek Yahyâ
(Esrâr Dede, 285, G.11/3)

Bu beyitte Hız. İsa’nın anadan doğma körlerin bile gözünü açmasına ve Hristiyanlık’taki “vaftiz” uygulamasına telmih vardır.

2.4.10.8. Papa

Papa, Katolik kilisesinin başıdır ve Katoliklerin Vatikan’da oturan en büyük din adamıdır.

“(Bizim) göğüsleri açan yüz suyumuz vardır, Papa bahtsızlık suyuna bin kere dalıp çıksın.”

Âb-ı ruhumuz vardır ol şerh-i sudûr eyler
Biñ kerre dalıp çıksın nekbet suyuna Pâpâ
(Esrâr Dede, 285, G.11/4)

2.4.10.9. Çan- Nâkûs

İsevî sembollerden biri de çan’dır. Çan sesleri dua ya da ayin saatini bildirmenin yanında vaftiz, nikâh, ölüm için yapılan dinsel törenlere eşlik eder, festivaller, kraliyet ailelerinde doğumlar, orduların zaferi gibi toplum için önemli sayılan olayları da duyururlar.

Sünbülzâde Vehbî de gönlündeki gizli aşkını göğsünü döverek, çan sesi gibi yüksek bir sesle bağırarak söylediği ilahilerle ve attığı çığılıklarla sesini tüketerek cümle âleme duyurmuştur:

Tuyurdum râz-ı ‘ aşkı sînemi döğmekle dünyâya
Edip nâkûs-veş gül-bang ile feryâd-fersâyı
(Sünbülzâde Vehbî, 479, G.269/1)

2.4.10.10. Zünnâr¹⁴¹

Dinî bir kimliği temsil eden zünnâr, Hristiyan keşişlerin çıplak ten üzerine kuşandıkları kıldan yapılmış, kaba ve sert kuşaktır. Tasavvufta ise hakîkî mahbûba itâat etmek için “söz verme, hizmet kuşağını kuşanma” anlamlarına gelmektedir. Şiirde sevgili kimi zaman belinde zünnârıyla tasvir edilmiştir.

Esrâr Dede, aşağıdaki rubâisinde sevgilide Hristiyanlık alametleri varsa şahit olun ki benim de artık müslümanlıkla işim kalmadı, böylece artık sevgilinin kuşağının kölesiyim, diyerek mübalağa yapmıştır:

‘Îsâ’ya müşâbih ise çeşm-i yârim
Kalmadı müselmânlık ile bâzârım
Beñzerse eger zülf-i siyâh-ı yâre
Şâhid oluñuz ki bende-i zünnârım
(Esrâr Dede, 630, R.102)

Sonuç

XVIII. yüzyıl divanlarından incelemiş olduğumuz 10 tanesinde Hz. ‘Îsâ 206 beyitte geçmektedir. 8 beyitte Mesîh oluşundan, 2 beyitte Rûhullah oluşundan, 8 beyitte annesi Hz. Meryem’den, 1 beyitte kundakta iken konuşmasından, çamurdan yaptığı kuşlara üfleyerek hayat vermesi mucizesine divanlarda rastlamadık, 58 beyitte hastalara şifâ vermesinden , 1 beyitte körlerin gözünü açmasından, 50 beyitte ölüleri diriltmesinden, 2 beyitte sofrasından (mâide), 8 beyitte İncil’den, 9 beyitte tecerrüdü ve istiğnâ hâllerinden, 11 beyitte semâya yükselişinden (ref’i), 7 beyitte âhir zamanda nüzûlünden, 5 beyitte Mehdî’den , 7 beyitte iğnesinden (sûzen), 1 beyitte merkebinden, 28 beyitte ‘Îsevî sembollerden bahsedilmiştir. Taranan divanlarda Hz. ‘Îsâ ile ilgili olarak tespit edilen beyit sayıları tablo halinde aşağıda verilmiştir:

¹⁴¹ bk. <http://tebdiz.com/> , zünnâr.

2.5. HZ. MUHAMMED (SAV)

“Ey Nebî (Muhammed Aleyhisselâm)!
Biz, seni hakîkaten bir şâhid, bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gönderdik.
Allah’ın izniyle bir davetçi ve nûr saçan bir kandil olarak...”
(Ahzâb, 33/45-46)

Allah’ın son elçisi olan Hz. Muhammed (SAV), Mekke’de yerleşmiş bulunan Kureyş Kabîlesi’nin Hâşimî kolundandır. 570 yılında, Rebi’ü’levvel ayının 17. gününde Mekke’de dünyaya gelmiştir. Babası Abdulmuttalib’in oğlu Abdullah, annesi Vehb’in kızı Âmine’dir. Babası Abdullah daha Hz. Muhammed dünyaya gelmeden, annesi Âmine ise O daha 6 yaşındayken vefât etmiştir. Küçük yaşta babasını ve annesini kaybeden Hz. Muhammed’i, dedesi Abdülmuttalib himâyesine alır ve o zamana kadar kimseye verilmemiş olan “Muhammed” adını kendisine verir. O da bir yıl sonra vefât edince Hz. Muhammed’i amcası Ebu Tâlib yanına alıp büyütür. (MEBİA,1993, C.5,460; Kazancı, 2017:611)

Hz.Muhammed (SAV), yüce Allah’ın insanlığa gönderdiği son dinin ve kitabın temsilcisi olan son peygamberdir. Bu husus Kur’ân-ı Kerîmde şu âyette açıkça belirtilmiştir: “*Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Ancak O Allah’ın Resûlü ve Hâtemü’l-Enbiyâ’dır. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.*” (Ahzâb, 33/40)

Hz. Peygamber’in ismi Kur’ân-ı Kerîm’de 1 defa Ahmed (Saff, 61/61), 4 defa da Muhammed (Âl-i İmrân, 3/144; Ahzâb, 33/40; Muhammed, 47/7; Fetih, 48/29) şeklinde geçer. Hem Mekkî hem de Medenî sûrelerin çoğunda O’nun Allah’ın resûlü olarak tüm insanlığa gönderildiğine işaret edilir. (Sebe’, 34/28; A’râf, 7/158, Fetih, 48/29) O’nun gelişle birlikte, kendinden önce gelmiş ve kemâle ermiş olan tevhid dinlerinin hükümleri de ortadan kalkmıştır. Bu nedenle peygamberlik Hz. Muhammed (SAV) ile son bulmuştur. İslâmiyet ve Hz. Muhammed (SAV)’in peygamberliği hem zaman hem de mekân itibarıyla sonsuza kadar sürecektir:

“*Ey peygamber! Seni tanık, müjdecî, uyarıcı, izniyle Allah’a çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdik.*” (Ahzâb, 33/45-46)

Hz. Peygamber’in nûru ve feyzi sonsuza kadar kurumayacak olan bir kaynaktır. Bu kaynaktan beslenen İslâm ümmeti de her fırsatta O’ndan ve O’nun güzel vasıflarından en güzel şekilde bahsedebilmeyi amaç edinmiştir. Bu niyetlerle edebiyatımızda pek çok farklı edebi türün de ortaya çıktığına şahit oluruz.

Osmanlı coğrafyasında Türk-İslâm edebiyatı adı altında Hz. Peygamber’i konu alan bir edebiyat alanı ortaya çıkmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’de Resûl-i Ekrem’e dair âyetlerin iktibas ve telmih yoluyla nakledildiği edebî eserlerde Resûlullah’ın isim ve

sıfatları, fizikî, rûhî ve ahlâkî vasıfları, aile hayatı, mucizeleri vb. konularda verilen bilgiler Türk edebiyatının bu hususta ne kadar zengin olduğunu göstermektedir. Na‘tlarda yer alan Resûl-i Ekrem’le ilgili âyetlerin sayısı bir tesbite göre 75 ise de (Yeniterzi, 1993:140-142’den aktaran Uzun, 2005, C.30: 472-476) diğer edebî metinler göz önüne alındığında bu sayının birkaç misli artacağı muhakkaktır. Hadisler de edebî metinlere girerek değişik mazmun ve remizlerde kullanılmıştır.

Hız. Muhammed (SAV)’in hayatı, Kur’ân-ı Kerîm bizzat O’na nâzil olduğu için, diğer peygamberlerin hayatı gibi Kur’ân-ı Kerîm’de anlatılmaz. Ancak O’nun özelliklerine, tebliği husûsundaki gayretine ve bu süreçte yaşadığı zorluklara işaret edilir. Hız. Peygamber’le ilgili tüm hususlar; na’at, sîretü’n-nebevî, mevlid, mu‘cizâtü’n-nebî, esmâü’n-nebî, şemâil, hilye, mi‘râciyye, regâibiyye, gazavât-nâme, hicret-nâme, şefaât-nâme, fazîlet-nâme, kırk hadis, yüz hadis, bin hadis, Kasîde-i Bürde ve Kasîde-i Bür’e tercüme ve tahmîsleri, tıbb-ı nebevî gibi edebî türlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. (Sucu, 2009:622)

İncelemiş olduğumuz XVIII.yüzyıl divanlarında Hız. Muhammed (SAV)’den ve onunla ilgili çeşitli husûslardan çokça bahsedilmiştir. Tespit ettiğimiz özellikler aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir:

2.5.1. DOĞUMU¹⁴²

Sahîh rivâyetlerin tamamı, Hız. Peygamber’in fil olayının meydana geldiği yıl doğduğu konusunda ittifak halindedir.

Hız. Muhammed (SAV)’in doğumu esnâsında ve sonrasında meydana gelen olaylara dair çeşitli rivâyetler vardır. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

- Doğumu esnasında nûrun/yıldızın doğması,
- Busrâ/Şam sarayları ve çarşılarının; Busrâ’daki develerin; doğu ve batının görülmesi,
- Sünnetli doğması ve ve meleklerin onu yıkayarak iki omzunun arasına “risâlet” mührünü vurmaı,
- Göbeğinin kesik olması,
- Annesi Âmine’nin Hız. Muhammed (SAV)’e hamileyken ve O’nu doğururken hiçbir sıkıntı çekmemesi,
- Oğlunun üzerinde kan vb. doğumun tabii hâli olan pisliklerin bulunmaması,
- Özellikle Yahudiler’in o gece Ahmed’in yıldızının doğduğunu fark edip beklenen peygamberin doğduğunu anlamaları vb.
- Âmine’nin rüyâsı ve doğum esnasında kendisinden nûrun çıktığını görmesi,

¹⁴² Çalışmamızın bu kısmında XVIII. yüzyıl divanlarından 10 tanesinde Hız. Muhammed (SAV)’in doğumu ile ilgili bu mucizelerin nasıl ele alındığına değindik. Başlı başına mucize olan bu hâdiseleri “Mucizeler” kısmında ele almak yerine doğrudan ilgili olduğu için bu başlık altında verdik.

- Başını semâya kaldırması,
- Hz. Muhammed doğduğunda Kâbe'deki putların yüzüstü düşmesi,
- “Semâda hak geldi, bâtil zâil oldu!” şeklinde bir nidâ işitilmesi,
- Hz. Peygamber'in doğduğu gece İran'da kisrâ¹⁴³'nin sarayının sarsılması ve on dört balkonunun bu sarsıntıdan çökmesi,
- Müşriklerin kutsal saydığı Sâve¹⁴⁴ Gölü'nün kuruması,
- Bin yıldan beri sönmeden yanmaya devam eden Mecûsîler'in ateşinin o gece sönmesi,
- Mûbezân¹⁴⁵'in rüyâsında, güçlü develerin önlerine katıp sürdüğü cins Arap atlarının Dicle Irmağı'nı geçip kendi bölgelerine yayıldığını görmesi vb.

Bünyamin Erul bu konuda şu görüşleri serdetmektedir: “Söz konusu rivâyetler, Hz. Peygamber'in daha ana rahmindeki günlerinden itibaren farklı olduğunu, doğumuyla ve bu esnada Arap Yarımadası ve çevresinde meydana geldiği söylenen hâdiseler sebebiyle olağanüstü bir şahsiyet olduğunu, dolayısıyla onun beklenen peygamber olduğunu îmâ etmektedirler. Bu rivâyetlere Kur'ân'da hiç temas edilmediği gibi, mûteber hadîs kaynaklarında da yer almayan bu konudaki rivâyetler ihtiyatla karşılanmaktadır.”¹⁴⁶

Burada şunu da hemen belirtelim ki mucize rivâyetleri her asırda artış göstermiştir. Bu şekilde rivâyetlerden birisi de doğum esnasında meydana geldiği iddia edilen rivâyetlerdir. Erken dönem kaynaklarda nadir görülebilen bu türden rivâyetler zamanla hacimli eserlere konu olacak şekilde genişleme kaydetmiştir. Bu bile mucize haberlerinin ne kadar sahîh olabileceği konusunda bir fikir vermesi bakımından önemlidir. (Demil,2016:86-99)

Hz. Muhammed (SAV)'in teşrîfi ile yeryüzü şeref bulmuştur:

Buldı kudûm-ı pâkûn ile 'arş i' tibâr
 Arz u semâ vücûdun ile eyler iftihâr
 Olmazsa n'ola ümmet olan saña h'âr u zâr
 Dergâh-ı 'izzetüñdür eyâ nûr-ı kirdigâr
 Kâr-âverân -ı ma' siyetüñ cây-ı şefkati
 (Fıtnat Hanım, 215 ,Tah.27)

“Melek huylu, mukaddes yaratılışlı, hayrı şerri ayıran dinin koruyucusu, sünnetlerin hidâyet edicisi Mustafâ adıyla geldi.”

Mustafâ-nâm u melek-haslet ü kudsî-fitrat
 Hâmî-i dîn-i mübîn hâdî-i sünnet geldi

¹⁴³ Eski İran hükümdarları için kullanılan unvan sözüdür. bk. <http://www.lugatim.com/s/kisra> , kisrâ.

¹⁴⁴ Bugünkü İran sınırları içinde bulunan Hemedan ile Kum arasındaki bir yerleşim birimidir.

¹⁴⁵ Sâsânîlerde askerî sınıfı temsil eden başrahip. “Mûbed-i mübedân” (mûbez-i mûbezân) denilen başrahip çok güçlüydü ve hükümdarlar taçlarını onun elinden giyerlerdi. Ayrıntılı bilgi için bk. Esko Naskali (2009). Sâsânîler. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 36, 174-176.

¹⁴⁶ Bünyamin Erul (2003). Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım, Ankara: *Diyanet İlmi Dergi*, Peygamberimiz Hz. Muhammed (Özel Sayı), 36.

(Haşmet, 134, K.15/11)

Şair Haşmet, memdûhu Sadrazam Mustafa Paşa'nın ikinci defa sadârete gelmesi şerefine yazdığı kasîdesinden alınan bu beyitte, paşanın Hz. Peygamber'in ismini taşıması dolayısıyla ilgi kuruyor. Hz. Muhammed'in kademinin uğuruyla dünyayı şerefliendirmesi, paşanın da sadârete tekrar gelerek şeref vermesi vesilesiyle bu minvalde onu övücü sözler söylüyor:

Didi kim makdem-i pâkiyle şeref-yâb itdi
 'Arsa-i 'âlemi bir server-i gerdûn-vakar
 (Nahîfî¹⁴⁷, Cilt:1- 174, K.8/27)

Peygamber Efendimiz (SAV)'in doğumunda gerçekleşen olaylardan biri de Kısra saraylarının balkonlarının yıkılmasıydı:

Olup münkesir tâk-ı Kısra o şeb
 Kenâyisde oldu bedîd inhidâm
 (Nahîfî, Cilt:1- 188, K.10/17)

Yine mevlüt gecesi vukû' bulan olaylardan biri de müşriklerin kutsal saydığı Sâve Gölü'nün kurumasıydı ve Mecûsîlerin bin yıldır sönmeyen ateşinin sönmeyiydi:

Geldükde vücûda o nebiyy-i mes'ûd
 Bürhân-ı şeb-i mevlidi oldu meşhûd
 Geçdi yere biñ şerm ile bahr-ı Sâve
 Âteş-gedesi oldu Mecûsuñ nâ-bûd
 (Nahîfî, Cilt:2- 590, R.149)

“Hz. Muhammed (SAV), Mekke'den doğup kâinâtı aydınlatan kemâl güneşidir. Onun ravza-i pâkinde felekler itaatkâr hizmetkârlardır, melekler ise ibâdetle meşguldür.”

Sürre-i Bathâ'dan ol dem kim doğup mihr-i kemâl
 Kâ'inâtı garka-i envâr-ı îmân eyledi
 (Nedîm, 109, K.24/13)

“Arş-ı a'lâ o ravzanın eşiğinden kinâyedir, cennet bahçesi ise fezâsından ibarettir.” (Yaraşır, 1996:13)

Mucizelerden biri de Kâ'be'deki putların yüz üstü düşmesiydi:
 Mükesser kaşlarından tâk-ı Kısra
 Yıkıldı cünbişinden Lât u 'Uzzâ
 (Sünbülzâde Vehbî, 33, M.2/16)

Habîb-i Ekrem'in doğduğu gece gözleri kamaştıran bir ışık yerden göğe kadar her yeri kapladı. O'nun gelişiyle gözümüz aydın oldu:

Leyle-i Mevlid'de bu rahşân olan kandîller
 Bahş-ı nûr eyler ser-â-ser encüm-i eflâke hep

¹⁴⁷ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **Cilt:2- 556, R.24.**

‘ Âlem-i envârdan gûyâ bu manâ âşikâr
Dîdeler rûşen demekdir âsümân hâke hep
(Şeyh Gâlib, 605, Kıt’a 1/2) ¹⁴⁸

2.5.2. MÜBAREK SOYU

Yaratılmışların en üstünü olan Hz. Muhammed (SAV)’in ataları çok soyludur, nesebi ise temiz ve çok şerefli bir neseptir. Bir hadîs-i şerîfte ¹⁴⁹ Resûl-i Ekrem Efendimiz (SAV) :

“Allah, Hz İbrâhîm’in oğullarından Hz. İsmâil’i, İsmâiloğulları’ndan Kinâneoğulları’nı, Kinâneoğulları’ndan Kureyş’i, Kureyş’ten Hâşimoğulları’nı, Hâşimoğulları’ndan da beni seçmiştir.”

buyurur. Yine bu konudaki bazı hadîs-i şerîfler şöyledir:

“Ben devirden devire ve aileden aileye -süzülüp, seçilerek intikâl eden- Âdemoğulları soylarının en temizinden yaratıldım. Nihâyet şu içinde bulunduğum (Hâşimî) câmiasından neş’et ettim.” ¹⁵⁰

“Allah beni dâima helâl babaların sulbünden, pâkize anaların rahmine naklederek nihâyet babamla anamdan izhâr etmiştir. Ve (Âdem ile Havva’dan, Âmine ile Abdullah’a kadar) ebeveynim, katiyyen nikâhsız bir birliğe uğramamıştır.” ¹⁵¹

“Buhârî’nin Sahîh’inde peygamberimizin nesebi Adnân’a kadar sayılmakta ise de Taberî tarihinde, Resûl-i Ekrem’in nesebini Hz.İbrâhîm’e kadar götürür.” (Pala, 2003: 343)

Daha önce Hz. İbrâhîm’in hanîf olduğunu (bk. Hz. İbrâhîm), Peygamber Efendimiz’in atası olduğunu böylelikle pâk bir soya sahip olduğunu sarâhaten söyleyebiliriz.

İncelemiş olduğumuz XVIII. yüzyıl divanlarında Hz. Muhammed (SAV)’in mübarek soyundan genellikle “müntesib-i eşref-i neseb, tâhirü’n-neseb, ‘âlî-neseb” terkipleriyle bahsedildiğini tespit ettik:

Hz. Âdem kendi temiz soyundan Ahmed’in geleceğini öğrenince dünyâyı cennette tercih etmiştir:

Duyunca makdem-i teşrîfüñ Âdem sulb-i pâkinden
Değişdi habbeye bâg-ı cinânî yâ Resûla’llah
(Kânî, 82, K.16/2)

¹⁴⁸ Şairin bu konuyla ilgili benzer şüirleri için bk.: **309, M.1/23.**

¹⁴⁹ Müslim, Fezâil, 1; Tirmizî, Menâkıb, 1; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 107; İbn Sa’d, et-Tabakât, I, 20.

¹⁵⁰ Buhârî, Menâkıb, 23; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, IX, 272.

¹⁵¹ Müslim, Mehmed Sofuoğlu Tercümesi, VII, 153.

Bu beyitte Kânî güzel bir hüsn-i ta'lil örneği ortaya koymuştur.

“Ey temiz soylu, rütbesi şerefinden olan (Peygamber)! Senin lâtif özelliklerini övücü olarak Sen’in varlığın yeter!”

Zâtuñ yeter medîha senüñ vasf-ı pâküne
Ey tâhirü’n-neseb şerefü’l-câhi ve’l-haseb
(Nahîfî, Cilt:1- 169, K.6/18) ¹⁵²

Peygamber Efendimiz (SAV)’in dedesi de seçkin, soylu ve hanîf bir kimse idi:

Oğludur ol da ‘ Abd-i Muttalibüñ
Ceddîdür bu o tâhirü’n-nesebüñ
(Nahîfî, Cilt:1- 199, M.14/3)

2.5.2.1. Kureyşli Olması

Peygamber Efendimiz (SAV), Hz. İbrâhîm’in büyük oğlu Hz. İsmâil’in soyundandır. Soyu Adnân’a kadar kesintisiz bellidir. Peygamberimiz (SAV)’in dedelerinden Kusay bin Kilab, Huzaa’lılardan Kâ’be emanetlerini alarak, iyi idaresi ile kendi kabilesini saygın bir konuma getirip, Kâ’be etrafında topladı. Bundan dolayı onun kabilesine Kureyş (toplamak, birleştirmek) ismi verildi.

Hz. Peygamber (SAV)’in dedesinin babası Hâşim, Mekke’den kışın Yemen’e, yazın Şam’a ticaret seferlerini ilk başlatan kişidir. Hatta Bizans imparatoru ile anlaşma sağlayarak Kureyş tacirlerinin Bizans topraklarında ticaret vergilerinden muaf tutulmasını da sağlamıştır.

Hz. Muhammed (SAV)’in ataları Kureyş Kabilesi’ne mensuptur. Arabistan’da bulunan Kureyş Kabilesi, yaşadıkları bölgeye de Kureyş adını vermişlerdir. Ancak Peygamberimiz (SAV), kendinden önceki peygamberler gibi sadece tek bir kabileye veya topluluğa değil Buhâra’ya ve Yemen’e, Türk’e, Kürt’e ve Acem’e velhâsılı tüm dünyâya hatta âlemlere gönderilmiştir:

Toldı âvâze-i i‘câzuñ ile çarh-ı kühen
Bildiler şânuñı ashâb-ı Buhâra vü Yemen
Degülem vasfuñ iden mülk-i fenâda bir ben
Türk ü Kürd ü ‘Acem ü Hind bilür bunı ki sen
Hâşimîsin ‘Arabîsin Medenîsin Kureşî
(Kânî, 85, Tah.21/3)

¹⁵² Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: Cilt:1-174, K.8/35; Cilt:1- 199, M.14/1; Cilt:1- 199, M.14/4; Cilt:1- 199, M.14/5; Cilt:1- 199, M.14/6; Cilt:1- 199, M.14/7; Cilt:1- 199, M.14/8; Cilt:1- 199, M.14/9; Cilt:2- 49, G.48/1; Cilt:2- 419, G.416/6; Cilt:2- 420, G.417/2; Cilt:2- 491, G.487/2.

Nahîfî de Kânî gibi tahmîsinde Efendimiz'in yüce yaradılışlı soyuna değinmiştir:
 Ne 'aceb zât u sıfât ile olursañ ahsen
 İtdi Hak hulk-ı 'azîm ile seni müstahsen
 Sensin ey fahr-ı cihân hulk-ı hasen halkı hasen
 Türk ü Rûm u 'Acem ü Hind bilür bunı ki sen
 Hâşimîsin Medenîsin 'Arabîsiñ Kureşî
 (Nahîfî, Cilt:1- 319, Tah.4/2) ¹⁵³

2.5.2.2. Hâşimoğulları'ndan Olması

Kabileye adını veren Hâşim b. Abdümenâf'ın soyu Fihri (Kureyş) b. Mâlik yoluyla Adnân'a ulaşır. Hâşim'in soyu oğullarından Abdülmuttalib ile devam etmiş, diğer oğullarının nesli zaman içinde kesilmiştir. Benî Hâşim (Hâşimoğulları), Abdülmuttalib'in dört oğluna (Abbâs, Ebû Tâlib, Hâris, Ebû Leheb) nisbet edilen Abbâsîler, Tâlibîler, Hârisîler ve Lehebîler'den teşekkül ediyordu. Abdülmuttalib'in diğer oğlu ve Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın soyu ise Resûl-i Ekrem'in kızı Fâtıma yoluyla devam etmiştir. Benî Hâşim, Ali b. Ebû Tâlib'e nisbetle Alevîler, Akîl b. Ebû Tâlib'e nisbetle Akîlîler ve Ca'fer b. Ebû Tâlib'e nisbetle Ca'ferîler, Hz. Hasan'a nisbetle Hasenîler (Şerifler), Hz. Hüseyin'e nisbetle Hüseyinîler (Seyyidler) gibi çeşitli tâli kollara ayrılmıştır. Resûl-i Ekrem'in soyunu devam ettirdikleri için Seyyidler ve Şerifler müslümanlar arasında diğer Hâşimîler'den daha fazla itibar görmüştür. (Öz ve Sarıçam, 1997:403-405)

Bu dahı ibni Hâşim oldı 'ayân
 Nesebi sıhhat üzre beyân
 (Nahîfî, Cilt:1- 199, M.14/4)

Kureyşliler ve Hâşimîler'in toplulukların en şerefli olduğunu bizden öncekiler de nakletmişlerdir:

Oldı Kureyş ü Hâşimiyân eşref-i gürûh
 Böyle nakl eyledi bu vech üzre selef
 (Nahîfî, Cilt:2- 263, G.260/6)

2.5.2.3. Babası Abdullah

Abdülmuttalib'in çeşitli hanımlarından birçok oğlu olmuştu. Bunların içinde yaşça en küçük olanı Abdullah'tı. Kabilesinin soyca ve nesepece en ileri geleni ve Mekke'nin reisi Abdülmuttalib en çok bu küçük oğlunu seviyordu. Ancak onu ticaret için Şam'a gidip dönerken henüz 20-25 yaşlarında bir delikanlı iken kaybetti. Abdullah Hz. Muhammed (SAV)'in doğumundan sadece 6 ay önce vefât etmiştir. (Efe, 2015:348-349)

¹⁵³ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **Cilt:1- 319, Tah.4/1.**

Hız. Peygamber'in babası Abdullah'ın soyu Resûl-i Ekrem'in kızı Fâtıma yoluyla devam etmiştir. (Öz ve Sarıçam, 1997:403-405)

O vücûd-ı güzîn-i halk-ı ilâh
Oldı ferzend-i hâs-ı 'Abdu'llah
(Nahîfî, Cilt:1- 199, M.14/2)

Abdullah oğlu Muhammed'in peygamberliğini kabul ederiz çünkü fakirin de zengin de dünyada sığınağı, ahirette de şefaathçisi O'dur:

Tasdîk iderüz risâletin ol mâhûñ
Ya' nî ki Muhammedü'bni 'Abdullâh'uñ
'Ukbâda şeffî' -i müznibîn-i ümmet
Dünyâda melâzıdur gedâ vü şâhuñ
(Nahîfî, Cilt:2- 628, R.276)

2.5.3. ÜMMÎ OLUŞU

Ümmî sözlükte "anne, bir şeyin aslı, bir toplumun reisi" demektir. Ümmî ise "anneci, anne tarafını tutan, anneye mensup" demektir.

İstilahta ümmî, "kitâbî bilgilerle meşgul olmamış, doğal hâli üzerine kalmış, okuyup yazarak tahsil görmemiş kimse"ye denir.

Kur'ân-ı Kerîm'de tekil ve çoğul şekli ile 6 yerde geçmiştir. Ümmî olmak Hız. Muhammed (SAV)'in Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bir vâfidir:

"Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber'e uyanlar (var ya), işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O Peygamber'e inanıp O'na saygı gösteren, O'na yardım eden ve O'nunla birlikte gönderilen nûra (Kur'ân'a) uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır." (A'râf, 7/157)

Hız. Peygamber'in ümmî olması, O'nun insanlara aktardığı bilgilerin akıl, tecrübe ve duyu organlarıyla elde ettiği bilgiler olmadığını, çünkü onun bu anlamda bir tahsil görmediğini, tebliğ ettiği bilgilerin yüce kudrete, ilmi sınırsız Yaratıcı'ya dayandığını ifade eder. Peygamber, entelektüel bilgiye sahip bir insan olsa idi muhatapları üzerindeki etkisi azalır, kendi bilgilerini aktardığı ileri sürülürdü. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de bu gerçek şöyle dile getirilmiştir:

"(Ey Muhammed!) Sen bundan önce bir kitap okumuyordun, elinle de onu yazmıyordun, öyle olsaydı, (Allah'ın sözünü boşa çıkarmaya çalışan) iptalciler şüphelenirlerdi." (Ankebût, 29/48).

Hiçbir tahsil görmemiş insanın, bilimsel gerçekleri söylemesi, söylediklerinin vahye dayalı olduğunun kanıtıdır.

Cebrâil (AS), ilk vahyi getirip "Oku!" dediğinde Hız. Peygamber (SAV)'in: "Ben okuyan biri değilim!" demesi, onun ümmî olduğunu ortaya koymaktadır. Zaten Hız.

Muhammed (SAV)'in, yetiştiği toplumda tahsil görecek bir imkânı da yoktu. Çünkü içinde bulunduğu toplum da ümmî idi.

Kur'ân'da bu husus açıkça bildirilmektedir:

“Ümmîlere kendi içlerinden, onlara âyetlerini okuyacak, onları arındıracak, onlara kitâbı ve hikmeti öğretecek bir elçi gönderen O'dur. Oysa onlar daha önce apaçık bir sapkınlık içindeydiler.” (Cum'a, 62/2). (DKS, 2015:670-671)

“(Ey Allah'ın Resûlü!) Sen maddî-mânevî hünerin ve bilginin kaynağıydın. Sana ümmî -bilgisi okuma yazmaya dayanmayan- demeleri senin tüm ilimlerin (anası) kaynağı olmandandır.”

Ümmü'l-^çulûm u menba^ç -1 fazlı kemâl idüñ
Oldı nebiyy-i ümmî anun çün saña lakab
(Nahîfî, Cilt: 1- 168, K.6/5)

Nahîfî yukarıdaki beytinde “**ümmî** (anne, ana)” ile mecâzen “menşe, asıl, kaynak” ve tasavvufta ise “akl-ı evvel” anlamına gelen “**ümm**” kelimesinin ses olarak benzerliğinden faydalanarak söz sanatı yapmıştır. Aşağıdaki beyitte de benzer bir mânâ vardır:

Sensin ol kim kem-terîn vasf-ı şerîfüñdür senüñ
Fâzıl-ı Ümmî-lakab ^çallâme-i ümmü'l-^çulûm
(Nahîfî, Cilt: 2- 331, G.328/2)

“Ne hikmettir ki o anadan ümmî (okuma yazması olmayan Peygamber) gayb kitabını ona birisi öğretmeden ezberlemiş.”

Ne hikmet kılmış ol ümmî-yi mâder
Kitâb-ı gaybı bî-ta^ç lîm ezber
(Sünbülzâde Vehbî, 33, M.2/22)

Burada hikmet, herkesin bilemeyeceği sadece Allah katında bilinen bir sır anlamında kullanılmıştır:

Ne kudret bî-kalem ol sâhib-âyât
Ola nesh-âver-i İncîl ü Tevrât
(Sünbülzâde Vehbî, 33, M.2/23)

Kalem ve kitapla eğitim görmemiş olan Resûl-i Ekrem, yüce Allah'ın inâyetiyle âyetleri alarak İncil ve Tevrat'ın hükmünü ortadan kaldırmıştır.

2.5.4. RAVZA-İ MUTAHHARA

Ravza-i Mutahhara, sözlükte “tertemiz bahçe” anlamına gelir. Hz. Peygamber (SAV)’in eviyle minberi arasının cennet bahçelerinden (ravza) bir bahçe olduğunu bildiren hadîsine dayanır.¹⁵⁴

Resûl-i Ekrem (SAV) ayrıca, Mescid-i Nebevî’de kılınan namazın Mescid-i Harâm hariç diğer yerlerde kılınan namazdan bin kat daha fazîletli olduğunu haber vermiş, bu hadîsler Resûlullah’ın mescidinin fazîletine, onun içinde de Ravza-i Mutahhara’nın daha fazîletli olduğuna delil sayılmıştır. Ancak sözü edilen mekânın genişliği ve ifâdenin mecâz olup olmadığı konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. İmam Mâlik gibi bazı âlimler hadîsi zâhirî mânasına göre yorumlamayı daha uygun görmüştür. Bazılarına göre ise yapılan ibadetler sebebiyle burası rahmetin inmesi, insana mutluluk vermesi açısından cennete benzer. Dolayısıyla Resûl-i Ekrem (SAV) ’in cennetin anaların ayakları altında, kılıçların gölgesinde bulunduğu ve hasta ziyaret eden kimsenin cennet bahçelerinden bir bahçede olduğuna dair sözleri veya güzel geçen bir gün için: “Bugün cennet günlerinden biriydi.” denilmesi gibi mecâzi bir anlam ifade eder. (Bozkurt, 2007:475)

“(Ey Allah’ın Resûlü!) Sen’in kabrinin tozu gözüme ancak parlak bir sürmedir. Semtinin toprağı da gözümdeki sürmedir.”

Gubârı ravzanuñ kuhl-i cilâdur yâ Resûla’llah
Gözümde hâk-i kûyuñ tûtiyâdur yâ Resûla’llah
(Kânî, 69, K.4/1)¹⁵⁵

“Dünyanın gül bahçelerinin gözümde kıymeti yoktur. Gül bahçem (sevgilinin bulunduğu yer) ancak Sen’in Temiz bahçenin (kabrinin) hayâlidir.”

Gül-sitân-ı ‘âlemün yokdur gözümde rağbeti
Hep hayâl-i ravza-i pâkündür ancak gülşenim
(Nahîfî, Cilt: 2- 330, G.327/3)¹⁵⁶

“Sen’in huzûrunda felekler hizmet için itaatkâr bir şekilde dönüp durur. Temiz bahçende ise melekler ibâdetle meşgul olur.”

Felekler dergâh-ı câhında gerden-beste-i hizmet
Melekler ravza-i pâkinde meşgul-i ibadettir
(Nedîm, 74, K.13/9)

“İlahi âlemin sâkinleri, Sen’i ziyaret etmek için çalışıp çabalar; nûrların askerine (Sen’in bu yeşil kubben) sanki yeşil çadırıdır.”

Sa’y eder tavfına sükkân-ı hârîm-i Ceberût¹⁵⁷

¹⁵⁴ Buhârî, “Taṭavvu’”, 18; Müslim, “Ḥac”, 500-502.

¹⁵⁵ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **70, K.4/6.**

¹⁵⁶ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **Cilt: 2- 167, K.5/77; Cilt: 2- 433, G.430/4.**

Cünd-i envâra meger hayme-i hadrâdır bu
(Şeyh Gâlib, 174, T.34/8)

2.5.5. VAHİY

Sözlükte “hızlı bir şekilde ve gizlice söylemek, işâret etmek, ilhâm etmek” anlamındaki vahiy (vahy), terim olarak “Allah’ın bir emri, bir hükmü veya bilgiyi peygamberine gizli olarak bildirmesi” anlamına gelmektedir.

Vahiy kavramı Kur’ân-ı Kerîm’de yetmiş aşkın yerde fiil kalıplarıyla, altı yerde de “vahy” şeklinde geçer ve bu âyetlerin çoğunda Allah’a, bunun dışında şeytana ve yardımcılara nisbet edilir. Allah’a izâfe edilen vahyetme fiili peygamberler yanında Hz. Mûsâ’nın annesinde olduğu gibi insanlara, meleklerle, arılara, yer küreye ve göklere yöneliktir. Şeytanlara atfedilen vahiy sözlük anlamındadır ve şeytanın kendi dostları olan insanlara ve cinlere, peygamberlerle müminlere düşmanlık etmeleri için gizlice telkinde bulunmasını ifade eder (En’âm, 6/112,121).

Bazı âyetlerde (Nahl, 16/2; Mü’min, 40/15) peygamberlere indirilen vahyin “rûh” diye anılmasının sebebi vahyin insanları, mecâzi anlamda ölüm demek olan bilgisizlik ve imansızlıktan kurtarıp onların gerçeği bulmasına yardım etmesi hikmetine bağlıdır. Özellikle Kur’ân vahyine, insanın dünya hayatının kaynağını teşkil eden unsura benzetilerek mecâzi anlamda rûh denilmiştir (Şûrâ, 42/52; Fahreddin Râzî, XXVII,190). Vahiy meleği Cebrâil için “er-Rûhu’l-Emîn” isminin kullanılmasını mânevî hayatla ilgili vahiy getirmesiyle açıklamak mümkündür. Hz. Îsâ’nın rûh şeklinde nitelendirilmesi de aynı sebeple izah edilebilir.

Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın insanlara emirlerini tebliğ etme vasıtaları üçe ayrılır (Şûrâ, 42/51). Bunlar:

1) Vahyetme: Bir elçi bulunmadan, peygamberin kalbine gizli bir işaretle ilâhî kelâmın bırakılıp öğretilmesiyle gerçekleşir. Bu tür vahiyde peygamber ilâhî kelâmı uyanıkken ruhî bir tecrübe yaşayarak alır.

Allah’ın bu tarzdaki tebliği peygamberlere has olmayıp dilediği insanın kalbine ilham vermesini ve sâlih kullarına sâdık rüya göstermesini de kapsar.

2) Perde Arkasından Hitap Etme: Perde arkasından konuşmanın bazı nesnelere veya insandaki duyma merkezinde söz yaratıp işittirme yoluyla gerçekleşeceği düşünülmüştür. Yüce Allah’ın Hz. Mûsâ ile konuşmasının (Kasas, 28/30) bu şekilde gerçekleştiği kabul edilir.

¹⁵⁷ **Ceberut Âlemi:** Mutasavvıflarca, “*esmâ ve sıfat âlemi, Allah’ın bütün varlıkların üzerinde olan kudretinin tecellî ettiği âlem, lâhut âlemiyle melekût âlemi arasındaki âlem*” gibi değişik şekillerde târif edilen ilâhî âlem; taayyün-i evvel, tecellî-i evvel, cevher-i evvel, hakikat-i Muhammediyye, rûh-i küllî gibi isimler de verilir. bk. <http://www.lugatim.com/s/ceberut>, ceberût.

3) Elçi Gönderip Sözlerini Bildirme: Bu tebliğ şeklinde ise Cenâbıhak, melek vasıtasıyla peygamberlerine dilediğini bildirir. Bu tür vahiy aynı zamanda Allah'ın bütün insanlara yönelik hitâbı sayılır. (Yavuz, 2012:440-443)

Allahutaala peygamberlerini çeşitli mucizelerle desteklemiştir. Vahiy yoluyla indirilen Kur'ân-ı Kerim de Hz. Peygamber'in mucizelerinden yalnızca bir tanesidir:

Mü'eyyed oldu teblîğîñ zuhûr-ı mu'cizâtıñla
Değildir mantık-ı vahyiñ hevâ yâ Ahmed-i mürsel
(Sünbülzâde Vehbî, 63, K.3/6)

2.5.5.1. Nur Dağı (Cebel-i Nûr)

Hz. Muhammed (SAV)'e ilk vahyin geldiği mağaranın bulunduğu dağın adıdır. Mekke'nin kuzeydoğusunda Kâbe'ye yaklaşık 5 km uzaklıktadır. Hira dağı adıyla da bilinir. Hz. Peygamber'in hayatında çok önemli bir yeri bulunan ünlü mağara zirvenin 20 m kadar aşağısındadır.

Mekkeliler arasında, Receb ve Ramazan gibi senenin belirli aylarında inzivâya çekilen bazı hanîfler bulunuyordu. Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib de bunlardan biriydi ve Allah'ın varlığına, cezâ ve mükâfat yeri olarak âhîretin mevcudiyetine inanmış, zaman zaman Hira dağındaki mağaraya çekilip kendini ibadete vermişti.

Cebrâil (AS) ilk defa Hira dağında, bütün ufku kaplamış ve bir taht üzerinde oturmuş halde Resûl-i Ekrem'e gelip aslî sûretinde görünmüş ve onu kuvvetle sıkıp okumasını isteyerek ilk vahyi getirmiştir. Rivâyete göre ilk vahyin indirilmesinden önce, hatta Hz. Muhammed (SAV) henüz çocukken Cebrâil (AS) tarafından göğsü yarılıp kalbi yıkanarak (veya genişletilerek) vahiy kabul etmeye uygun hâle getirilmiş ve bu olay da yine Hira dağı üzerinde gerçekleşmiştir (bk. Şakk-ı sadr). Sonradan bu olayın meydana geldiği nokta olarak kabul edilen yerde kubbesi uzaktan görülebilen büyükçe bir mescid yapılmıştır. Mescidin içinde bulunan kayaya Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması esnasında yaslandığı rivâyet edilir.

İnşikâku'l-Kamer hâdisesinde ayın bir parçası Hira'nın bir tarafında, diğeri öbür tarafında görülmüştü. Rivâyete göre Hz. Peygamber (SAV), bir gün yanında ashaptan bir toplulukla birlikte Hira dağının üstüne çıkmış, o sırada dağ sallınca: "*Ey Hira, sakin ol! Zîrâ üzerinde bir nebî, bir siddîk ya da bir şehidden başkası bulunmamaktadır.*" Demiştir. Uhud dağı için de buna benzer bir rivâyet nakledilir. Hicret'ten önceki Tâif yolculuğundan dönüşünde Resûl-i Ekrem (SAV), Mekke'ye girebilmek için himâyesine sığınabileceği bir kimse bulmak amacıyla araştırma yaptırırken Hira Mağarası'nda beklemiş, müşriklerin ileri gelenlerinden olan akrabası Mut'im b. Adî'nin teklifini kabul ettiğini öğrenince buradan ayrılmıştır. Bir defasında yine Hz. Peygamber (SAV),

Hira'da iken Cebrâil gelerek Hz. Hatice'ye hem Cenabıhakk'ın hem de kendisinin selâmını söylemesini ve cennette ona içinde çalışıp yorulmanın bulunmadığı, inciden oyulmuş sakın bir köşkün verileceğini müjdelemesini istemiştir. (Günel, 1998:121-122)

Haşmet, Ramazan ayı nedeniyle ışıktandırılan görkemli camileri Nûr Dağı'na, her minareyi de nûr saçan Tûr ağacına benzetiyor:

Oldu her câmi' -i vâlâ Cebel-i Nûr'a nazîr

Her minâre şecer-i Tûr gibi şu' le-feşân

(Haşmet, 142, K.20/3)

2.5.6. PEYGAMBERLİĞİ

Hz. Muhammed (SAV)'in içinde yaşadığı toplum, koyu bir cehâlet ve günah içinde kıvranıp durmaktaydı. Öyle ki bu döneme "Cahiliye Devri" denilecekti. Kavmi olan Kureyşliler Allah'ın evi olan Kâ'be'yi putlarla doldurmuşlar; içki, kumar ve fuhuş bataklığına düşmüşlerdi. Kız çocukları toprağa diri diri gömülmekte, aileler arasında bitmek bilmeyen kan davaları sürmekteydi. Yeryüzü fesada boğulmuş gibiydi. Hz. Peygamber'in temiz vicdanı bu yaşananlara rıza göstermiyor, insanlığın içine yuvarlandığı karanlığa razı olamıyordu. O (SAV), hiç bir zaman kavminin putlarına tapmamıştı ve muhtemelen tek tanrı inancına dayalı Hz. İbrâhîm'in dini üzere olmaya çalışan az sayıdaki Hanîfler gibi düşünüyordu. Akranları gibi içki, kumar ve fuhuş peşinde koşmamış; çocukluğundan beri temiz, dürüst ve merhametli bir insan olarak yaşamıştı. Şimdi de gördüklerine dayanamıyor, insanlardan kaçmak, yalnız ve kimsesiz yerlerde düşüncelere dalmak istiyordu. Son yıllarda bu isteği daha da kuvvetlenmiş, özellikle Ramazan aylarını Hira Mağarası'nda geçirmeyi alışkanlık hâline getirmişti. Azığını hazırlıyor, eşi ve çocuklarıyla vedâlaşıyor ve mağarasının yolunu tutuyordu. Mekke'yi ve civarını kuş bakışı seyreden o yüksek mağarada günlerce oturuyordu.

Kâ'be'nin tamirinden sonra Hz. Muhammed (SAV)'in, Allah'a nasıl ibadet edileceğini araştırmaya daha fazla yöneldiği fark edilmekteydi. Son bir kaç senedir kendisinde garip ve anlaşılmasız hâller seziyordu. Geceleri gördüğü rüyâları, uyandığı vakit aynen gerçekleşmiş görüyor; bazı cansız eşyâların kendisiyle konuştuğuna şahit olup şaşırıyordu. Bir seferinde üzerindeki örtü düşüp vücûdu açıldığında nereden geldiğini anlayamadığı bir ses: "*Elbiseni ört!*" diye kendisini uyarılmıştı.

Hz. Muhammed (SAV)'in Hira'da bulunduğu 610 yılı Ramazan ayının son 10 günü içinde bir gece, bazı rivâyetlere göre pazartesi günü sabaha karşı Cebrâil aslı sûretiyle geldi, O'ndan okumasını istedi, O'nun Allah'ın elçisi, kendisinin de Cebrâil olduğunu söyledi. Ardından: "*Yaratan Rabb'inin adıyla oku!*" mânâsındaki cümle ile başlayan Alak sûresinin ilk beş âyetini ona tebliğ etti. Bu olay üzerine heyecanlanıp korkuya kapılan Hz. Muhammed (SAV) oradan âdeta kaçarak evine gitti, yatağa girerek Hatice'den üstünü örtmesini istedi ve uyandıktan sonra başından geçenleri ona anlattı. Bunun üzerine Hatice, Allah'ın kendisini utandırmayacağını, çünkü O'nun akrabasını

gözettiğini, doğru konuştuğunu, âcizlerin elinden tuttuğunu, yoksullara yardım ettiğini, misafirleri ağırladığını söyleyerek O'na tesellide bulundu ve kendisine inandığını belirtti. Ardından Hz. Peygamber'i kendi amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e götürdü. Varaka onu dinledikten sonra kendisine gelen meleğin bütün peygamberlere vahiy getiren melek olduğunu söyledi. Siyer âlimleri, Cebrâil'in ilk vahiy getirişi sırasında Resûlullah'a abdesti ve namazı öğrettiği hususunda ittifâk etmişlerdir.

Hz. Peygamber, ilk vahyin tedirginliğinden sonra Cebrâil'in yeniden görünmesini arzulamaya başladı. Bu amaçla sık sık Hira Mağarası'na gidiyor fakat günler geçtiği hâlde melek gelmiyordu. Bu dönemde Rabb'inin kendisini terk ettiği zannına kapılarak endişeli günler geçirdi. Kaynaklarda “fetretü'l-vahy” denilen bu devrenin müddeti hakkında birkaç aydan üç yıla kadar varan süreler zikredilmiştir. Resûlullah bir gün Hira Mağarası'ndan dönerken Cebrâil'i (AS) tekrar gördü, yine korku ve heyecanla evine gidip yatağına girdi. Cebrâil evinde karşısına çıkarak Müddessir sûresinin ilk âyetlerini okudu (74/1-5). Bu âyetlerde artık ilâhî tebliğleri insanlara ulaştırma zamanının geldiği belirtilmekte, bu görevi yerine getirirken yüce Rabb'ine güvenmesi istenmekte, ayrıca maddî ve mânevî kirlere uzak durması tâlimatı verilmekteydi. Hz. Peygamber o andan itibaren çevresindeki insanları İslâm'a davet etmeye başladı. (Efe, 2015:356 ; Fayda, 2005:408-423)

“Ey Allah'ın Resûlü! Sen'in peygamberliğin ilâhî irâde ile ispatlandı, mucize ile de delillerin desteklendi.”

Te'kîd-i hikmet ile müdellel nübüvvetüñ
Te'yîd-i mu'cîz ile müberhen delâ'ilün
(Nahîfî, Cilt:2- 282, G.279/5)

2.5.6.1. Nübüvvet Mührü

Hz. Muhammed (SAV)'in iki kürek kemiği arasında bulunan ve nübüvvetinin alâmetlerinden biri sayılan ben'dir.

Hâtem-i nübüvvet (hâtemü'n-nübüvve) tamlaması Türkçe'de mühr-i nübüvvet, nübüvvet mührü, peygamberlik mührü, peygamberlik nişanı gibi söz gruplarıyla karşılanmaktadır. Nübüvvet mührü siyer, şemâil, hasâis ve delâilü'n-nübüvve kitaplarında Resûl-i Ekrem'in nübüvvetinin delîli kabul olunmakla birlikte son peygamber oluşunun bir işareti olarak da değerlendirilmiştir. Nitekim hâtem (mühür) genelde yazıların altına basılıp son sözün söylendiğine işaret eder. Resûlullah'a “Hâtemü'n-Nebiyîn” denilmesi (Ahzâb, 33/40) O'nun hem nübüvveti nihâyete erdiren son peygamber oluşu hem de bütün peygamberlerin nübüvvetini tasdik eden (mühürleyen) ilâhî bir delil olduğu şeklinde açıklanmaktadır. (Sinanoğlu, 2007:291-293)

Nigîn, “yüzük, yüzük şeklinde mühür” demektir. Fıtnat Hanım da “nûr-ı nigîn-i nübüvvet” tamlamasını kullanarak peygamberlik mührünü işaret etmiştir:

Sensûn habîbi Hak seyyidü'l-verâ
 Halk oldu nâm-ı pâkûn için arz ile semâ
 Ey kişver-i risâlete sultân-ı enbiyâ
 Zîb-i benâna rif' atûn itmiş senûn Hudâ
 İzz ile fass nûr-ı nigîn-i nübüvvet
 (Fıtnat Hanım, 213, Tah.17)

Hitâm-ı misk, Kur'ân-ı Kerîm'in 83. sûresi olan Mutaffifîn sûresinin 26. âyetinde geçen ve anlamı, “Onun sonu misktir.” olan söyleyiştir. Tamamlanan bir şeyin sonunda “Güzel bitti.” anlamında kalıplaşmış bir şükür ifadesi olarak kullanılır.¹⁵⁸

Hitâm-ı miskidir mühr-i nübüvvet
 Ki etdi enbiyâyâ hâtemiyyet
 (Sünbülzâde Vehbî, 34, M.2/24)

2.5.7. NÛRU

IX. yüzyılda Hz. Peygamber (SAV)'in mânevî şahsiyetini ifâde etmek için kullanılan tasavvuf terimi olan “hakikat-i Muhammediyye” fikri ortaya atılmıştır. Ebû Saîd el-Harrâz ve Sehl b. Abdullah et-Tüsterî tarafından Resûl-i Ekrem Kur'ân-ı Kerîm gibi bir nûr olarak (Mâide, 5/15) algılanmaya başlanmış, onların ardından Hallâc-ı Mansûr Kitâbü't-Tavâsîn'de bu anlamda nûr üzerinde genişçe durarak “nûr-ı Muhammedî” teorisini geliştirmiştir.

Buna göre Cenabıhak ilk önce Hz. Muhammed'in nûrunu, bu nûrdan da diğer varlıkları yaratmıştır. Bu görüşle ilgili olarak: “Allah'ın ilk yarattığı kalemdir.” ; “Âdem rûhla beden arasında iken ben peygamber idim.”; “Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır.” gibi hadisler rivâyet edilmiştir. Burada akıl ve kalemden maksat Hz. Peygamber'in nûru olup O'nun mânevî hüviyeti anlamına gelen bu nûra “hakikat-i Muhammediyye” de denilmiştir. Hz. Âdem'den başlayıp bütün peygamberlerde tecelli eden bu nûrun en son Resûlullah'ta gerçek sahibiyle buluştuğu kabul edilmiştir.

Gizli bir hazîne olan Cenabıhak bilinmeyi niyâz etmiş ve ilk defa “taayyün-i hubbî” şeklinde, yani Hz. Peygamber'in nûru ve sevgisi olarak tecellî etmiş, ardından diğer varlıkların hepsini bu nûrdan yaratmıştır. Onun âlemlere rahmet oluşunun (Enbiyâ, 21/107) anlamı budur. Buna göre evrenin var oluş sebebi Allah'ın Hz. Muhammed'e duyduğu sevgidir. (Uludağ, 2005: 448-450)

Şair nereye baksa Hz. Muhammed'i görmektedir, putun güzel yüzünde dahi O'nu gördüğü için yaptığı için küfür ya da hata olup olmadığını kestirememektedir:

Ben nûr-ı Muhammed görürüm rûy-ı sanemden
 Sen söyle ki ey sûfi bu küfr ü bu hatâdır

¹⁵⁸ bk. http://tebdiz.com/index.php?sayfa=arama_sonuc_yeni , hitâm-ı misk.

(Esrâr Dede¹⁵⁹, 385, G.93/14)

Cenabıhak önce Hz. Peygamber'i yarattı, sonra diğer varlıkların tümünü O'nun nûrundan yarattı. Ayrıca yaratılmışlar içinde en çok hameden Hz. Muhammed'dir.

O'nun nûru da bundandır.

O hamdiñ nûrudur nûr-ı Muhammed

Ki nâmı oldu anıñ nûr-ı Muhammed

(Esrâr Dede, 644, M.1/12)

Nûr-ı Muhammed, dînî-tasavvufî eserlerde Hz. Peygamber'in manevî şahsiyetini ifade etmek için kullanılan bir terimdir.¹⁶⁰

“Ey Allah'ın Resûlü! Sen'in zâtının cevheri güzellik tabakalarını süslemektedir. Bu sebepten feleğin dokuz katmanının yüzündeki nûrdur.”

Tabak-pîrâ-yı tıbk-ı hüsn ü ândur cevher-i zâtuñ
Anuñçün nûr-ı rûy-ı nüh-tabakdur yâ Resûla'llah
(Kânî, 73, K.7/3)

Yani Kânî, gökyüzünün aydınlık olma sebebi Allah Resûlü'nün nûrudur diyerek hüsn-i ta'lil sanatı yapmıştır.

“Varlık ve kainat nûrunu Sen'in varlığından almıştır. Gönlü yaralı ümmetler, inâyetinin dostluğuyla mutlu olur.”

Nûru zâtından münevver ' arsa-i kevn ü mekân
Yârî-i lutfıyla hurrem ümmetân-ı dil-figâr
(Nahîfî, Cilt: 1- 206, K.18/13)¹⁶¹

Hz. Muhammed (SAV)'in gölgesi yere düşmezdi.¹⁶² Çünkü Allahutaala O'nu nurdan yaratmıştı. Nûr'un yani ışığın da gölgesi olmaz:

Seni nûr eyledi Hak zâhir u bâtında bî-şübhe
Ne mümkündür zuhûr-ı sâye hiç nûr-ı zemîn üzre
(Nahîfî, Cilt: 2- 409, G.406/4)

“Cenabıhakk'ın sevgili kulu sen İslâm'ı yayan nurlu güneşsin! Dokuz kubbe (gökyüzü) yuvarlak şekliyle Sen'in aşkında ancak zerredir.”

Zerredir aşkında şekl-i müstedîr-i nüh-kıbâb
Âftâb-ı nûr-ı şer'-efzâ Habîb-i Kibriyâ

¹⁵⁹ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **648, M.2/7.**

¹⁶⁰ bk. http://tebdiz.com/index.php?sayfa=arama_sonuc_yeni, nûr-ı Muhammed.

¹⁶¹ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **Cilt:1- 164, K.5/37; Cilt:1- 198, K.13/35; Cilt: 2- 417, G.414/3; Cilt: 2- 493, G.489/1; Cilt: 2- 493, G.489/5; Cilt: 2- 594, R.160; Cilt: 2-702, R.557; Cilt: 2- 726, Ebyât 240.**

¹⁶² Tam İlmihal Se'adet-i Ebediyye, 379. bk.

<http://www.hakikatkitabevi.net/bookread.php?bookCode=001>, 18.05.2019; 23:47.

(Nedîm, 20, K.1/4) ¹⁶³

Pervâne nasıl ki yanmayı göze alarak ışığa atılırsa Cebrâil (AS) da vahdet meclisinin nûr saçan mumu olan Habibullâh'ın pervânesi olur:

Cebrâ'il ol şem'-i bezm-i vahdetin pervânesi

Nûr-bahş-ı meclis-i ulyâ habîb-i kibriyâ

(Nedîm, 20, K.1/5)

Esrâr Dede gibi Sünbülzâde Vehbî de bu beytinde Resûl-i Ekrem'in gölgesinin yere düşmemesini konu edinmiş:

Zemîne düşmese cây-ı 'aceb mi sâye-yi kaddiñ

Vücûduñ pertev-i nûr-ı Hudâ'dır yâ Resûla'llâh

(Sünbülzâde Vehbî, 63, K.2/2)

¹⁶³ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **20, K.1/5.**

2.5.8. PÂK OLUŞU

Farsça bir sıfat olan “pâk” kelimesi sözlükte şu anlamlara gelmektedir: “temiz, arık, tâhir; saf, hâlis, hîlesiz; kutsal, mübârek, kusursuz, günâhsız.” (Devellioğlu, 2000:852)

Bu sıfat peygamberlerin özelliklerinden “İsmet” vasfına karşılık gelmektedir. Peygamberlerin bir özellikleri de onların günahattan uzak oluşlarıdır. İsmet kelimesi sözlükte: “engelleme, durdurma, koruma, günahattan korunmuşluk, günahsızlık” anlamlarına gelmektedir. Ayrıca ismet; “yapacak gücü olmasına rağmen kişiyi günah işlemekten ve günaha meyletmekten engelleyen ilahi bir meleke” olarak da tanımlanmıştır. Bir terim olarak ise: “Allah’ın bütün peygamberleri, kendilerine tahsis etmiş olduğu saf cevherlerle, en yüce cismî ve nefsî varlığa sahip kılarak, ayaklarını tâatte sabit tutması, kalplerine sekînet indirerek kötü temayüllerden muhafaza etmesi, tefiki ile onları koruması” diye tanımlanmaktadır. Yani ismet, nübüvvet ile görevlendirilecek kimsenin çocukluktan itibaren gözetim altında bulundurulması ve söz konusu şahsın üstün ahlâkî özelliklerle donatılması olarak anlaşılmaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm’de peygamberlerin çocukluktan itibaren gözetim ve denetim altında tutuldukları görülmektedir. Meselâ, Hz. Mûsâ’nın yetiştirilmesine Allah tarafından nezâret edilmesi ve Allah’ın ona sevgisini vermesi; Hz. İbrâhîm’in henüz çocuk denecek yaşta put tapan kavminin inancını kabul etmeyerek, onların inancını sorgulaması ve onlarla mücadeleye girişmesi; Hz. Îsâ’nın daha beşikteyken nübüvvetini ilân etmesi ve hayatının hiçbir döneminde müşriklerin yaptıklarını tasvip etmeyerek put tapmayan Hz. Peygamber (SAV)’in hayatı, yüce Allah’ın, peygamberlik mertebesine yükselteceği kişileri henüz peygamber olmadan önce de gözetiminin ve onları koruma altına aldığı delilidir. (Yaykın, 2014:42)

Hz. Muhammed (SAV)’i en iyi müşâhede edip mucizelerine tanık olan şüphesiz çocukluğundan yetişkinliğe kadar yanında bulunan ve O’nun temiz ahlâkıyla ahlâklanan yeğeni ve damadı Hz. Ali’dir:

Vücûd-ı pâk-i Muhammed’le hem-hakîkatdir

O sırra cümleden akrebdir ittisâl-i ‘Alî

(Esrâr Dede, 175, K.4/5)

“Pak olan o nebî kendisine sadâkatle bağlananların sığınağıdır; hastalara şifadır. O ki meleklerin şahıdır ve nebîlerin en önde gelenidir. O’nun pak zâtına yüce Allah hürmet etmiştir, kâinatın yardım kaynağı onun temiz zâttır.”

Kıl sıdk ile odur ki vâlâya ilticâ

Kim haste-i zünûba o dürde olur devâ

Şâhenşeh-i melâ’ik ü ser-hayl-i enbiyâ

Ya’ nî Habîb-i muhterem-i Hazret-i Hudâ

Kim zât-i pâki’ âlemün ‘ ayn-ı ‘ inâyeti

(Fıtnat Hanım, 211 ,Tah.11) ¹⁶⁴

“O öyle bir peygamberdir ki Rahmân olan Allah’ın kapısının eşiği O’nun dergâhıdır. Dünyanın yedi kıtasında yeryüzünde övüleceklerin padişahı O’dur. Güneş yüzü güzelliğin zirvesi, (parlak) yüzü ay’dır. Allah’ın izniyle gizli ve açık her şey O’nu arzular. Hidâyet yolunun izlerini takip ederek O’na salât ve selâm okuyun ki O (SAV), sizi ümmeti saymıştır.”

Âsitân-ı bâb-ı Rahmânı anuñ dergâhıdur
Heft-iklîm-i cihân-ı i‘tinânuñ şâhıdur
Evc-i hüsnüñ rûy-ı mihrîdür cebîni mâhıdur
Hakk rızâsı zâhir ü bâtın anuñ dil-hâhıdur
Yâ ‘ibâda’llah sallû vaktefü isrû’l-hüdâ
Ki şumârâ ‘ümme-i hod-hând mahbûb-ı Hudâ¹⁶⁵
(Kânî, 84, Tes.20/2)¹⁶⁶

Nükte¹⁶⁷, “herkesin anlayamayacağı gizli mânâ, fehm ve idrâki zarâfet-i tab'a vâbeste dakîk ve lâtif mânâ” demektir. Ancak “Âlemleri senin için yarattık.” âyetini idrâk edebilen kişi O’nun pâk zâtıyla sırlarını anlayabilir:

Ya’ nî kim nükte-i mefhûm-ı ve-mâ erselnâ¹⁶⁸
Zât-ı pâkiyle anuñ eyledi keşf-i esrâr
(Nahîfî¹⁶⁹, Cilt:1- 175, K.8/38)

“Sen’in o aydınlık yüzünün aynasını, konuşkan papağan göreceksin olsa şaşkınlığının büyüklüğünden dili tutulurdu.”

Eger âyîne-i dîdâr-ı pâkûñ görse bir kerre
Kemâl-i hayretinden lâl olurdu tûtî-i gûyâ
(Nahîfî, Cilt:2- 16, G.15/3)

2.5.9. EMİN OLUŞU

Güvenilir olma hasleti bütün peygamberlerin başta gelen vasıfları arasındadır. Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Nûh, Hûd, Sâlih, Lût ve Şuayb kıssaları anlatılırken her birinin “kavimlerine gönderilmiş emîn elçiler” olduğu bildirilmektedir (Şuarâ, 26/107, 125, 143, 162, 178). Hz. Mûsâ da Firavun ve adamlarına hitâben: “Ey Allah’ın kulları! Bana gelin, doğrusu ben size gönderilmiş emîn bir elçiyim!” (Duhân, 44/18), demiştir. Diğer

¹⁶⁴ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **213, Tah.18.**

¹⁶⁵ “Ey Allah’ın kulları! Peygambere salat ve selam okuyun ve hidayet yolunu (izlerini) takip edin ki o bizi kendi ümmetinden saymıştır.”

¹⁶⁶ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **84, Tes.20/1. ve 3, 4, 5.**

¹⁶⁷ bk. http://tebdiz.com/index.php?sayfa=arama_sonuc_yeni , nükte.

¹⁶⁸ **Vemâ erselnâke illâ rahmeten lil’âlemîn(e):** Ve biz seni, ancak alemlere rahmet olarak gönderdik. (Enbiyâ, 21/107)

¹⁶⁹ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **Cilt:1- 206, K.18/20; Cilt:1- 224, K.23/29; Cilt:2- 3, G.2/5; Cilt:2- 3, G.2/6; Cilt:1- 237, K.26/77; Cilt:2- 427, G.424/5; Cilt:2- 428, G.431/5; Cilt:2- 432, G.429/2; Cilt:2- 579, R.112; Cilt:2- 633, R.297; Cilt:2- 536, Kır’a 13; Cilt:2- 607, R.212.**

taraftan Mısır hükümdarı Hz. Yûsuf'u yüksek bir mevkiye getirmek isterken ona: “*Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve emîn birisin!*” (Yûsuf, 12/54) diyerek güvendiğini göstermiştir.

Emîn, İslâmiyet'ten önce Hz. Peygamber'e verilen sıfatlardan biridir. Emîn sözlükte “kendisine güvenilen, hıyanet etmeyen, sözünde duran, vefâlı; başkalarından korkmayan kimse” mânâlarına gelir. Kaynaklarda belirtildiğine göre Hz. Muhammed (SAV), Cenabıhakk'ın himayesi sayesinde Câhiliye Dönemi'nin yaygın kötülüklerinden hiçbirine bulaşmadan tertemiz büyüdü. Çevresinde en mert, en iyi huylu, en asil, komşuluk haklarını en iyi gözeten, en uysal, en doğru sözlü ve en güvenilir kimse olarak tanındı. Allataala bütün bu iyi sıfatları onda bir arada topladığı için “Muhammedü'l-Emîn” lakâbı ile meşhur oldu.

O'nun herkesçe emîn kabul edilmesinin bir delili, Hz. Muhammed (SAV)'in gençlik yıllarına rastlayan Kâbe'nin tamiri ve Hâcerülesved'in yerine konulması olayındaki rolü ve gördüğü kabuldür. Her kabilenin bu şerefli işte pay sahibi olmayı istemesi üzerine ihtilâf çıkmış, taraflar adeta savaşacak duruma gelmişti. Nihâyetinde bu büyük sorunun çözümü, ertesi gün Kâ'be'nin önünde görülecek ilk şahsa bırakılmıştı. Yolu beklenen bu zâtın Hz. Muhammed (SAV) olduğu görülünce herkes: “El-Emîn geliyor!”, diye memnûniyetini belirtmişti. Bu olay O'nun eskiden beri emîn sıfatıyla tanındığını ispatlamaktadır. Yine İslâmiyet'ten önce, haksızlığa uğrayanların hakkını korumak üzere Mekke'de kurulan “Hilfû'l-Fudûl” cemiyetine aktif bir üye sıfatıyla katılmıştır. İslâm'dan önce Kureyş'ten bazı kişilerin kıymetli eşyalarını Hz. Muhammed'e emânet ettikleri de bilinmektedir.

Hz. Muhammed'in sözünde sâdık olduğu âyet-i kerîme ile de desteklenmiştir: “*O Allah'a inanır, müminlere güvenir.*” (Tevbe, 9/61)

Yemen'den gelen bir malın paylaşılması esnasında: “Allah'tan kork yâ Muhammed!” diyen birine Hz. Peygamber: “*Yoksa siz bana güvenmiyor musunuz? Ben göktekilerin bile eminiyim!*”¹⁷⁰ demiş; diğer bir rivâyete göre ise: “*Bana siz güvenmezseniz yeryüzündeki insanlar hakkında hiç Allah güvenir mi?*” şeklinde mukabelede bulunmuştur. (Algül, 1995:111)

Kânî de bunu bir âyet-i kerîme iktibasıyla şiirinde dile getirmiştir:
Sen ol mesned-fürûz-ı “*sa'diku'l-va'dü'l-emîn*”¹⁷¹sin kim
Kelâmuñ cümle sırra mâ-sadakdur yâ Resûla'llah
(Kânî, 73, K.7/2)

“Ey önde gelen peygamberlerin övünç mayası! Sen, o kadri felekler kadar yüce olan peygambersin ki Cenâbıhakk, Sen'in temiz sıfatlarının nüshasının dibâcesini “*Sâdiku'l-va'di'l-emîn*” kıldı.

Ey mâye-i fahr-ı enbiyâ-yı pîşîn

¹⁷⁰ Buhârî, “Meğâzî”, 61.

¹⁷¹ “*Sâdiku'l-va'd*” (Meryem, 19/54); “*Emîn*” (Tekvîr, 81/21).

Sensin o felek-cenâb u gerdûn-temkîn
 Hakk eyledi nüsha-i sıfât-ı pâkûn
 Dibâce-tırâz *sâdiku'l-va'dü'l-emîn*
 (Nahîfî, Cilt:2- 666, R.418)

Ebû Ubeyde b. Cerrah aşere-i mübeşşereden olan kumandan sahâbîdir. Resûl-i Ekrem'le din konusunda tartışan ve Hristiyan kalıp cizye vermeyi kabul eden Necranlılar, cizye tahsili için güvenilir birinin kendileriyle gönderilmesini istedikleri zaman Hz. Peygamber: “*Her ümmetin bir emîni vardır; bu ümmetin emîni de Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tır.*” diyerek onu Necran'a gönderdi. Ondan sonra “Emînü'l-ümme” lakabıyla anılan Ebû Ubeyde bu bölgedeki insanlara İslâmiyet'i de öğretti. (Önkal, 1994:249-250) Aşağıdaki beyitte de bu husûsa telmih vardır:

Ol merdüm-i hâs u mazhar-ı fevz ü felâh
 Ya'nî ki Ebû 'Ubeyde'tü'bni'l-Cerrâh
 Vasfinda anuñ didi emînü'l-ümme
 Sultân-ı rûsul Habîb-i fettâh
 (Nahîfî, Cilt:2- 581, R.117)

Hz. Muhammed (SAV)'in ashâbı, O'nun ahlâkıyla ahlâklanmaya gayret ederdi. Yukarıdaki rubâide bahsi geçen sahâbi Ebu Ubeyde b. Cerrah (RA)'te de “emîn” vasfı temâyüz etmişti.

“Ey Habîb-i Kibriyâ! Sen'in doğruluk kılıcının sûseni, *'Innehu şey'ün acib'* dir. Tuğunun perçemi ise zafere vesile olandır.”

Sûsen-i şemşîr-i sıdkın “*innehu şey'ün acib*¹⁷²”
 Perçem-i tûğî zafer-fehvâ habîb-i kibriyâ¹⁷³
 (Nedîm, 21,K.1/12)¹⁷⁴

2.5.10. HABİBULLÂH OLUŞU / SEBEB-İ MEVCÛDÂT/ MAZHÂR-I “LEVLÂKE LEVLÂK” OLMASI

Arapça bir isim olan “habîb” sevgili anlamına gelmektedir. Bu kelime klasik şiirimizde daha çok “Habîbullâh (Allah'ın Sevgilisi)” şeklinde Hz. Peygamber'imiz (SAV) için kullanılmıştır. (Pala, 2003:190)

¹⁷² ...,inne haza le şey'un acib: “...,doğrusu bu çok şaşılacak bir şey!” dedi.” (Hûd, 11/74)

¹⁷³ Bu beyitin alındığı “habîb-i kibriyâ” redifli kaside çalışmamıza esas olan nüshada bulunmayıp Prof. Dr. Muhsin Macit (2012). *Nedîm Divânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü-3371, Kültür Eserleri: 511 adlı çalışmadan alınmıştır.Yine yazarın bu kaside için dipnotta gösterdiği açıklama şöyledir: Dr. Abdullah Öztemiz Hacitahiroğlu, özel kütüphanesindeki bir mecmuada bulunan bu şiiri yayımlamıştır: “Kaside-i Nedîm Çelebi Der-Na't-ı Resûl-i Ekrem”, Diriliş, 5 (Ocak 1975), 50-52.

¹⁷⁴ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 146, Kıta 6 /4; 155, Kıta 12/2.

Hız. Peygamber'in, 63 yıllık zamanla sınırlı cismâni varlığından ayrı olarak bir varlığı daha mevcuttur. Allah'tan başka hiçbir şey yokken yüce Allah ilk defa "hakikat-i Muhammediye"yi var etmiş, bütün mahlûklar bu hakikatten ve O'nun için yaratılmıştır. (Demirci, 1997:179-180)

Cenabıhakk'ın Hz. Muhammed (SAV)'e yönelik ezeli sevgisi olmasaydı hiçbir şeyin var olmayacağına inanan sûfiler için kudsî hadîs olarak kabul ettikleri: "*Sen olmasaydın, sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım!*" ifadesi büyük bir önem taşır. (Uludağ, 2005:448-450)

Hız. Muhammed (SAV)'in diğer nebîler gibi muhataplarının hak dini benimseyip ebedî mutluluğa erişmelerini gönülden arzulaması ve bunun gerçekleşmemesinden derin üzüntü duyması O'nun (SAV) insan sevgisinin bir göstergesidir. Resûl-i Ekrem insanların yüce Allah'ı tanımalarına ve sevmelerine aracı olduğuna göre (Âl-i İmrân, 3/31) hem yaratıcı hem yaratılmışı seven bir insandır. Kendisi "Habîbullah" olduğunu, fakat bunu övünme vesilesi kılmadığını söylemiştir. "Habîbullah" nitelemesi müslümanların "Resûlullâh"tan sonra en çok tekrar ettikleri vasıf olmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber (SAV)'in müminlere kendi canlarından daha yakın olduğu (Ahzâb, 33/6), sıkıntıya düşmeleri hâlinde üzülop üzerlerine titreyen, şefkat ve merhamet gösteren bir duyarlılığa sahip bulunduğu (Tevbe, 9/128-129) ifade edilmektedir. Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği bir hadîste Resûl-i Ekrem'in muhatapları karşısındaki konumunu, "ateşe düşmekte ısrar edenleri bellerinden yakalayıp kurtarmaya çalışan kimsenin durumu"na benzetmiştir. (Topaloğlu, 2005:439-441)

"O *Levlâk* padişahının eşiğine aczinle ulaş ki O (SAV)'in ihsânı, arzusuna ulaşamamış çok kişiyi muradına erdirir."

Var âstâne-i şeh-i "*levlâk*"e ' acz ile

Çok nâ-murâdı lutfu anîñ kâmkâr eder

(Esrâr Dede, 168, K.2/11) ¹⁷⁵

"Ey âlemlerin kaynağı, cümle yaratılmışların varlık sebebi! Güzel ahlâk sahibi, ulu kişi! Sen'i övmeye insanoğlunun gücü hiç yeter mi? Çünkü Sen'in bu üstün niteliklerin için âyet inmiştir."

Ey mebd'e -i âlem sebep-i mevcûdât

V'ey sâhib-i ahlâk-ı hasen ' âlî zât

Kâdir mi ola nev' i beşer meddâhuñ

Vasfuñda nüzûl eyledi çün kim âyât

(Fitnat Hanım, 207, R.3) ¹⁷⁶

Çünkü kimse Allah'ın kelâmından daha iyi ve üstün bir söz söyleyemez, bu imkânsızdır.

"*Levlâk*" hitabının muhâtabı olan Habîbullâh yedi iklimin sultânıdır. O (SAV), tüm yaratılmışların peygamberidir:

Ol pâdişeh-i tâc-âver-i hutbe-i "*levlâk*"

Sultân-ı şeref-perver-i heft-kışver-i eflâk

¹⁷⁵ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 168, K.2/13; 648, M.2/4.

¹⁷⁶ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 207, R.2; 212, Tah.15.

(Haşmet, 157, Tb.23/75)

“Merhaba ey Allah’ın sevgilisi olan aşk güneşi! Sen’in can bağışlayan azcık bakışına (cümle) âlem (olur) fedâ.”

Merhabâ ey afitâb-ı ‘ışk Mahbûb-ı Hudâ
Bir kemîne zerre-i cân-bahşuña ‘âlem fedâ
(Nahîfî, Cilt: 2- 6, G.5/1) ¹⁷⁷

“Âlemlerin övüncü olan o Resûl’e her an sonsuz salât eyle, her nefeste sayısız selâm kıl!”

Dem-be-dem eyle o fahr-ı ‘âleme bî-had salât
Her nefes kıl ol resûl için selâm-ı bî-şümâr
(Nahîfî, Cilt: 2- 205, K.18/2)

“Bülbül-i gül-zâr-ı ev ednâ” tamlaması ile Resûl-i Ekrem’e hitapla “O’nun Cenabıhakk’a iki yay kadar veya daha yakın olduğu gül bahçesinin bülbülü.” (Hüseyin, 2014 :54) denmektedir:

Şâh-bâz-ı evc-i kurb-ârâ habîb-i kibriyâ
Bülbül-i gülzâr-ı ev ednâ habîb-i kibriyâ
(Nedîm, 20, K.1/1) ¹⁷⁸

Hz. Peygamber (SAV) ; “zamanda, mekânda, nisbette, hatvede ve kuvvette ¹⁷⁹” seçilmişlerin en sevgili olanı yani yüce Allah’a yaratılmışlar içinde en yakın olandır.

“Sen O Resûl’sün ki yüce Allah, seni bizzat övmüşken şairlerin hangi şiiri seni övmeye yetsin?”

Nâ-sezâdır vafına şi’r olsa da sihr-i mübîn
K 'oldu meddâhın senin Mevlâ habîb-i kibriyâ
(Nedîm, 21, K.1/22)

“Bu nimet yurduna girdi gireli cennet elbiseleri ile dolaşan Hz. Âdem, çırlıçıplak kalmanın verdiği utanç içinde bulduğu yapraklarla edeb yerlerini örtmeye çalışırken "Ey Rabb'imiz, biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhametle muamele etmezsen elbet perişanlığa düşenlerden oluruz." diye yalvarmaya başladı. Gözlerinden akan yaşlar bu duayı en samimi duyguların eşliğinde yaptığını göstermekteydi. Hanımı Hz. Havvâ, bu mübarek sözleri aynen tekrarlıyordu.(A'râf, 7/ 23) Bu dua da Hz.

¹⁷⁷ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: Nahîfî, Cilt: 1- 162, K.5/11; Cilt: 1- 168, K.2/1; Cilt: 1- 184, K.9/1; Cilt: 1- 187, K.10/1; Cilt: 1- 196, K.13/1; Cilt: 1- 196, K.13/2; Cilt: 1- 203, K.17/13; Cilt: 1- 205, K.18/13; Cilt: 1- 174, K.8/28; Cilt: 2- 3, G.2/2; Cilt: 2- 8, G.7/1; Cilt: 2- 14, G.13/4; Cilt: 2- 14, G.13/5; Cilt: 2- 48, G.47/2; Cilt: 2- 64, G.64/2; Nahîfî, Cilt: 2- 80, G.79/4; Cilt: 2- 153, K.2/11; Cilt: 2, 263, G.260/3; Cilt: 2- 282, G.279/7; Cilt: 2- 417, G.414/2; Cilt: 2- 426, G.423/2; Cilt: 2- 428, G.425/3; Cilt: 2- 489, G.485/2; Cilt: 2- 538, Kıt’a 17; Cilt: 2- 545, Kıt’a 38; Cilt: 2- 631, R.288; Cilt: 2- 631, R.291; Cilt: 2- 631, R.289; Cilt: 2- 703, R.560; Cilt: 2- 727, Ebyât 252.

¹⁷⁸ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 20-21, K.1/ 2 ve 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31; 22, K.1/27; 65, K.10/50.

¹⁷⁹ bk. <http://www.osmanlicaturkce.com/?k=kurb&t=%40,kurb>.

Âdem'e, Rabbü'l-Âlemîn'den gelen bir ilhama dayanıyordu. (Bakara, 2/37) Kur'an-ı Kerim onların bu dua ile yalvardıklarını anlatıyor. Bunun haricinde olmak üzere Hz. Âdem'in, Arş-ı A'lâ'nın bir kenarında "Muhammed Rasûlullâh" ibaresini gördüğünü ve "Allah'ım, Muhammed Rasûlullah hürmetine bağışla!"¹⁸⁰ şeklinde dua ettiği rivâyeti de var." (Kazancı, 2017: 40-41)

Peygamber Efendimiz (SAV), Arş-ı Âlâ'da o kadar kıymetlidir ki insanların ilk atası Hz. Âdem O'nun hatrına af dilemiş ve yine O'nun hatrına bağışlanmıştır:

Vücûd-ı pâkûni teşrîf için tâ levh-i ' arş üzre
Yazıldı resm-i ' ünvânı Muhammed yâ Resûlal'lâh
(Nahîfî, Cilt:2- 420, G.417/2)

“Yüce Allah’ın beğenmiş olduğu sevgilisi uludur, kusursuz ahlakı ile eşsiz olan O’dur.”

O’dur hulk-ı ' azîm ile mu' azzam
Pesendîde Habîbu'llâhi a' zam
(Sünbülzâde Vehbî, 32, M.2/5)

“Ey (yaratılmışlara) şefaât eyleyen padişahlar padişahı! Sen gece ve gündüz “Levlak” mânâsına mazharsın. Bu nedenle güneş ve ay sana askerdir.”

Mihr ü meh leşker şehenzâhâ şefâat-perverâ
Ey ki zâtîñ mâni-i “Levlâk”e mâzhar rûz u şeb
(Şeyh Gâlib, 50, K.1/18)

2.5.11. ŞEFÂ' ATİ

Ulemânın da ittifakıyla tüm peygamberler bile bile isyân etmekten ve Allah'ın emrine karşı gelmekten münezzehtirler. Ancak insan olmaları hasebiyle sehven, terk-i evlâ noktasında birtakım hatalarının olması câizdir. Hata etmiş olsalar da peygamberler, şirk ve küfür sayılan günahları ve düşüklük sayılan hırsızlık gibi suçları asla işlememişlerdir. Şayet işlerlse getirdikleri inanca ters hareket etmiş olurlar ki bu husûs peygamberler için düşünülemez. Nitekim Hz. Peygamber (SAV), kıyâmet gününde insanların, içinde buldukları durumdan kurtulmak için peygamberlerden şefâat talebinde bulunacaklarını ve ilk önce Âdem'e gideceklerini ve Hz. Âdem'in daha evvel yaptığı hatası nedeniyle onlara şefâat edemeyeceğini ve hatâsından dolayı o gün Allah'a karşı mahcûbiyetini dile getireceğini ve diğer peygamberlerin Îsâ, Mûsâ, Nûh, İbrâhîm de hatırladıkları hataları nedeniyle insanlara şefâat edemeyeceklerini ve sonunda geçmiş ve gelecek günahları affedilmiş olan Hz. Muhammed (SAV)'in insanların derdine çare bulacağını bizlere haber vermiştir. Bu hâdisenin şöyle cereyân edeceği rivâyet edilir:

¹⁸⁰ Bu hadisin sahih olmadığı görüşü vardır.

Kıyâmet günü insanlar bir an evvel hesap işlerinin başlaması için başta Âdem (AS) olmak üzere tüm peygamberlere tek tek giderler. Bütün peygamberler kendilerine gelenlere işlerini halledemeyeceklerini beyân ederek: “Gerçekten Rabb'im bugün öyle bir öfkelenmiştir ki, ne bundan önce böyle bir öfkelenmiştir, ne de bundan sonra böyle bir öfkelenir!” derler. Peygamberlerin her biri de kendinden başka bir peygambere gidilmesini işâret eder. Nihâyetinde Hz. İsa'nın onlara: “Aradığınız şey bende değil. Siz Âdemoğullarının efendisine Muhammed'e gidin!”, demesi de Hz. Peygamber (SAV)'in tüm insanlığa efendi olmasını dolayısıyla diğer peygamberlerden de üstün olduğunu gösterir. Son çare olarak insanlar Hz. Peygamber (SAV) 'e gelip hâllerini arz ederler. Hz. Peygamber (SAV) ise hiçbir mazeret ileri sürmez ve insanların isteğini geri çevirmeden hemen Arş'ın altına giderek secdeye kapanır da Cenabıhak: “Ey Muhammed! Başını kaldır. İste ki dileğin yerine getirilsin! Şefâat dile, sana şefâat hakkı verilsin!” buyurur. Bu durumun diğer peygamberlere değil sadece Hz. Peygamber (SAV)'e nasip olması O'nun diğer peygamberlerden farklı ve üstün olduğunu gösterir. Livâ-i Hamd ve Makâm-ı Mahmûd denilen şefâat yetkisi sadece O'na aittir ve tüm insanların şefâat için başvuracağı yegâne merci' O (SAV)'dir. (Yaykın, 2014:22-23,43)

Tasavvuf inancında Resûl-i Ekrem'in şefâati, O'na sığınma ve O'ndan yardım talebinde bulunma önemlidir. Mutasavvıflar: “Dahîlek yâ Resûlellâh!” (Sana sığındım ey Allah'ın elçisi!), “Şefâat yâ Resûlellâh!” deyip onun rûhundan yardım ve şefâat umarlar. Aynı şekilde mutasavvıflar, fıkıh âlimlerinin mekrûh saymasına rağmen dua esnasında: “Bi-hakki Resûlike!” (Peygamberin yüzü suyu hürmetine) demekte bir sakınca görmezler ve bu tarzda dua etmeye önem verirler. “Fenâ” kelimesi tasavvufta Allah'la ilgili olarak kullanıldığı gibi (Fenâfillâh “Allah'ta fâni olmak”) Hz. Peygamber için de (Fenâ fi'r-resûl) kullanılması âdettir. Onlara göre Peygamber'de fâni olmak Hakk'ta fâni olmanın mukaddimesidir.

Hız. Peygamber (SAV)'in şefâatine nâil olmak her müslümanın yegâne arzusudur. Edebiyatımızda şefâat dilemek amacıyla oluşmuş bir tür bile vardır. Şefaat-nâme adı verilen bu tür Resûl-i Ekrem'in şefâatini talep etmek için yazılan manzumelerdir. XIV. yüzyıl şairlerinden Ömeroğlu'na ait 125 beyitlik Şefaat-nâme (TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 520/2, vr. 30-34) bilinen tek müstakil örnektir. Ayrıca Hz. Peygamber (SAV)'e dâir manzum eserlerin çeşitli yerlerinde konuya temas edildiği görülür. Bazıları ilâhi ve tevşîh olarak bestelenen bu manzumelere Zekâî Dede'nin sûzinak makamındaki, “Yâ Resûlellâh şefâat eyle Allah aşkına” ve “Yâ Habîbellâh meded eyle mürüvvet kânısın” mısralarıyla başlayan ilâhileri örnek gösterilebilir. (Uludağ, 2005:448-450)

Şefâat dilekleri de müminlerin şefaatten yararlanmaları da Cenabıhakk'ın iznine bağlıdır. Hakîkatte şefâat eden de şefaati kabul eden de yüce Allah'tır. “O'nun izni olmadan kendisinin katında kim şefaat edebilir?” (Bakara, 2/255)

Allah Resûlü buyuruyor: “Benden önce kimseye verilmemiş olan beş şey bana verildi.” Bunlar:

- 1) Bir aylık mesâfeye korku salmakla yardım olundum.

2) Yeryüzü bana hem mescid hem de temizlik vâsıtası kılındı. Ümmetimden kim namaz vaktine yetişirse, orda namazını kılsın.

3) Ganîmet benden önce kimseye helâl olmamışken bana helâl kılındı.

4) Bana şefâat (etme) verildi.

5) Peygamberler yalnız kendi kavmine gönderildi. Ben ise bütün insanlara gönderildim. Allah'ın Resûl'ü: "*Kıyâmette Allah bana bütün îmânı olana şefâat izni verir de ben: 'Rabbim, kalbinde susam tânesi kadar îmânı olanı cennete koy!' diye yalvarırım. Allah, kalbinde zerre kadar îmânı olanı cennete koyar.*" buyurmuştur. (Akay, 2005: 436-437)

“O'nun rahmet tecellisi tüm halkı kapsamıştır, O eğer isterse cihânı affetmeye kudreti vardır.”

Lâkin cemâli ‘âmmeye şöyle şümûlü var

Dehre şefâ‘at etse bütün iktidâr eder

(Esrâr Dede, 168, K.1/15) ¹⁸¹

Cennetlerin yaratılması dahi O (SAV)'in varlığı sâyesindedir. İnsanlar bu kadar çok hata ediyorsa bunu da nedeni Resûllerin padişahı olan Hz. Muhammed (SAV)'den şefâat talep edebilmek içindir:

Îcâd-ı cinâna hilkatüñdür bâ‘is

İdhâle bizi ‘inâyetüñdür bâ‘is

Ey şâh-ı rüsûl kesretine cürmümüzün

Hep ârzû-yı şefâ‘atüñdür bâ‘is

(Fitnat Hanım, 208, R.4) ¹⁸²

Hatâlarımız, âsîliğimiz çokça olsa da Muhammed Mustafa (SAV)'in ümmetine şefâati de çoktur. Şefâat etmek O'nun yoludur. Bu yolda bağışlanma dileyenlere şefâat edecek O'dur:

Cürm ü ‘isyânımıza gerçi nihâyet yoğ ise

Meslek-i Mustafavî üzre şefâ‘at yok mu

(Haşmet, 150, Tb.22/46)

Şefaati¹⁸³, “kefil olma, birinin ceremesini veya azatlık bedelini üstlenme” demektir. Şair nefisini temize çekmeyi kendine de şefaati dilemektedir:

Şefâ‘at suçluya derler meseldür söylenür dâ‘im

Kuluñ Kânî de bir mücrim gedâdur yâ Resûla’llah

(Kânî, 70, K.4/13) ¹⁸⁴

¹⁸¹ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **168, K.1/16.**

¹⁸² Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **215, Tah.28; 216, Tah.31; 216, Tah.32; 216, Tah.34.**

¹⁸³ bk. <https://www.nisanyansozluk.com/?k=%C5%9Fefaati>, şefaati.

¹⁸⁴ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: **75, K.9/1; 75, K.9/5; 79, K.12/8. ve 9.**

Nahîfî, mutasavvıf şairlerden olduğu için ve Hz. Peygamber (SAV)'e karşı beslediği derin duygu ve sevgi nedeniyle XVIII. yüzyıl divan şairleri içinde O'ndan en çok bahseden şair olmuştur. Divanı boyunca sıklıkla Hz. Muhammed (SAV)'den bahsedip, her fırsatta O'ndan şefâat talep etmiştir:

Tâ meded-hâhân-ı ümmet çâre-cûy-ı 'afv olup
Senden ümmîd-i şefâ' atle kıla Hakk'a du' â
(Nahîfî, Cilt: 1- 167, K.5/76) ¹⁸⁵

Kaside ve gazellerinde olduğu gibi musammatlarında da Hz. Peygamber (SAV)'de şefâat dilemiştir:

Koyup zahm-ı dile merhem
Şefâ' at kıl şefâ' at kıl
Amân ey mefhar-ı 'âlem
Şefâ' at kıl şefâ' at kıl
(Nahîfî, Cilt: 1- 305, Mus.7/1)

“Zavallı gönül, kulluk davasında bulundu. Ey Allah'ın en sevgili kulu! Delîlin ihşânıyla imza kıl, (bağışlandığımı tasdik et).”

Etdi da'vâ-yı ubûdiyyet dil-i kemter-cenâb
Hüccetin lutfunla kıl imzâ habîb-i kibriyâ
(Nedîm, 21,K.1/18) ¹⁸⁶

“Ey Allah'ın Resûl'ü! Evet, hatalar denizine battığım doğrudur. Sen'in şefâat denizinin yanında benim bu cürümlerim bir damla sudur.”

Belî müstağrak-ı deryâ-yı cürmem yâ Resûla'llâh
Şefâ' at bahrına nisbetle ammâ katre-yi mâdır
(Sünbülzâde Vehbî, 61, K.1/54)

Kıyâmet günü herkesin hayran kalacağı ancak O'ndan önce kimsenin erişemediği O'ndan sonra da erişemeyeceği Makâm-ı Mahmûd'a vasil olup ümmetine şefâat edecek olan kudret sahibi sultânımız Ahmed Mahmûd Muhammed'dir:

Ol dem ki velîlerle nebîler kala hayrân
Nefsî deyü dehşetle kopa cümleden efgân
Ye's ile usâtın ola ahvâli perîşân
Destûr-ı şefâatla senindir yine meydân

¹⁸⁵ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: Cilt: 1- 167, K.5/72; Cilt: 1- 167, K.5/73; Cilt: 1- 170, K.7/1. ve 23. beyite kadar ki tüm beyitler.; Cilt: 1- 178, K.8/80; Cilt: 1- 179, K.8/90; Cilt: 1- 191, K.11/24; Cilt: 1- 198, K.13/28; Cilt: 1- 283, T.28/32; Cilt: 1- 305, Mus.7/2. ve 3, 4, 5, 6, 7); Cilt: 1- 192, K.11/40; Cilt: 1- 311, Mus.11/1 ve2, 3, 4, 5, 6, 7); Cilt: 1- 312, Mus.12/1 ve 2,3,4,5); Cilt: 1- 313, Mus.13/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7); Cilt: 1- 319, Tah.4/5; Cilt: 2- 3, G.2/7; Cilt: 2- 10, G.9/7; Cilt: 2- 263, G.260/12; Cilt: 2- 281, G.278/7; Cilt: 2- 282, G.279/9; Cilt: 2- 411, G.408/5; Cilt: 2- 411, G.408/6; Cilt: 2- 418, G.415/3; Cilt: 2- 422, G.419/7; Cilt: 2- 425, G.422/7; Cilt: 2- 429, G.426/4; Cilt: 2- 434, G.431/2; Cilt: 2- 434, G.431/7; Cilt: 2- 491, G.487/9; Cilt: 2- 711, Ebyât 64; Cilt: 2- 711, Ebyât 66; Cilt: 2- 717, Ebyât 132; Cilt: 2- 717, Ebyât 133; Cilt: 2- 726, Ebyât 238; Cilt: 2- 726, Ebyât 239.

¹⁸⁶ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 21, K.1/19 ve 25.

Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin efendim
Hakk'dan bize sultân-ı müeyyedsin efendim
(Şeyh Gâlib, 242, Müs.1/4)

2.5.12. RAHMETİ

Rahmet; yüce Allah'ın yarattıklarına olan merhameti, acıma ve esirgemesi, demektir.

Bütün peygamberler arasında hiçbir fark gözetmeksizin hepsine iman etmemizi isteyen Cenabıhak, bazı peygamberlerin diğerlerine üstün kılındığını da haber vermektedir. Nitekim Allahutaala:

“Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik” (Enbiyâ, 21/ 107)
buyurarak Hz. Peygamber (SAV) 'in, yeryüzündeki bütün insanlara ve cinlere peygamber olarak ve âlemlere rahmet ve bir uyarıcı olarak gönderildiği bildirilmiştir. (A'râf, 7/157; Sebe', 34/28)

Şüphesiz O'nu sevmek ve O'nun sevgisini kazanmak, Allah'ın sevgisini kazanmaya da vesile olacaktır.

Peygamberlerin gönderilmesinin hikmetlerinden biri de toplumdaki sorunları çözmektir. Peygamberler Allah'ın rahmetidir. Zira bu rahmet olmasaydı insanlar sürekli olarak çatışma ve kargaşa içinde olur ve sorunlarını çözmeye mesafe kat edemezlerdi. Çünkü peygamberlere insanlar arasındaki problemlerin çözümünde hüküm verme yetkisi verilmiştir. Böylece huzurlu ve mutlu toplum, peygamberlerin vasıtasıyla oluşturulmuştur.

Yaşantılarıyla muhataplarının dünya ve âhiret saadetine vesile olan peygamberler ölümleriyle de ümmetlerine rahmet olmuşlardır. (Yaykın, 2014:19-24)

Allah Resûlü sadece müminler için değil, şirk koşanlar için bile rahmet vesilesi olmuştur. Çünkü O (SAV), âlemlere rahmettir ve O'nun rahmet sofrasından nasiplenmeyen yoktur:

Senüñ ahbâb u a' dâ hisse-mend-i h'ân-ı lutfuñdur
Ki rahmetdür vücûduñ mü'minîn ü müşrikîn üzre
(Nahîfî, Cilt: 1- 197, K.13/19)¹⁸⁷

Resûl-i Ekrem'in emîn ve âlemlere rahmet oluşu âyetlerle de desteklenmiştir:
Sûre-i levh-i sıfâtuñ sâdiku'l-va' dü'l-emîn
Âyet-i kübrâ-yı zâtuñ rahmeten li'l-âlemîn
(Nahîfî, Cilt: 2- 723, Ebyât 205)

¹⁸⁷ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: Cilt:2- 417, G.414/4; Cilt:2- 418, G.415/1; Cilt:2- 571, R.79.

Hız. Peygamber'ımız (SAV), azgın kâfirler hatta düşmanları için dahi hidayet ve afv niyâz etmiştir. Tâif'te taşlanması ardından verdiği karşılık bile onun ne kadar merhametli olduğunun göstergesidir. Ayrıca, Allah'tan, Cebrâil vâsıtasıyla kendisine gelen vahyi, ümmetine eksiksiz olarak aktardığı ve bunları kendisi de bizzat en güzel şekilde uyguladığı için, peygamberlere Kur'an'da , “emîn” sıfatı verilmiştir.

Zülf-i adl-i şer'î rûy-ı fitneye müşgin-nikâb
Taht-ı hilm ü şefkate Dârâ habîb-i kibriyâ
(Nedîm, 21, K.1/14) ¹⁸⁸

2.5.13. LİVÂ-İ HAMD

Sözlükte “övmek” anlamına gelen hamd ile “sancak, bayrak” mânasındaki livâ kelimesinden oluşan “livâü'l-hamd” İslâm literatüründe, kıyâmet gününde hesabın başlamasından önce herkesin sıkıntıda bulunduğu bir sırada Hz. Muhammed (SAV)'in müminlerin altında toplanacağı sancağını ifade eder.

Livâü'l-Hamd terkibi Kur'an-ı Kerîm'de yer almamakla birlikte son dönem İslâmî eserlerde İsrâ sûresindeki bir âyette geçen (İsrâ, 17/79) “Makâm-ı Mahmûd” terkibiyle bağlantı kurularak, bazı hadîs rivâyetleriyle irtibatlandırılmak sûretiyle literatüre girmiştir.

Zemahşerî'nin tefsirinde İbn Abbas'tan nakledilen bir yorum içinde Livâü'l-Hamd terkibi geçmektedir. İbn Kesîr de âyetle ilgili açıklamalarında Hz. Peygamber (SAV) 'in bütün insanların altında yer alacağı bir livâsını anmıştır.

Hadîslerde ve diğer kaynaklarda Livâü'l-Hamd'in niteliğine dâir herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Livâü'l-Hamd'in yer aldığı hadislerin muhtevâsına Hz. Peygamber (SAV)'in şefâat özelliğinin hâkim olduğuna bakarak bu tâbirin Resûlullah'ın genelde bütün insanlara, özel olarak da kendi ümmetine yönelik mânevî bir himâyesi, şefâati ve şefkati anlamına geldiği gibi insanlığa yönelik şefâat talebini sunacağı sırada Allah tarafından ilham edilecek ve O'na sunulacak eşsiz hamd ve niyaz mânasında Allah'a ait olabileceğini de söylemek mümkündür. (Yavuz, 2003:200)

“Mahşer meydanında merhametle bakıp benim gibi bir garibi sancağının altında şefkatinle gölgele.”

‘Arşâ-i mahşerde manzûr-ı nigâh-ı rahm idüp
Ben garîbi sâye-dâr-ı şefkat it tahte'l-livâ
(Nahîfî, Cilt: 1- 165, K.5/54) ¹⁸⁹

¹⁸⁸ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 21, K.1/15.

¹⁸⁹ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: Cilt: 1- 203, K.17/14; Cilt: 1- 203, K.17/29; Cilt: 2- 14, G.13/3; Cilt: 2- 418, G.415/2.

“Yüce Allah’tan bir ihsân olan Sen’in hamd sancağının müminler üzerine onları gölgeleyen ilahi bir lütuf oldu.”

Livâ’il’-hamdûn oldı sâye-bân-ı fazl-ı Rabbânî
‘ Atâyâ-yı ilâhîden ‘ ibâd-ı mü’minîn üzre
(Nahîfî, Cilt: 1- 198, K.13/29)

Arapça bir kelime olan râyet, “sancak, bayrak” demektir. Osmanlı padişahları savaşa giderken askere moral olması amacıyla kutsal emânetlerden yararlanırlardı. Bunlardan biri de Hz. Peygamber (SAV)’in savaşta kullandığı sancaktı:

“Allah Resûlü’nün o mübarek sancağı şimdi muzaffer ordugâhın da unvanı olmuştur.”

Resûl-i kibriyânın ol mübârek râ'yeti şimdi
Muhayyemgâh-ı nusret-şânının olmuştur unvânı
(Nedîm, 66, K.10/49)

“Hamd sancağı ile mahşer meydanının sancaktarıyız ki o nebîler topluluğunun başkomutanı yaratılmışların en hayırlısı olan (Hz. Muhammed’dir.)”

Livâ-yı hamd ile râyet-keş-i meydân-ı rüstâhîz
Sipeh-sâlâr-ı hayl-i enbiyâ hayru’l-berâyâdır
(Sünbülzâde Vehbî, 59, K.1/23)¹⁹⁰

“Yüce Allah, kutlu ordunun (Osmanlı ordusu) yardımcısıdır. Hz. Peygamber’in sancağı da bu kutlu ordunun övünç kaynağıdır.”

Feyyâz-ı ezel yâver-i ordû-yı hümâyûn
Sancağ-ı Nebî mefhar-i ordû-yı hümâyûn
(Sünbülzâde Vehbî, 86, K.9/1)

2.5.14. MAKÂM-I MAHMÛD

Sözlükte “ayak üstü durulacak yer, ikâmetgâh, mertebe, mevki” gibi anlamlara gelen “makâm” kelimesi tasavvuf terimi olarak “ahlâk ilkeleriyle sülûkün mertebelerini, velîlerin kabirlerini veya sembolik türbelerini” ifade etmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de: Rabb’in (Rahmân, 55/46; Nâziât, 79/40), meleklerin (Sâffât, 37/164), Hz. İbrâhîm’in makâmından (Bakara, 2/125), takvâ sahipleri için güvenli bir makâmdan (Duhân, 44/51) ve kerîm makâmdan (Şuarâ, 26/58; Duhan, 44/26) bahsedilmekte, Hz. Peygamber (SAV)’in övülmüş bir makâm (Makâm-ı Mahmûd) sahibi olduğu bildirilmektedir (İsrâ, 17/79). “Övülmüş makâm” ifadesi ezan duasında da geçmektedir.¹⁹¹

¹⁹⁰ Şairin bu konuyla ilgili benzer şiirleri için bk.: 88, K.11/2; 88, K.12/2; 143, K.28/53; 334, T.44/23.

¹⁹¹ Buhârî, “Ezân”, 8; Tirmizî, “Şalât”, 43; Nesâî, “Ezân”, 38.

“Hazreti Âdem’in makâmı tevbe, Hz. Nûh’unki zühd, Hz. İbrâhîm’in ki teslimiyet, Hz. Mûsâ’nın ki inâbet, Hz. Dâvûd’un ki hüzün, Hz. İsâ’nın ki recâ, Hz. Yahyâ’nın ki havf, Hz. Muhammed (SAV)’ın ki ise zikir makâmıdır.”¹⁹² (Çor, 1995:25)

Makâm-ı Mahmûd ise sözlükte “övgüye lâyık yer, yüksek dereceli mânevî makâm” anlamına gelir. Hz. Peygamber’e Makâm-ı Mahmûd, *fazîlet*¹⁹³ ve *vesîle*¹⁹⁴ verilmiştir. Resûl-i Ekrem vesîlenin Allah’ın kullarından yalnızca birine nasip olacağını ve o kişinin de kendisi olacağını umduğunu bildirerek ümmetinden kendisine salavât getirmelerinin isteyerek şöyle buyurmuştur:

“Müezzini işittiğiniz vakit siz de onun dediğini deyin. Sonra bana salavât getirin. Çünkü her kim bana bir defa salavât getirirse, Allah da ona on defa salât eyler. Sonra Allah’tan benim için vesileyi isteyin. Zira vesile cennette bir makamdır ki Allah’ın kullarından yalnız birisine layıktır. O kişi olmayı umuyorum. Şimdi her kim benim için vesileyi isterse ona şefaetim vacib olur.” (Yaykın, 2014:26)

Makâm-ı Mahmûd terkihi, namaza ilişkin bazı açıklamaların ve Resûlullah’tan (SAV) teheccüd namazı kılması istenmesinin ardından: “*Rabbini seni ileriki bir zamanda övgüye lâyık bir makâma getirecektir.*” (İsrâ, 17/78-79) meâlindeki âyette yer almaktadır. Bu tâbir çeşitli hadîs rivâyetlerinde de geçer. Bunlardan biri Hz. Peygamber’in, ezanı duyan kimsenin okuduğu takdirde şefâatine nâil olacağını söylediği dua metnidir. Bu dua: “*Ey mükemmel dâvetin ve sürekli duanın Rabb’i olan Allahım! Muhammed’e, kendisini sana yaklaştıran bir vesîle ve herkesin mertebesini aşan bir üstünlük lûtfet, onu vaad ettiğin Makâm-ı Mahmûd’a ulaştır.*” anlamındadır. Bazı rivâyetlerde Makâm-ı Mahmûd şefâatle tefsir edilmiştir. (Üzüm, 2003:413-414)

Yüce Allah’ın âhirette en yüksek derece olan vesîle, fazîlet ve Makâm-ı Mahmûd’u, ümmetini âhîret sıkıntılarında kurtaracak olan şefâati sadece Hz. Muhammed (SAV)’e lutfetmesi O’na olan üstün muhabbetini ve verdiği şerefi göstermektedir.

Şefâat-ı Uzmâ, Hz. Peygamber’in, mahşerde insanların heyecan ve ızdırıp içinde buldukları sırada onların hesaplarının bir an evvel görülmesi için Allah’a niyazda bulunmasıyla hesap işleminin başlamasını sağlayarak önce ümmetine sonra, bütün insanlığa şefâat etmesi demektir. Bu şefâat Kur’ân-ı Kerîm’de “Makâm-ı Mahmûd”

¹⁹² Hucvîrî, Keşfü’l Mahcûb, 521’den aktaran Eyyüp Çor (1995). Tasavvufta Makâmlar ve Velâyet. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 25.

¹⁹³ **Fazîlet:** Diğer mahlûkata değil sadece fazilete sahip olana verilen artı bir mertebedir. bk. İsa Yaykın (2014). *Kur’ân ve Hadislere Göre Peygamberlerin Özellikleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, 26.

¹⁹⁴ **Vesîle:** Kendisiyle başkasına ulaşılan şey demektir. Dini bir kavram olarak Allah’a yaklaşmak veya bir dileğin kabul edilmesini ya da bir musibetin def edilmesini sağlamak amacıyla dua esnasında, Allah’ın güzel isimlerinden veya yüce sıfatlarından birini, işlediği güzel bir ameli veya salih bir insanın duasını vasıta kılmak demektir. bk. İsa Yaykın (2014). *Kur’ân ve Hadislere Göre Peygamberlerin Özellikleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, 26.

diye zikredilmiştir. Makâm-ı Mahmûd hakkında ulemânın birçok görüşü olmakla beraber Hâfız İbn Hâcer'e göre bundan murad "Şefâatı Uzmâ" denilen umumî şefaattir. Rasûlullah'ın günahkârları cehennemden çıkarmak için yapacağı şefâati bunun tabiiilerindendir. (Yaykın, 2014:43)

"(Ey Allah'ın Resûlü!) Yüce Allah, va'dedilen rütbe yani Makâm-ı Mahmûd'a yakınlık derecenı daima artırsın."

Rütbe-i mev'ûda ya' nî menzil-i Mahmûd ile

Mansıb-ı kurbıyyetüñ efvûn-ter itsüñ dâ' imâ

(Nahîfî, Cilt: 1- 167, K.6/78) ¹⁹⁵

Derecelerin en güzeli Allah'a en yakın olanıdır. Makâm-ı Mahmûd da sadece Peygamber Efendimiz'e vadedilmiş bir makâmıdır.

Aşağıdaki iki beyit birbiriyle ilişkilidir. Mahşer günü, gelmiş geçmiş tüm insanların Allah'tan kendisini kurtarması için yalvaracağı bir vakitte Hz. Muhammed (SAV)'in "Ümmetim! Ümmetim!" diye yakararak nefsinden önce ümmetine bağışlanma dıleyecek olmasını Hz. Peygamber'in ümmetine olan sevgisini ve merhametini gösterir. Şair de bu hâdiseye telmihte bulunmuştur:

Ol zamân kim ilticâ-yı rahmet-i Mevlâ idüp

Ehl-i mahşer diyeler yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ

(Nahîfî, Cilt:1- 166, K.5/70)

Ol zamân kim Hazret-i Hakdan şefâ' at-h'âh olup

Dıyesüñ biñ lutf ile vâ-ümmetâ vâ-ümmetâ¹⁹⁶

(Nahîfî, Cilt:1- 166, K.5/71)

"Rahmet Peygamberi olan Hz. Muhammed (SAV)'in niyâzı her an ümmeti ve ümmetinin affi içindir."

Mübârek zâtı Hakk'ın rahmetidir

Niyâzı ümmetîdir ümmetîdir

(Sünbülzâde Vehbî, 34, K.2/33) ¹⁹⁷

2.5.15. EBÛ CEHİL'İN DÜŞMANLIĞI

Tam adı Ebü'l-Hakem (Ebû Cehl) Amr b. Hişâm b. Mugîre el-Kureşî el-Mahzûmî (ö. 2/624) olup Hz. Muhammed (SAV)'in ve İslâm'ın azılı düşmanlarından biridir.

Yaklaşık 570'te Mekke'de doğdu. Asıl adı Amr olup Kureyş'in Mahzûm koluna mensuptur. Ebü'l-Hakem olan künyesi İslâmiyet'e düşmanlığı nedeniyle Hz.

¹⁹⁵ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: Cilt: 2- 587, R.137; Cilt: 2- 590, R.147.

¹⁹⁶ "Ümmetim! Ümmetim!" Hz. Peygamber (SAV)'in her fırsatta kendisine bağlıları düşündüğünü ifade eden bir söz.

¹⁹⁷ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 322, T.30/7.

Peygamber (SAV) tarafından Ebû Cehil şeklinde değiştirilmiştir. Dârü'n-Nedve üyesi olan Ebû Cehil, Resûl-i Ekrem'in dâvetine başından beri karşı çıkmış ve müslümanlar aleyhinde hazırlanan bütün tuzaklarda yer almıştır. Velîd b. Mugîre ile Ebû Cehil, kendi kabilelerine mensup olmayan birinin peygamberliğini hazmedemedikleri için Hz. Muhammed (SAV)'e inanmayacaklarını açıkça söylemişlerdir.

Ticarî nüfuz ve servetinden güç alan Ebû Cehil, hayatı boyunca İslâmiyet aleyhinde çalıştı, halkın Müslüman olmasını engelledi, Müslüman olanları da inançlarından vazgeçirmeye gayret etti. İslâmiyet'i kabul eden kişi eğer toplumda itibarlı biri ise ona saygınlığını yitirteceğini söyleyerek, eğer ticaretle uğraşıyorsa kendisini iflas ettirmekle tehdit ederek, güçsüz ve kimsesiz ise de onu dövüp çeşitli eziyetler ederek İslâm'dan döndürmeye çalıştı. Ashaptan Ammâr b. Yâsir ile annesine, babasına ve daha birçok Müslüman'a İslâmiyet'i kabul ettikleri için çok ağır işkenceler yaptı. Ammâr'ın annesi Sümeyye'yi şehit etti. Ebû Cehil, ilk Müslüman'lardan olan üvey kardeşi Ayyâş b. Ebû Rebîa'yı aldatarak hicret ettiği Medine'den tekrar Mekke'ye götürdü ve orada hapsedip Medine'ye dönmesine yıllarca engel oldu.

Hicretten birkaç yıl önce Benî Mahzûm'un reisliğine getirilen Ebû Cehil, Hz. Peygamber (SAV) 'e ve Müslüman'lara her fırsatta sözlü ve fiilî saldırıda bulunmuş, Müslüman'lara karşı dışlama ve baskıyı artırarak başlatılan boykot ile onların Ebû Tâlib mahallesinde üç yıl boyunca tecrit edilmesine önderlik etmiş, dışarıdan yapılmak istenen yardımlara da engel olmuştur. Resûlullah'ın Medine'ye Hicretine mâni olmak için Dârü'n-Nedve'de yapılan toplantıda O'nun her kabileden seçilecek gençler tarafından öldürülmesini teklif eden ve Hicret gecesi evini kuşatarak öldürülmesini planlayan da yine Ebû Cehil'dir.

Ebû Cehil, müşriklerin muhârebe ihtiyaçlarının büyük bir kısmını bizzat karşıladığı Bedir Savaşı'nda ensârdan Afrâ'nın oğulları Muâz ve Muavviz tarafından öldürüldü. Hz. Peygamber (SAV) 'in bu ümmetin firavunu olarak nitelendirdiği Ebû Cehil hakkında, İslâmiyet aleyhindeki faaliyetleri, Resûl-i Ekrem'e ve ashâbına yaptığı zulüm ve haksızlıklar sebebiyle pek çok âyet nâzil olmuştur (bk. En'âm, 6/108; Hicr, 15/90; Alak, 96/9-18). Müslümanlığı kabul eden annesi Esmâ bint Muharribe 13 yılı civarında (634) vefat etmiş, Mekke'nin fethinden sonra müslüman olan oğlu İkrime ise meşhûr bir vali ve kumandan olarak İslâm'a hizmet etmiştir.

“Sen'in ilminle kara gönüllü Ebû Cehil'in dili tutuldu; kahrınla da Ebû Leheb'in şer ateşi söndü.”

İlmünle lâl-ı hayret Ebû Cehl-i dil-siyâh
Kahruñla müntafî şerer-i şerri Bû Leheb
(Nahîfî, Cilt:1- 168, K.6/6)

2.5.16. EBÛ LEHEB'İN DÜŞMANLIĞI

Asıl künyesi Ebû Utbe olduğu hâlde babası ona, güzelliği sebebiyle ateş gibi parladığı veya öfkelenildiği zaman yanakları kızardığı için “Ebû Leheb (alev babası)” demiştir.

Mekke'nin ileri gelenleri arasında yer alan Ebû Leheb Hz. Peygamber' (SAV)'in amcasıdır. İslâmiyet'ten önce de Resûl-i Ekrem'in dostuydu ve iki oğlu Utbe ile Uteybe'yi O'nun kızları Rukıyye ve Ümmü Külsûm ile evlendirmişti. Ancak peygamber olduktan sonra kendisine şiddetle karşı çıktı.

Hz. Peygamber'in putlarla mücadelesi sebebiyle onun aleyhinde en korkunç düşmanlarıyla iş birliği yapmaktan çekinmedi. Resûl-i Ekrem, ilâhî tebliğ görevinin ikinci devresinde: “*Bundan böyle en yakın akrabalarını ikaz et!*” (Şuarâ, 26/214) meâlindeki âyetin nâzil olması üzerine evvel akrabalarını dâvet edip peygamber olarak gönderildiğini onlara söyledi. Bunun üzerine Ebû Leheb küstahça bir konuşma yaparak O'nu, kendilerini atalarının dininden döndürmeye çalışmakla suçladı. Bir başka gün de Hz. Peygamber (SAV)'in Safâ tepesinde topladığı kavmini İslâmiyet'e davet etmesine sinirlenerek: “*Yazıklar olsun! Bizi böyle boş sözler için mi buraya çağırdın?*” diye tepki gösterdi. Evi, Hz. Peygamber'in evine yakın olduğundan O'nun evini sık sık taşa tutar veya başkalarına taşlatır, kapısı önüne her çeşit pisliği atmaktan çekinmezdi. Ebû Süfyân'ın kız kardeşi olan karısı Ümmü Cemîl de Resûl-i Ekrem'e eziyet etmekte ondan geri kalmazdı. Ebû Leheb, Hâşimîler'in boykot edildiği dönemde ekonomik açıdan zor durumda kaldığını söyleyerek onlardan ayrıldı ve müşriklerin safında yer aldı.

Ebû Leheb, Hz. Peygamber'i her yerde takip ederek sözlerini yalanlamaya, O'nun bir sihirbaz ve yalancı olduğunu, kavmini birbirine düşürdüğünü, sözlerine itibar edilmemesi gerektiğini söylemeye devâm etti. Kendisinin ve karısının Resûl-i Ekrem'i rahatsız eden bu hareketleri üzerine Tebbet sûresi nâzil oldu (bk. Tebbet sûresi). Nüzûl sırası dikkate alındığında ilk defa bu âyetlerle bir müşrikin ismen zikredilerek karısıyla birlikte tehdit edildiği görülür. Sûrenin nâzil olması üzerine Ebû Leheb'in oğulları babalarının emriyle, evli buldukları Hz. Peygamber (SAV)'in iki kızını boşadılar.

Bedir Gazvesi'ne katılmayan Ebû Leheb, yerine Âs b. Hişâm'ı gönderdi. Bedir'de müşriklerin bozguna uğradığını öğrendikten birkaç gün sonra Mekke'de öldü. Oğulları onun yakalandığı çiçek (adese) hastalığının kendilerine bulaşmasından korktukları için babalarını gömmediler ancak bir müddet sonra ücretle tuttıkları Sudanlılara defnettirdiler. (Kapar, 1998:178-179)

“Seçkin Ahmed'in cehdi ile coştukça yakıcı bir şimşek gibi Ebû Leheb'leri yakarım.”

Gayret-i Ahmed-i Muhtâr ile kıldukça hurûş

Berk-ı süzende gibi Bû-Lehebân-ı yakaram

(Nahîfî, Cilt:2- 350, G.347/5)

2.5.17. SÎRET VE SÛRET GÜZELLİĞİ

Hz. Peygamber (SAV) elbette ki yaratılmışların en hayırlısı ve en güzeldir. O'nun ahlâkındaki güzellik fiziksel görünüşüne de sirâyet etmiştir. O'nun ruhî ve maddî güzelliğini anlatmak için yüzyıllardır çeşitli eserler kaleme alınmıştır. İşte bu eserlere “şemâil” adı verilmiştir.

Sözlükte “*huy, tabiat, seciye, ahlâk*” gibi anlamlara gelen “şemâil” kelimesi muhtemelen H.3. (M.9.) yüzyıldan itibaren başta hadîs olmak üzere siyer, tarih ve tasavvufa dair eserlerde bir insan olarak Resûl-i Ekrem'in dış görünüşünü, özel hayatını ve ahlâkını ifade eden bir terim halinde kullanılmıştır.

İnsanları, Resûlullah'ı bütün yönleriyle öğrenmeye ve O'nun özelliklerini benimsemeye ilk defa Kur'ân-ı Kerîm teşvik etmiştir. Buna göre Hz. Peygamber (SAV) bütün insanlara bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderilmiş (Sebe', 34/28) ve bizzat kendisinin bu gerçeği: “*Ben Allah'ın hepinize gönderdiği elçisiyim!*” diye duyurması istenmiştir (A'râf, 7/158). Birçok âyette yüce Allah ile birlikte O'na da itâat edilmesi (Âl-i İmrân, 3/32, 132; Nisâ, 4/13, 59), kendisine uyulup ardınca gidilmesi (Âl-i İmrân, 3/31; A'râf, 7/158), müminler tarafından canlarından daha çok sevilmesi (Ahzâb, 33/6) emredilmiştir. Yüce Allah, Resûl-i Ekrem'in bütün varlıklar arasında farklı bir yerde ve en üstün konumda olduğunu belirtmek üzere onu “âlemlere rahmet” olarak gönderdiğini (Enbiyâ, 21/107), O'nun şanını yücelttiğini (İnşirâh, 94/4) bildirmiş, “*Şüphesiz ki Sen pek büyük bir ahlâka sahipsin.*” meâlindeki âyetle (Kalem, 68/4) peygamberinin benzersiz ve mükemmel ahlâkına dikkat çekmiş, O'na îmân edenlerin aynı zamanda üstün ahlâkını da benimseyip özümsemesi gerektiğine işâretle, “*Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı uman ve Allah'ı çok anan kimseler için Resûlullah'ta güzel bir örnek vardır.*” buyurmuştur (Ahzâb, 33/21). Cenabıhak, böylesine üstün özelliklerle donattığı resûlü ile O'na gönülden inananlar arasında devamlı bir irtibat kurulmasını istemiş, O'na hem kendisinin hem meleklerin salât ettiği, müminlerin de ona salât etmesi gereğine işâret etmiştir. (Ahzâb, 33/56)

Kur'ân-ı Kerîm'de ayrıca Resûl-i Ekrem'in müminlere çok düşkün, onlara karşı çok şefkatli ve çok merhametli, ümmetinin sıkıntıya düşmesinden dolayı aşırı derecede üzülen (Tevbe, 9/128), onlara kitâbı ve hikmeti öğreten, onları günahlardan arındırıp tertemiz yapan bir peygamber olduğunun belirtilmesi (Bakara, 2/129; Âl-i İmrân, 3/164), Cenabıhakk'ın resûlüne en mükemmel ahlâkı öğretirken ona alçak gönüllü olmayı (Hicr, 15/88), yaptığı iyiliği başa kakmamayı (Müddessir, 74/6), dünya malına göz dikmemeyi (Hicr, 15/88), affetmeyi ve cahillerden yüz çevirmeyi (A'râf, 7/199), dosdoğru olmayı (Şûrâ, 42/15), insanların yaptıklarına ve söylediklerine karşı sabretmeyi (Tâhâ, 20/130; Sâd, 38/17), müminlere kol kanat germeyi (Şuarâ, 26/215),

insanlara gönül alıcı söz söylemeyi (İsrâ, 17/23,24,28) emretmesi aynı zamanda O'nun bütün bu güzel huylara sahip olduğunun delili ve şemâilinin de belirgin yönleridir.

Şemâilin ikinci kaynağı hadîs-i şerîflerdir. Muhaddisler şemâil konularını genellikle hadîs kitaplarının “fezâil, menâkıb, edeb, libâs, et'ime, eşribe, zînet, zikir, duâ” gibi bölümlerinde ele almışlardır. Esasen hadîsin bütün kısımlarını içine alan sekiz ana konuyu bir araya getirdiği için “câmi” diye anılan kitap türlerinin ihtivâ ettiği konularından biri oturup kalkma âdâbı diye de anılan şemâil konusudur. Müslim'in el-Câmi'u's-Sahîh'inin “Fezâ'il” bölümünde Hz. Peygamber (SAV)'in şecâatine, cömertliğine, tevazusuna, hayâsına, güzel kokusuna, terinin temiz oluşuna, saçının ve yüzünün güzelliğine, ağzına ve gözlerine, sırtındaki nübüvvet mührüne dair hadîsleri zikretmesi bunu göstermektedir.

Eserlerinde Resûl-i Ekrem'in (SAV) şemâiline yer veren muhaddisler bu özellikleri genellikle “sıfâtü'n-nebî, menâkıb, fezâil” gibi başlıklar altında ele almışlardır. Tirmizî el-Câmi'u's-Sahîh'inin 46. kitabında Resûlullah'ın beşerî yönünü, dış görünüşünü, özel hayatını ve ahlâkını “Menâkıb” başlığı altında vermekle birlikte O'nun özelliklerini daha geniş bir şekilde eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye adıyla müstakil bir eserde ele almış, ondan sonra bu konu bir ilim hâlinde gelişmiştir. Ayrıca Resûl-i Ekrem'in çeşitli vasıflarını çeşitli ilim dalları farklı açılardan ele alıp incelemiştir (bk. Delâilü'n-Nübüvve, Hasâisü'n-Nebî, Hilve).¹⁹⁸

Yüce Allah'ın peygamberini üstün niteliklerle anması ve O'nu örnek almayı tavsiye etmesi Resûlullah'ın (SAV) şemâiline duyulan ilgiyi sahâbe döneminden itibaren arttırmış; Hz. Ali, Enes b. Mâlik, Ebû Hüreyre, Berâ b. Âzib, Hz. Âişe, Ebû Cühayfe, Câbir b. Semüre, Ümmü Ma'bed, Abdullah b. Abbas, Muarrız b. Muaykîb, Ebü't-Tufeyl, Addâ b. Hâlid, Hureym b. Fâtik, Hakîm b. Hizâm gibi sahâbiler onu tasvir etmeye çalışmıştır. Hz. Hasan'ın, dayısı Hind b. Ebû Hâle'ye ve Hz. Hüseyin'in, babası Hz. Ali'ye Resûl-i Ekrem'in şemâilini sorup öğrendikleri bilinmektedir. (Kandemir, 2010:497-500)

Hz. Ali (RA), Allah'ın elçisi sevgili Peygamberimiz (SAV)'i şu şekilde vasfetmişti:

'Rasûlullah (SAV) ne çok uzun, ne de çok kısaydı, kavminin orta boylusuydu. Ne aşırı kıvrıcık ne de düz saçlıydı, saçı hafif dalgalıydı. Yüzü ne fazla etli, ne de zayıftı, yüzü hafif yuvarlaklı. Gözünün beyazında kırmızılık vardı, gözleri kara ve kirpikleri uzundu. Vücûdu kemikli ve omuzları genişti. Vücudunda çok az kıl vardı, göğsünden göbeğine kadar ince bir kıl huzmesi uzanırdı. Elleri ve ayak parmakları iriydi, ayaklarını kaldırarak yürürdü (sürümezdi), sanki aşağıya yürüyor (hissi verirdi). Birine döndüğünde bütün vücudu ile dönerdi. Peygamberlerin sonuncusu olarak iki omzunun arasında bir nübüvvet mührü vardı. O (SAV) insanların eli en açığı, içi en geniş, dili en

¹⁹⁸ Şemâilin diğer kaynakları İbn Sa'd'ın et-Tabakâtü'l-Kübrâ'sı, İbn Seyyidünnâs'ın 'Uyünü'l-Eser fi Fünûni'l-Megâzi Ve's-Şemâ'il Ve's-Siyer'i, Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir'in Târîhu Medîneti Dîmaşk'ı, İbn Kesîr'in el-Bidâye Ve'n-Nihâye'si ve Gazzâlî'nin İhyâ'ü 'Ulûmi'd-dîn'idir.

doğru, huyu en yumuşak ve dostluğu en güzel olanıydı. Aniden onu gören heybetinden sarsılır, onunla tanışıp kaynaşan ise vassfederken şöyle derdi:

“Ne önce ne de sonra onun gibisini görmedim.”

(Oral, 2010:24-25)

Allah için Hz. Peygamber’in sözü Kur’n, yüzün yet gibidir:

Sıftn zt u ztn zt el-hak

Sözün Kur’n yüzün yet el-hak

(Esrr Dede, 648, M.1/8)

“(Ey Allah’ın Resûlü!) Senin zelliklerin sanki Allah’ın vasıflarıdır - çünkü insan, Allah’tan bir nefestir.- Cenabıhakk’ın vasıfları da Mustafa’nın vasıfları gibidir.”

Senin vasfn hemn vassf-ı Hud’dır

Hud’nn vassfı vassf-ı Mustaf’dır

(Esrr Dede, 648, M.1/9)

Hz. Peygamber’in özellikle sretinden bahsedilirken sıklıkla güneşe ve aya teşbih edildiğini görüyoruz:

Hak itdi zt-ı pkni mahlkun eşrefi

Nr-ı cemlnn meh  hurşid bir tefi

Var zr-i perde niçe bin ma’ n-i hafı

şm-ı siyah-tb-ı hatn kıldı muhtefi

Her tr-ı mrda niçe sabh-ı kıymeti

(Fıtnat Hanım, 214 ,Tah.22)

“Ey Allah’ın Resûlü! Sen’in alının şems Sresi, göğsün Ve’l-Fecr’in giriş kısmı; Saın Ve’l-leyl, yüzün de Va’d-duh’dır.”

Cebnn sre-i ve’ř-şems snen matla’-ı ve’l-fecr

San ve’l-leyl yüzün va’d-duhdur y Resûla’llah

(Kn, 69, K.4/2) ¹⁹⁹

“Ey Allah’ın Resûlü! Deniz Sen’in dişlerini görünce utançtan kan ter içinde kaldı. Bu yüzden de sadeft içinde görünen de inci değil bu ter damlalarıdır.”

Görüp dendnlarn dery ‘arak-rz oldu hacletden

Sadeft içre degüldür dürr ‘arakdur y Resûla’llah

(Kn, 73, K.7/4)

“Ey Allah’ın Resûlü! Sen’in nasıl olduğunu anlamayan Sen’den uzaklaşır, melek huyunu bilmeyen de (Sen’den) korkar.”

Senn mhiyyetn fehm itmeyen senden firr eyler

Melek-hyın o kim bilmez remndur y Resûla’llah

(Kn, 77, K.11/2)

¹⁹⁹ şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 69, K.4/4; 70-71, K.5/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; 71, K.6/1. ve 2, 5, 6, 10, 11; 73, K.7/1. ve 3, 4, 7; 77, K.11/1.

Seçilmiş olan Peygamber (SAV)'in içinin güzelliği elbette dışına da yansımıştır:
 Sîret ü sûretle oldı ol resûl-ı müctebâ
 Lutf-ı tab' u hüsn-i hulk ile celîlü'l-i' tibâr
 (Nahîfî, Cilt:1- 206, K.18/14) ²⁰⁰

“(Ey Allah’ın Resûlü!) Sen’in olgun şahsın dünyadaki tüm insanlardan daha mükemmeldir. Güzelliğe dâir ne varsa hepsi Sen’in yüzünde toplanmıştır.”

Halk-ı cihânuñ ekmelidür zât-ı kâmilüñ
 Şâmil vücûh-ı hüsne şümûl -ı şemâ’ilüñ
 (Nahîfî, Cilt:2- 282, G.279/1)

“Ey Allah’ın sevgili kulu! Sen, yüce Allah’ın ihsan âleminde meyhane sakinlerindensin (orada oturansın). Güzellik padişahlığında makâmın ne yücedir.”

Âlem-i feyz-i Hudâ’nın sâkin-i mey-hânesi
 Pâdişâh-ı hüsnde vâlâ habîb-i kibriyâ
 (Nedîm, 20, K.1/3) ²⁰¹

O (SAV), hem maddî hem de manevî bütün güzellikleri bünyesinde toplar:
 Kâkülü cennât-i hüsün sünbül-i sad-dânesi
 Bûy-ı ahlâkı abîr-âsâ habîb-i kibriyâ
 (Nedîm, 21,K.1/21)

“Ey Allah’ın Resûlü! Sen’in şahsının o üstün özelliklerini anlatmak için na’t yeterli olamaz, eşini benzerini levhükalem daha yazmamıştır (yazamaz çünkü benzerin yoktur).”

Kemâl-i zâtının na’tı anılmaz yâ Resûle’llâh
 Kalır levh ü kalem ²⁰² mislin yazılmaz yâ Resûle’llâh
 (Şeyh Gâlib, 546, G.305/1)

2.5.18. KEVSER SAHİBİ OLUŞU

Sözlükte “çok, pek çok” anlamında bir sıfat veya “ırmak” mânasında bir isim olan kevser âhirette Hz. Muhammed (SAV)’in ümmetiyle yanında buluşacağı bildirilen cennetteki havuz ve nehrin adıdır.

İslâmî literatürde havz, âhirette Resûl-i Ekrem’e tahsis edileceği bildirilen çok büyük bir havuzu; kevser de yine Resûlullah’a ayrılan, bütün cennet ırmaklarının kendisinden doğduğu büyük bir su kaynağını veya nehri ifade etmekte, Arapça’da ayrı

²⁰⁰ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: Cilt:2- 49, G.48/2; Cilt:2- 281, G.278/4; Cilt:2- 331, G.328/6; Cilt:2- 421, G.418/5; Cilt:2- 428, G.425/4.

²⁰¹ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 21, K.1/20.

²⁰² Yaratılmışlar hakkındaki bütün bilgiyi kapsayan kitâb-ı mübîn, demektir. bk. <http://www.lugatim.com/s/levh> , levh, levhimahfuz.

ayrı kullanılan bu iki kelime Türkçe’de “havz-ı kevser” şeklinde bir tek terime dönüşmüş bulunmaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm’de havz kelimesi geçmemekte, kevser ise aynı adla anılan sûrede (Kevser, 108/1) bir defa zikredilmektedir. Tefsirlerde hadîslere binâen kevser kelimesine “Hz. Peygamber’e cennette bahşedilen nehir” anlamı verildiği gibi daha yaygın olarak kelime Resûlullah’a lutfedilen nübüvvet, hikmet, ilim, çok sayıda ümmet, tevhiid vb. mânevî nimetler şeklinde de yorumlanmıştır. Kevser Sûresi’nin nüzûlüyle ilgili olarak Enes b. Mâlik’in rivâyet ettiği bir hadîste Resûl-i Ekrem kevseri Rabb’inin kendisine vaad ettiği bir nehir şeklinde açıklamış, bu nehrin üzerinde hayrı çok olan bir havuz bulunduğunu ve kıyâmet gününde ümmetinin oraya geleceğini bildirmiştir. Çeşitli rivâyetlerde söz konusu nehir, etrafı incilerle örülmüş kubbelerle çevrili, suyu gümüşten beyaz, miskten daha hoş kokulu, baldan tatlı gibi özelliklerle tanıtılır. Bazı rivâyetlerde ise havzın, kevserin bir uzantısı olduğu, bu sebeple de havza, kevser isminin verildiği, havz için kaydedilen sıfatların kevser için de kullanıldığı belirtilir. Hz. Peygamber (SAV) Mi‘rac’da veya uykuda iken ya da minberde konuşurken kendisine havz ve kevserin gösterildiğine dair farklı rivâyetler vardır.

Hadis-i şerîflerde havzın suyunun süttten (bazı rivâyetlerde gümüşten veya kardan beyaz, kardan soğuk, köpükten (veya kaymaktan) yumuşak, kokusunun miskten güzel, altın ve gümüşten olan bardak sayısının ise gökteki yıldızlar kadar olduğu, altın ve gümüşten kanalları bulunduğu, su yollarında inciler olduğu, türlü türlü meyveleri olan altın dallı ağacının bulunduğu ve suyundan içenin ebedî olarak susamayacağı, yüzünün ebediyen kararmayacağı şeklinde rivâyetler yer almaktadır. (Ertürk, 1997:546-549)

Edebiyatımızda sevgilinin dudağı için benzeyen olarak kullanılmıştır. “Âb-ı Kevser” ve “Şarâb-ı Kevser” tamlamalarıyla da kullanılır. (Pala, 2003:280)

“Kevser, saf mürekkebinin divitinde susamış (bekler) (yani seni anlatmak için özlem çeker.) Senin meziyetlerinin kitabının şîrâzesi de hurilerin saçlarıdır.”

Devâtında midâd-ı pâkinüñ leb-teşnesi kevser

Kitâb-ı fazlınıñ şîrâzesi gîsû-yı havrâdur

(Fıtnat Hanım, 261, T.17/8)

Kevser, edebiyatımızda tatlı, temiz ve saf şarap anlamlarında kullanılmıştır (Onay, 2000:291):

Fıtnat Hanım, renkli eserlerine o kadar güveniyor ki bu eserleri görenlerin kıskançlıkla âdetâ Kevser şarabı içmiş gibi kendileriden geçtiklerini söylüyor:

El-hased keyfiyyet-i âsâr-ı rengînim gören

Olmada şevk-âver-i keyfi-i şarâb-ı Kevserî

(Haşmet, 124, K.11/56)

XVIII. yüzyıl divanlarında özellikle çeşme tarihleri düşürülürken “Kevser” in çokça kullanıldığını görüyoruz:

“İzzet, susamışlara gaybdan seslenir gibi bu tarihi (şiiri) böyle söyler: *Gel! Kevser suyunu Muhammedî bir kaynaktan iç!*”

‘Atşâna hâtif ‘İzzet târîhi böyle söyler
‘Ayn-ı Muhammedî’den iç mâ-i Kevser’i gel
(İzzet Ali Paşa, 142, T.19/2) ²⁰³

“(Ey Allah’ın Resûl’ü!) Sana Kevser bağışlanmışken sana ümmet olan mahşerde hiç susuz kalır mı?”

Feyyâz-ı mutlak itdi saña Kevseri ‘atâ
Hâşâ ki ümmetüñ kala mahşerde teşne-leb
(Nahîfî, Cilt: 1- 169, K.6/15) ²⁰⁴

Erkek çocuğu yaşamadığı için kendisine “sonu yok, nesli kesik” diyen müşriklerin sözlerinden incinmiş olan Hz. Peygamber’e kevser, yani bitip tükenmez nimetler verildiği müjdelenerek üzüntüsü giderilmiş, müşriklerin bu konudaki dedikoduları reddedilmiş ve Hz. Peygamber’in şanının yüceliği gösterilmiştir.²⁰⁵

“Ey Kevser’in sâhibi! Dostların gönlü şen bir şekilde suya kanmıştır. Kötü yaradılışlı düşmanların ise Kur’ân’da da açıkça bildirildiği gibi asıl sonu gelmeyecek olanlardır.”

Olup ahbâb reyyân-ı safâ ey Sâhibü’l-Kevser
‘Adû-yı bed-nihâduñ oldı mansûs²⁰⁶-ı hüve’l-ebter
(Nahîfî, Cilt: 2 - 712, Ebyât 73)

Sünbülzâde de şairliğini överken Firdevs cennetinden ve Kevser ırmağından faydalıyor:

Dilim firdevs-i ma‘ nî tab‘-ı sâfım cûybâr anda
Nukûş-ı satr-ı eş‘âr-ı terim emvâc-ı Kevser'dir
(Sünbülzâde Vehbî²⁰⁷, 232, K.54/54)

Şeyh Gâlib, döneminde yapılan bir köşke tarih düşürümüştür. Bir tarih düşürmede daha Kevser havuzundan bahsedildiğine şahit oluyoruz:

Bu kâsr-ı pâke cennet dahî arz-i iştiyâk eyler
Sutûr-ı mevc ile tâ Havz-ı Kevser’den gelir nâme
(Şeyh Gâlib, 164, T.24/14) ²⁰⁸

²⁰³ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **71, K.3/24.**

²⁰⁴ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **Cilt: 1- 169, K.6/16; Cilt: 1- 194, K.12/15; Cilt: 1- 195, K.12/36; Cilt: 1- 280, T.25/4; Cilt: 1- 290, T.35/6; Cilt:2- 73, G.72/2; Cilt:2- 235, G.232/6.**

²⁰⁵ *Diyanet Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri* (2018), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 5, 700-702.

²⁰⁶ Kur’ân-ı Kerim’de açıklanmış olan, âyet-i kerîme ile sâbit olan, hakkında nas bulunan. bk. <http://www.lugatim.com/s/mansus>, mansûs.

²⁰⁷ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **361, G.40/6.**

²⁰⁸ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **169, G.29/2; 608, Kıt’a 22.**

2.5.19. BELÂGAT VE FESÂHATİ

Hız. Peygamber (SAV), ne bir edip ne de bir şairdir. Onun şair olmadığı ve görevi gereği şairliğin ona yakışmayacağı Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça belirtilmiştir.²⁰⁹

Kur'ân'ın indiği Arap toplumunun, edebî yönden ileri düzeyde olması nedeniyle Allah, Hız. Peygamber (SAV)'e onları iknâ edebilecek ileri seviyede dil yeteneği vermiştir. Ayrıca O (SAV), bu toplumda doğup büyüdüğünden, onların dil becerilerini ve edebî yeteneklerini hem fitren hem de aralarında yetişerek almıştır. Hız. Peygamber (SAV), yetiştiği toplumun edebî seviyesini ve kendisine tesirini şu veciz sözüyle açıklamaktadır:

*“Ben Arapların en fasîhiyim, zîra Kureyş Kabîlesi'ne mensûbum ve Sa'd b. Bekr oğulları içerisinde büyüdüm.”*²¹⁰

O dönemde Kureyş Kabîlesi, Araplar'ın dil yönünden en fasîhi idi. Hız. Ali (RA)'ın, Hız. Peygamber (SAV)'in Benî Nehd Kabîlesi elçilerine hitâp ederken elçilerin: *“Sizinle aynı soydan olduğumuz hâlde konuşmalarınızın bazısını anlayamıyoruz.”* demesi üzerine, Hız. Peygamber (SAV): *“Beni Rabbim yetiştirdi ve beni çok iyi eğitti.”* demek sûretiyle özel bir eğitimden geçtiğini haber vermektedir.²¹¹

Yine Hız. Peygamber (SAV): *“Bana az lafızla çok anlam ifade etme kabiliyeti verildi.”*²¹² buyurarak ilham yoluyla bir eğitim aldığını ifade etmiştir. Hız. Peygamber (SAV)'in edebî kabiliyetini; ilham, yetiştiği toplumdan aldığı fitrî kabiliyet, zekâ ve basireti ile sosyal çevrenin gerektirdiği şartlar olarak ele almak mümkündür.²¹³

El-Câhiz, Hız. Peygamber (SAV)'in dil yönünü, “Hız. Peygamber'in Belâgat Özellikleri” başlığı altında geniş olarak ele almıştır. Ona göre, Hız. Peygamber (SAV) sözlerinde, harflerin sayısı az, anlamı çok, doğal, anlaşılır kelimeler kullanmıştır.²¹⁴ Hız. Peygamber (SAV) lafza ve mânâya önem vermiş, süslü bir söyleyiş ve sanat kaygısı taşımamış, kastettiği anlamı en güzel şekilde ve anlaşılır biçimde söylemiştir. Yerine ve zamânına göre konuştuğundan kısa ifadelerin yanı sıra normal cümleler de kullanmıştır. Acele ile söz söylememiş, ağır ağır âdeta dinleyenlerin iyice kavrayacağı bir ortam oluşturmuş, zaman zaman sözlerini tekrar etmiştir. Hız. Peygamber, o dönemde az

²⁰⁹ Yâsin, 23/69.

²¹⁰ El-Husrî el-Kayravânî, Zehrû'l-âdâb ve Semerû'l-elbâb, nşr. Muhammed el-Bicâvî, Dârü'l-ihyâ, Kahire, 23; İbn Sinân el-Hafâcî, Sirru'l-fesâha, Dârü'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 1982, 59; el-İbşîhî, el-Mustatraf fî külli fennin muztazraf, Dârü'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 1986, 66; es-Suyûtî, el-Muzhîr, Dârü'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 1998, I, 7; er-Rafî'î, Târihu âdâbi'l-'arab, 227.

²¹¹ er-Rafî'î, Târihu âdâbi'l-'arab, II, 255.

²¹² Ebû Hilâl el 'Askerî, Kitâbü's-Sina'ateyn, nşr. Muhammed el-Bicâvî-Ebu'l-Fazl İbrâhîm, Kâhire, 1971, 179; er-Rafî'î, Târihu âdâbi'l-'arab, II, 268.

²¹³ er-Rafî'î, Târihu âdâbi'l-'arab, II, 226.

²¹⁴ el-Câhiz, el-Beyân ve't-tebyîn.

kullanılan pek çok kelimeyi açıklamış veya bilinen kelimelere yeni anlamlar da yüklemiştir. (Özdoğan, 2005: 224-225,227)

“Ey Allah’ın Resûlü! Sen hiç bir zaman nefsin için konuşmadın ve bu “*ve mâ-yentik*” âyetiyle doğrulanmıştır ki zâten konuşman da eğrilikten uzaktır.”

Hevâdan olmaduñ nâtık güvâhumdur “*ve mâ-yentik*”²¹⁵

Ki nutkuñ dahı gayr-i zî-ivecdür yâ Resûla’llah

(Kânî, 71, K.5/6)

“Ey Allah’ın Resûlü! Sen’in lisânın belâgat bağının bülbülüdür, sözlerin ise rûhânî meclisin vecd hâlini artıran bir nüshadır.”

Kelâmuñ nüsha-i halet-fezâ-yı bezm-i rûhânî

Lisânuñ bülbül-i bâğ-ı belâgat yâ Resûla’llâh

(Nahîfî, Cilt:2- 421, G.418/4)²¹⁶

Kur’ân-ı Kerîm; kimsenin anlatışına benzemeyen, kimsenin yazamayacağı ve taklit edemeyeceği bir üslûba sahiptir. İşte Peygamber Efendimiz (SAV) de böyle bir konuşma şeklini bizlere aktararak üslupların en güzelini sergilemiştir:

Beyân-ı mu‘ciz ü her nutku efsah

Kitâb-ı dîn o mantıktan musahhah

(Sünbülzâde Vehbî, 33, M.2/11)

²¹⁵ Necm, 53/3-4.

²¹⁶ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: Cilt:1- 282, T.28/21.

2.5.20. MÜBÂREK İSİMLERİ

Hız. Peygamber (SAV) kendine has beş isminin bulunduğunu, bunların: Muhammed, Ahmed, Mâhî, Hâşir ve Âkıb olduğunu, bu isimlerin daha önce kullanılmadığını söylemiştir.²¹⁷

Hız. Peygamber'in Kur'an-ı Kerîm'de geçen isimleri ise şöyledir:

Ahmed, Emîn, Beşîr, Bürhân, Hâtem, Dâî, Resûlü'r-Rahme, Sirâc, Münîr, Sırât-ı Müstakim, Tâ-Hâ, Yâ-Sîn, Hâ-Mîm, Abd, Urvetü'l-Vüskâ, Kademü's-Sıdk, Muhammed, Müddessir, Müzzemmil, Mustafâ, Müctebâ, Nebiyyü'l-Ümmî, Nezîr, Ni'metu'llâh, Hâdî. (Yeniterzi, 1993a: 423'den aktaran Arzı, 2018:206)

Kur'an-ı Kerîm'de Resûl-i Ekrem (SAV) için; **Müzekkir** (Gâşiye, 88/21), **Beşîr** (İsrâ, 17/105; Fâtır, 35/24), **Şâhid, Mübeşşir, Nezîr, Dâî ilallah, Sirâc** (Ahzâb, 33/45-46) ve **Rahmet** (Enbiyâ, 21/107) gibi isimler de zikredilmektedir. Abdullah b. Selâm, Tevrat'ta Allah'ın ona verdiği adlardan birinin **Mütevekkil** olduğunu söylemektedir. Bu konuda müstakil eserler kaleme alınmış olup Hız. Peygamber (SAV)'in 300'ü aşkın adı ve sıfatı hakkında bilgi verilmiştir. (Kandemir, 2005:423-428)

2.5.20.1. Muhammed

Muhammed, Resûl-i Ekrem'in (SAV) en çok bilinen ismi olup "övgüye değer bütün güzellikleri ve iyilikleri kendinde toplayan kişi" anlamına gelmektedir.

Kur'an-ı Kerîm'de: "*Muhammed ancak bir peygamberdir.*" (Âl-i İmrân, 3/144); "*Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir.*" (Ahzâb, 33/40); "*Rabb'leri tarafından hak olarak Muhammed'e indirilene inananların günahlarını Allah bağışlamıştır.*" (Muhammed, 47/2); "*Muhammed Allah'ın elçisidir.*" (Feth, 48/29). Görüldüğü üzere âyetlerde geçen Muhammed ismi aynı zamanda Kur'an-ı Kerîm'deki 47. Sûrenin de adıdır. (Kandemir, 2005:423-428)

"Muhammed, İsm-i A'zam gibi oldu hem de bütün isimlerin sonuncusu oldu."

Muhammed ismi oldu İsm-i A'zam²¹⁸

Müsemmâsı heme esmâya akdem

(Esrâr Dede, 648, M.2/10)²¹⁹

Bu beyitte Hız. Muhammed'in Hâtem olmasına tedâi vardır.

²¹⁷ Buhârî, "Menâkıb", 17, "Tefsîr", 61/1; Müslim, "Fezâ'il", 124, 125, 126 .

²¹⁸ Allah'ın Kur'an ve hadis-i şeriflerde zikredilen yüz isminin mânâca en câmi' olanıdır. İsm-i A'zam, diğer isimlerin de mânâlarını içinde toplar. bk. http://tebdiz.com/index.php?sayfa=arama_sonuc_yeni , İsm-i A'zam.

²¹⁹ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 648, M.2/6; 649, M.2/11. Ve 12, 13, 14.

“Canımda Muhammed’in aşkına kavuşma şevki, göğsümde O’nun aşkının lezzetinin zevki (var).”

Cânımda şevk-i vuslat-ı ‘ışk- ı Muhammedî
Sînemde zevk-i lezzet-i ‘ışk- ı Muhammedî
(Nahîfî, Cilt:2- 492, G.4/1) ²²⁰

İncelemiş olduğumuz 18.yüzyıl divanlarında şairlerin Peygamber Efendimiz’le aynı isimleri taşıyan memdûhlarını isim benzerliği vesilesiyle O’nun üstün meziyetleriyle de ilişkilendirdiklerini gördük. Aşağıdaki beyitte bunun tipik bir örneğini görüyoruz:

Liyâkatle emîn-i şer‘ -i hem-nâmı Muhammed'dir
Odur fazl u neseble mefhar-i emcâd-ı sadr-ı Rûm
(Sünbülzâde Vehbî, 324, T.34/5) ²²¹

Resûlullah’ın Muhammed isminin, en çok kullanılan diğer üç ismi olan Ahmed, Mahmûd ve Mustafâ ile bir arada kullanıldığını da görüyoruz. Çünkü bu isimler O’nun şahsı ile müsemmâ olan isimlerdir ve O’nun ahlakî özelliklerini de ifade edecek biçimde kullanılmaktadır:

Tâbiş-dih-i ervâh-ı mücerred güherindir
Mâliş-geh-i ruhsâr-ı melek hâk-i derindir
Âyîne-i dîdâr-ı tecellî nâzarındır
Bû Bekr Ömer Osmân ü Alî yârlarındır

Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammedsin Efendim
Hakdan bize sultân-ı müeyyedsin efendim
(Şeyh Gâlib, 241, Müs.1/2) ²²²

2.5.20.2. Ahmed

Hz. Peygamber (SAV)’in en çok kullanılan ikinci ismi Ahmed’dir. Bu isim de “hamd” kökünden türemiş olup “Allah’ı herkesten daha iyi ve daha çok öven; herkesten daha çok övülen” anlamlarına gelmektedir.

Ahmed ismi Kur’ân-ı Kerîm’de sadece bir yerde geçmekte ve burada, Hz. İsrâ’nın İsrâiloğulları’na kendisinden sonra gelecek Ahmed adındaki peygamberi müjdelediği belirtilmektedir. (Saff, 61/6) Yuhanna İncili’ndeki “Parakletos” kelimesiyle de bu adın kastedildiği ifade edilmektedir. (Kandemir, 2005:423-428)

Bu konuyla ilgili olarak Saff sûresindeki âyet şöyledir:

²²⁰ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: Cilt:2- 492, G.4/2 ve 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9; Cilt:2- 711, Ebyât 62.

²²¹ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 38, M.3/48.

²²² Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 241, Müs.1/1; 241, Müs.1/3; 242, Müs.1/4; 242, Müs.1/5; 242, Müs.1/6;242, Müs.1/7.

“Vakti geldi, Meryem’in oğlu İsa da: “Ey İsrailoğulları!” dedi, “Ben size Allah’ın elçisiyim. Benden önceki Tevrat’ı tasdik etmek, benden sonra gelip ismi “Ahmed” olacak bir resûlü müjdelemek üzere gönderildim. Ne zaman ki o peygamber, açık açık delillerle kendilerine geldi: “Bu, kesin bir büyüden ibarettir” dediler. (Çerçi, 2015:17)

Esrar Dede söylediği beyitte “(İncilde) geçen aziz peygamberin adı Ahmed’dir.” Rumca ifadesiyle İncil’deki bu “Ahmed” adındaki peygamber müjdesine dikkat çekmek istiyor:

Ey ümmet-i bî-me’men İncil ü haber benden
 “Nomen ayoş Ahmedoş aposto purofita.²²³”
 (Esrâr Dede, 285, G.11/5)²²⁴

Esrâr Dede’nin babası Mevlevî dervişlerinden Ahmed Bîzebân’dır. Çocukluk ve gençlik yıllarıyla ilgili hakkında yeterli bilgi yoktur. Kaynaklarda Galata civarında yaşadığı; iyi bir tahsil gördüğü, tasavvuf muhiti içinde yetiştiği; Arapça, Farsça, Rumca, Latince ve İtalyanca öğrendiği belirtilmektedir. Onun bazı Batı dillerini bilmesini mühtedi²²⁵ olmasına bağlayanlar bulunmaktaysa da bunun gerçekle ilgisi yoktur. (Aksoy, 1995:432-434) Ancak özellikle Hristiyanlığa dâir ifade ve kavramları çok iyi bilmesi, sıkça şiirlerinde yer vermesi dikkatleri celbedecek kadar çoktur.

İncil’de gelişmiş müjdelenen Ahmed son dinin temsilcisidir. O’nun gelişimiyle O’ndan önceki tüm dinlerin hükümleri artık geçerliliğini yitirmiş ve bu dinler zâil olmuştur. Esrâr Dede aşağıdaki beytiyle İncil’in mümini ve koruyucusu olan Rumanya halkını Ahmed’in gelişimiyle artık hükümleri geçerli olan tek hak dine davet ediyor:

Çıkdı ‘alem-i Ahmed haşr oldu cihân tekrâr
 Zünnârını işkest et ey ‘abid-i Rûmânnya
 (Esrâr Dede, 286, G.11/12)

İslam’da Kur’ân-ı Kerim ve sünnetler yaşayış biçimini belirlediği gibi yaşamın bir parçası olan halkı idareyi de etkilmektedir.

“O adaletli sadrazamın adâlet ve şefkat olgunluğuyla her an yapmaya çalıştığı Ahmed-i Muhtar’ın kanunlarını yerine getirmektir.”

Kemâl-i ‘adl ü şefkatle o sadr-ı ma‘deletkârûñ
 Dem-a-dem kasdı şer‘-i Ahmed-i Muhtârı icrâda
 (Fitnat Hanım, 280, T.28/7)

²²³ İkinci mısra Rumca’dır: “(İncilde) geçen aziz peygamberin adı Ahmed’dir.” anlamına gelir.

²²⁴ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 164, K.1/25 ve 26; 175, K.4/6; 187, K.9/23; 287, G.11/18 ve 19; 404, G.108/20; 426, G.131/4; 490, 187/4.

²²⁵ Mühtedi kavramına daha önce “Esrâr Dede” başlığı altında değinmiştik.

“Sen o Ahmed’in dinini dünyâya hakim kılsın, elbette Avrupa ülkelerinin kralı senin yüksek kapının (makâmının) esiridir.”

Sen ol gîfî-sitân-ı dîn-i Ahmed’sin olur elbet
Esîr-i bâb-ı ikbâlîñ krâl-ı mülket-i Efreng
(Haşmet, 97, K.5/14) ²²⁶

Abdülkâdir Geylânî²²⁷ hazretleri gibi büyük din âlimlerinin Peygamber Efendimiz (SAV)’le bir şekilde râbitası olduğu düşünülür. Zâten mümin olan her kul Hz. Muhammed’in ahlâkıyla ahlâklanmayı kendine ilke edinir:

Nûr-ı Ahmed ruh-ı zîbâsına virmişdür tâb
Rûh-ı ebdân ‘Abdü’l-kâdir-i Geylânîdür
(Kânî, 97, K.2/4) ²²⁸

Ahmed isminin beyitlerde daha çok “seçkin, mümtaz, beğenilmiş” anlamlarına gelen “Muhtâr” kelimesi ile tamlama hâlinde kullanıldığını görüyoruz:

Yegâne Ahmed-i Muhtâr kim ta’ zîm-i zikrinde
Olup atf-ı beyân ism-i Muhammed Mustafâ gelsün
(Nahîfî, Cilt:1- 224, G.23/28) ²²⁹

“Ey Allah’ın Resûlü! Cenabıhak seni ebediyen hamd ile kılmışken, senin mübarek ismin Ahmed olsa buna şaşılır mı?”

Seni Hak hamd ile kıldı mü’eyyed yâ Resûla’llâh
N’ola ism-i şerîfüñ olsa Ahmed yâ Resûla’llâh
(Nahîfî, Cilt: 2- 420, G.417/1)

Hz. Muhammed (SAV) hem yüce Allah’a en çok hamd edendir hem de müminler için Allah’a hamd sebebidir.

Yine Hz. Peygamber (SAV)’le aynı ismi taşıyan memdûha bu minvalde övgüler görüyoruz:

Ey hüsrev-i gîtisitân nâmın ki Ahmed’dir ıyân
Devrinde oldu bî-güman şer’-i Muhammed muhterem
(Nedîm, 67, K.11/3) ²³⁰

²²⁶ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **190, Tah.9/2.**

²²⁷ Kâdiriyye tarikatının kurucusudur. 470’te (1077) Hazar denizinin güneybatısındaki Gilân eyâlet merkezine bağlı Neyf köyünde doğdu. Arapça’da “el-Cilî, el-Cilânî”, Farsça’da “Gîlî, Gîlânî”, Türkçe’de ise “Geylânî” şeklinde telaffuz edilen nisbesiyle şöhret buldu. Babası Ebû Sâlih Mûsâ’nın dindar bir kimse olduğu bilinmekte, ancak hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Hz. Ali’ye ulaşan soy şeceresi kaynaklarda verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Uludağ (1988). Abdülkâdir-i Geylânî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1, 234-239.

²²⁸ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **83-84, Tes.20/1.**

²²⁹ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **Cilt:1- 194 , K.12/18; Cilt:1- 266 , T.7/1; Cilt: 1- 266 , T.28/20; Cilt:2- 64 , G.63/1; Cilt: 2- 205, G.18/1; Cilt:2- 537 , Kıt’a 15; Cilt:2- 589 , R.143; Cilt:2- 706 , Ebyât 16.**

²³⁰ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **129, K.38/6.**

“Memdûh zübde-i âdem olan Hz. Muhammed’in atası, Hz. İbrâhîm’in adaşdır. Adaşlık hem Ahmed hem de Muhammed isimleri ile ilgili olarak söz konusu edilir.” (Yaraşır, 1996:14)

Semiyy-i cedd-i pâk-i fahr-ı âlem zübde-i âdem
Vezîr-i a‘zam İbrâhîm Pâşâ-yı Felâtun-râ
(Nedîm, 179, T.37/4)

Memdûhun arzusu dîn-i Ahmed’e yardım, şer’i Ahmed-i Muhtâr’ı icrâdır. Memdûhun Devrinde şer’-i Muhammed’e hürmet edilir. (Yaraşır, 1996:14)

Ey hüsrev-i gâtisitan nâmın ki Ahmed’dir ıyân
Devrinde oldu bî-güman şer’-i Muhammed muhterem
(Nedîm, 67, K.11/3)

Hayru’l-verâ yani yaratılmışların en hayırlısı ve mahşerde şefkatle bağışlayıcı olacak olan elbette ki peygamberlerin en ulusu doğru yola iletilmiş Ahmed’dir:

Resûl-i kibriyâ hayru’l-verâ yâ Ahmed-i Mürsel
Şefî‘-i müşfik-i rûz-ı cezâ yâ Ahmed-i Mürsel
(Sünbülzâde Vehbî, 62, K.3/1) ²³¹

Şeyh Gâlib de nûr kaynağını Ahmed’de görmektedir:

Fikri hâdî-i târik-i intihâ-yı erşedi
Zihni hâmî-i rüsûm-i milk-i mecd ü emcedi
Aşkî hâvî-i makâmât-ı kirâm-ı sermedi

Aklı nûr-ı cevheri zât-ı şerîf-i Ahmedî
Nutm-ı magz-ı rûh-ı enfâs-ı latîf-i İsevî
(Şeyh Gâlib, 260, Tah.1/7) ²³²

2.5.20.3. Mahmûd

“Çok övülmüş, övmeye, takdire lâyık” anlamlarına gelir. Konuyla ilgili olarak Ahmet Cevdet şu bilgiyi verir:

“Hz. Peygamber’in birçok ismi vardır, bunlardan birisi de “Mahmûd”dur.”
Peygamberimizin (SAV) kıyamet gününde, Allah'a yakınlık ve âhiretteki en büyük şefâat makamı olan “Makâm-ı Mahmûd’a” erdirileceği rivâyet edilmektedir.”

Makâm-ı Mahmûd âyetinin yer aldığı İsrâ sûresinin hicretten az önce nâzil olması önemlidir. İsrâ sûresinde şu ifadeler yer almaktadır:

²³¹ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 58, K.1/9; 62-63, K.3/2 ve 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11; 197, Tah. 43/14; 320, T.27/7; 322, T.31/4.

²³² Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 241, Mûs.1/1 ve 2, 3 ; 242, Mûs.1/4 ve 5, 6, 7.

“Gecenin bir kısmında uyanıp, sırf sana mahsus fazla (bir ibadet) olmak üzere onunla (Kur’ân ile) gece namazı kıl! Ümit edebilirsin, Rabbin seni bir Makâm-ı Mahmûd’a gönderecektir.” (İsrâ, 17/79) (Çerçi, 2015:18)

“Dünyada ve insanoğlunda çeşitli makâmlar vardır. O (SAV)’de ise ism-i Mahmûd ortaya çıktı.”

Merâtib ‘ âlem ü âdemde mevcûd
Tecellî etdi anda ism-i Mahmûd
(Esrâr Dede, 645, M.1/18) ²³³

Yani mevcûdât içinde en fazla övgüye en çok layık olan O (SAV)’dir.

“Gördüm ki O (SAV)’den gayrı bir mevcut yoktur. Sanki hamd eden ile kendisine hamd edilen aynıdır.”

Velî gördüm ki yokdur gayr-ı mevcûd
Bir olmuş hâmid-i hamd ile Mahmûd
(Esrâr Dede, 647, M.1/36)

Mahmûd ve Mustafa isimlerinin Allah Resûlü’ne ad olması tesadüfî değildi. Çünkü Allah onu temiz ve seçkin yarattı:

Olduñ kemâl-i zât ile Mahmûd u Mustafâ
Mevlâ vücuduñ eyledi muhtâr ü muntehâb
(Nahîfî, Cilt: 1- 168, K.6/2)

Şeyh Gâlib, mânevî âlemleri müşâhede ederken varlığından sıyrılarak kendinden geçmiş, isyankâr sonundan çekinmiş ve bir ulu kişinin şöyle dediğini işitmiştir: “Ahmed, Mahmûd ve Muhammed isimleriyle Sen, bizlere Allah tarafından gönderilmiş daima gerçek bir sultansın efendim”

Bir günki dalup bahr-ı gâma firkete gittim
İlden yitürüp kendimi bî-hôdluğa yitdim
İsyânın ânıp âkıbetimden hazer etdim
Bu matla’ı yâd eyledi bir seyyid işitdim

Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammedsin Efendim
Hakdan bize sultân-ı müeyyedsin Efendim
(Şeyh Gâlib, 242, Mûs.1/5) ²³⁴

2.5.20.4. Mustafâ

Hz. Peygamber (SAV) ’in en yaygın adlarından biri de Mustafâ olup “seçilmiş” anlamında bir sıfattır. Bir hadîs-i şerîfte: “Allah Teâlâ, İbrâhîm’in çocuklarından

²³³ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 287, G.11/19.

²³⁴ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 241, Mûs.1/1 ve 2, 3; 242, Mûs.1/4, 6, 7.

İsmâil'i seçti; İsmâil'in çocuklarından Kinâneoğulları'nı, Kinâneoğulları'ndan Kureyş'i, Kureyş'ten Hâşimoğulları'nı ve Hâşimoğulları'ndan da Ben'i seçti." ; bir diğeri: "*Ben son peygamberim (âkib), ben seçilmiş (Mustafâ) nebîyim!*" denilmiştir. (Kandemir, 2005:423-428)

Mevlevîye irs ile mevrûs olan
Nûr-ı zevk-i Mustafâ'dır iştiyâk
(Esrâr Dede, 178, K.5/21) ²³⁵

İzzet Ali Paşa, "Mustafâ'ya binlerce salât edip sadakatle O'nu överim!" demektedir:

Sad tahiyât ü hezârân şetm ü düşnâm-ı gulâz
Eylerüm hem Mustafâ'ya hamd sadâkat-kâr ile
(İzzet Ali Paşa, 105, K.12/27)

"Ey Nahîfî eğer her derde devâ bir ilaç varsa bu ancak Mustafâ'nın ayağının toprağıdır."

Ey Nahîfî var ise iksîr-i a' zâm kendidür
Hâk-i pâ-y-i Mustafâ'dur hâk-i pâ-y-i Mustafâ
(Nahîfî, Cilt: 2- 5, G.4/7) ²³⁶

"Ey Allah'ın Resûl'ü! Vücûdun, saflık meclisinin mumudur. Pâk ismin de bu nedenle Mustafâ'dır."

Vücûduñ şem' -i bezm-i istifâdur yâ Resûla'llâh
Anuñçün ism-i pâküñ Mustafâ'dur yâ Resûla'llâh
(Nahîfî, Cilt: 2- 416, G.413/1)

"Ya Rabbi! Resûlün Musatfâ'yı gönderdin, gelip emirlerini yayarak görevini tamamladı."

Resûlün Mustafâ'yı kıldın irsâl
Gelip teblîğ-i emriñ etdi ikmâl
(Sünbülzâde Vehbî, 29, M.1/21) ²³⁷

Peygamber Efendimiz (SAV)'i sevmek hattâ O'nun sevdiklerini sevmek her müslüman için çok önemlidir. Ehl-i beyt'e duyulan sevgi de bunun göstergesi olmuştur. Şair muhabbetle değil sevmek Mustafâ'nın ehl-i beytinin ayağının tozuyuz demektedir:

Sanman bizi kim beste-dil-i nefis-i gavîyiz
Hâk-i kadem-i âl-i âbâ Mustafavîyiz
Ne havf-ı emîrân biliriz ne bedevîyiz

²³⁵ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 638, R.138; 648, M.2/9.

²³⁶ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: Cilt: 1- 164, K.5/36; Cilt:2- 14 , G.13/2; Cilt:2- 49 , G.48/3; Cilt:2- 706 , Ebyât 17.

²³⁷ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 31, M.1/50; 31-32, M.1/55.

Râzî-şüde-i hükm-i kazâ Murtazavîyiz

İkrârımıza ser veririz ahde kavîyiz
Biz şâh-ı velâyet kuluyuz hem alevîyiz
(Şeyh Gâlib, 245, Mûs.4/1)

2.5.20.5. Hâtem (Hatemi'l-Enbiyâ)

Sözlükte “yüzük, mühür, her şeyin sonu” anlamlarına gelir. Âsım Köksal, Peygamberimiz (SAV)’in iki kürek kemiğinin arasında gelin çadırının iri düğmesi büyüklüğünde “Peygamberlik Hâtemi”nin bulunduğunu, Resûlullah vefât edince bu peygamberlik hâteminin kaldırıldığını ifade eder. Hâtem ismi ile ilgili olarak Ahzâb sûresinde şu ifadeler yer almaktadır:

“Muhammed içinizden hiçbir erkeğin babası değildir, lâkin Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilir.” (Ahzâb, 33/40) (Çerçi, 2015:18)

“Ahmed” başlığı altında bilgi verirken Kur’ân-ı Kerîm’den önceki semâvî kaynaklı kitaplarda “Ahmed”in geleceği ve O’nun son elçi olacağı bildirilmiştir, demiştik:

Makâm-ı Ahmedî’de hâtemiyyetle mü‘eyyeddir
Sebek-dâş-ı “ev ednâ”sı Celâlü’l-dîn-i Rûmî’dir
(Esrâr Dede, 183, K.8/8)

“Ey âlemlerin övücü olan Hz. Peygamber! Sen’in seçkin meclisinde gökyüzü bir tabak gibidir. Şafak da onun nimetler sofrasının örtüsüdür. Seninle irfan mektebinde kim sınıf arkadaşı olduysa temiz varlığın ile peygamberlik ilmini bitirdi.”

Gerdûn bezm-i hâsuña bir nil-gûn tabak
Pîş-gir-i ‘âl-i sofrâ-i in‘âmuña şafak
Kimdür senüñle mekteb-i ‘irfânda hem-sebak
Sensüñ o fahr-i ‘âlemyân kim Cenâb-ı Hak
Hatm itdi zât-ı pâküñ ile fenn-i bi‘seti²³⁸
(Fitnat Hanım, 215 ,Tah.26) ²³⁹

“O (SAV), nebîlerin sonuncusudur ve takvâlîların en hayırlısıdır. Hüdâ’nın nûrudur. Mahşer günü geldiğinde ne kadar yüce bir şâmı olduğunu göreceksin.”

O hâtmü’l-enbiyâ hayrû’l-verâ nûru’l-hüdâdur kim
Görürsün şân-ı a‘lâsın hele rûz-ı cezâ gelsün

²³⁸ Allah tarafından bir peygamberin halkı dîne dâvet etmek için gönderilmesi [Özellikle Hz. Muhammed (SAV) için kullanılır] , demektir. bk. <http://www.lugatim.com/s/BİSET.>, biset.

²³⁹ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **213, Tah.18.**

(Nahîfî, Cilt:1- 224, K.23/24) ²⁴⁰

Peygamberler diğer kullardan daha üstündür. Allah Resûlü, en son gönderilmiştir ama cümle mevcûdâtta daha hayırlı olduğu için en son gelmesine rağmen bütün nebîlerden de üstündür:

Ser-defter²⁴¹-i enbiyâ-yı pîşîn olduñ
 Biñ ‘ izzet ile mükemmil-i dîn olduñ
 Ol revnak-ı mesned-i risâletsin kim
 Âhirde gelüp hatm-i nebiyyîn olduñ
 (Nahîfî, Cilt:2- 628, R.278)

2.5.20.6. Resûl

Sözlükte “peygamber, elçilik, gönderilen”, anlamlarına gelir. Kur’ân-ı Kerîm’de peygamber karşılığında “nebî, resûl ve mürsel” kelimeleri kullanılır. Resûl ve mürsel kelimeleri de “gönderilmiş kişi” anlamındadır:

Yüce Allah elçi olarak gönderdiği Peygamber’ine şöyle hitap eder:

“*Ey Resûlüm! Seni bütün insanlara elçi gönderdik. Allah’ın buna şahit olması yeter de artar!*” (Nisâ, 4/79) (Çerçi, 2015:20)

“Benim makamım dört sevgilinin (dört büyük halife) yolunun toprağıdır. Ben Allah Resûlü’nün dostlarının kölesiyim. Bin canım olsa biniyle de Muhammed (SAV)’in çocuklarının bağısıyım, Allah dostu Ali’nin ayağının toprağıyım.”

Hak-i reh-i çâr-yârdır dergâhım
 Men bende-i ashâb-ı Resulu’llâhım
 Biñ cân ile evlâd-ı Muhammed kuluyum
 Hâk-i kadem-i ‘ Ali Veliyyu’llâhım
 (Esrâr Dede, 628, R.94) ²⁴²

“Seçkin peygamberin parlak şeriâtının itaatkârları olarak Allah’ın yüce varlığı karşısında âlem boyun eğmiştir.”

Mutâ‘ -ı ‘ âlem itmiş zât-ı zî-şânın Hudâ zîrâ
 Mutî‘ -i şer‘ -i garrâ-yı Resûl-ı Müctebâdur bu
 (Fitnat Hanım, 243, T.6/6)

“Ey Allah’ın Resûlü! Şu aciz kölen, kölelikten kurtulsa (Sen onu bağışlasan) şaşılacak şey midir? Çünkü eski kölelerin azat edilmesi haktır.”

Azâd olsa ‘aceb mi kemterîn çâkerlerüñdendür

²⁴⁰ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **Cilt:1- 224, K.23/23.**

²⁴¹ Defterin en başına yazılan (kimse). (Herhangi bir konuda) en üstün kimse, demektir. Bk. http://tebdiz.com/index.php?sayfa=arama_sonuc_yeni, ser-derfter.

²⁴² Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **628, R.95.**

Kadîmî kullara i‘tâk-ı hakdur yâ Resûla’llah
(Kânî, 73, K.7/5) ²⁴³,

“Ey Allah’ın Resûlü! Nahîfî utana sıkıla hâlini anlatmak amacıyla Sen’i anlatıp övmeye (bu türdeki şiiri söylemeye) cesâret (cüret) etti.”

Yâ resûla’llâh Nahîfî şerm ü hacletle bu dem
Na‘ tûñe kıldı cesâret hâlini inhâ ile
(Nahîfî, Cilt:1- 191, K.11/23) ²⁴⁴

Kitap gönderilen peygambere resûl denir. Nebî ise kendinden önce gelen resûlün dinini tebliğ eden peygamberdir. Yeni din getirmeyip önceki dine davet eden peygamberlere nebî denir. Yani her resûl, nebîdir fakat her nebî, resûl değildir. Hz. Muhammed (SAV) hem nebîdir hem resûldür hem de Allah’ın sevgilisidir:

Sen ey nûr-ı ilâhî mefhâr-ı fer‘ u usûl
Hem habîb-i kibriyâsın hem nebîsin hem resûl
(Nahîfî, Cilt: 2- 315, K.312/1)

Hz. Peygamber (SAV), yüce Allah’ın kulu ve elçisidir:

Bil kadrini ol şeh-i nübüvvet-câhuñ
Kim oldu delîl-i râh-ı hem-gümrâhuñ
Fahr-ı dü-cihân Muhammed ol nûr-ı Hudâ
Hem bendesi hem resûlidür Allâh’uñ
(Nahîfî, Cilt: 2- 627, R.275)

“Ey Allah’ın Resûlü! Sen’in aşkının ateşinin yakıcılığı olmasaydı Allah hakkı için (arzu edilen) istek gülü açılmazdı.”

Şafak-veş her ki dâğ-ı âteşîn-ı aşkını açmaz
Gül-i maksûdu billâh açılmaz yâ Resûle’llâh
(Şeyh Gâlib, 546, G.305/4) ²⁴⁵

Şeyh Gâlib’in bu beytinde güzel bir hüsn-i ta’lil örneği görüyoruz.

²⁴³ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 69-70, K.4/1. ve 2, ... 13; 70-71, K.5/1. ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; 71-72, K.6/ 1, 2, ...12; 73-74, K.7/1. ve 2, ...13; 74-75, K.8/1. ve 2, ...7; 75-76, K.9/1. ve 2, ...15; 77, K.10/1. ve 2., 3, 4, 5, 6; 77-78, K.11/1. ve 2, 3, 4, 5; 78-79, K.12/1. ve 2., ...10; 82, K.16/1. ve 2.

²⁴⁴ Cilt:1- 206 , K.18/14; Cilt:1- 246 , K.27/25; Cilt: 2- 4, G.3/1; Cilt:2- 330 , G.327/1; Cilt:2- 410 , G.407/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; Cilt:2- 411 , G.408/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7 ; Cilt:2- 412 , G.409/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7 ; Cilt:2- 413 , G.410/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7 ; Cilt:2- 414 , G.411/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7 ; Cilt:2- 415 , G.412/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7 ; Cilt:2- 416 , G.413/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; Cilt:2- 417 , G.414/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; Cilt:2- 418 , G.415/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; Cilt:2- 419 , G.416/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; Cilt:2- 420 , G.417/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; Cilt:2- 421 , G.418/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; Cilt:2- 422 , G.419/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; Cilt:2- 423 , G.420/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; Cilt:2- 424 , G.421/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; Cilt:2- 425 , G.422/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; Cilt:2- 426 , G.423/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; Cilt:2- 427 , G.424/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; Cilt:2- 428 , G.425/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; Cilt:2- 429 , G.426/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; Cilt:2- 430 , G.427/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; Cilt:2- 431 , G.428/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; Cilt:2- 432 , G.429/1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; Cilt:2- 433 , G.430/1 ve 2, 3, 4, 5; Cilt: 2- 701, R.552; Cilt: 2- 702, R.559.

²⁴⁵ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 546, G.305/1; 2; 3; 5;6.

2.5.20.7. Künyesi: Ebu'l-Kâsım

Eb, Arapça'da "baba" anlamına gelen bir kelimedir. Eb kelimesinin, künye olarak kullanılan Arapça isim tamlaması şeklindeki özel isimlerin veya deyim niteliğindeki bâzı tamlamaların başında aldığı şekil [Başında harf-i târif bulunan kelimelerin önüne geldiği zaman "Ebü" şeklini alır] : Ebû Hanîfe, Ebû Bekir, Ebü'l-Beşer, Ebü'l-Feth gibi.²⁴⁶

Araplar arasında, ilk doğan çocuğa nisbetle künye alma ve bu künye ile anılma âdeti eskiden beri mevcuttur. Hz. Muhammed (SAV) de Hz. Hatice'den olan ilk oğlu Kâsım'a nispetle Ebü'l-Kâsım künyesini almıştır.

Ayrıca Hz. Peygamber (SAV): "*Ben yalnız taksim ediciyim, veren ise Allah'tır.*" ; "*Ben Ebü'l-Kâsım'im, aranızda paylaştırım.*" (Müslim, "Âdâb", 5) meâlindeki hadislerinde, "kasm" kökünden gelen kâsım (taksim eden, bölüştüren kimse) kelimesinin sözlük anlamına da telmihte bulunmuştur. (Fayda, 1994b:332-333)

Resûl-i Hak Ebu'l-Kâsım Muhammed

Nebî-yi Hâşimî Mahmûd u Ahmed

(Sünbülzâde Vehbî, 32, M.2/6)

2.5.21. HZ. PEYGAMBERE (SAV) ATFEDİLEN MOTİFLER

Yüce Allah'ın en sevgili kulu Hz. Muhammed (SAV) hem bir insan olarak hem de bir peygamber olarak her dâim yaratılmışların da en sevgilisi olmuştur ve öyle de olacaktır. Edebiyatımızda da yüce Nebî (SAV)'e olan bu sevginin tezâhürü olarak pek çok edebi eser vücûda getirilmiştir. Diyebiliriz ki "en güzel olanı, en güzel biçimde anlatma çabası" temâyüz etmiştir. İşte bu çabanın bir sonucu olarak da bazı benzetmelikler sık sık kullanılmış ve zamanla birer motif hâline gelmiştir. Bunlardan incelemiş olduğumuz XVIII. yüzyıl divanlarında öne çıkanları alt başlıklar hâlinde açıklamayı uygun gördük. Bu motifler ve özellikleri kısaca şöyledir:

2.5.21.1. Dürr-i Yefîm

Dürr, Arapça'da "inci" demektir. Divan edebiyatında "sevgilinin dişleri, teri, vuslatı"; "âşığın gözyaşı"; "şairin şiiri" ve "güzel söz" yerine kullanılır. Denizde ve sadef içinde oluşması, iriliği, parlaklığı en çok kullanılan özellikleridir.

İnci, sadef denilen deniz hayvanının karnında oluşur. Nisan mevsiminde sahile çıkan sadefi midye gibi yapısıyla kapakçığını açarmış. O sırada karnına düşen Nisan yağmurunun damlasını yutup denize dönermiş. Denizdeki tuzlu su ortamında bu saf

²⁴⁶ bk. <http://www.lugatim.com/s/eb> , eb ; <http://www.lugatim.com/s/eb%C3%BB> , ebû.

yağmur tanesi hayvana bir ızdırıp verince sadef bunun acısından kurtulmak için bir sıvı salgılamış. Bir süre sonra bu sıvının etkisi geçince sadef, tekrar sıvı salgılamış. Bu sıvılar, katlaşılarak birbiri üzerine yapışır ve böylece inciyi meydana getirmiş. Eğer sadef iki veya daha çok yağmur tanesi yuttuysa inciler küçük olurmuş. En makbûl olan inci tek bir incidir. Böylesi inci, hem yuvarlak hem de iri olurmuş. “Dür-i dâne, dür-i galtân, yek-dâne, dür-i şehvâr” gibi isimlerle anılan kıymetli inci, bu tek olan incidir. Eskiden en güzel inciler Aden’de çıkarılmış. Bu bakımdan inci, Aden ile birlikte çok anılır. Sevgilinin ağzındaki dişler bir inci dizisidir. Dür kelimesi "dür-i Aden" gibi tamlamalar kurar.

"Dürr-i yetîm" tâbiri sadefteki tek inciden kinâyedir. Dünyanın yegâne incisi deyimi de gelmiş geçmiş en sevgili ve en kıymetli olan Hz. Peygamberimiz (SAV) için kullanılmıştır. (Pala, 2003:136)

İncinin oluşma aşamalarını düşünürsek “dürr-i yetîm”i onu diğerlerinden üstün ve en kıymetli yapan, çektiği tüm sancılara rağmen kanaat hazinesinin kapılarını aralamasıdır. İşte bu inci misâli büyük insanları büyük yapan da hazırlık sürecinde çektikleri çilelerin onları olgunlaştırmasıdır. Çekilen tüm bu cefâlar ve katlanılan acılar onları yoğurur, olgunlaştırır. Nitekim Hz. Peygamber Efendimiz (SAV) de yetimliğın çileli hayatı ile pişti, ilâhi te’dîbin yürekleri olgunlaştıran rüzgârıyla kemâle erdi ve “dürr-i yetîm” oldu.

“Dürr” inci demek demiştik. “yetim” in bir mânâsı da “tek ve eşsiz” demektir. Böylece dürr-i yetîm, “eşsiz inci” demek olur. Henüz doğmadan babasını, küçük yaşta annesini yitirmiş yani hem öksüz hem yetim kalmış olan Hz. Peygamberimiz (SAV), bu ümmetin biricik rehberi iken Yüce Allah’ın da seçkin peygamberi oldu.

“Rabbin Sen’i eşi benzeri olmayan bir inci gibi icad eyledi de kıymet bilmeyen câhiliye gürûhu arasında muhafaza etmedi mi?” (Duhâ, 93/6) (Yılmaz, 2005:006)

Dürr-i yektânın biricik, tek olması gibi Hz. Muhammed de Cenabıhakk’ın biricik kulu ve peygamberidir:

Hakk’uñ bir dânesiydi çün o dürr-i bahr yektâ
Ne kim var ise bildürdi aña pinhân eger peydâ
(Kânî, 82, K.17/1) ²⁴⁷

Ey hikmet mücevherlerinin en seçkini! Sana selâm olsun! Kudret sadeфинin seçkini (Hz. Muhammed’in yetimliğine de gönderme var)! Sana selâm olsun!

Eyâ bihîn güher-i hikmet es-selâmü ‘aleyk
Yetîme-i sadef-i kudret es-selâmü ‘aleyk
(Nahîfi, Cilt:2- 283, G.280/1) ²⁴⁸

²⁴⁷ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 136, K.34/49; 291, K.54/3.

Nahîfî yukarıdaki beytinde “yetim” kelimesi ile tevriye yapmıştır.

“Melek yüzlü Hz. Muhammed (SAV), taht ve tâcın da süsü olan lütfun seçkin incisidir.”

Sultân Muhammed Hazreti gûyâ melekdir sûreti
O taht u tâcın ziyneti ol dürr-i yektâ-yı kerem
(Nedîm, 68, K.11/17)

“Her yetimle merhametli bir şekilde ilgilendiği için “dürr-i yetîm” ona nazar boncuğu (ad) olmuştur.”

Nüvâziş etdigiyçün her yetîme
Aña dürr-i yetîm olmuş temîme
(Sünbülzâde Vehbî, 33, M.2/6) ²⁴⁹

Şair, “dürr-i yetîm”in tek olması ile kesret arasında tezat ilgisi kurmuş:
Dürr-i yetîm-i mevce-i deryâ-yı kesteriz
Vahdet-sarâ-yı dilde dahî bir bulunmuşuz
(Şeyh Gâlib, 438, G.148/6)

2.5.21.2. Âyet-i Rahmet / Âyet-i Gufrân

Gizli bir hazine olan yüce Mevlâ , bilinmeyi niyâz etmiş ve ilk defa “taayyün-i hubbî” şeklinde, yani Hz. Peygamber (SAV) ’in nûru ve sevgisi olarak tecellî etmiş, ardından diğer varlıkların hepsini de işte bu nûrdan halk etmiştir. O’nun (SAV) âlemlere rahmet oluşunun (Enbiyâ, 21/107) anlamı budur. Buna göre evrenin var oluş sebebi Allah’ın Hz. Muhammed (SAV)’e duyduğu sevgidir. (Uludağ, 2005:448-450)

“Merhamet sahibi Yüce Allah, ayrıcalıklı bir saygı ve şeref ile Sen’i âlemlere rahmet olarak gönderdi.”

Rahmeten li’l-‘âlemîn itdi seni Rabb-i Rahîm
Zâtuña virdi şeref tebcîl-i istisnâ ile
(Nahîfî, Cilt:1- 190, K.10/16) ²⁵⁰

Hz. Muhammed (SAV), sadece insanların değil cinlerin de peygamberidir. Cümle yaratılmışlar onun âciz kölesidir. Çünkü O (SAV), âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir:

İns ü cin olsa ‘aceb mi bende-i kem-ter aña
Rahmeten li’l-‘âlemîn itdi anı Perverdigâr
(Nahîfî, Cilt:1- 206, K.18/11)

²⁴⁸ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: Cilt:2- 426, G.423/1.

²⁴⁹ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 58, K.1/17.

²⁵⁰ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: Cilt:1- 165, K.5/60; Cilt:1- 224, K.23/26 ; Cilt:2- 14, G.13/8; Cilt:2- 283, G.280/2; Cilt:2- 426 G.423/4; Cilt:2- 574, R.93.

**2.5.21.3. İki Cihân Serveri / Fahr-i Kâinat / Fahr-i Dü Âlem / Habîb-i Ekrem/
Habîb-i Kibriyâ/ Mahbûb-ı Ezel/ Seyyidü'l-Beşer/ Seyyidü'l-Kevneyn** ²⁵¹

Hız. Muhammed (SAV)'in peygamberliği geneldi. Çünkü O (SAV)'in peygamberliği belli bir zaman ve belli bir bölge ile sınırlı değildi.

"De ki: Ey insanlar, ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi Allah'ın elçisiyim." (A'râf, 7/158 ; Furkân, 25/1)

O (SAV), bu vasfıyla bütün peygamberler üzerine şahitti:

"Ey peygamber, biz seni şahidi müjdeci ve uyana olarak gönderdik." (Ahzâb, 33/45)

"Her ümmete bir şahidi seni de bunlara şahid getirdiğimiz zaman (hâlleri) nice olur?" (Nisâ, 4/41)

"Nâmi yüceydi." (İnşirâh, 94/4) (Çakan ve Solmaz, 2014:283-284)

Âlemlere rahmet olan Hız. Peygamber (SAV)'in bu şekilde pek çok vasıfla anılıyor olması ona duyulan muhabbetin de bir nişânesidir.

O (SAV), 18 bin âlem peygamber olarak gönderilmiştir:

On sekiz bin 'âlemiñ ümmü'l-kitâbından seniñ
Gûyiyâ bir deste evrâk-ı perîşân-ı hikem
(Esrâr Dede, 161, K.1/2)

"Ey nebîlerin övüncü olan ve Miraç ile şereflenen Peygamber! Zengin de fakir de hep senin eşiğinde olmaya muhtaç. Gölgen yere düşmüyorsa ne olmuş, arş onu hürmetle başına taç yapmıştır."

Ey mefhâr-ı enbiyâ vü sâhib-mi' râc
Sultân u gedâ dergehüñe hep muhtâc
Düşmezse n'ola rûy-ı zemîne sâyeñ
' Arş itmiş anı ' izzet ile başına tâc
(Fitnat Hanım, 208, R.5) ²⁵²

Daha önce şairlerin Peygamber Efendimiz ile adaş olan memdûhlarının isimleri dolayısıyla O'nun üstün meziyetleri ile ilgi kurduklarını söylemiştik. Haşmetin bu beyiti de böyledir. Fahr-i Âlem denilince aklımıza sadece Hız. Muhammed ve O'nun isimleri gelmektedir:

²⁵¹ Başlıktaki ifâdeler çok benzer olduğu için aynı başlıkta topladık.

²⁵² Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **213-214 ,Tah.20; 216 ,Tah.33.**

Nâm-dâş-ı Fahr-i ‘ Âlem âsaf-ı deryâ-himem
Ziver-i sadr-ı kerem ehl-i diliñ nam-âveri
(Haşmet, 121, K.11/20)

İki cihan övüncü olan Hz. Muhammed’in kabrinin tozu dahi şifalıdır:

Gubâr-ı ravza-i fahr-ı dü-‘âlem kîmyâdur hep
Hamîr-i mâye-i seng-i deri çün mûmyâdur²⁵³ hep
(Kânî, 79, K.13/1) ²⁵⁴

Dipnotta da belirttiğimiz üzere eski dönemlerde mumyaların tozlarının şifa niyetine kullanılması yaygınmış. Şair beyitinde bu hususa da dikkat çekiyor.

“Hz. Muhammed (SAV) bu âlemin sultanıdır. Ay yuvarlağı da halkının tacına saf ayarlı bir altın gibidir.”

Sensin ol server-i ‘ âlem ki olur kurs-ı hilâl
Halkınuñ efserine bir zer-i pâkîze-‘ ayâr
(Nahîfî, Cilt:1- 176, K.8/53) ²⁵⁵

“Felek tahtının geniş kanadına (oturan), renkler saçan Levlak tacının sahibi O’dur.”

Odur revnak-tırâz-ı tâc-ı levlâk
Şeh-i bâlâ-nişîn-i taht-ı eflâk
(Sünbülzâde Vehbî, 32, K.2/2) ²⁵⁶

Âsî gökyüzü insanlığın övüncü olan Hz. Muhammed’e duyduğu saygıdan ve edepten O’nun gölgesini yere düşürmezdi:

Ayn-ı hizmetle teeddüble sipihr-i ser-keş
Öyle münkâd idi kim Hazret-i fahr-ı beşere
Düşürürdü müje-i hattı şua’ıyla müdâm
Sâyesin mihr-i cihân-tâb düşürmezdi yere
(Şeyh Gâlib, 605, Kıt’a 1/1) ²⁵⁷

²⁵³ Özellikle Batı ülkelerinde Rönesans döneminde mumyaların öğütülüp toz haline getirilerek ilaç olarak kullanılmasından tutun (günümüzdeki kolajen maddesinin bir muadili olarak), mumya tozlarının boyar maddelerde kullanılmasına (19. yüzyılın sonlarına kadar Avrupa’da pek çok eserde “mumya kahvesi” kullanılıyordu), çürümüş mumyadan mum yapıp yakmaya kadar pekçok uygulama yaygındı. bk. <https://www.e-skop.com/skopbulten/bati-muzelerinde-kadim-misir-ve-peru-mumyalarinin-teshiri/4123> , 21.05.2019; 12:01.

²⁵⁴ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **82, Tes.20/2.**

²⁵⁵ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **Cilt:1- 187, K.10/4; Cilt:1- 195, K.12/39; Cilt:1- 201, K.16/2; Cilt:2- 550, R.3.**

²⁵⁶ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **61, K.2/3; 62-63, K.3/4.**

²⁵⁷ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **132, T.2/30; 170, T.30/4; 171, T.31/2.**

2.5.21.4. Sultânü'r-Rûsul / Şâh-ı Rûsul / Şehenşâh-ı Rûsul / Fahrü'l-Enbiyâ /Fahrü'l-Mürselîn

Peygamber Efendimiz (SAV) hariç diğer peygamberler bir kavme ya da bir millete gönderildi. Peygamber Efendimiz (SAV) ise bütün âlemlere gönderildi. Hepsi O (SAV)'i ümmetine müjdeledi (bk. Beşâirü'n-Nübüvve²⁵⁸) Mi'rac gecesi Allah katına çıkmadan önce imam olup hepsine namaz kıldırdı. (Çelebi, 2005: 446-448) Bu durum Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden üstün olduğunun ve onların önderi olduğunun ispatıdır:

Ey şehenşâh-ı rusül-^c asker hıdîv-i lâ-mekân
Zât-ı pâkiñ zîb-i taht u tâcî dîvân-ı hikem
(Esrâr Dede, 165, K.1/41)

O (SAV), üstün özellikleriyle diğer peygamberlerin de övünç kaynağıdır:

Vasfında ^câcizdür kalem ^cilm-i fazîletde ^calem
Ol zât-ı pâk-i muhterem hem-nâm-ı Fahrü'l-enbiyâ
(Fıtnat Hanım, 247, T.9/6)

“Nebîlerin ruhlarının cümlesinin imamı O (SAV)'dir. Hepsi kalben ve dille ona tâbi oldular. Sen de O'nun temiz izinden git ki selâmete ermek için halkın gideceği yol ancak o yoldur.”

Oldur imâm cümle-i ervâh-ı enbiyâ
Hep cân u dille eylediler aña iktidâ
Kıl sen de isr-i pâkine ol zâtuñ ıktifâ
Oldur o hayr-ı hâdî-yi şerh-râh-ı ihtidâ
Kim cümle halk o yolda bulurlar selâmeti
(Fıtnat Hanım, 212, Tah.14)

Velinimet olan da şefâatin padişahı olan da “Resûllerin Sultanı” olan da Hz. Peygamber (SAV)'dir.

Ey veliyyü'n-ni^c âmım şâh-ı şefâ^c at-ger için
Ya^c ni sultân-ı rûsul Hazret-i Peygamber için
(Haşmet, 147, K.22/1)

“ (Ey Allah'ın Resûlü! Sen öyle bir peygambersin ki) tıpkı ümmetin gibi nebîlerin hepsi eşiğine yüz sürmeye can atar”

Cemî^c-i enbiyâ dergâhuña yüz sürmede hemvâr
Senüñ ashâbuñ ile yeknesakdur yâ Resûla'llah
(Kânî, 74, K.7/10)

²⁵⁸ Genel olarak “Hz. Muhammed (SAV)'in nübüvvetini doğrulayan belgeler, özel olarak da önceki kutsal kitaplarda onun peygamberliğini müjdeleyen metinler” anlamında kullanılan bir terimdir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Aydın (1992). Beşâirü'n-Nübüvve. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 5, 549-550.

“Yâ Rabbî! O Resûllerin Padişahı'nın eşiğinin kapısının toprağını gönül kuşu için yuva eyle!”

Ol hazret-i şâh-ı rûsulüñ eyle ilâhî
Hâk-i der-i dergâhını murg-ı dile lâne
(Nahîfî, Cilt:1- 195, K.12/38) ²⁵⁹

“Ey âlemlerin övücü! Huzûrunda müminlerin isyanlarına nasıl utanmayayım (çünkü benim de) günahlarım utanç vericidir.”

Huzûruñda nice şerm etmeyem ey mefhar-i ‘ âlem
‘ Usât-ı mü ’minîne seyyi ’âtım haclet-efzâdır
(Sünbülzâde Vehbî, 61, K.1/51) ²⁶⁰

“Le-amrük” âyetine müfessirler; “*Habibim senin ebedî yâd-ı cemîline yemin ederim ki veya varlığın ve bekân hakkı için, hayatın hakkı için*” gibi anlamlar verirler. Bu âyet Hz. Peygamber için büyük bir ta’zîmi ifade eder. Çünkü dünya kurulduğundan beri Cenabıhak, Hz. Muhammed (SAV)’den daha şerefli birini yaratmamış ve başka hiç kimsenin varlığına yemin etmemiştir. (Yeniterzi, 2002: 762–767)

Sultân-ı rûsul şâh-ı mümeccedsin efendim
Bî-çârelerle devlet-i sermedsin efendim
Dîvân-ı ilâhîde ser-âmedsin efendim
Menşûr-ı “*leamrük*”²⁶¹le müeyyedsin efendim

Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammedsin efendim
Hakdan bize sultân-ı müeyyedsin efendim
(Şeyh Gâlib, 241, Mûs.1/1)

Ey hazret-i hâdî-i sübül fahr-ı Rusûl
Âyîne-i ihsân-ı ezel mazhar-ı küll
Hâyân degilim gülşen-i na’ta ammâ
Eyle kereminden beni gûyâ bülbül
(Şeyh Gâlib, 617, R.1/2) ²⁶²

2.5.22. SAVAŞLARI, ALLAH YOLUNDA CEHD Ü GAYRETİ

Hız. Peygamber (SAV), her ne kadar rahmet peygamberi olsa da savaşın kaçınılmaz olduğu durumlarda ordusunun başında olan kumandan peygamberlerdendi. Ancak O (SAV) ‘in bu niteliği Medine döneminde görülecekti.

²⁵⁹ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: Cilt:1- 206, K.19/10; Cilt:2- 206, K.18/20; Cilt:2- 637, R.309; Cilt:2- 652, R.368; Cilt:2- 693, R.522.

²⁶⁰ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 43, M.5/23; 72, K.7/2.

²⁶¹ Hicr, 15/72.

²⁶² Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 52, K.1/46.

“Hani Sen, erkenden ailenden ayrılmıştın, (Uhud’da) mü’minleri savaş üslerine yerleştiriyoordun.” (Âl-i İmrân, 3/21)

Allah’ın Resûlü (SAV) de bir hadîs-i şerîfde bu vasfını şöylece dile getirecekti:
 “Ben, rahmet peygamberiyim; ben, savaş peygamberiyim.” ²⁶³ (Çakan ve Solmaz, 2014:284-285)

Yine bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur:

“Ebu'n-Nadr, Eslem kabilesinden ve Hz. Peygamber (SAV)’in ashâbından olan Abdullah b. Ebû Evfâ isimli bir kişinin, Harûrîler (Hâricîler) üzerine sefere çıktığında Ömer b. Ubeydullâh'a yazdığı mektupta şunu naklettiğini anlatıyor:

“Resûlullah (SAV) düşmanla karşılaştığı bir gün, güneş (batıya) meyledene kadar bekledi ve ashâbının arasında ayağa kalkarak şöyle seslendi:

‘Ey insanlar! Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin. Allah'tan âfiyet isteyin. Fakat onlarla karşılaştığınız zaman da sabredin. Ve bilin ki cennet kılıçların gölgeleri altındadır.’ ” ²⁶⁴

Hız. Peygamber (SAV), manevî ve maddî her cephede Allah için mücâdele etmiştir. Ancak zarûret hâlinde ise savaşmaktan çekinmemiştir. Savaşları sonunda kâfirlerin Lât ve Uzzâ gibi iki büyük putunu yıkması şirke karşı giriştiği mücadelenin önemli bir göstergesidir:

Kahrın etdi hânûmân-ı Lât u Uzzâ²⁶⁵’ı harâb
 Sâhibü's-seyf-i cihân-ârâ habîb-i kibriyâ
 (Nedîm, 21, K.1/8)

“Ey Allah’ın sevgilisi! Din düşmanlarının kadehi ecel (şerbetiyle) ağzına kadar doldu, çünkü kılıcın yapması gerekeni yaptı, vazifesini yerine getirdi.”

Oldu lebrîz-i ecel a’ dâ-yı din peymânesi
 Tîğın etdi hükümünü icrâ habîb-i kibriyâ
 (Nedîm, 20, K.1/9)

Kanın kırmızılığı ile peymane-şerbet (şarap) kırmızılığı arasında ilgi kurulmuştur.

²⁶³ Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 395.

²⁶⁴ M4542 Müslim, Cihâd ve siyer, 20; B3025 Buhârî, Cihâd, 156 bk.

<https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/?p=kitap&h=g%C3%B6lge&i=4.1.485&t=0#sel=1:1,1:70,18.04.2019;23:23>.

²⁶⁵ Hazret-i Peygamber’in zuhûrundan evvelki zamanda, yani Câhiliyyet devrinde Kâ’be içinde bulunan putların büyüklerine “Lât, Menât, Uzzâ” derlerdi. Putlar Huzeyl ve Huzâme kabilelerine aitti. Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Talât Onay (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Akçağ Yay., 312.

H. Muhammed (SAV) sadece kullandığı savař teknikleriyle ya da istiřare etmeden karar vermemesiyle deęil, Allah yolunda mücâdele ederken dūřmandan gelen tűrlű dertlere katlanması ile de örnek olmuřtur. Zaman zaman saęlıęından da olmasına raęmen műcadeleden asla geri durmamıř, dūřman saflarına âdeta atılmıřtır. Yani teblię vazifesinde gösterdięi sabırla âdeta abideleřmiřtir:

Dūřmen-i derd-âřinâ vű sıhhatin bîgânesi
Saff-ı a' dâda gazâ-pîrâ habîb-i kibriyâ
(Nedîm, 21, K.1/13)

H. Peygamber'in en önemli savaşlarından Uhud ve Gazâ-yı Bedr'e XVIII. yűzyıl divanlarında da rastlamaktayız:

2.5.22.1. Bedir Savaşı

H. Peygamber (SAV) ile Mekkeli műřrikler arasındaki ilk savařtır. (H.2/M.624) Bu savař, H. Peygamber (SAV)'in İslâm dūřmanlarına karřı bařlattığı műcâdelede önemli bir yer tutar.

Hicretin ikinci yılında (624) Kureyřliler'den birçok kimsenin iřtirak ettięi bűyűk bir ticaret kervanı Ebű Sűfyân idaresinde Suriye'ye gitti. H. Peygamber (SAV) bunu haber alınca ashâbını topladı; kervandaki malların çokluęunu, buna karřılık muhafız sayısının azlıęını onlara anlatarak bu kervanı Mekke'ye dönerken uęrayacaęı Bedir'de ele geçirebileceklerini söyleyerek kendilerini sefere dâvet etti. İslâm ordusunun asker sayısı; 74'ű muhâcir, geri kalanı ensârdan olmak űzere 305 idi. Orduda 70 deve ve 2 de at bulunuyordu. Çeřitli vazife ve mâzeretleri sebebiyle muhâcirlerden ű, ensârdan beř kiři izinli sayılmıř, daha sonra onlara da bu gazveye katılanlar gibi ganîmetten pay verilmiřtir.

Suriye'den dönmekte olan Ebű Sűfyân Hicaz'a yaklařtığı sırada H. Peygamber'in baskın yapacaęını haber aldı ve Kureyřliler'den yardım istedi. Kendisi de kervanın pusuya dūřmemesi için Bedir'den uzak olan ve nâdiren kullanılan sahil yolunu takip etti. Ebű Sűfyân'dan gelen haber űzerine Kureyř Kabilesi'nin hemen bűtűn kollarından toplanan 1000 kiři Ebű Cehil kumandasında Mekke'den yola ıktı. Műřrik ordusunda 700 deve, 100 de at vardı.

Kur'ân-ı Kerîm, iki ordunun Bedir'e geldiklerinde birbirlerinden habersiz olduklarını ifade etmektedir (Enfâl, 8/42)

Savařtan nce H. Peygamber (SAV), Câhiliye devrinde de elçilik görevini yűrűten Adî Kabilesi'nden H. Ömer'i Kureyřliler'e göndererek savař yapılmadan Mekke'ye dönmelerini teklif etti. Fakat Kureyřliler bu teklifi geri çevirerek savařmakta ısrar ettiler.

Savaş mübârezelerin sonuçlanmasından sonra başladı ve ikindiye doğru müslümanların kesin zaferiyle sona erdi. Başta İslâm'ın ve Hz. Peygamber (SAV)'in en büyük düşmanı Ebû Cehil olmak üzere 70 müşrik öldürüldü, 70 kişi de esir alındı. Buna karşılık müslümanlar sadece 14 şehit verdiler. Hz. Peygamber (SAV), şehitlerin namazını kılarak onları defnettirdi; Kureyş'in ölülerini de gömdürdü.

Müslümanların bu savaşta meleklerin yardımıyla desteklendiği Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça ifade edilmektedir (Âl-i İmrân, 3/123-125; Enfâl, 8/9-12, 17). Buna karşılık İslâmiyet'e karşı ısrarlı bir direniş gösteren Kureyşlilerin de Allah tarafından cezalandırıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Duhân sûresinde yer alan "batşe-i kübrâ" (44/16), yani "şiddetli yakalayış" tâbiriyle Bedir Savaşı'nın kastedildiği müfessirlerin çoğu tarafından kabul edilmektedir. Bu etkileyici uyarı Kureyş mensuplarının, müslümanlara karşı izledikleri siyâsete olan güvenlerini sarsacak ve İslâm'a yaklaşmalarına vesile olacaktır.

Hz. Peygamber (SAV) 'in askerî dehâsını, strateji ve taktik kâbiliyetini gösteren Bedir Gazvesi, İslâm cemaatinin başta Medine olmak üzere bütün Arap yarımadasında büyük bir itibar kazanmasını sağlamış, böylece Hz. Peygamber (SAV), İslâmiyet'i tebliğ için daha geniş imkânlarla sahip olmuştur. Ehl-i Bedir ise günahlarının Allah tarafından bağışlandığı müjdesiyle bahtiyâr olmuşlardır. (Fayda, 1992:325-327)

"(O), ne parlak aydır ki Bedir Savaşı'na hazırdır. Hilâl kaşları sanki iki parlak kılıçtır."

Ne bedr-i muncelîdir kim Gazâ-yı Bedr'e âmâde
Hilâl ebrûları gûyâ iki tîğ-i mücellâdır
(Sünbülzâde Vehbî²⁶⁶, 58, K.1/12)

Sünbülzâde Vehbî, o dönemde Osmanlı'nın yaptığı bir savaşı Bedir Savaşı'na benzetiyor:

Gazâ-yı Bedr'i yâd etdirdiler ashâb-ı îmâna
Fürûğ-ı feth ü nusretle edip âfâkı nûrânî
(Sünbülzâde Vehbî, 140, K.28/4)

"Dünyanın dönüp duruşu mucizelerin özelliğidir; güneş Hayber, ay Bedir Savaşı'nı gündüz gece söyler."

Mu'cizâtı vasfıdır çarhûn medâr-ı gerdişi
Mîhr Hayber²⁶⁷ meh gazâ-yı Bedri söyler rûz u şeb

²⁶⁶Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **93, K.14/4; 330, T.41/17; 331, T.42/6; 336, T.46/4.**

²⁶⁷ Hudeybiye'den döner dönmez 1500 kişilik bir kuvvetle Hayber üzerine yürüdü. Yahudiler Müslümanları görünce kalelerine çekildiler. Yedi müstahkem kalenin bir kısmı savaşla, bir kısmı barış yoluyla ele geçirildi. Ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed Hamîdullah (1998). Hayber. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17, 20-22.

(Şeyh Gâlib, 51, K.1/23)

2.5.22.2. Uhud Savaşı

Uhud Gazâsı, Müslümanlarla Mekkeli müşrikler arasında yapılan ikinci büyük savaştır. (H.3/M.625)

Hicretin ikinci yılında (624) Müslüman'larla Mekkeli müşrikler arasında cereyân eden Bedir Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğrayan müşrikler intikam almak için hazırlık yapmaya başladılar. Yahudi Benî Kaynukâ' Kabilesi'nin, ihâneti yüzünden Medine'den sürülmesi diğer Medine Yahudileri'nin de Müslümanlar'a kin beslemesine sebep oldu. Yahudi liderlerinden Kâ'b b. Eşref, Bedir yenilgisinden duyduğu üzüntüyü belirtmek için Mekke'ye gidip Mekkeliler'i müslümanlardan intikam almaya teşvik etti ve onlara karşı kendilerine yardım vaadinde bulundu. Bedir'de Müslümanlar'ın hücumundan kurtulan Ebû Süfyân idaresindeki kervan Mekke'ye ulaşınca mal sahipleri bütün kârlarını savaş için harcama kararı aldılar. Yıl boyunca yapılan hazırlıklar sonucunda 2000'i ücretli toplam 3000 kişilik bir ordu oluşturdular. Ebû Süfyân kumandasındaki orduda 700 zırhlı, 200 atlı asker ve 3000 deve vardı. Kocalarını teşvik etmek ve onların yanında savaşmak üzere kadınlardan da orduya katılanlar oldu.

25 Ramazan'da Mekke'den hareket eden Kureyş ordusu 5 Şevval'de Zülhuleyfe'ye ulaştı, Akîk vadisini takip ederek Medine'nin kuzeyindeki Zegâbe mevkiinde konakladı. Burası konaklamaya ve ihtiyaçlarını karşılamaya elverişli bir yerdi.

Resûlullah (SAV), Medine'de âmâ sahâbî Abdullah b. Ümmü Mektûm'u vekili olarak geride bırakarak ikisi atlı, 100'ü zırhlı 1000 kişilik bir kuvvetle yola çıktı. Seniyye Tepesi'ne gelindiğinde münâfıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selûl'ün müttefiki olan 600 kişilik bir Yahudi birliği orduya katılmak istediye de Hz. Peygamber (SAV), bunu kabul etmedi. Ensârdan bazıları müttefikleri diğer Yahudilerden yardım talep etmeyi teklif edince de: *"Bizim onlara ihtiyacımız yoktur!"* dedi.

Savaş mübâreze ile başladı. Kureyş ordusundan ileri atılan ordu sancaktarı Talha b. Ebû Talha'yı Hz. Ali, Talha'nın ardından meydana çıkan kardeşi Osman'ı da Hamza (RA) öldürdü. Savaşın kızışmasıyla düşman ordusunun merkezine kadar ilerleyen Müslümanlar yirmiden fazla müşriği katletti. Müşrik ordusunun sancaktarları ölmüş ve sancağı yerden kimse kaldıramamıştı.

Müslüman askerler, düşmanı savaş alanından uzaklaşmaya kadar kovaladıktan sonra kesin gâlibiyet kazanıldığı düşüncesiyle ganimet toplamaya başladılar. Ayneyn Tepesi'ndeki okçuların çoğu da düşmanın bozguna uğradığını görünce ganimetten mahrum kalmamak için yerlerini terk ettiler. Bu sırada Müslümanlar'ı arkadan vurmak için fırsat kollayan Hâlid b. Velîd harekete geçti. Yerlerinden ayrılmayan ve kendisini

durdurmaya çalışan Abdullah b. Cübeyr ile on arkadaşını şehit ettikten sonra Ayneyn Tepesi'nin doğusundan ilerleyerek İslâm ordusunun arkasına sarkan Hâlid b. Velîd ganîmet toplamakla uğraşan müslüman askerler üzerine âni bir baskın yaptı. Bunu gören Kureyş ordusu da geri dönüp saldırıya geçti. İki kuvvet arasında kalan müslümanlar paniğe kapıldı. Bir kısmı silâhlarını bırakmıştı ve böylece saflar bozulmuştu. Tekrar silâha sarılıp çarpışmaya başladıkları sırada Hz. Hamza, Vahşî b. Harb tarafından şehit edildi. İbn Kamîe, Hz. Peygamber (SAV)'in yanına kadar sokulup bir kılıç darbesiyle O'nu mübârek yüzünden yaraladı, aldığı darbenin etkisiyle Hz. Peygamber (SAV)'in miğferi ikiye bölününce halkaları yüzüne battı. Utbe b. Ebû Vakkâs'ın attığı taşla alt dudağı yarıldı ve bir dişi kırıldı. Abdullah b. Şihâb'ın darbesiyle de alnından yaralandı. Übey b. Halef, Resûl-i Ekrem'i öldürmek için harekete geçtiyse de Allah Resûlü bir mızrakla onu atından düşürdü. Übey bunun etkisiyle Mekke'ye dönerken yolda öldü. Resûlullah, Medine'den Mekke'ye gidip müşriklere destek veren Ebû Âmir'in savaştan önce kazdırdığı çukurlardan birine düştü ve diz kapakları yaralandı. O durumda bile: *“Ey Rabbim! Kavmime hidâyet et, çünkü onlar gerçeği bilmiyor.”* diye duâ etti.

Hz. Peygamber (SAV), etrafında sahâbîlerle birlikte Uhud kayalıklarına çekildi. Bu sırada Ebû Süfyân ve arkadaşları kayalıklara doğru ilerlemeye kalkıştırsa da Müslümanlar attıkları taşlarla düşmanları uzaklaştırmayı başardılar. Savaş böylece sona erdi. Hz. Fâtıma, Âişe, Ümmü Eymen, Ümmü Süleym ve Ümmü Umâre'nin de aralarında bulunduğu on veya on dört kadın sahâbî savaş alanına yiyecek ve su getirdi; yaralıların tedavisiyle ilgilendi.

Uhud Savaşı, müslümanlar için ders ve ibretlerle doludur. Resûlullah (SAV), her zaman olduğu gibi bu savaşta da istişâreye önem vermiş, Ayneyn geçidine yerleştirdiği okçuların O'nun emrine uymamaları ve yerlerinden ayrılıp ganîmet toplamaya başlamaları savaşın seyrini değiştirmiştir. Bu da zaferin sabırla ve kumandanın emirlerine itaatle kazanılabileceğini göstermektedir. Ganîmet elde etme arzusu yüce Allah'ın rızâsını kazanmanın ve Hz. Peygamber (SAV) 'e itaatin önüne geçmiş, bu durum yenilgiye yol açmıştır. Öte yandan Müslümanlar Uhud'da fazla kayıp vermekle birlikte ezilmemiş, hatta savaşın sonuna doğru toparlanarak düşmanı takip bile etmiştir. Geri dönüp onlarla savaşma cesareti gösteremeyen müşrikler, birçok Müslüman'ı öldürüp intikam duygularını tatmin etmiş, ancak Müslümanları ortadan kaldırma ve Medine'yi işgal etme amaçlarını yine gerçekleştirememiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de özellikle Âl-i İmrân ve Enfâl sûrelerinde Uhud Gazvesi hakkında birçok âyet yer almaktadır. Bu âyetlerde müşriklerin mallarını insanları Allah yolundan saptırmak için harcadıkları (Enfâl, 8/36), Allah kendilerine yardım ettiği hâlde müslümanlardan iki grubun bozulmaya yüz tuttuğu (Âl-i İmrân, 3/122), müslümanların gevşeklik göstermemesi ve üzüntüye kapılmaması gerektiği, çünkü inananların üstün geleceği (Âl-i İmrân, 3/139), müslümanların acıya uğradığı, buna karşılık düşmanlarının da benzer bir acıya mâruz kaldığı, bu şekilde Allah'ın günlerini insanlar arasında döndürüp durduğu (Âl-i İmrân, 3/140), Hz. Muhammed (SAV)'in ancak bir peygamber olduğu ve O'ndan önce de birçok peygamberin gelip geçtiği, O'nun ölmesi veya

öldürülmesi durumunda Müslümanlar'ın bunu sabırla karşılayıp dinlerinde sebat etmeleri gerektiği (Âl-i İmrân, 3/144), Uhud'da başlarına gelen musîbetin kendi kusurlarından kaynaklandığı (Âl-i İmrân, 3/165), bunun da kimin mümin kimin münâfik olduğunun anlaşılması bakımından Allah'ın izniyle gerçekleştiği (Âl-i İmrân, 3/166-167), Allah yolunda öldürülenlerin “ölü” değil “diri” oldukları ve Allah'ın büyük nimetlerine ulaşmış olmanın sevincini yaşadıkları (Âl-i İmrân, 3/169-170) gibi hususlara işaret edilmektedir.

Uhud şehidleri Allah'a canlarını vererek Cenabıhak'la bir akit yapmış, canları karşılığında O (CC)'ün aşkını satın almışlardır:

Her şey edicek mazharına ‘akd-i ‘uhûd
 Olmuş reh-i dil sâlikine ‘aşk-ı mev’ûd
 Bir reh ki cenâb-ı ‘aşka andan varılır
 Ya‘nî reh-i dilden yapılır ehl-i şühûd
 (Esrâr Dede, 611, R.33)

2.5.23. MUCİZELERİ

Resûl-i Ekrem'e peygamberliği döneminde verilen mucizeler farklı şekillerde gruplandırılmıştır. Mucizeler mahiyetleri bakımından aklî (mânevî), hissî (maddî) ve haberî mucizeler; muhatapları yönünden helâk ve hidayet mucizeleri; kaynakları açısından Kur'ân'la ve sahih rivâyetlerle sâbit olanlar ve zayıf senedlerle rivâyet edilenler şeklinde ele alınabilir.

2.5.23.1. Kur'ân-ı Kerîm

Hz. Peygamber (SAV)'in en büyük mucizesi Kur'ân-ı Kerîm'dir. Önceki peygamberlere kendi dönemlerinde önemli görülen alanlarda mucizeler verildiği gibi Hz. Muhammed (SAV)'e de kendi devrinde en çok itibar gören dil, üslûp, hitabet ve edebî sanatlar alanında olağanüstü bir özelliğe sahip Kur'ân-ı Kerîm indirilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de kendisinin bir mucize oluşu, benzerinin gerçekleştirilemeyeceğini bildiren meydan okuma (tehaddî) âyetleriyle ortaya konmuştur. Bu meydan okuyuş Kur'ân'ın tamamının (İsrâ, 17/88; Tûr, 52/34), on sûresinin (Hûd, 11/13-14) veya bir sûresinin (Yûnus 10/38) benzerinin meydana getirilmesi hususunda inkârcılara çağrıda bulunma şeklinde ifade edilmiştir. Tehaddî, Medine döneminde de sürmüştür (Bakara, 2/23-24). İslâm tarihinde Kur'ân-ı Kerîm'in benzerini yazmaya kalkışan bazı şair ve edebiyatçıların teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Ahmed Cevdet Paşa, I, 75-80). Kur'ân üslûbu, edebî tasvirleri, iç kompozisyonu, muhteva bütünlüğü, farklı seviyedeki insanlara hitâbı, gönüllere etkisi, i'câzı ve gayba ilişkin haberleriyle erişilmesi mümkün olmayan bir eserdir.

Kur'ân-ı Kerîm'deki başlıca i'caz yönleri şunlardır:

- 1) Kur'ân-ı Kerîm'in hem mânâ hem de lâfız olarak Allah'ın sözü oluşu,
- 2) Kur'ân-ı Kerîm'in fesahat ve belagati,
- 3) Üslûbunun bütün beşeri üslûplardan farklı oluşu,
- 4) Kur'ân'ı okumanın ve dinlemenin bıkkınlık vermemesi,
- 5) Kur'ânı öğrenmenin ve ezberlemenin kolay olması,
- 6) Kalplerdeki tasavvur ve niyetleri açığa vurması,
- 7) Kur'ân-ı Kerîm'in geçmişe dâir haberler vermesi,
- 8) Kur'ân-ı Kerîm'in geleceğe dâir haberler vermesi,
- 9) Allah'ın varlığı ve birliği hakkındaki delîlleri,
- 10) Kur'ân'ın birçok ilmi ihtivâ etmesi,
- 11) Kur'ân ifadelerindeki mânâların çokluğu,
- 12) Kur'ân'ın nüzûl yönüyle mucize olması,
- 13) İnsanlığın ihtiyaçlarını karşılaması,
- 14) Değişik kıraatlarda okunması,
- 15) Kur'ân'ın kalplere korku salması,
- 16) Kıyâmete kadar değişmeden kalacak olması vb.

“Her peygamberin ümmeti tarafından tanınan bir mucizesi vardır. Benim mucizem, bana vahyolunan Kur'an'dır.”²⁶⁸ hadîs-i şerîfi Kur'ân-ı Kerîm'in bir mucize olduğunu ortaya koyar.

“Ey gönül irfanının âyeti! Ey gönül Kur'ân'ının anlamı! Sensin gönlün canı, canın gönlü, ebedi yakınlık (dostluk)!”

Ey âyet-i 'irfân-ı dil ey ma'ni-i Kur'ân-ı dil
Sensin dil-i cân cân-ı dil ünsiyyet-i bî-intihâ
(Esrâr Dede, 282, G.8/5)²⁶⁹

Kur'ân-ı Kerîm, Allah kelâmı olduğu için Cenâbıhakk'ın kulları ile yakınlık kurmasının da en önemli kaynağıdır.

“Gönül götüren sevgilinin güzel (yüzünün) yazısı baştan başa Kur'ân'dır. Kâğıt bana şöyle der: “Delinin kalemi yoktur!”

Hatt-ı cemâl-i dil-ber Kur'ân'dır ser-â-ser
Kâğıd baña ne söyler “*divâne-râ kalem nîst*”²⁷⁰”

²⁶⁸ Buharî, Fezâilü'l-Kur'an 1; Müslim, İman 239.

²⁶⁹ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 166, K.1/42; 207, Müs.1/2; 312, G.29/13.

²⁷⁰ **Dîvâne-râ kalem nîst**: “Delinin kalemi yoktur.” anlamında Farsça bir sözdür.

Akşemseddin'in tasavvufî eseri olan Makâmât-ı Evliyâsında bu husûsa şöyle değinilmiştir: “Akşemseddin'in meczûbların yasak olduğu halde velâyet nûrunu halka ızharlarını, onlardaki ihtiyarsızlık/iradesizliğe bağlaması, teklifin iradeyle, dolayısıyla akılla kişilere yüklenmesi açısından şer'an makul görülebilir. Mevlana Hazretlerinin deyişiyle "Dîvâne râ kalem nîst." (Dîvâneye kalem yoktur, yani delilerden kalem kaldırılmıştır).” bk. Ethem Cebecioğlu, Cebecioğlu, Ethem (2001). Akşemseddin'de Bazı Tasavvufî Kavramlar-I. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 42 (1), 94.

(Esrâr Dede, 312, G.29/12)

Şairler Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını şiirlerinde konu ettikleri gibi daha çok âyet iktibaslarına ve sûrelerin ismini kullanarak içeriğine göndermede bulunurlar. Aşağıdaki beyitte de İzzet Âli Paşa Fetih sûresinden, kılıçların üzerine moral olması için ve dua niyetiyle âyet yazılmasından bahsetmektedir. Sevgilinin kaşı ile kılıç arasında benzerlik kurmaktadır:

Kûşe-i ebrûda resm-i hatt u hâlin fehm ider
Âyet-i fethi görenler safha-i şemşîrde
(İzzet Ali Paşa, 242, G.124/7)

“ *Allah'ın rahmeti'nde ümidinizi kesmeyin!*” eteğine yapıştım ama yine her hâlükârda ümidim (şefaattim) Sen'sin ey Allah'ın Resûlü!

Egerçi dâmen-i “*lâ-taknatû*²⁷¹” der-destdür ammâ
Yine her hâlde ümmîdüm sañadur yâ Resûla'llah
(Kânî, 70, K.4/8)²⁷²

Edebiyatımızda iktibas lafzen yapıldığı gibi meâlen de yapılmıştır. Ancak XVIII. yüzyıl divanlarında en çok lâfzen yapıldığına şahit olduk. Hatta birkaç âyeti aynı beyitte görmek bile mümkün:

Dü-çeşmüm “*merace'l-bahreyni*²⁷³” kalbüm “*mâricin min-nâr*²⁷⁴”
Sirişküm hûn ile sehlü'l-merecdür yâ Resûla'llah
(Kânî, 71, K.5/4)

Kur'ân, Allah kelâmıdır,demiştik. Yüce Allah'ın ihsânına kavuşmak isteyen O'nun kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'i kendine rehber edinmelidir:

Kur'ân'ı iden piş-rev ü râh-nümâ
Bî-şübhe olur vâsıl-ı kurb-ı a' lâ
Allâh kelâmı ne dimekdür fikr it
Tâ kim olasıñ mazhar-ı feyz-i mevlâ
(Nahîfî, Cilt:2- 560, R.37)

“Varlık âleminin mahiyeti hususunda delîl olarak “hatm-i tûmâr-ı nübüvvet” olan Hz. Muhammed'in mührünü vurduğu Kur'ân-ı Kerîm'in yeterli olduğu söylenir. (Yaraşır ,1996:13)

Bana ol hüccet-i vâzıh yeter kim ona hatm urmuş
O zât-ı muhterem kim hatm-ı tûmâr-ı nübüvvetdir
(Nedîm, 74,K.13/8)

²⁷¹ **La Tâknatu Min Rahmetillah:** “*Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.*” (Zümer, 39/53).

²⁷² Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **78, K.12/1; 134, K.34/41.**

²⁷³ “*O, iki denizi salıvermiştir, birbirine kavuşurlar.*” (Furkân, 25/53; Rahman, 55/19).

²⁷⁴ “*Cini de dumanı olmayan hâlis bir ateş alevinden yarattı.*” (Hicr, 15/27).

Cenabıhakk'ın Hz. Peygamberimizi rahmet kaynağı olarak göstermesi, O'nun getirdiği dinî vazifeye yapılan bir vurgudur. Hz. Aîşe'nin, Peygamberimiz (SAV)'i yaşayan Kur'ân²⁷⁵ olarak târif etmesi de bunu gösterir:

Sermâye-i kevn olan tecellâdır bu
Aşk-ı ezeli denen muammâdır bu
Ahlâk-ı Muhammedî-i nâlık Kur'ân
Yanî ki dil-i hazret-i Monlâdır bu
(Şeyh Gâlib, 621, R.33)

2.5.23.2. Sünneti

Sünnet; Hz. Muhammed (SAV)'in söz, fiil ve onaylarının ortak adıdır ve şer'î delillerin ikincisidir. Sözlükte “izlenen yol, yöntem, örnek alınan uygulama, örf ve gelenek” anlamlarına gelen “sünnet” kelimesinin terim anlamı fıkıh, fıkıh usulü, hadis ve kelâm ilimlerinde farklılıklar göstermekle birlikte bunların hepsi Resûl-i Ekrem'le ilişkili olma veya O'nun yolunu izleme noktasında birleşir. Fıkıh usulü terminolojisinde sünnet öncelikle şer'î hükümlerin meşruiyet delillerinden ikincisini ifâde eder ve “Resûlullah'ın söz, fiil veya tasvipleri (takrirleri)” şeklinde tanımlanır.

Kur'ân-ı Kerîm'de sünnet kelimesi iki yerde çoğul şekliyle (sünen) olmak üzere 16 kez geçer. Bunların bir kısmında: “geçmiş ümmetlerin başına gelen ders alınacak olaylar” ve “geçmiş ümmetlerin takip ettiği doğru yollar” anlamında, çoğunda ise: lafza-i celâle veya zamire izâfetle “Allah'ın muâmelesinde içkin olan kurallılık/kanunîlik” anlamında kullanılır.

Hadis-i şerîflerde sünnet kelimesi ve çoğulu gerek Hz. Peygamber (SAV)'e, halifelere ve başka insanlara atfedilerek sözlük anlamları çerçevesinde, gerekse “Resûl-i Ekrem'in peygamber sıfatıyla uygulayıp öğrettiği davranışlar” anlamında geniş biçimde yer almıştır.

“Kim güzel bir âdet (sünnet-i hasene) başlatırsa kendisine hem o güzel davranışın karşılığı hem de kıyamete kadar onu örnek alan kimselerin sevâbi verilir; yine kim kötü bir âdet başlatırsa kendisine hem o davranışın hem de kıyamete kadar onu örnek alan kimselerin günâhı yüklenir.” (İbn Mâce, “Mukaddime”, 14);

“Benim ve benden sonraki râşid halifelerin sünnetine uyun!” (Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 5)

meâlindeki hadîsler birinci gruptakilere,

²⁷⁵Hz. Peygamber'in hayatı tamamiyle Kur'ân'a uygun bir yaşantıydı. Nitekim Enes b. Mâlik'in amcasının oğlu Sa'd b. Hişâm Medine'ye geldiğinde, Hz. Aîşe'den kendisine Resûlullah'ın ahlâkını anlatmasını istemişti. Aîşe: “*Sen Kur'ân okuyorsun değil mi?*” diye sorunca Sa'd: “*Evet.*” cevabını verdi. Bunun üzerine müminlerin annesi: “*İşte Hz. Peygamber'in ahlâkı Kur'an idi.*” dedi. bk. 24 M1739 Müslim, Müsâfirîn, 139; D1342 Ebû Dâvûd, Tatavvu'.

“Size iki şey bıraktım, onlara tutunduğunuz sürece sapmazsınız: Allah’ın kitâbı ve peygamberinin sünneti” (el-Muvatta’, “Kader”, 3);

“Sünnetimden yüz çeviren benden değildir!” (Buhârî, “Nikâh”, 1; Müslim, “Nikâh”, 5)

meâlindeki hadisler ikinci gruptakilere örnek gösterilebilir.

Hadîs kaynaklarında, Resûlullah’tan nakledilen hadisleri toplayıp bunlara uygun biçimde hayatını düzenleme yönünde çaba göstermek “ittibâu’s-sünne, el-i’tisâm bi’s-sünne” vb. ifadelerle anılmıştır. (Bedir, 2010:150-153)

“Dünyanın öyle güzel bir cevâbı vardır ki Peygamber Efendimiz (SAV)’in sözleriyle o söz temize çıkar.”

Nutk-ı Ahmed’le aslı pâke çıkar

Bir güzelce cevâbı var dehrîñ

(Esrâr Dede, 455, G.155/7)

Yani dünyadaki bütün sözler O’nun sözlerine ve davranışlarına riâyet edildiği takdirde temizlenir.

İslâm’ın farzlarının yanında sünnetlerine de uymak her müninin vazifesidir. Mutasavvıf bir şair olan Nahîfî bu hususta elinden geleni yaptığını ancak kusurlarının çok olduğunu kusurları için af dilemekten de utandığını söyleyerek bu dinin bağlılarından olduğunu gösteriyor:

Sünnet-i pâküñi icrâda kusûrum çokdur

Eylerem anuñ için hâlûmi ‘arz itmege ‘âr

(Nahîfî, Cilt:1- 176, K.8/59)²⁷⁶

“Bilerek dünya nimetlerinden vazgeçip fakir bir hayatı tercih etmek ile zenginliğin sakın bir olduğunu sanma. Apaçık delillerle benden sana cevap budur. Firavun ile Kârûn’un ortaklığı ile o yüce peygamberin sünnetlerine tabi olma hiç bir olur mu?”

İhtiyârî fakr ile sanma gınâ yeksân ola

Evzâh-ı bürhân ile benden saña budur cevâb

Şirket-i Fir’avn ü Kârûn ile fikr it bir midür

İttibâ’-ı sünnet-i peygâm-ber-i ‘âli-cenâb

(Nahîfî, Cilt:2- 533, Kıt’a 5)

²⁷⁶ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: Cilt:1- 246, K.27/26; Cilt:2, 259, T.2/12; Cilt:1- 261, T.4/7; Cilt:1- 261, T.4/8.

2.5.23.3. Hadîs-i Şerîfleri

Hadîs kelimesi genel anlamda Hz. Peygamber (SAV)'in sözlerini, fiillerini ve tasviplerini ifâde eden terimdir. Ayrıca hadîsleri tespit, nakil ve anlamaya yönelik ilmin de adıdır.

“Eski” anlamındaki kadîmin zıddı olan hadîs kelimesi (çoğulu ehâdîs) tahdîs masdarından isim olup “haber” mânasına gelir. İnsana uyanırken veya uykuda duyurulmak yahut vahyedilmek suretiyle iletilen her söze, ayrıca anlatılan kıssaya, “hadîsü'l-cünûd” ve yapılan konuşmaya da hadîs denmektedir.

Çeşitli âyetlerde Kur'ân-ı Kerîm'den “hâze'l-hadis” (Kehf, 18/6; Necm, 53/59; Vâkıa, 56/81), “ahsenü'l-hadîs” (Zümer, 39/23) diye bahsedilmektedir.

Hz. Peygamber (SAV) de Kur'ân'ı ifade etmek üzere “ahsenü'l-hadîs, hayrû'l-hadîs, asdaku'l-hadîs” tabirlerini kullanmıştır. Ehâdîs kelimesi, Ferrâ'nın belirttiğine göre “konuşulan şey” anlamındaki uhdûsenin çoğulu olmakla beraber sonradan hadîsin çoğulu olarak kullanılmaya başlanmıştır. “Hadîsü'n-Nebî” ifâdesi yaygın olduğu hâlde “Uhdûsetü'n-Nebî” denmemesi de bunu göstermektedir.

Hadîs kelimesi İslâmiyet'le birlikte farklı bir anlam kazanmış, âdeta onunla kadîm olan Kur'ân-ı Kerîm'in mukâbili kastedilerek Hz. Muhammed (SAV)'in sözlerine “el-ehâdîsü'l-kavliyye”, fiillerine “el-ehâdîsü'l-fi'liyye” ve tasvip ettiği şeylere de (takrir) “el-ehâdîsü't-takrîriyye” denilmiştir.

Hadîs âlimleri, Hz. Peygamber (SAV)'in yaratılışıyla ilgili özelliklerini (şemâil) ve ahlâkî vasıflarını da hadîsin kapsamı içine almışlardır. Kendi sözleri hakkında hadîs kelimesini ilk defa Resûl-i Ekrem'in kullandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Ebû Hüreyre (RA)'ın, kıyâmet gününde kendisinin şefâatine ilk önce kimin nâil olacağını sorması üzerine Resûlullah (SAV): “*Ey Ebû Hüreyre! Hadîse olan merakını bildiğim için bu hadîs hakkında ilk soruyu senin soracağını tahmin ediyordum.*” buyurmuştur.

Kadın sahâbîlerin, Hz. Peygamber (SAV)'den: “*Senin sözünden (bihadîsike) sadece erkekler faydalıyor.*” diyerek kendileriyle sohbet etmek üzere bir gün ayırmasını isterken hadîs kelimesini kullanmalarını tasvip etmiş, sahâbe devrinde ve daha sonraki dönemlerde bu kelime, Resûl-i Ekrem'in sözleriyle onun fiillerini ve tasviplerini bildiren haberler anlamında kullanılmıştır. (Kandemir, 1997:27-28)

İncelemiş olduğumuz XVIII. yüzyıl divanlarında âyet-i kerîmelerde olduğu gibi hadîs-i şerîflerde de lâfzen ya da meâlen iktibaslar görüyoruz:

Hz. İsa'nın ahir zamanda Hz. Peygamber (SAV)'e ümmet olma dileği aşağıdaki beyitte bir hadis iktibasıyla hatırlatılmıştır:

Ol sırr-ı “*men-re âni*²⁷⁷” ile cilveger iken
 ‘Îsâ ‘ubûdiyetle aña iftikâr eder
 (Esrâr Dede, 169, K.2/20)

Hz. Peygamber (SAV) ilâhî bir nûrdan yaratıldı, insanlık âlemi de o nûrdan:
 “*Fe-küllî ‘l-halkı min-nûri*²⁷⁸” buyurdu
 Hudâ ol nûr ile dünyâyı kurdu
 (Esrâr Dede, 644, M.1/13)

Mutasavvıf bir şair olan Esrâr Dede “seyr-i sülûk”un aşamalarının en sonuncusu olan fenâfillâh makâmına ulaşmak için iştiyâkını dile getirmiş, yüce Allah’ı tanımının ancak bu yolla olacağını “men aref” hadîs-i şerîfine binâen dile getirmiştir:

Yâ Rab baña ağyârıñı ağyâr eyle
 Mahv eyle beni varlığıñı var eyle
 Bildir beni baña “*men are f*²⁷⁹” hakkı-çün
 Mahcûb koma mahrem-i esrâr eyle
 (Esrâr Dede, 636, R.129)

Fitnat Hanım da yaşadığı dönemdeki camii inşaatına tarih düşürürken hadîs-i şerîf iktibası yapmıştır:

Li-vechi’llâh böyle câmi‘ -i vâlâ binâ kılmak
 Hulûs üzre hadis-i “*men-benâ*²⁸⁰”ya iktidâdur
 (Fitnat Hanım, 244, T.6/11)

“(Tarihi düşülen çeşmeyi yaptıran kişi), susayanlara su içirip: “*Amellerin en faziletlisi su dağıtmaktır!*” hadîs-i şerîfine mazhâr oldu.”

“*Efdalü ‘l-a ‘mâl sakyü ‘l-mâ*²⁸¹” buyurdu çün Resûl
 Kıldı mazmûn-ı hadis-i Mustafâ’ya imtisâl
 (Fitnat Hanım, 245, T.7/6)

“Ey Allah’ın Resûlü! Kânî (kulun) kapına yüz sürmenin mükâfaatını (mertebesini) ister. Çünkü bilir ki ‘*Sabır, kurtuluşun anahtarıdır!*’”

Derüñde çihre-sâlık pâyesin ister kuluñ Kânî
 Bilür “*es-sabru mißtâhu ‘l-ferec*²⁸²”dür yâ Resûla’llah
 (Kânî, 71, K.5/7)²⁸³

²⁷⁷ “Beni rüyasında gören, aslımı görmüş gibidir.” (Hadîs-i Şerîf)

²⁷⁸ “Her şeyi bir nurdan yarattı.” (Hadîs-i Şerîf)

²⁷⁹ “Kendisini bilen Rabb’ini bilir.” (Hadîs-i Şerîf)

²⁸⁰ **Men benâ mesciden lillâhi bena’l-lâhu beyten fi’l-cenneti:** “Selam onun üzerine olsun, dedi ki: Kim Allah için bir mescit inşa ederse Allah da ona cennette bir ev inşa eder.” (Hadîs-i Şerîf).

²⁸¹ “Amellerin en faziletlisi su dağıtmaktır.” (Hadîs-i Şerîf)

²⁸² “Sabır, kurtuluşun (zorluktan felaha çıkışın) anahtarıdır.” (Hadîs-i Şerîf)

²⁸³ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **78, K.12/1.**

Hadîs-i şerîflerin günümüze ulaşmasında râvîlerin önemi çok büyüktür. Tüm râvîler içinde en çok sahîh hadîs nakleden Ebû Hüreyre (RA)'dır. Aşağıdaki beyitte onun bu özelliğine de değinilmiştir.

“Zamanın hadîs nakledicisi Ebû Hüreyre o kadar çok hadîs nakletmiştir ki yine de çok sayılmaz. Çünkü Sen'in vasıflarını şiirle nakledecek olsa o şiirin sonu gelmez.”

Râvî Ebû Hureyre²⁸⁴-i vakt olsa çok degül
Nazm-ı hadis-i vafına kim bî-kenâr olur
(Kânî, 121, K.31/45)

Genelde İslâm kültürünün, özelde ise İslam ahlâkının devamlılığını sağlayan önemli değerlerden biri de hadîs-i şerîfleri ezberlemek ve başkalarıyla da paylaşarak yaymaktır. Hatta bu duruma atfedilen önem “Kırk Hadis” geleneğini de başlatmıştır. (Aybey, 2018:201)

İlk örnekleri basit derlemeler hâlinde H.2. (M.8.) yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan kırk hadîsler hem dinî hem edebî, ahlâkî ve içtimaî özelliklere sahip olup zamanla İslâm edebiyat ve tefekkürünün temel türlerinden biri hâline gelmiştir. (Karahan, 2002:470-473)

Nahîfî hadîsleri tekrar etmenin fazîletlerine aşağıdaki beytinde değinmiştir:
Müsel el idelüm metn-i hâdis-i midhatin takrîr
Göñüller müstefîz-i şerh-i sadr olsun ziyâ gelsün
(Nahîfî, Cilt:1- 224, K.23/27)

Sistemli bir eğitim öğretimin yapıldığı medreselerin kurulmasından önce eğitim ve öğretim için en çok kullanılan mekânlar mescitlerdi. Hz. Peygamber (SAV)'in kadın-erkek herkese ders verdiği Mescid-i Nebevî, dâimî talebeleri olan Ehl-i Suffe ile âdeta bir medrese hüviyetini taşıyordu. Mescitler zaman içinde bilhassa hadîs öğrenimi için çok önemli görevler yüklendiler. Hattâ zamân içinde özellikle hadîs ilmine dâir talîm ve terbiyenin yapıldığı “dârü'l-hadis”ler açıldı ve hızla yaygınlık kazandı. (Bozkurt, 1993:527-529) Ecdâdımız da her dönemde İslami ilimlere özel bir ilgi göstermiş ve bu niyetle yapılan tüm çalışmaları desteklemiş ve teşvik etmiştir:

Nahîfî bu niyetlerle açılan bir hadîs mektebine şu tarihi düşmüştür:
Ya' nî tahdîs-i ehâdis-i Nebîyü'llâh için
Kıldı bu dârü'l-hadisi zîver-i levh-i ' amel
(Nahîfî, Cilt:1- 282, T.28/22)

²⁸⁴ Çok hadîs rivâyet etmesiyle tanınan sahâbîdir. Binden fazla hadis rivayet etmeleri sebebiyle “müksirün” diye anılan yedi sahâbî arasında Ebû Hüreyre ilk sırayı almaktadır. Bakî' b. Mahled'den İbn Hazm'in naklettiğine göre ('Aded mâ li-küllî vâhid, s. 79) onun rivâyetleri mükerrerleriyle birlikte 5374'ü bulmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'indeki rivâyetleri 3862'dir. Ayrıntılı bilgi için bk. M. Yaşar Kandemir (1994). Ebû Hüreyre. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 10, 160-167.

“O (SAV), yüce Allah’a yakınlığıyla öyle bir padişahdır ki melekler onun askeridir, makâmı da yüksektir (felektir).”

Odur şâh-ı *serîr-i li-ma ‘a’llâh* ²⁸⁵

Ne şâh ammâ melek-cünd ü felek-câh

(Sünbülzâde Vehbî, 32, M.2/19)

2.5.23.4. Mi‘râc

Sözlükte “yukarı çıkmak, yükselmek” anlamındaki urûc kökünden türemiş bir ism-i âlet olan mi‘râc kelimesi “yukarı çıkma vasıtası, merdiven” demektir. Terim olarak Hz. Peygamber (SAV)’in göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını ifâde eder. Olay, Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya gidiş ve oradan da yükseklerle çıkış şeklinde yorumlandığından kaynaklarda daha çok “İsrâ” ve “Mi‘rac”a yer verilse de Türkçe’de mi‘rac kelimesiyle her ikisi de kastedilir.

İslâmî kaynaklarda genellikle ele alındığı şekliyle mi‘rac hâdisesi iki aşamada meydana gelmiştir. Resûl-i Ekrem’in bir gece Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya yaptığı yolculuğa İsrâ, oradan göklere yükselmesine Mi‘rac denilmiştir. Literatürdeki bu ayırım her iki terimin naslarda zikredilmesinden ileri gelmektedir. Sery (geceleyin yürüme, gece yolculuğu yapma) kökünden türeyen İsrâ’, Kur’ân-ı Kerîm’de mâzî sîgasıyla yer almış ve sûreye ad olmuştur. Buna göre yüce Allah, kudretinin işaretlerini göstermek için kuluna (Hz. Peygamber’e) Mescid-i Harâm’dan çevresi mübârek kılınan Mescid-i Aksâ’ya geceleyin bir seyahat yaptırmıştır (İsrâ, 17/1).

Mi‘rac kelimesi Kur’ân’da geçmemekle birlikte çoğul şekli olan “Meâric” “yükselme dereceleri” mânasında Allah’a nisbet edilmiştir (Meâric, 70/3). Ayrıca “merdiven” anlamında meâric bir âyette ve urûc kökünden türemiş fiiller çeşitli âyetlerde yer almaktadır.

Hadîs kaynakları ile siyer ve delâil kitaplarında İsrâ ve Mi‘rac ile ilgili birçok rivâyet mevcuttur. Buhârî ve Müslim’de yer alan rivayetlerin ortak noktalarına göre olay şu şekilde cereyân etmiştir:

Bir gece Resûlullah, Kâ‘be’de Hicr veya Hatîm denilen yerde iken -bazı rivâyetlerde uykuda bulunduğu sırada veya uyku ile uyanıklık arası bir hâlde- Cebrâil geldi; göğsünü açtı, Zemzem’le yıkadıktan sonra içine îmân ve hikmet doldurup kapattı. Burak adlı bineğe bindirip Beytülmakdis’e götürdü. Resûl-i Ekrem, Mescid-i Aksâ’da iki rek‘at namaz kılıp dışarı çıktığında Cebrâil (AS) biri süt, diğeri şarap dolu iki kap getirdi. Resûlullah, süt dolu kabı seçince Cebrâil (AS) kendisine: “Fıtratı seçtin!” dedi, ardından onu alıp dünya semâsına yükseltti. Semâların her birinde sırasıyla Âdem, İsrâ, Yûsuf, İdrîs, Hârûn ve Mûsâ peygamberlerle görüştü; nihâyet Beytülma‘mûr’un

²⁸⁵ “Benim Allah ile (öyle anlarım olur ki ne bir mukarreb melek, ne de gönderilmiş bir nebî öyle bir yakınlığı elde edebilir.)” (Hadîs-i Kudsi)

bulunduğu yedinci semâda Hz. İbrâhîm'le buluştu. Sidretü'l-müntehâ denilen yere vardıklarında yazıcı meleklerin kalem cızırtılarını duydu ve yüce Allah'ın huzûruna çıktı. Burada Cenabıhak 50 vakit namazı ümmete farz kıldı. Dönüşte Hz. Mûsâ, 50 vakit namazın Hz. Peygamber (SAV)'in ümmetine ağır geleceğini söyleyip Allah'tan onu hafifletmesini istemesini tavsiye etti. Namaz 5 vakte indirilinceye kadar Hz. Peygamber (SAV)'in huzûr-i ilâhîye mürâcaatı ve Mûsâ (AS) ile olan diyalogu devâm etti. Bir rivâyete göre Resûl-i Ekrem'e Mi'rac'da Bakara sûresinin son âyetleri indirilmiş ve Allah'a ortak koşmayanların affedileceği müjdesi verilmiştir. Ancak bazı âyetlerin ayrı olarak nâzil olmasının Kur'ân-ı Kerîm'in Cebrâil tarafından indirilmesi gerçeğine aykırı düşeceği ve bu tür rivayetlerin âyetlerin fazîletine hamledilmesi gerektiği belirtilmiştir. (Yavuz, 2005:132-135)

“İhsan miracında Cebrail (AS) şarap kadehidir, o tez can ki aşk ile dolu kadehi çeker. (sunar)”

Mi'rac-ı feyze Rûhu'l-emîn'dir bat-ı şarâb
Cân-ı sebük ki 'aşk ile rıtl-ı girân çeker
(Esrâr Dede, 383, G.92/7) ²⁸⁶

Sebük ve girân kelimeleri ile tezat sanatı yapılmıştır.

“Ey Allah'ın Resûlü! Miraç gecesi Sen Allah katına yükseldiğinde dünyâda mübarek ayak izlerin kalmış. (Bunların) biri gökyüzündeki güneş diğeri ise ay'dır.”

Şeb-i mi'racda na'l-i şerîfüñ nakşın almış çarh
Biri meh birisi mihr-i semâdur yâ Resûla'llah
(Kânî, 69, K.4/3) ²⁸⁷

“Ey Allah'ın Resûlü! Senin Kudüs'e çok hızlı giden ayağının vardığı yere Sen'den başka kimsenin başı ermez, ayağı topaldır.”

Senüñ pây-ı Kudüs-peymân vardığı yere gayruñ
Seri varmaz ayağı zî-'arecdür yâ Resûla'llah
(Kânî, 71, K.5/3)

Hz. Peygamber (SAV)'in yer ve gök üzerindeki Arş'a yükselmesi ile O'nun ayağının izinden Mescid-i Aksâ ile yeryüzü ve gökyüzü şeref buldu:

Nakş-ı pâyüñle zemîn ü âsümân üzre senüñ
'Arş ü ferş oldı müşerref Mescid-i Aksâ ile
(Nahîfî, Cilt:1- 188, K.11/4) ²⁸⁸

²⁸⁶ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 166, K.1/42; 183, K.8/7; 427, G.131/10.

²⁸⁷ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 223, K.50/49; 86, Tah.21/6.

²⁸⁸ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: Cilt:1, 192, K.11/42; Cilt:1- 203, K.17/11 ve 15; Cilt:2- 64, 63/6; Cilt:2- 248, G.245/1; Cilt:2- 580, R.114; Cilt:2- 701, R.553; Cilt:2- 690, R.513; Cilt:2- 710, Ebyât 58.

“Allah katının (ilâhî sırların) ilim mahzeninin kilidi, “*Bana yaklaş!*” meclisinin dostu (Hz. Peygamber’dir.)”

Kilîd-i mahzen-i ‘ilm-i ledünnî

Nedîm-i bezm-i *hâs-ı üdni minnî*²⁸⁹

(Sünbülzâde Vehbî, 32, M.2/7)²⁹⁰

“O gece, gecelerden öyle bir gecedir ki yüce Mevlâ’nın lütuflarına gebedir.”

Ne şeb âbisten-i eltâf-ı Mevlâ

O şebdir ma‘nî-yi *el-leylü hublâ*²⁹¹

(Sünbülzâde Vehbî, 35, M.3/3)

Allah Resûlü, Miraç’tan çeşitli heidyelerle döndü. İlki ve en önemlisi beş vakit farz namazı getirmesidir. Çünkü ihlâslı bir şekilde kılınan namaz müminin miracı olacaktır. “*Âmenerrasûlü*” diye bilinen âyetleri getirmiştir. (Bakara, 2/285–286). İsrâ suresinin 22–39. Âyetlerinde²⁹² bahsedilen on iki adet İslâm prensibini getirmiştir. Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmadan ölen kimselerin günahlarının affedileceği ve Cennet’e girecekleri müjdesini getirmiştir. İyi amele niyetlenen kişiye –onu yapamasa bile– bir sevap; eğer yaparsa on sevap yazılacağı fakat kötü amele niyetlenen kişiye –onu yapmadığı müddetçe– hiçbir günahın yazılmayacağı; ancak işlediği zaman da sadece bir günah yazılacağı müjdesini getirdi. İşte yukarıdaki beyitte Miraç gecesine hâmile (yükü) gece denmesinin nedeni böylesi velûd olmasındandır.

“Güneş ve ay, Allah Resûlü’nün Miraç merdivenine çividir. Gündüz ve gece dünyaya nûr bağışlar.”

Mihr ü meh gülmîh-i süllemdir dedi mirâcına

Ol Resûlün kim cihâna bahş eder fer rûz u şeb

(Şeyh Gâlib, 50, K.1/18)²⁹³

2.5.23.4.1. İsrâ’

Hiz. Peygamber (SAV)’in Miraç sırasında Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya intikâlini ifâde eden terimdir. Sery (geceleyin yürüme, gece yolculuğu yapma)

²⁸⁹ Miraç’ta Hz. Peygamber’in Allah’a yaklaşmasını ifade eden “*Bana yaklaş!*” anlamındaki söz.

²⁹⁰ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **34, M.2/39; 35, M.3/6; 36, M.3/17; 37, M.3/36; 39, M.4/2; 63, Kıt’a (Numara yok).**

²⁹¹ “**Hamile gece**” anlamına gelen terkiptir. Türkçeye “geceler gebedir” şeklinde geçen “elleyletu hublâ” meseli daha çok müjdeli haberler için kullanılır. Bu beyitte ise Miêrâc mucizesinin gerçekleştiği geceden kinayettir.

²⁹² “*Allah’tan başkasına kulluk etmeyin. Ana–babanıza da iyi davranın. Akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını verin. Gereksiz yere de saçıp savurarak israfçı ve cimri olmayın. Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Zinaya yaklaşmayın. Haklı bir sebep olmadıkça Allah’ın muhterem kıldığı cana kıymayın. Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar, ancak en güzel bir niyetle yaklaşın. Ahdinizi yerine getirerek verdiğiniz sözü tutun. Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma.*” (İsrâ, 17/22–39).

²⁹³ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **55, K.2/18; 87, K.18/17.**

kökünden türeyen İsrâ', Kur'ân'da mâzi sîgasıyla yer almış ve Kur'ân-ı Kerîm'in bir sûresine de ad olmuştur. (Yavuz, 2005:132-135)

Miraç hâdisesinin pek çok fizikötesi yönü mevcuttur. Yüce Allah, Hz. Peygamber (SAV)'i Miraç'a davet etti ancak bu özel duruma ve onun aşamalarına, her yönüyle şâhit ve vâkıf olan sadece Allah Resûlü'dür. Biz O'nun bize aktardığı kadarını bilmekteyiz. İsrâ hâdisesi de bu sürecin parçalarından biridir:

Oldı çün zâtuñ müşerref da' vet-i Mevlâ ile
Eyledüñ Mi' râc o şeb keyfiyyet-i İsrâ ile
(Nahîfî, Cilt:1- 189, K.11/1) ²⁹⁴

İsrâ sûresinin birinci âyeti ile Necm sûresinin ilk âyetleri Miraç olayına işaret etmektedir. Aynı konuda hadîs mecmuâlarında da kırk beş kadar sahâbî vasıtasıyla bizzat Hz. Peygamber (SAV)'den bilgiler nakledilmiştir:

Be-da' vet-i Şeb-i Mi' râc-ı Ahmed-i Muhtâr
Be-kadr-i âyet-i kübrâ-yı Leyletü'l-İsrâ
(Nahîfî, Cilt:1- 237, K.6/73)

“*Mâ evhâ* sabahının güneşinin nûru, o İsrâ ayı ki, (O'nun) aşkı olmasa gündüz ve gece endişe eli ederler.”

Nûr-ı mihr-i subh-ı “*mâ evhâ* ²⁹⁵” meh-i İsrâ ki ol
Olmâsa aşkı kef-i efsûs ederler rûz u şeb
(Şeyh Gâlib, 50, K.1/20)

2.5.23.4.2. Sidre / Sidretü'l-Müntehâ

Sözlükte “Arabistan kirazı denilen hoş gölgeli nebk ağacı” anlamındaki sidre ile müntehâ kelimesinden oluşan “Sidretü'l-Müntehâ” terkîbi “son noktada bulunan sidre” demektir. Terim olarak ise “Hz. Peygamber (SAV)'in Miraç gecesi yanında ilâhî sırlara mazhar olduğu ağaç veya makâm” diye açıklanabilir. Kur'ân-ı Kerîm'de bir yerde Sidretü'l-Müntehâ (Necm, 53/14), bir yerde yalnız sidre (Necm, 53/16) şeklinde geçer. Sidr iki âyette de (Sebe', 34/16; Vâkıa, 56/28) “ağaç” mânasına gelmektedir. Çeşitli hadîs rivâyetlerinde yapraklarının yıkanmada kullanılması sebebiyle sidr, ayrıca âyetteki konumu itibariyle Sidretü'l-Müntehâ yer alır.

Sidretü'l-Müntehâ terkibiyle ilgili olarak başlıca iki görüş ileri sürülmüştür:

İlk ve daha çok kabul gören anlayışa göre Sidretü'l-Müntehâ semâda bulunan, Miraç gecesi yanında Resûl-i Ekrem'in ilâhî sırlara mazhar olduğu bir ağaçtır. Çünkü terkibin yer aldığı Necm sûresindeki âyetler Resûlullah'ın miracıyla ilgilidir. Yaygın kanâate göre Hz. Peygamber (SAV), Miraç gecesi Sidretü'l-Müntehânın yanında aslî

²⁹⁴ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: Cilt:1- 189, K.11/2; Cilt:2- 705, Ebyât 1; Cilt:2- 716, Ebyât 127.

²⁹⁵ **Fe evhâ ilâ abdihi mâ evhâ:** “*Kuluna vahyedeceği şeyi vahyetti.*” (Necm, 53/10)

sûretiyle Cebrâil'i görmüştür. Sidretü'l-Müntehâ'yı bürüyen şey ise yüce Allah'ın nûru, melekler veya bilinmeyen başka şeylerdir). Sidretü'l-Müntehâya bu ismin verilmiş sebebi konusunda da çeşitli görüşler vardır. Cennetin son noktasında bulunması, aşağıdan yükselen ve yukarıdan inen şeylerin orada neticelenmesi, yaratılmışlara özgü bütün bilgilerin orada son bulması, ötesinin Allah'tan başkası için gayb âlemi olması gibi görüşler bunlardan bazılarıdır. Taberî, farklı ihtimallerin hepsinin âyetin lafzına uygun olup tercih için kesin bir nakil bulunmadığından bunlardan birinin veya hepsinin mümkün olabileceğini belirtir. Bu açıklamaların ortak noktası Sidretü'l-Müntehâ'nın bir sınırı ifade etmesidir. Burası, Miraç gecesi Hz. Peygamber (SAV)'in mazhâriyeti dışında büyük meleklerin ve peygamberlerin dahi ötesine geçemediği, yaratılmışların ilminin ulaşabileceği son nokta olarak kabul edilir. Yaygın kanâate göre Hz. Peygamber Miraç gecesi Cebrâil (AS) ile Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar gitmiş ve Cebrâil (AS)'ın daha ileriye gitmesine izin verilmediği için Kâbe Kavseyn'e olan yolculuğuna Refref'le devam etmiştir. Bu sebeple Sidretü'l-Müntehâ Cebrâil'in makâmı sayılmıştır. Ayrıca bunun illiyîn olduğu yolunda görüşler vardır.

Sidre kelimesinin kökünde (seder/sedâre) “hayret” anlamı da bulunduğundan bu terkîbe “en büyük hayret” anlamı verenler de olmuştur. Burası en çok hayret edilen bir makâm olduğu hâlde Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiği gibi Allah'ın Resûlü ne hayrete düşmüş ne de kendini kaybetmiş, gördüğünü tam ve doğru olarak algılamıştır (Necm, 54/17). Bu görüşü aktaran Râzî ilk anlayışın daha isâbetli olduğunu belirtir. Sidretü'l-Müntehâ, hadîs rivayetlerinde aktarıldığı üzere cennetin son noktasında kendine özgü bir ağaç da olsa veya hayret makâmı konumunda da bulunsa sınırlı idrak imkânlarına sahip insanların onun mahiyetini bilmesi mümkün değildir. Cebrâil (AS)'ın bile idrâk etmekten âciz olduğu gayb âlemine ait bu varlığın veya makâmın sırrının Allah'a havâle edilmesi en isâbetli yoldur. (Uludağ, 2009:151-152)

“Cenâbıhakk'ın zâtı ile Cennet-i Me'vâ bir araya gelse Cebrâil (AS), Cenâbıhakk'ın zâtına doğru yükselirken bu ikisi arasında kalır.”

Rûhu'l-emîn sidre-i fark-ı külâhıdır

Bir dil olursa Cennet-i Me'vâ²⁹⁶-yı istivâ

(Esrâr Dede, 198, K.12/27)

Çünkü Arş-ı Âlâ'da bu kısma sadece Hz. Muhammed (SAV)'in geçmesine müsaade edilmiştir.

“Cebrâil (AS), Sidretü'l-Müntehâ'da el açıp: “*Âmin!*” demek için hazır oldu.”

Oldı âmîne dest açup hâzır

Sidretü'l-müntehâda Rûh'ul-emîn

(Fıtnat Hanım, 250, T.10/17)

²⁹⁶ Sığmılabacak, yurt edinilecek cennet [Cennet katlarından biri olup edebiyatımızda çok kullanılmıştır.] Sidretü'l-Müntehâ yanında bulunan durulmaya değer bahçe demektir.

İslâm'da zeytin, incir, hurma ve nar kutsal ağaçlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de Tîn'e, Zeytûn'a, Tûr-ı Sînîn'e ve Beledi'l Emîn'e yemin edilerek insanın en güzel biçimde yaratıldığı söylenmektedir.²⁹⁷ İslâmiyet'te bahsi geçen kutsallık atfedilen ağaçlardan biri de Sidre ağacıdır. Taberî'ye göre gökyüzü ve yeryüzü yedi kattır. Yedinci gök ile arş arasında sonsuz uzamlar, burada da çok büyük boyutlarda melekler bulunur; burası hüçüb ya da perdeler kısmıdır. Burada iki önemli nokta vardır: Sidretü'l-Müntehâ ve onun yanında durulmaya değer bahçe Cennetü'l-Me'vâ ²⁹⁸. Sidr, lotus türünden Arabistan kirazı denen bir ağaçtır. Sidretü'l-müntehâ ise son ağaçtır. Müfessirlere göre bu ağaç yedinci göktedir ve Cennet'ten sonra gelir. Kökleri Cennet'te küçük kökleri Kürsî'nin altında, dalları ise Arş'ın altındadır. Bunun sınırları içinde tüm canlıların bölgesi sona erer. Yaprakları bütün bir halkı barındırır. Sayısını yalnız Allah (CC) bilir. (And, 2015:78)

“Kalemimin bir damlası gülbahçesine erişse sümbülün boyu tuba ve sidre ağaçları kadar uzar.”

Erse kalemim reşhâsı gülzâra olur
Kâmet-i sidre vü tûbâyâ berâber sümbül
(Haşmet, 146, K.21/37)

“Ey karga! Sidre (ağacının) dalına konmak senin haddine midir? Çünkü (bu) yuvalarda o nazlı anka yavruları yavrular.”

Yuvalanmak senüñ haddüñ mi şâh-ı Sidre'de ey zâg
O ‘Anka-beççe-i pür-nâz yavrular yuvalarda
(Kânî, 393, G.188/2) ²⁹⁹

“Ey mekânı Sidre olan padişah! Talihim uyumuştur öyle ki bahtım bana her an ayak direr.”

Huftedür tâli‘ um ey pâdişeh-i sidre-mekân
Tâ ki eyler baña her demde bu bahtum ısrâr
(Nahîfî, Cilt:1- 177, K.8/70) ³⁰⁰

“ (O sevgilinin) şanının yüceliği Sidre'den daha yüksekte olsa şaşılır mı? Çünkü sonu olmayan o boyun (sahibi Resû-i Ekrem), Medine gül bahçesinde tuba ağacıdır.”

‘ Aceb mi Sidre'den bâlâter olsa rif' at-ı şânı
O kadd-i müntehâ Taybe gülistânında Tûbâ'dır
(Sünbülzâde Vehbî, 58, K.1/18) ³⁰¹

Taybe, Medine şehrinin diğer bir adıdır.

²⁹⁷ Tîn, 95/1-4.

²⁹⁸ Necm, 53/15.

²⁹⁹ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 223, K.50/49; 294, G.57/4.

³⁰⁰ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: Cilt:1, 316, T.2/2; Cilt:1, 190, K.11/11.

³⁰¹ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: K.15/60; 156, K.29/77; 368, G.53/4.

Cebrâil (AS), Miraç gecesı Peygamber Efendimiz'e rehberlik etmişti ancak Sidretü'l-Müntehâ'dan sonrasında O (SAV)'e eşlik edemeyeceğini söylemişti. Şeyh Gâlib buna telmihen sevgilinin bakış oklarının göğsünün sidresini geçemediğini Cebrâil (AS)'ın kanadı gibi sevgilinin aşkının ateşinden yandığını söylüyor:

Hat gelip perçemi imâna gelir zann etme
Küfrüne âlet eder safha-i İncil gibi
Sidre-i sîneme tîr-i nigehe geçmedi âh
Yandı aşk âteşine şeh-per-i Cibril gibi
(Şeyh Gâlib, 608, Kıt'a 1/23) ³⁰²

2.5.23.4.3. "Kâbe Kavseyn Ev Ednâ"

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber (SAV)'in Miraç'ta Cebrâil (AS)'a veya Cenabıhakk'a çok yaklaştığını anlatan ifâde (Necm, 53/9); tasavvufta Hak ile ittihad ve aynü'l-cem' makâmıdır.

﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ﴾

"O kadar ki iki yay kadar hatta daha yakın oldu." (Necm, 53/9)

Âyet-i kerîmede geçen "Kâbe Kavseyn" lâfzı ile ilgili çok sayıda yorum yapılmıştır. Ancak "iki yay kadar" diye tercüme edilen bu lafızdan anlaşılması gereken en yakın mânâ şöyledir:

Araplar, Câhiliye Dönemi'nde bir ittifak kurmak üzere anlaşacakları zaman iki yay çıkarır, birini diğerrinin üzerine koyarak ikisinin kâbını birleştirir, sonra da ikisini beraber çekip onlarla bir ok atarlardı. Bu onlardan birinin râzı olacağı şeye diğerrlerinin de râzı olacağını, birisini kızdıran şeyin diğerrlerini de kızdıracağını ifade eden bir birlik antlaşmasıydı ve aksi mümkün olmayacak tarzda söz birliği edildiğini gösteriyordu. Böyle düşünöldüğünde kâb miktar anlamında değil, üst üste gelen iki yayın birlikteliğini gözler önüne seren kabza ile giriş arası demektir. Nitekim bu mânâ hem diğerrinden daha fazla bir yakınlık tasvir etmekte, hem de manevî bir yakınlığı göstermektedir.

Tasavvufta da önemli sayılan bu âyet hakkında şöyle bir yorum yapılmaktadır:

"Kâb-ı kavseyn zât-ı vâhidiyyeye yani âlem-i sıfâta vusûle işarettir ki ^{اللَّهُ الصَّمَدُ} (İhlâs, 112/2) [Allah her şeyden müstağnî, her şey ise O'na muhtaçtır.] ile remz olunmuştur. Ev ednâ ise zât-ı vâhidiyye'ye yani âlem-i zâta şûle işarettir ki ^{قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} (İhlâs, 112/1) [Allah tektir] ile ona telvîh olunmuştur. Efendimiz'e rü'yet hakîkati üzere ol makâmında hâsıl olmuştur." ³⁰³

³⁰² Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **115, K.31/6.**

³⁰³ Ayrıntılı bilgi için bk. Seyyid Mustafa Râsim Efendi (2013). *Tasavvuf Sözlüğü: İstılâhât-ı İnsân-ı Kâmil* (haz. İhsan Kara), İstanbul: İnsan Yay., 2.baskı, 879-880.

Bu âyet şairlerimizin divanlarında en çok yer verdikleri iktibaslardan biridir. Âyet her ne kadar Cebrâil (AS)’ın Peygamber Efendimiz (SAV)’e vahiy getirirken, O’na olan yakınlığı hakkında olsa da, mutasavvıflar ve çoğu Divan şairi tarafından farklı kullanılmıştır. Buna göre “fe kâne kâbe kavseyn” denildiğinde akla Hz. Peygamber (SAV)’in Miraç mucizesinde Yüce Allah’a olan yakınlığı gelmektedir. (Keleş, 2016:204-205)

XVIII. yüzyıl divanlarında “Kâbe kavseyn” tabii ki taşıdığı anlam nedeniyle daha çok sevgilinin yay gibi olan kaşı ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır:

Mukâbil düşdiyiçündür nişân-ı *kâbe kavseyne*
Bir adı da o ebrûnuñ kemândur yâ Resûla’llah
(Kânî, 78, K.11/4) ³⁰⁴

“Kerem okları, Kâbe kavseyn’e doğru yol aldıkça yüce menzîle ev ednâ yakınlığı ile ulaştın.”

“*Kâbe kavseyn*”e güzâr itdükçe tîr-i himmetüñ
Menzîl-i a’ lâya irdün kurb-ı *ev ednâ* ile
(Nahîfî, Cilt:1, 190, K.11/12) ³⁰⁵

Cenâbıhak katında Habîbullah’ın kıymetinin herkesten çok ve yüce olmasına şaşırılmamak gerekir çünkü “ev ednâ” ile yani “daha da yakın” denilerek yüce Allah’ın övdüğü de yine Hz. Muhammed (SAV)’dir:

N’ola kadrüñ senüñ ‘âlî ise a’ lâdan *ednâdan*
Garaz sensin eyâ Mahbûb-ı Hak remz-i *ev ednâdan*
(Nahîfî, Cilt:1- 724, Ebyât 212)

“Ey râzılık iklimlerinin (ülkelerinin) padişahı, Allah tarafından gönderilmiş olan Ahmed! *Kâbe kavseyn* Sen’in makâmın, *ev ednâ* da pâyitahtındır.”

Serîr-i kâbe kavseyini *ev-ednâ* tahtgâhıñdır
Şehenşâh-ı ekâlîm-i rızâ yâ Ahmed-i mürsel
(Sünbülzâde Vehbî, 62, K.3/2)

“Hayâll Cebrâil’imle Allah’ın büyüklüğünden, kudretinden iz, eser taşıyorum. Ancak ne yapayım ki “*ev ednâ*” yakınlığında zavallıyım.”

Cibrîl-i hayâlimle surâg-ı ceberûtum
Ammâ nideyim kurb-ı “*ev ednâ*”da garîbim
(Şeyh Gâlib, 500, G.237/2) ³⁰⁶

³⁰⁴ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 292, G.55/10.

³⁰⁵ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: Cilt:1- 203, K.17/12; Cilt:2- 221,K.22/39; Cilt:1- 177, K.8/70; Cilt:2- 705, Ebyât 3; Cilt:2- 705, Ebyât 4; Cilt:2- 705, Ebyât 7.

³⁰⁶ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: 50, K.1/21.

Şüphesiz Cebrâil (AS)'ın Allah katındaki makâmı çok yücedir ancak o dahi Hz. Peygamber (SAV)'in mazhâr olduğu makâma erişememiştir. Bu şeref sadece Habîbullah olan Hz. Muhammed (SAV)'indir.

2.5.23.4.4. Mi' râc Gecesi Binitleri

Resûl-i Ekrem'in Mirâç gecesi binit olarak kullandığı iki farklı varlıktan söz edilir. Bunlar Burak ve Refref'tir. Bunların her birinin ne olduğu ve mahiyetleri aşağıdaki alt başlıklarda ele alınmıştır:

2.5.23.4.4.1. Burak

Burak “parıldamak, şimşek çakmak” anlamına gelen Arapça **berk** (البرق) kelimesinden türetilmiş olup renginin saf ve parlak oluşu veya çok hızlı hareket edişi sebebiyle bu adı almıştır.

İsrâ sûresinin ilk âyetinde, yüce Allah'ın bir gece Hz. Muhammed (SAV)'i Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya kadar yürüttüğü bildiriliyorsa da söz konusu âyette bu yolculuğun Burak'la gerçekleştiğine dair herhangi bir işaret yoktur.

Konu ile ilgili hadîslerde yer alan ayrıntılı bilgilere göre yolculuk Mescid-i Aksâ'dan sonra semâya yükseltilmek sûretiyle devâm etmiştir. Cebrâil (AS)'ın da refâkat ettiği ve İslâmî kaynaklarda “İsrâ” ve “Miraç” diye adlandırılan bu gece yolculuğu hadîslere göre Burak denilen bir binekle gerçekleşmiştir. Kaynaklar bu bineğin beyaz renkli ve fevkalâde süratli olduğunu, katırla eşek arası bir yapıya sahip bulunduğunu bildirirler. İsrâ olayını anlatan hadîslerin bir kısmında Burak'ın, yukarıda belirtilen vasıflarından başka uzun kulakları ve uyluklarına bitişik iki kanadının bulunduğu, bu kanatları sayesinde bir adımda gözünün görebildiği en uzak mesâfeyi katedebildiği de kaydedilmektedir. Bazı kaynaklara göre de Hz. Peygamber (SAV) Burak'a yaklaşım binmek istediği sırada Burak huysuzluk etmiş fakat Cebrâil (AS)'ın, o zamana kadar taşıdığı kişiler içinde en fazîletli insanın şu anda kendisine binmekte olan kişinin olduğunu hatırlatması üzerine utancından ter dökmüştür. Hadîslerde belirtildiğine göre Hz. Peygamber (SAV), Cebrâil (AS) ile birlikte Mescid-i Aksâ'ya vardığında Burak'tan inmiş, Cebrâil (AS) Burak'ı eskiden kalmakta olduğu yere götürmüş ve bağlamış, Resûl-i Ekrem de orada bulunan peygamberler cemâatine imam olarak namaz kıldırmıştır. Cebrâil (AS)'ın Resûlullah'la birlikte Burak'a binip binmediği konusu ihtilâfıdır. Hâkim'in *el-Müstedrek*'inde, Hz. Peygamber (SAV)'e Burak getirildiğinde Cebrâil (AS)'ın da arkasına bindiği tarzında Ebû Hamza Meymûn el-A'ver'den rivâyet ettiği hadîs konu ile ilgili diğer haberlerle desteklenmemiştir. (Öz, 1992:417)

Burak doğrudan doğruya İsrâ ve Miraç hâdisesiyle ilgili olduğu için İslâmî Türk edebiyatında daha çok Miraç'tan bahseden eserlerde (mi'râciye, mi'racnâme), beyitler

veya müstakil bölümler hâlinde yer almıştır. Ancak hâdisenin Hz. Peygamber (SAV)'le ilgisinden dolayı onu konu edinen na't gibi manzûmelerle bazı kaside ve gazellerde, ayrıca mevlid, sîret gibi dinî; Leylâ ve Mecnûn gibi aşk ve mâcera ağırlıklı mesnevilerde de Burak'ın yer aldığı görülmektedir. Bunun yanında sahip olduğu değişik ve fevkalâde özelliklerine telmih ve teşbih sûretiyle bu sayılan türler dışındaki manzum eserlerin bazı parçalarında da değinilmiştir. Böylece Burak, Hz. Peygamber (SAV)'in Miraç'a çıkarken istifâdesine sunulan vâsıtaların ilki olarak, gerek hadîslerde gerekse sîret kitaplarında hakkında pek fazla ayrıntı bulunması sebebiyle üzerinde çok geniş bir şekilde durulan ana motiflerden biri hâline gelmiştir. (Uzun, 1992:417-419)

“Ey kendisi Cenâbıhakk'a sevgili olan! Sen'in güzelliğinden aydınlık güneş utanır. Hurilerin kaşı Burak'ına nal, meleklerin kanadı ise kapına süpürge olsa yaraşır.”

Ey zâtuñ olan hazret-i Hakk'a mahbûb
Hüsnünden olur mihr-i münevver mahcûb
Na'l olsa sezâ burâkuña ebrû-yı hûr
Dergâhuña şeh-perr-i melâ'ik çârûb
(Fitnat Hanım, 207, R.2)

“Aşk, lütuf dizginine Allah'ın adıyla atını sürse aklın şimşek gibi koşan Burak'ını her dâim yarı yolda koyar (onu geçer).”

Burâk-ı berk-tâz-ı 'aklı yarı yolda kor dâ'im
'Înân-ı himmete 'ışk eylese yek-rân-ı bi'smillah
(Kânî, 69, K.1/10)

“Gam miracının yüceliği, Cebrâil (AS)'ı hayret içinde bırakır. Her şeyi kavrayan aklın şimşekler çıkaran Burak'ı huysuz atımdır.”

Virir Cibrîle hayret rif'at-i Mir'âc-ı endîşem
Burâk-ı berk-tâz-ı 'aklı küll esb-i harûnumdur
(Koca Râgıb Paşa, 99, G.48/4)

“Yüce Allah'ın emri Cebrâil (AS)'a ulaştığında Burak'ı sana hürmetle hazırladı.”

Kıldı cennetden saña 'izzetle ihzâr-ı Burâk
Çün irişdi emr-i Mevlâ Hazret-i Cebrâ'il'e
(Nahîfî, Cilt:1- 188, K.11/3)³⁰⁷

“Cebrâil (AS), üzenginde iftihâr etti, (ona Sen'in) binecek olmanın şevkiyle Burak coştı.”

Kesb-i tefâhür itdi rikâbuñda Cebre'il
Şevk-i rukûbuñ ile Burâk eyledi tarab
(Nahîfî, Cilt:2- 49, G.48/6)³⁰⁸

³⁰⁷ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: Cilt:1- 188,K.10/23; Cilt:2- 708, Ebyât 38.

³⁰⁸ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: Cilt:2- 284, K.281/2.

“Parlak şimşek Burak’ının dolaşmasıyla hemen “*Nûr üstüne nûr*” (gibi) parladı.”
 Burâk-ı berk-i rahşa verdi cevân
 Hemân *nûrun ‘alâ nûr*³⁰⁹ oldu rahşân
 (Sünbülzâde Vehbî, 36, M.3/15)

“Gökyüzü süslü bir ev gibidir. Ay ve güneş, biri baş, biri kaş (gölgelik) olmuştur. O’nun Burak’ına gece gündüz baştan başa süs bahşetmektedirler.) [O (SAV)’in Burak’ını gece gündüz süslemektedirler.]

Hâne-i zeydir sipihr ü mihr ü meh ebrû vü ser
 Zeyn-pûş olmuş Burâk’ına serâser rûz u şeb
 (Şeyh Gâlib, 51, K.1/26)

2.5.23.4.4.2. Refref

Sözlükte “kanat çırpma, konmak için havada çırpınma; parlamak” mânalarındaki reff (reff) kökünden türeyen Refref “döşek, yaygı, yastık”, ayrıca “kuşun havada çırpınması veya konacağı zaman kanatlarını yayarak hareket ettirmesi” demektir. İbrânîce’de ve Yahudi kaynaklarında Refref genellikle bu son anlamda kullanılır. Kur’ân-ı Kerîm’de “Refref” kelimesi cennetin tasviri sırasında geçer:

“*Yeşil yastıklara ve hârikulâde güzel döşemelere yaslanırlar*” (Rahmân, 55/76)

meâlindeki bu âyette Refref kelimesi müfessirler tarafından “yeşil döşekler, yaygılar ve yastıklar” şeklinde yorumlanmıştır. Râgıb el-İsfahânî, buradaki Refref’in bahçelerin yeşilliğini andıran bir tür elbise olduğunu belirtmektedir. Necm sûresinde Miraç’tan bahsedilirken Resûlullah’ın Rabb’inin en büyük alâmetlerinden (âyet) bir kısmını gördüğü ifâde edilir (Necm, 53/18). Buradaki büyük alâmetten maksat bazılarının göre ufku kaplayan yeşil Refref (belki yaygı) veya ufku kaplayan cennetten yeşil Refref’tir (Belki cennetin yeşil görünümünün bir uzantısıdır.)

İslâmî gelenekte, Hz. Peygamber’in Miraç’ta kullandığı bineğin (Burak) bir nevi merdiven (mi‘rac), meleklerin kanatları, Cebrâil (AS)’in kanadı veya Refref olduğu, Resûl-i Ekrem’in Sidretü’l-Müntehâ’dan sonraki merhâleye kadar olan mesâfeyi bir çeşit örtü olan Refref’in üzerinde katettiği zikredilirse de buna dâir âyet ve hadîslerde herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Buhârî ve Müslim gibi hadîs kaynaklarında Miraç’ta Resûlullah’ın bineğinin Burak olduğu zikredilir, aynı adlandırma İbn Hişâm’ın es-Sîretü’n-Nebeviyye’sinde de yer alır fakat Refref adı geçmez. “Parlamak, süratle hareket etmek” mânasında müşterek olan iki kelimenin birbirinin yerine kullanılmış olması muhtemeldir. Esasen Miraç bineğini Refref olarak kabul eden açıklamalar daha çok kelimenin sözlük anlamına dayanmaktadır. Miraç’ta Hz. Peygamber (SAV)’i Sidretü’l-Müntehâ’dan alıp daha ileriye ulaştıran yeşil halı veya elbise türünden bir araç olan Refref Resûlullah’a yaklaştırılmış ve onun üzerine

³⁰⁹ “*Nûr üstüne nûr*” (Nûr, 24/35).

oturtulup Rabb'ine yükseltmiştir. Beyhakî'nin Enes'ten naklettiği hadîste, Resûl-i Ekrem'in Miraç esnasında en yüce nûru müşâhede ettiğinde perdenin önünde inci ve yakut Refref'ini gördüğü kaydedilmektedir. (Taşpınar, 2007:534)

Türk edebiyatında Miraç hâdisesiyle bağlantılı olduğundan Refref motifine daha çok siyer, mevlid, mi'rac-nâme ve mi'râciyye türü eserlerde rastlanır.

Mi'râciyyelerde Refref'in bir noktaya kadar yükselip daha ileriye gidemediği, Resûl-i Ekrem'in yüceliğine, Cebrâil ve diğer meleklerle birlikte hayran kaldığı özellikle vurgulanmaktadır.

Refref, klasik şiirde yaygın biçimde işlenen, cennet ve cennetteki nimetler yerine sevgilinin mahallesini tercih etme şeklinde tezâhür etmiştir. Bu tür beyitlerde sevgilinin mahallesindeki taş ve toprak cennetteki Refref'ten üstün görülmektedir. Bu anlayışta sevgiliyle kastedilenin Allah (CC) olduğu ve ibâdetin cennet için değil, O'nun rızâsını kazanmak için yapılması gerektiği inancı göz ardı edilmemelidir.

Tasavvufta ise Cebrâil (AS) akli, Refref Cenabıhakk'a ulaşmak için yegâne vasıta olan "ilâhî aşk"ı sembolize eder. (Zülfe, 2007:534-535)

"Refref hazır vaziyette dururdu, (Resûlullah) onun arkasını dahi şerefliendirdi."
Tururdu hâzır u âmâde Refref
Anîñ zahrın dahi kıldı müşerref
(Sünbülzâde Vehbî, 37, M.3/38)

Allah Resûlü, Miraç gecesi Refref'i de binit olarak kullanmıştı. Bu sayede Refref de O (SAV)'e hizmet ederek şeref buldu, önem kazanmış oldu.

"Ey Allah'ın göndermiş olduğu Ahmed! Cebrâil (AS) kıymetli taşlarla bezenmiş örtü idi, Sen o yüce Miraç'ı seyredince Refref binicisi oldun."

Süvâr-ı Refref olduñ gâşiye-ber-düş idi Cibrîl
Edince seyr-i mi'rac-ı 'alâ yâ Ahmed-i mürsel
(Sünbülzâde Vehbî, 62, K.3/3)

"O (SAV)'in Refref'i bazen iki cihan sırrının taşıyıcısı bazen de zor zamanlarında (kavga, gürültü âleminin kükreyen aslanıdır.)"

Geh hâmil-i sırr-ı dü-cihân Refref-i tâb'ı
Perhâşına ma'nâda gehî şîr-i jiyândır
(Şeyh Gâlib, 112, K.29/15)

2.5.23.4.5. Mi‘râc Gecesi Diğer Peygamberlerle Görüşmesi ve Birlikte Kıldıkları Namazda Onlara İmamlık Etmesi

İsrâ ve Miraç olayı Hicret’ten bir yıl önce meydana gelmiştir. Hz. Peygamber (SAV)’in bir mucizesi olan bu olay Kur’ân-ı Kerîm’de gece yolculuğunun, Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya kadar ki bölümü yer almaktadır (İsrâ, 17/1). Mescid-i Aksâ’dan Arş-ı Âlâ’ya yapılan Miraç’ı da sahih hadîsler bizlere haber vermektedir.

Resûl-i Ekrem’in, bu yolculuğu esnâsında bir rivâyete göre Mescid-i Aksâ’ya uğradığı ve burada içlerinde Hz. İbrâhîm, Mûsâ ve İsâ (AS)’in da bulunduğu peygamberler topluluğuna namaz kıldırıldığı anlaşılmaktadır. Ardından Arş-ı Âlâ’ya yükselmiş ve ikinci kat semâda İsâ ve Yahyâ (AS), üçüncü kat semâda Yûsuf (AS), dördüncüde İdrîs (AS), beşincide Hârûn (AS) ile görüşmüştür. Altıncı kat semâda ise Hz. Mûsâ ile karşılaşmış ve hasbihâl etmiştir. Nihâyet yedinci kat semâda Hz. İbrâhîm’in yanına ulaştırılmıştır. (Gündoğar, 1998:88-89)

“Evvel ve âhire örnek olan O (SAV)’dir. Büyük peygamberlere imam olan O (SAV)’dir.”

Odur muktedâ evvel ü âhire
Olup enbiyâ-yı kirâma imâm
(Nahîfî, Cilt:1- 188, K.10/25) ³¹⁰

Miraç gecesi yüce Allah’ın huzûruna kabul edip görüştüğü Resûl-i Ekrem’e arşın katlarında farklı makamlardaki nice seçkin peygamber de selam verip O (SAV)’le görüşmüştür:

Merhabâ-sâz-ı mülâkât eyledi zâtuñ Hudâ
Her makâm üzre niçe peygâmbere-i yektâ ile
(Nahîfî, Cilt:1- 189, K.11/8)

Nahîfî, Hz. Peygamber (SAV)’in Miraç gecesi görüştüğü peygamberleri sıralamış sonraki beyitte de O’nun ziyaretinden nasıl şeref duyduklarından bahsetmiştir:

Âdem ü Yahyâ vü ‘ İsâ ile İbrâhîm ile
Yûsuf u İdrîs ü Hârûn ile hem Mûsâ ile
(Nahîfî, Cilt:1- 189, K.11/9)

Merhabâ-gûyân-ı teşrîf-i kudûmüñ oldılar
Kudsiyân hep sâkinân-ı ‘ âlem-i bâlâ ile
(Nahîfî, Cilt:1- 189, K.11/10)

“Ümmetin âsîlerine şefâat edecek olan, resullerin ardında saf tuttuğu onlara imam olan Hz. Muhammed (SAV)’dir.”

³¹⁰ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: Cilt:2- 4 , G.3/4.

Muhammed şeffî -i ‘ usât-1 ümem
 İmâm-1 rûsul mürsel-i muktedâ
 (Nahîfî, Cilt:2- 8, G.7/2)

Aşağıdaki beyitte de Miraç gecesi arş-1 â'lâya yükselmeden evvel diğer nebîlere imamlık ederek namaz kıldığı bahsine telmih vardır:

Harîm-i Mekke'den bir demde varduñ Mescid-i Kudse
 İmâmetle cemî' -i enbiyâyı şâdumân itdün
 (Nahîfî, Cilt:2- 284, G.281/3)

“Ayağa kalkıp kâmet getirdi. Kendisine tâbi olan binlerce peygambere imam oldu.”

Turup ‘ arz etdi kâmet enbiyâya
 İmâm oldu hezârân muktedâya
 (Sünbülzâde Vehbî, 36, M.3/18)

2.5.23.5. Ay'ın Yarılması (İnşikâku'l-Kamer / Şakku'l-Kamer)

Sözlükte “yarılmak, bölünmek” anlamındaki inşikâk ile “ay” mânasına gelen kamer kelimelerinden oluşan bu tabir “ayın iki parçaya bölünmesi” demektir. Bu anlamda şakku'l-kamer de kullanılmıştır. İnşikâku'l-kamer tâbiri, Kur'ân-ı Kerîm'de kıyâmetin yaklaştığını bildiren âyette geçmektedir (Kamer, 54/1).

Taberî'nin naklettiğine göre bu âyetin nüzûl sebebi, Mekkeliler'in Hz. Peygamber (SAV)'den bir mucize göstermesini istemeleri olmuştur. Müfessirlerin çoğunluğu ayın yarılmasını zâhirî mânada anlamış ve âyette gerçekten ayın ikiye yarıldığının bildirildiğini söylemiştir; Taberî, Zemahşerî ve Râzî gibi âlimlere göre âyet Mekke'de vukû bulmuş olan bir mucizeyi haber vermektedir. Hasan-ı Basrî ve Atâ b. Ebû Rebâh'tan nakledilen bir rivâyete göre ise âyet gelecek zamanda ayın yarılaacağı anlamına gelir. Mâverdî, Hasan-ı Basrî'nin: “Eğer ay yarılmış olsaydı herkesin görmesi gerekirdi, çünkü mucize karşısında bütün insanlar aynı konumdadır.” dediğini ve ayın sûra ikinci defa üfürüldüğü zaman yarılağını ileri sürdüğünü nakleder. Ayın yarılmasına “ayın doğması ile karanlığın dağılması, her şeyin açık ve belirgin hâle gelmesi” gibi mecâzî anlam verenler de vardır. Ömer Rıza Doğrul, Arap müşriklerinin sembolü kabul edilen ayın yarılması ile şirk cephesinin yarılıp yokluğa mahkûm edilmesinin kastedildiğini belirtir. Elmalılı Muhammed Hamdi ise ayın yarılmasına mecâzî anlam verilmesine karşı çıkar. (Çelebi, 2000:343-345)

Ey vasf-1 zât-1 pâküne hurşîd zer-varak
 Oldı işâretüñle meh-i bedr iki şak
 Zât-1 şerîfüñ âyet-i levlâk'e mâ-sadak
 Sensin o muktedâ-yı gürûh-1 rûsul ki Hak

Kılmış vücûd-ı pâküñi pür-nûr-ı rahmeti
(Fıtnat Hanım, 212-213, Tah.16)

“O (SAV), işaret edince dünya üzerindeki parlak ay iki yarım oldu (ikiye bölündü).”

İşâret idince o bedr-i münîr
Dü nîm oldu çarh üzre mâh-ı tamâm
(Nahîfî, Cilt:1- 188, K.10/19)³¹¹

“Sen o padişahsın ki zarif parmak ucunun mucizesiyle aydınlık ayı dünya üzerinde parmakla gösterilir ettin.”

Sen ol şehsin ki i‘ câz-ı ser-engüş-t-i latîfüñle
Meh- i tâbânı çarh üzre müşârun bi’l-benân itdün
(Nahîfî, Cilt:2 - 284, G.281)

Allah Resûlü’nün ayı ikiye bölmesi hâdisesi inkârcıları susturmak ve âciz bırakmak için göstermiş olduğu mucizelerden sadece bir tanesidir:

Eyle salevât ile selâm ol şâha
Ol iki cihân fahrı Habîbu’llâha
İlzâm-ı ‘ adû itmek için şakk itdi
Engüş ile itdükde işâret mâha
(Nahîfî, Cilt:2- 691, R.515)

Bu olaya XVIII. yüzyıl şairlerince sıkça telmihte bulunulmuştur:

O meh gösterdi engüş-t-i hilâli
İki şakk olmasın mı bedr-i ‘ âlî
(Sünbülzâde Vehbî, 33, M.2/19)

“Ay ışığının yarısının şarabını içmek, ham sofuların imanını parçalar.”

Şakk eder îmânını zâhidlerin
Nûş-ı mey-i muntasıf-ı mâhtâb
(Şeyh Gâlib, 350, G.20/14)

2.5.23.6. Parmağından Su Akıtması³¹²

Peygamber Efendimiz (SAV)’in mübârek parmaklarından suyun akması mucizesi, bir defa değil, bir kaç defa gerçekleşmiştir. Buna dâir hadisler, müteaddid

³¹¹ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: Cilt:2 - 491, G.487; Cilt:2- 534 , Kıt’a 8; Cilt:2- 632, R.292; Cilt:2- 702, R.556.

³¹² bk. http://www.secder.com.tr/icerik_detay.php?id=2230&peygamberimizin-mubarek-parmaklari-arasindan-suyun-akmasi-mucizesi , 20.04.2019; 16.22.

tariklerden gelmekte ve tevâtür derecesine varmaktadır. Özel tabiriyle "tevâtür-i manevî" ifade etmektedir. Şimdi bu müteaddid rivâyet yollarından bazılarını aktaralım:

Buhâri, Câbir bin Abdullah'tan şöyle rivâyet etmektedir:

"Biz bir seferde Resûlullah ile birlikte bulunuyorduk. Namaz vakti gelmişti. Yanımızda ise, su kabından arta kalan az bir miktar sudan başka, hiç su yoktu. Bu az miktardaki su, Peygamber Efendimiz (SAV) 'e getirildi. O (SAV), mübârek parmaklarını bu suyun içine soktu ve aralarını açtı. Buyurdu ki:

"Ashabım, haydi abdestlerinizi alınız! Fakat bu bereket Allah'tandır, bunu da iyi biliniz!" Buhâri ve Müslim, İshâk bin Abdullah tarikiyle Enes'ten şöyle rivâyet ederler:

"Ben bir defâsında Hz. Peygamber (SAV)'in yanında idim. Su olmadığı için, ashâbdan bazıları su aradılar fakat bulamadılar. Az miktardaki bir suyu Peygamber Efendimiz (SAV)'e getirdiler. Peygamberimiz, mübârek elini bu su kabının içine soktu ve insanlara, bundan abdestlerini almaları için emretti. Bu sırada ben gözlerimle gördüm ki O (SAV)'in parmaklarının altından çeşme gibi su akıyordu...Herkes bu sudan abdestini aldı. Bu sudan abdest alanların sayısı ise, 70-80 kadar vardı."

Beyhâki, diğer bir tarîk ile Enes'ten şöyle rivâyet eder:

Hz. Peygamber (SAV), Kûba'ya gitmişti. Kubâ Mescidi'nin yakınındaki evlerin birinden küçük bir kaptaki su getirilmişti. Peygamberimiz (SAV) bu su kabının içine ellerini sokmak istedi ise de eli bu kaba sığmadı. Ancak dört parmağını sokabildi ve baş parmağı dışarıda kaldı. Sonra etrafındakilere hitâben buyurdu ki: *"Haydi, gelip su içiniz!"* Hepsi gelip ondan su içtiler ve kandılar. Ben gördüm ki, Peygamber Efendimiz'in parmakları arasından çeşme gibi su fişkıyordu."

Yine Buhâri, Humeyd tarikiyle Enes'ten rivâyet ediyor. O (RA), demiştir ki:

"Namaz vakti geldiğinde, evleri yakın olanlar kalkıp evlerine abdest almak için gittiler. Diğerleri Hz. Peygamber (SAV)'in yanında beklemeye başladılar. Derken az miktarda su getirildi. Peygamber Efendimiz elini bu suyun içine koymak istedi ise de kap küçük geldi. Mübarek parmağını sarkıtarak, su parmağından akmağa başladı. Herkes bu sudan abdestini aldı."

Bu konuyla ilgili daha pek çok rivâyet mevcuttur.

Hz. Peygamber'in parmaklarından akıtıldığı su, sadece askerleri değil cümle âlemi ihyâ etmiş, nice yüz bin kişinin ateşini söndürmüştür:

O kadar buldu suyun mu'cize-i fahr-ı cihân
O kadar âb-ı 'atâ itdi cihâna cereyân
Hep hayâtından elin yummuş iken leşkeriyân
Parmagundan akıdup âb-ı revân-bahş-ı revân

Niçe yüz biñ kişiden ref` idisersin ‘ataşı
(Kânî, 85, Tah.21/2)

“Kumlukta her biri koşan devinen, halsiz ve aciz nice susuzlar, genciyle yaşlısıyla Sen’in ihsân suyunla suya kanmış oldular. Mübârek parmağından su akıtarak nice yüz bin kişinin ateşini giderirsin.”

Rîk-zâr üzre olup her biri pûyân u devân
Niçe leb-teşneler olmuş idi bî-tâb ü tüvân
Oldı sîr-âb-ı zülâl-ı keremûñ pîr ü cevân
Parmaguñdan akıdup âb-ı revân-bahş-ı revân
Niçe yüz biñ kişiden def` idersin ‘atşı
(Nahîfî, Cilt:1- 319, Tah.4/3)

“Sen’in tek damla ihsân suyun binlerce susuzu, suya kandırır. Çünkü o mübârek parmak, Allah’ın bereket ırmağına doğru yol alır, akar.”

Hezârân teşneyi sîr-âb eder yek-katre-yi lutfuñ
O engüş-ti mübârek cûy-ı feyz-i Hakk'a mecrâdır
(Sünbülzâde Vehbî, 60, K.1/40)

2.5.23.7. Göğsünün Yarılması (Şakk-ı Sadr)

Hiz. Peygamber (SAV)’in göğsünün melekler tarafından açılıp kalbinin üstün niteliklerle bezenmesini ifade eden tabirdir.

Sözlükte “yarmak” anlamındaki şakk ile “göğüs” mânasına gelen sadr kelimelerinden meydana gelen tamlama “göğsün yarılması” anlamına gelmektedir. Kaynaklarda “şerh (açmak)” kelimesiyle yapılan “şerh-i sadr” terkîbinin kullanıldığı da görülür.

Biyolojik hayatın merkezi olan kalp, dinî terminolojide kişinin hem zihin hem duygu hayatıyla ilişkilendirilir. Şakk-ı sadr da Hiz. Peygamber (SAV)’in insana ait arzularının yok edilip üstün niteliklerle bezenmesi için Cebrâil (AS) tarafından bir işleme tâbi tutulmasıdır.

Bu tabirle ilgili olarak siyer ve hadîs kaynaklarında yer alan açıklamalar şöylece özetlenebilir:

Bir gün Cebrâil (AS) veya insan şekline girmiş iki melek Resûl-i Ekrem’in yanına gelip göğsünü yarmış, kalbini çıkardıktan sonra ondan bir kan pıhtısı almış, ardından kalbi yıkayıp yerine koymuş, yarığı da kapatmıştır. Kaynaklarda olayın farklı rivâyetleri mevcuttur. Bunların başlıcaları şöyledir; Şakk-ı sadr hadisesinin Hiz. Muhammed (SAV) sütannesinin yanında henüz 4-5 yaşlarında iken, bazılarına göre 10 küsûr yaşında iken,

başka âlimlere göre ilk vahiy almaya başladığı sırada Hira’da ve bazılarına göre de İsrâ gecesi Miraç’a çıkmadan önce vukû’ bulduğudur.(Ahatlı, 2010:309-310)

Esrâ Dede ve dönemin diğer şairleri “*Elem neşrah leke sadrek*” yani “*Göğsünü senin (faiden) için (açıp da) genişletmedik mi?*” âyetini iktibas yoluyla şiirlerine konu etmişler ve “şakk-ı sadr” hâdisesine telmihte bulunmuşlardır:

Sen şârih-i Kur’ân-ı hakîkatsin efendim
 Sen fâtih-i genc-i ahadiyyetsin efendim
 Sen vâris-i sultân-ı risâletsin efendim
 Sen sırr-ı “*elem neşrah*”³¹³’a âyetsin efendim

Yâ Hazret-i Şârih meded Allâh için olsun
 Şerh eyle benim sadrımı bir âh için olsun
 (Esrâr Dede, 207, Müs.1/2)

“*Lîma’allah*” sözünün, bir hadîsten alınma olduğuna Miraç bahsinde değinmiştik.. Hadîs-i şerifte: “*Benim Allah ile öyle anlarım olur ki, ne mukarreb melekler ne de bir nebî o yakınlığı elde edememiştir.*” buyurulmuştur.

“Temiz kalbin “*li mâ Allah*” ile gece gündüz çok hoş olur çünkü aşk güneşi göğsünün ayında “*elem neşrah*” belirir.”

Mâh-ı sadrında “*elem neşrah*” ıyân çün mihr-i aşk
 Kalb-i pâkın “*li mâ Allâh*” ile hûş-ter rûz u şeb
 (Şeyh Gâlib, 52, K.1/36)

2.5.23.8. Ashâbına Toprak Kaptan Ziyafet Vermesi ³¹⁴

Hendek Savaşı sırasında sahâbîler Efendimiz (SAV)’e gelerek sert bir kayaya rastladıklarını ve onu kıramadıklarını haber verdiler. Üç gündür bir şey yemeyen ve açlıktan karnına taş bağlamış olan Resûl-i Ekrem, hendeğe indi ve kazmayı vurduğu gibi o sert kayayı un ufak etti.

Bu sırada Hazret-i Câbir (RA) eve gitmek için Efendimiz’den izin aldı. Evde hanımına, Allah Resûlü’nün açlıktan dayanamaz hâlde olduğunu söyleyip:

“–Evde yiyecek ne var?” diye sordu.

Zevcesi, biraz arpa ile bir de oğlak olduğunu söyledi. Hazret-i Câbir; oğlağı kesti, arpayı da öğüttü. Eti tencereye, ekmeği de fırına koydurup hemen Hz. Peygamber (SAV)’in yanına gitti.

“–Ey Allâh’ın Resûlü! Biraz yemeğim var, bir-iki kişiyle birlikte bize buyrun.” dedi. Peygamber Efendimiz (SAV), yemeğin ne kadar olduğunu sordu. Câbir da olanı söyledi. Bunun üzerine:

³¹³ İnşirâh, 94/1-4.

³¹⁴ Buhârî, Megâzî, 29; Vâkıdî, II, 452. bk. <http://www.islamveihsan.com/hz-cabirin-evinde-vuku-bulan-mucize.html> ; 24.05.2019; 10:00.

“–Oo, hem çok, hem de güzel! Hanımına söyle, ben gelinceye kadar tencereyi ateşten indirmesin, ekmeği de fırından çıkarmasın!” buyurdu. Sonra ashâbına:

“–Kalkınız!” dedi. muhâcirler ve ensâr hep birlikte kalktılar.

Hazret-i Câbir telâşla zevcesinin yanına varıp:

“–Vay başımıza gelenlere! Resûlullah yanında muhâcirler, Ensâr ve beraberlerinde olanlarla birlikte geliyor.” dedi.

Hanımı:

“–Sana ne kadar yemeğimiz olduğunu sordu mu?” dedi.

Hazret-i Câbir:

“–Evet sordu.” deyince o firâsetli hanım:

“–O hâlde telâşa gerek yok!” diyerek kocasını sâkinleştirdi. Çok geçmeden sahâbîler çıkageldi. Efendimiz (SAV), ashâbına:

“–Giriniz, birbirinizi sıkıştırmayınız!” buyuruyordu. Resûlullah ekmeği koparıyor, üzerine et koyuyor ve her defâsında tencereyi ve fırını kapatıyor, aldığı ashâbına veriyordu. Onların hepsi doyuncaya kadar, ekmeği koparıp üzerine et koymaya devam etti. Neticede bir miktar yiyecek de arttı. Allah Resûlü, Hazret-i Câbir’in zevcesine:

“–Bunu ye, komşularına da ikrâm et, çünkü açlık insanları perişan etti!” buyurdu.

Sünbülzade Vehbi, aşağıdaki beytinde tahminimizce yukarıda aktardığımız hâdiseye telmihte bulunuyor. “Alıp yek-kabza-yı hâk” ibaresi ve “ziyâfet” kelimesinden böyle olduğunu tahmin ediyoruz.

“Bir avuç toprakla (toprak çanak da olabilir) ashâba ziyâfet verdin. Sen’in minnetsiz (veren) elinden gelen değersiz şeyler bile kudret helvası ve bıldırcın eti gibidir.”

Alıp yek-kabza-yı hâki ziyâfet etdiñ ashâba

Kef-i bî-ımtinânında nazîr-i menn ü selvâdır

(Sünbülzâde Vehbî, 60, K.1/42)

2.5.23.9. Cansız Varlıkların Konuşması (Cemâdâtın Nâtk Olması)

İnsanın cansız varlıklarla (cemâdât), bitkilerle (nebâtât) ve hayvanlarla (hayvânât) ilişkisini ve bu ilişkinin boyutlarını birincil kaynak olan Kur’ân-ı Kerim’den ve Peygamber Efendimiz (SAV)’in hayatından sarâhaten öğrenmekteyiz.

Cansız varlıkların, bitkilerin ve hayvanların değerli varlıklar oldukları Kur’ân’daki âyetlerden de anlaşılakta ve onlara güzel muamelede bulunulmasının gereklilik olduğu vurgulanmaktadır.³¹⁵ (Çalışkan, 2017:247)

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed (SAV)’in sadece insanlara değil diğer yaratılmış varlıklara karşı da merhametli davrandığını görmekteyiz. Hatta mucizelerinin bir kısmı da hayvanlar ve cansız varlıklarla ilgilidir. Allah Resûlü bir şey

³¹⁵ Furkân, 25/63.

yerken yediği yiyeceklerin tesbih etmesi ve sahabenin bunları işitmesi³¹⁶, avuç içinde tesbih eden taşlar³¹⁷, duaya âmin diyen ev³¹⁸, Uhud'un sarsılması³¹⁹, Sebir'in korkusu, Hira'nın çağrısı³²⁰, titreyen minber³²¹ bunlardan sadece birkaçıdır. Biz konumuz gereği bunlardan sadece cansız varlıklarla ilgili olanlardan bahsedeceğiz.

Nahîfî'nin şiirine konu olan cemâdâtın dile gelmesine bir örnek taşların dile gelip Allah Resûlü'ne selâm vermesidir:

Hazret-i Ali ve Hazret-i Câbir ve Hazret-i Aişe'den sahîh kaynaklarda nakledilen bu mucize şöyledir:

“Dağ, taş, Allah Resûlü'ne: “*Selâm sana ey Allah'ın Resûlü!*” diyorlardı.”

Hiz. Ali'den nakledilen rivâyette Hiz. Ali buyuruyor ki:

“Peygamberlik vazifesinin verilmesinin ilk zamanlarında, Mekke çevresinde Allah Resûlü ile beraber gezdiğimizde, ağaç ve taşta rast geldiğimiz vakit “*Selâm sana ey Allah'ın Resûlü!*” diyorlardı.”³²²

Hiz. Câbir'den nakledilen rivâyette Câbir (RA) diyor ki:

“Allah Resûlü taş ve ağaca rast geldiği vakit, ona secde ediyordular. Yani, boyun eğip “*Selâm sana ey Allah'ın Resûlü!*” diyorlardı.”³²³

Hiz. Câbir'in başka bir rivâyetinde, Allah Resûlü buyurmuş ki:

“Bana selâm veren bir taş biliyorum.”³²⁴ Bazılar o taşın “Hâcerü'l-Esved” olduğunu söylemişlerdir.

Hiz. Âişe (RA), bir rivâyette Allah Resûlü'nün şöyle dediğini bize nakletmektedir:

³¹⁶ Buharî, Menâkıb: 25; Tirmizî, Menâkıb: 6 (tahkik: İbrahim A'vad) no. 3633; Müsned, 1:460; Kadı İyâz, eş-Şifâ, 1:306; Ali el-Kari, Şerhu's-Şifâ, 1:627; İbni Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, 6:97-98, 133.

³¹⁷ Kadı İyâz, eş-Şifâ, 1:306; Hafâcî, Şerhu's-Şifâ, 3:70; Ali el-Kari, Şerhu's-Şifâ, 1:627 ; Kadı İyâz, eş-Şifâ, 1:306; el-Heysemî, Mecme'u'z-Zevâid, 5:179, 8:298-299; İbni Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, 6:132-133.

³¹⁸ Beyhâkî, Delâilü'n-Nübüvve, 6:71 ; Kadı İyâz, eş-Şifâ, 1:608; Ali el-Kari, Şerhu's-Şifâ, 1:628; el-Hâkim, el-Müstedrek, 2:309; el-Heysemî, Mecme'u'z-Zevâid, 9:269-270.

³¹⁹ Buharî, Fedâilü'l-Eshâb: 5, 6, 7; Tirmizî, Menâkıb: 19, no. 3697; Ebû Dâvud, Sünnet: 9 (Bâb: fi'l-Hulefâ); Müslim, Fedâilü's-Sahâbe: 6 (no. 2417); Tirmizî, Menâkıb: 19.; Tirmizî, Menâkıb: 19.; Tirmizî, Menâkıb: 19; el-Hâkim, el-Müstedrek, 3:450.

³²⁰ Kadı İyâz, eş-Şifâ, 1:308; Hafâcî, Şerhu's-Şifâ, 3:75.

³²¹ Zümer Süresi, 39/67.; Müslim, Sıfatü'l-Kıyâme: 19-26; Müsned, 2:88; el-Hâkim, el-Müstedrek, 2:252; Kadı İyâz, eş-Şifâ, 1:308; Hafâcî, Şerhu's-Şifâ, 3:75; Ali el-Kari, Şerhu's-Şifâ, 1:630; İbni Hibban, Sahih, 9:214.

³²² Tirmizî, Menâkıb: 6; Dârimî, Mukaddime: 4; el-Heysemî, Mecme'u'z-Zevâid, 8:260; el-Hâkim, el-Müstedrek, 2:607; Ali el-Kari, Şerhu's-Şifâ, 1:628.

³²³ Kadı İyâz, eş-Şifâ, 1:307; Hafâcî, Şerhu's-Şifâ, 3:71.

³²⁴ Müslim, Fedâil: 2; Tirmizî, Menâkıb: 5; Müsned, 5:89, 95, 105; İbni Hibban, Sahih, 8:139.

“Cebrâil bana vahiy getirmeye başladıktan sonra hangi taşın ve hangi ağacın yanından geçsem, bana mutlaka ‘Esselâmü aleyke yâ Resulallah’ derlerdi.”³²⁵

Yüce Allah (CC), cansız varlıkları konuşurarak mucizelerden bir mucizeyle peygamberi Hz. Muhammed Mustafâ (SAV)’i destekledi ve düşmanları bu durumdan tedirgin oldular:

Cemâdât oldı nâtık sıdkıñı te’yîd idüp bî-şek
O mu‘cizler ki a‘dâ-yı bed-endîşe ‘ayân itdüñ
(Nahîfî, Cilt:2- 284, G.281/5)

“(Ey Allah’ın Resûlü!) Taşlar bile sana saygı ile selam verirdi. O kişi ki sana selam vermezse taştan beterdir.”

Ahcâr iderdi saña salât ile ihtirâm
Taşdan beterdür ol ki saña itmeye selâm
(Nahîfî, Cilt:2- 721, Ebyât 179)

2.5.23.10. Pehlivanlığı

Rükâne b. Abdiyezîd Kureys’in en önde gelen güreşçilerindendi. Soyu Abdümenâf’ta Resûl-i Ekrem ile birleşir. Babası ve annesi Aclê bint Aclân el-Leysiyye de sahâbîdir. Kureys’in en güçlü pehlivanı olan ve İslâmiyet’in ilk yıllarında Hz. Peygamber (SAV)’le tuttuğu güreşlerle tanınan Rükâne’nin bu güreşlerde yenildiği takdirde İslâmiyet’i kabul edeceğine dair sözler verdiğine fakat her seferinde yenildiği hâlde Müslüman olmayı kabul etmediğine dâir rivâyetlere kaynaklarda rastlanır. (Ünal, 2008:284-285)

Kânî aşağıdaki şiirinde birkaç mucizeyi birden saymıştır. Pehlivanlık meydan okunan ve güce dayanan bir uğraştır. Kânî’nin aşağıdaki tahmisinde Hz. Muhammed (SAV)’in güreşte Rükâne’yi yendiği gibi düşmanlarına da kesin bir üstünlük sağladığı imâ ediliyor:

Pehlevânlık eser-i mu‘ciz-i peygamber olur
Kişt-gîrân-ı hevâ saña niçe hem-ser olur
Kim bu da‘vâyı ider ‘âkıbeti bedter olur
Üzilür ‘ırkı Ebû Cehl gibi ebter olur
Sen Ebü’l-Kâsım ile her kim iderse güreşi
(Kânî, 86-87, Tah.21/8)

³²⁵ Kadı İyâz, eş-Şifâ, 1:307; Hafâcî, Şerhu’ş-Şifâ, 3:71; el-Heysemî, Mecme’u’z-Zevâid, 8:259.

2.5.24. HIRKA-İ ŞERİF

Hiz. Peygamber (SAV)'in 'in ashâbından Kâ'b b. Züheyr'e hediye ettiği hırka olup bugün Topkapı Sarayı'nda sergilenmektedir. Yaygın olarak "hırka-i saâdet" adıyla anılan bu hırkadan (bürd, bürde) başka Resûl-i Ekrem'in Veysel Karanî'ye verilmesini vasiyet ettiği söylenen bir hırka daha vardır. İstanbul-Fatih'te bulunduğu camiye de adını veren bu hırkaya ise "**hırka-i şerif**" denilmektedir. Ancak tarihî kaynaklarda her iki ismin birbirinin yerine kullanıldığı da görülmektedir. (Atasoy, 1998:374-377)

"(O hakanın) Şah Sultan ismine layık olması peygamberlerin şahının hırkasına yüz sürmesindedir."

Şâh Sultân ismine oldu sezâ-vâr olması
Hırka-i şâh-ı rusûl rûmâli ile tev'emân
(Koca Râgıb Paşa, 70, T.17/8)

Yavuz Sultan Selim'in kutsal emânetleri devralıp onlara ayrı bir ihtiram göstermesine tedai yapılmıştır. Yavuz Sultan Selim'den sonraki padişahlar da bu emânetlere sahip çıkıp hürmet göstermişlerdir.

"Allah Resûlü'nün pak hırkasıdır ki melekler eteğini öperek onu övse yeridir. (ona yakışır)."

Husûsa hırka-i pâk-i Resulullah kim onun
Melekler bûs-ı dâmâniyle fahreylere erzânî
(Nedîm, 65, K.10/44)

2.5.25. HZ. MUHAMMED (SAV)'E SALEVÂT GETİRİLMESİ

Salâ (salât, salevât), Hiz. Muhammed (SAV)'e Allah'tan rahmet dilemek, onu ve aile fertlerini hürmetle anmak, O'na sığınmak, şefâatini talep etmek maksadıyla yazılmış dua cümleleriyle sevgi ve övgü ifade eden sözlerin besteli veya serbest şekilde okunduğu dinî mûsiki formudur. Güfteleri Arapça olan salâların icrâsı "salâ vermek, salevât getirmek" şeklinde de anılır. Salâlar bazen birlikte (cumhur), bazen de tek kişi olarak camii ve minârelerde müezzin, tekkelerde zâkir tarafından okunur. Ayrıca çeşitli dinî-tasavvufî toplantılarda zaman zaman salâ verildiği bilinmektedir. Salâların sabah salâsı, cenaze salâsı, cuma ve bayram salâsı, salât-ı ümmiyye, salât-ı kemâliyye ve salât-ı münciye gibi çeşitleri vardır. (Özcan, 2005:465-466)

Hiz. Peygamber (SAV)'e salât ve selâm okumak ve onun yolunu takip etmek, kendini O'nun ümmetinden sayan herkes için elzemdir:

Husrev-i gîfîsitân-ı mülket-i ikbâl ü câh
Dâver-i dâra-sipâh-ı kişver-i feyz-i ilâh
Ahmed-i muhtâr mahbûb-ı şeh-i vahdet-penâh
Togmasa togmazdı hûrşîd ü meh-i nüh-bârgâh

Yâ 'ibâda'llah sallû vaktefû isrû'l-hüdâ
Ki şumârâ 'ümmet-i hod-h'ând mahbûb-ı Hudâ³²⁶
 (Kânî, 83-84, Tah.20/1)³²⁷

Her fırsatta Hz. Peygamber'i anan divan şairleri -özellikle mutasavvıf olanlar- elbette meftûnu oldukları Hz. Peygamber'den şefâat talep edecek ve bu vesileyle de O'na salât ve selâm edeceklerdir. Kânî de bu şairlerden biridir: “*Yüce Allah'ın salât ve selâmı doğru yolda olan, insanlara doğru yolu gösteren (Hz. Muhammed'in) üzerine olsun!*”

Salavâtu'llâhi 'ale'l-mehdiyyi
 El-Hâdi'n-nâse ile'n-neheci³²⁸
 (Kânî, 94, K.22/71)

Dinimizde peygamberlerin sadece kendilerine değil onların ecdatlarına, evlâtlarına ve yakınlarına ihtiramda bulunmak, onlara da selam ve duâ etmek çok önemlidir:

Âlüne ashâbuña etbâ' uña ahbâbuña
 Tuhfe olsun dem-be-dem yüz biñ selâm-ı müctebâ
 (Nahîfi³²⁹, Cilt:1- 167, K.5/79)

Şeyh Gâlib iki âyet iktibasıyla güneş ve ay'ın, meleklerin yani cümle mevcûdâtın gece gündüz O'nun bulunduğu yöne doğru namaz kıldığını (ihtiramda bulunduğunu) söylüyor:

Mihr burc-ı “*Ved-duhâ³³⁰” vü mâh” Vel-leyl³³¹”-i münîf
 Es-salat eyler cenâbına melekler rûz u şeb
 (Şeyh Gâlib, 51, K.1/27)*

2.5.26. EHL-İ BEYT / ÂL-İ ÂBÂ

Ehl-i beyt (ehlü'l-beyt) terkîbi, “Ev halkı” anlamına gelir ve ev sahibiyle onun eşini, çocuklarını, torunları ve yakın akrabalarını kapsar. Câhiliyye Devri Arap toplumunda kabilenin hâkim ailesini ifade eden Ehl-i beyt tâbiri, İslâmiyet'ten itibaren günümüze kadar sadece Hz. Peygamber'in ailesi ve soyu mânasına gelen bir terim olmuştur. Daha çok Şîî kaynaklarında bunun yerine itre (العتره) kelimesi de kullanılır.

³²⁶ “Ey Allah'ın kulları! Peygambere salât ve selam okuyun ve hidayet yolunu (izlerini) takip edin ki o bizi kendi ümmetinden saymıştır.”

³²⁷ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **94, K.22/71.**

³²⁸ “*Allah'ın salât ve selâmı doğru yolda olan, insanlara doğru yolu gösteren (Hz. Muhammed'in) üzerine olsun.*”

³²⁹ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **Cilt:1- 205,K.18/2; Cilt:1- 205,K.18/2; Cilt:1- 224, K.23/31; Cilt:1- 306, Mus.1 ve 2, 3, 4, 5, 6, 7; Cilt:1- 315, Tah.1/6; Cilt:2- 224,K.23/31; Cilt:2- 263, G.260/2; Cilt:2- 283, G.280/1 ve 15.beyite kadar; Cilt:2- 655, R.378; Cilt: 2- 489, G.485/1; Cilt:2- 571 ,R.81; Cilt:2- 574 , R.94; Cilt:2- 589, R.144; Cilt:2- 654, R.377; Cilt:2- 706, Ebyât 10; Cilt:2- 721, Ebyât 179; Cilt:2- 723, Ebyât 206.**

³³⁰ “*Yemin olsun, kuşluk vaktine ...*” (Duhâ, 93/1)

³³¹ “*Kararip sakinleştiğinde geceye ki;...*” (Duhâ, 93/2)

Ehl ve beyt kelimeleri Kur'ân-ı Kerîm'de birçok âyette geçer. Bu âyetlerden anlaşıldığına göre ehl "sahip, taraftar" gibi sözlük anlamlarından başka "aynı mekânı paylaşanlar; bir dine yahut peygambere inananlar; zevce"; beyt de "ev, Allah evi (camii)" ve "aile" mânalarında kullanılmıştır. "Ehlü'l-beyt" terkîbi ise üç âyette geçmektedir. Bunların birinde Hz. İbrâhîm'in (Hûd, 11/73), birinde Hz. Mûsâ'nın (Kasas, 28/12), birinde Hz. Peygamber (SAV)'in (Ahzâb, 33/33) Ehl-i beyt'i zikredilerek Hz. Mûsâ'nın ev halkı, diğerlerinin de hanımları kastedilmiştir. Hz. Peygamber (SAV)'in hanımlarına hitap eden âyette Allah'ın onları buyruklarına itâat etmeye çağırıldığı ve böylece kendilerini günahlardan temizlemeyi dilediği anlatılmıştır.

Hadîs olarak nakledilen çeşitli rivâyetlerde de Ehl-i beyt tabiri yer almaktadır. Bunların bazısında ashâbın, birçoğunda ise Hz. Peygamber (SAV)'in ev halkından bahsedilmiştir. Resûl-i Ekrem'in ev halkından söz eden rivâyetlerin bir kısmında belirtildiğine göre Resûlullah ashâba, Kur'ân-ı Kerîm ile Ehl-i beyt'inden ibaret olan iki değerli kaynak bıraktığını söylemiş ("sekaleyn" hadîsi) ve onlar hakkında dikkatli olmalarını istemiştir. Ancak daha yaygın olan rivâyetlerin bir kısmında -meselâ Vedâ Hutbesi'nde- sadece Kur'ân-ı Kerîm zikredilmekte, bazılarında ise onunla birlikte sünnete sarılma husûsuna önem verilmektedir.

Hz. Peygamber (SAV)'in Ehl-i beyt'ine kimlerin dâhil olduğu meselesinde farklı görüşler mevcuttur. Bazı rivâyetlere göre Resûl-i Ekrem, Zeyneb ile evlendiği gün başta Âişe olmak üzere bütün hanımlarının odalarını dolaşmış, her birine: "*Allah'ın selâmı üzerinize olsun ey Ehl-i beyt!*" diye hitap etmiş ve onların Ehl-i beyt'in asıl mensupları olduğunu vurgulamıştır. Diğer bazı rivâyetlere göre ise Ehl-i beyt'e ilişkin âyet (Ahzâb, 33/33), Hz. Peygamber hanımlarından Ümmü Seleme'nin odasında iken nâzil olmuş, Resûlullah da orada bulunan veya sonradan gelen Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'i abâsının altına alarak: "*Allahım, bunlar benim Ehl-i beytimdir, onları günahlarından temizle!*" diye duâ etmiş, bunun üzerine Ümmü Seleme kendisinin Ehl-i beyt'ten olup olmadığını sormuş, Hz. Peygamber ona: "*Sen zâten kendi yerindesin, sen hayır üzeresin!*" şeklinde cevap vermiştir. Diğer bir görüşe göre sadaka almaları haram kılınan Ebû Tâlib, oğulları Akîl ve Ca'fer ile Abbas b. Abdülmuttalib'in ailesine mensup olanlar yanında Abdullah b. Mes'ûd ile Selmân-ı Fârisî gibi sâhabîler de Ehl-i beyt'e dâhildir.

Hz. Peygamber'in ailesine ve dostlarına hürmet de Peygamber Efendimiz (SAV)'e duyduğumuz hürmetten ileri gelir. Diğer dönemlerde olduğu gibi XVIII. yüzyıl divanlarında da " ehl-i beyt, âl-i âbâ, çehâr-yâr-ı güzîn (dört büyük halife) vb." terkiplere sıkça yer verilmiştir:

Kemîne çâker-i ashâb u âl-i Ahmed olup
İleşmeyiz taraf-ı çâr-yâre dek gideriz
(Esrâr Dede, 404, G.108/17)

"Peygamberlik soyu için, Resûlullah'ın ailesi için, Şehitlerin Şâhı'nın (Hz. Hamzâ'nın) ciğerleri yakan macerâsı için"

Be-hânedân-ı nübüvvet be-âl-i beyt-i resûl
 Be-ser-güzeşt-i ciger-dûz-ı seyyidü's-şühedâ³³²
 (Nahîfî, Cilt:1- 237, K.26/75)³³³

“Gök halkının soyunmuşluğuna (mâsivâdan arınmışlığına) bakarak o da hasırdan yapılmış giysiler giyindi. İşte Sıddîk (Hz. Ebû Bekir), Âl-i Abâ'ya bu kadar bağlıdır.”

Bakdı tecrîdine sükkân-ı semâ giydi hasır
 Ol kadar müntesib-i Âl-i Âbâ'dır Sıddîk³³⁴
 (Şeyh Gâlib, 53, K.2/3)³³⁵

Şeyh Gâlib, Hz. Ebû Bekir'in çok sade ve eski şeyler giyinmesini hem tecrit ehli olmasına hem de Peygamber Efendimiz (SAV)'e ve ailesine bağlılığına atfediyor. Hasır ile aba arasında ilgi kurulmuştur. Peygamber Efendimiz'in ailesini abası altına alması ve Hz. Ebû Bekir'in de buna nispetle hasır içine girmesine işaret edilmiş. Şeyh Gâlib güzel bir hüsn-i ta'lil örneği sergilemiştir.

Şeyh Gâlib, tahmisinden alınan aşağıdaki bölümde de yine bir örtünme aracı olan şal ve abâ arasında ilgi kurmuştur. Ve yine Âl-i abâ'dan olmanın dünyalıklardan arınmış olmakla ilişkilendirildiğini görüyoruz. Ayrıca Âl-i abâ'dan olmanın ilim, fazîlet, zühd ve takva sahibi olmak anlamına geldiğini şairimizden öğreniyoruz :

Bende-i âl-i Âbâyım bana besdir köhne şâl

³³² **Hamza (RA):** Hamza b. Abdümtalib b. Abdümenaf el-Kureşî el-Haşîmi, (ö.H.3, M.625). Babası Abdümtalib'tir. Bu zât Peygamber Efendimiz (SAV)'in dedesidir. Dolayısıyla Hz. Hamza, Efendimizin amcası olmaktadır.Uhud şehitlerindedir. Bu savaşta Hz. Peygamber'in tembihine rağmen, okçuların emre itaate dikkat etmemeleri ve yerlerini terk etmeleri yüzünden İslam ordusunun talihsiz bir bozguna uğradığı ikinci safhada bu duruma çok üzülen Hz. Hamza, "Ben Allah'ın ve Resulü'nün Arslanıyım! Allahım! Şu Ebu Süfyan'la arkadaşlarının getirdikleri kötülüklerden uzak durur, Sana sığınırım. Şu Müslümanların yaptıkları bozgunculuklardan dolayı Sen'den özür ve af dilerim" diyerek hiç ara vermeksizin düşmanla vuruşmaya devam etmişti. Ancak Cübeyr b. Mut'im'in kölesi Vahşi, azat olma arzusuyla Hz. Hamza'yı adım adım takip ediyordu. Büyükçe bir taşın arkasına gizlenmiş, onun Siba' ile vuruşmasını seyrediyordu. Çok sürmedi, Hz. Hamza onu öldürdü. İşte bu sırada Hz. Hamza, Vahşi'yi görmeden mızrak atım mesafesine girmiş ona bir hayli de yaklaşmıştı. Bu anı gözetlemekte olan Vahşi, mızrağını doğrultup attı ve Hz. Hamza'yı şehit etti. Ayağının kayıp düşmesi ve karnındaki zırhın açılmasını fırsat bilerek bunu yaptığı da söylenir. Daha sonra ciğerini çıkarıp Hind'e teslim etti, o da ona değerli eşyalarını verdi. Mekke'ye varınca da 10 dinar ödeyeceğini söyledi. Hz. Hamza'nın ciğerinden bir parça kapıp çiğnediyse de yutamadı. Hz. Peygamber O'nun ölümünden ve bu şekilde vahşice muamele görmesinden çok müteessir olmuştu ve ağlamıştı. Ayrıntılı bilgi için bk. Hüseyin Algül (1997). Hamza. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 15, 500-502.

³³³ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **Cilt:2- 263, G.260/14; Cilt:2- 282, G.279/2; Cilt:2- 287, G.279/2; Cilt:2- 660, R.397.**

³³⁴ **Ebû Bekir (RA):** İlk müslümanlardan, Hulefâ-yi Râşidîn'in birincisidir. (632-634) Câhiliye döneminde Abdü'l-Kâ'be olan adının müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber tarafından Abdullah olarak değiştirildiği rivayet edilir. Servetini Allah yolunda sarf edip eski elbiseler giydiği için "Zü'l-hilâl" (ذو الخلال), çok şefkatli ve merhametli olduğu için "Evvâh" lakaplarıyla da anılmıştır. Ancak onun en meşhur lakabı Sıddîk'tir. "Çok samimi, çok sadık" anlamına gelen bu lakap kendisine, mi'rac olayı başta olmak üzere gaybla ilgili haberleri hiç tereddütsüz kabul ettiği için bizzat Resûl-i Ekrem tarafından verilmiş ve İslâm literatüründe bununla şöhret bulmuştur. Hz. Peygamber'in vefatından sonra onun devlet yönetimi görevini üstlendiği için de "Halîfetü Resûlillâh" unvanıyla anılmıştır. Bekir adlı bir çocuğu olmadığı halde kendisine Ebû Bekir künyesinin niçin verildiği konusunda kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Fayda (1994a). Ebû Bekir. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 10, 101-108.

³³⁵ Şairin bu konudaki benzer şiirleri için bk.: **60, 7/6.**

Öyle uryânım ki esbâb-ı gurûr emr-i muhâl
 Bî-tekellûf lâ-übâlîyim ne lâzım kıl ü kâl
 İlm ü fazl ü zühd ü takvâ âkile oldu ikâl
 Âşık-ı şûrîyedeyim men fâriğ ü âzâdeyim
 (Şeyh Gâlib, 268, Tah.5/3)

“Ey Allah’ın Resûlü! Ümidim odur ki Gâlib, Sen’in evlâdının ve aile halkının kölesidir ve hüsrân ehlinin topluluğuna katılmaz.”

Ümîd oldur ki Gâlib çâker-i evlâd ü âlındır
 Gürûh-ı ehl-i husrâna katılmaz yâ Resûle’llâh
 (Şeyh Gâlib, 546, 305/6)

Sonuç

XVIII. yüzyıl divanlarından incelemiş olduğumuz 10 tanesinde Hz. Muhammed (SAV) ise toplam 968 beyitte zikredilmiştir. Böylelikle incelemiş olduğumuz 10 divanda en çok zikredilen Ulü’l-‘Azm peygamber olmuştur. 11 beyitte doğumu, 17 beyitte mübârek soyu, 3 beyitte Kureyşli olması, 2 beyitte Hâşimoğulları’ndan olması, 2 beyitte babası Abdullah, 4 beyitte ümmî oluşu, 7 beyitte Ravza-i Mutahharâ, 1 beyitte vahiy, 1 beyitte Nur dağı (cebel-i Nûr), 1 beyitte peygamberliği, 2 beyitte nübüvvet mührü, 16 beyitte nûru, 15 beyitte pâk oluşu, 6 beyitte emîn oluşu, 49 Habîbullâh oluşu vb., 97 beyitte şefâati, 8 beyitte rahmeti, 13 beyitte Livâ-i Hamd, 7 beyitte Makâm-ı Mahmûd, 1 beyitte Ebû Cehil’in düşmanlığı, 2 beyitte Ebû Leheb’in düşmanlığı, 38 beyitte sîret ve sûret güzelliği, 18 Kevser sahibi oluşu, 4 beyitte belâgat ve fesâhati, 25 beyitte Muhammed ismi, 53 beyitte Ahmed ismi, 11 beyitte Mahmûd ismi, 16 beyitte Mustafâ ismi, 6 beyitte Hâtem (Hatemü’l-Enbiyâ) ismi, 275 beyitte Resûl oluşu, 1 beyitte Künyesi: Ebu’l-Kâsım, 6 beyitte dürr-i yetîm, 8 beyitte âyet-i rahmet / âyet-i gufrân, 32 beyitte iki cihân serveri / Fahr-i Kâinat vb., 9 beyitte Sultânü’r-rûsul /Şâh-ı rûsul, 2 beyitte Allah yolunda cehd ü gayreti, 7 beyitte Bedir Savaşı, 1 beyitte Uhud Savaşı, 13 beyitte Kur’ân-ı Kerîm, 8 beyitte sünneti, 10 beyitte hadîs-i şerîfleri, 29 beyitte Mi’râc, 7 beyitte İsrâ’, 14 beyitte Sidre / Sidretü’l-Müntehâ, 13 beyitte Kâbe Kavseyn Ev Ednâ, 10 beyitte Burak, 3 beyitte Refref, 11 beyitte Mi’râc gecesi diğer peygamberlere imamlık etmesi, 9 beyitte Ay’ın yarılması, 3 beyitte parmağından su akıtması, 2 beyitte göğsünün yarılması, 1 beyitte ashâba toprakla ziyâfet, 2 beyitte cemâdâtın konuşması, 1 beyitte pehlivanlığı, 2 beyitte Hırka-i Şerîf, 42 beyitte salevât getirilmesi, 11 beyitte Ehl-i Beyt / Âl-i Âbâ işlenmiştir. Taranan divanlarda Hz. Muhammed (SAV) ile ilgili olarak tespit edilen beyit sayıları tablo halinde aşağıda verilmiştir:

SONUÇ

XVIII. yüzyıl divanlarından incelemiş olduğumuz 10 tanesinde Ulü'l-‘Azm Peygamberleri 1.359 beyitle şiirlerine konu etmişlerdir.

Çalışmamıza esas olan XVIII. yüzyıl divanlarından incelemiş olduğumuz 10 tanesinde

Hz. Nûh , 23 beyitte geçmektedir. 15 beyitte Nûh Tûfânı ve Nûh’un Gemisi, 1 beyitte aşûre bahsi, 4 beyitte Hz. Nûh’un uzun ömrü, 1 beyitte Neciyyullâh oluşu, 2 beyitte kavmiyle olan mücadelesi ve onlara bedduası işlenmiştir.

Hz. İbrâhîm, 52 beyitte geçmektedir. 6 beyitte seçkin bir soydan ve hanîf olmasından, 1 beyitte diğer peygamberlerin onun soyundan gelmesinden, 9 beyitte Halîl ve Halîlullâh oluşundan, 2 beyitte Nemrûd’la mücadelesinden, 7 beyitte putları kırmasından, ateşe atılmasından ve ateşin gülistana dönüşmesinden, 8 beyitte kurban hâdisesinden, 3 beyitte Kâbe’yi inşasından, 1 beyitte Makâm-ı İbrâhîm’den, 9 beyitte Zemzem’den, 5 beyitte misafirperverliğinden ve sofrasından bahsedilmektedir.

Hz. Mûsâ 110 beyitte geçmektedir. 2 beyitte Medyen’e gelmesi ve Hz. Şu‘ayb’ın yanında çalışmaya başladığı görüşü, 15 beyitte yed-i beyzâ mucizesi, 9 beyitte ‘asâ, 68 beyitte Tûr-ı Sînâ, Şecer-i Tûr, Âteş, Tecelli Vâdî-i Eymen / Vâdî-i Tuvâ Kelîm/Kelîmullah oluşu, 7 beyitte Kârûn, 1 beyitte Tevrat, 1 beyitte kavminin âsî ve nankör olması, 1 beyitte menn ü selvâ, 2 beyitte Hızır (AS) ile karşılaşması işlenmiştir.

Hz. ‘Îsâ 206 beyitte geçmektedir. 8 beyitte Mesîh oluşundan, 2 beyitte Rûhullah oluşundan, 8 beyitte annesi Hz. Meryem’den , 1 beyitte kundakta iken konuşmasından , çamurdan yaptığı kuşlara üfleyerek hayat vermesi mucizesine divanlarda rastlamadık, 58 beyitte hastalara şifâ vermesinden , 1 beyitte körlerin gözünü açmasından, 50 beyitte ölüleri diriltmesinden, 2 beyitte sofrasından (mâide), 8 beyitte İncil’den, 9 beyitte tecerrüdü ve istiğnâ hallerinden, 11 beyitte semâya yükselişinden (ref’i), 7 beyitte âhir zamanda nüzûlünden, 5 beyitte Mehdî’den , 7 beyitte iğnesinden (sûzen), 1 beyitte merkebinden, 28 beyitte ‘Îsevî sembollerden bahsedilmiştir.

Hz. Muhammed (SAV) ise toplam 968 beyitle XVIII. yüzyıl divanlarında en çok zikredilen Ulü'l-‘Azm peygamber olmuştur. 11 beyitte doğumu, 17 beyitte mübarek soyu, 3 beyitte Kureyşli olması, 2 beyitte Hâşimoğulları’ndan olması, 2 beyitte babası Abdullah, 4 beyitte ümmî oluşu, 7 beyitte Ravza-i Mutahharâ, 1 beyitte vahiy, 1 beyitte Nur dağı (cebel-i Nûr), 1 beyitte peygamberliği, 2 beyitte nübüvvet mührü, 16 beyitte nûru, 15 beyitte pâk oluşu, 6 beyitte emîn oluşu, 49 Habîbullâh oluşu vb., 97 beyitte şefâati, 8 beyitte rahmeti, 13 beyitte Livâ-i Hamd, 7 beyitte Makâm-ı Mahmûd, 1 beyitte Ebû Cehil’in düşmanlığı, 2 beyitte Ebû Leheb’in düşmanlığı, 38 beyitte sîret ve sîret güzelliği, 18 Kevser sahibi oluşu, 4 beyitte belâgat ve fesâhati, 25 beyitte Muhammed ismi, 53 beyitte Ahmed ismi, 11 beyitte Mahmûd ismi, 16 beyitte Mustafâ ismi, 6 beyitte Hâtem (Hatemü'l-Enbiyâ) ismi, 275 beyitte Resûl oluşu, 1 beyitte

Künyesi: Ebu'l-Kâsım, 6 beyitte Dürr-i Yetîm, 8 beyitte âyet-i rahmet / âyet-i gufrân, 32 beyitte iki cihân serveri / Fahr-i Kâinat vb., 9 beyitte Sultânü'r-rusul /Şâh-ı rüsul, 2 beyitte Allah yolunda cehd ü gayreti, 7 beyitte Bedir Savaşı, 1 beyitte Uhud Savaşı, 13 beyitte Kur'ân-ı Kerîm, 8 beyitte sünneti, 10 beyitte hadîs-i şerîfleri, 29 beyitte Mi'rac, 7 beyitte İsrâ', 14 beyitte Sidre / Sidretü'l-Müntehâ, 13 beyitte Kâbe Kavseyn Ev Ednâ, 10 beyitte Burak, 3 beyitte Refref, 11 beyitte Mi'rac gecesi diğer peygamberlere imamlık etmesi, 9 beyitte Ay'ın yarılması, 3 beyitte parmağından su akıtması, 2 beyitte göğsünün yarılması, 1 beyitte ashâba toprakla ziyafet, 2 beyitte cemâdâtın konuşması, 1 beyitte pehlivanlığı, 2 beyitte Hırka-i Şerîf, 42 beyitte salevât getirilmesi, 11 beyitte Ehl-i Beyt / Âl-i Âbâ işlenmiştir.

Taranan divanlarda Ulü'l-'Azm Peygamberlerle ilgili olarak tespit edilen beyit sayıları tablo halinde aşağıda verilmiştir:

Tablo.6: Ulü'l-'Azm Peygamberler ile İlgili Beyit Sayıları ve Konuların Dağılımı

DÎVÂNLAR	Hz.Nûh	Hz.İbrâhîm	Hz.Mûsâ	Hz. 'Îsâ	Hz.Muhammed	TOPLAM
Esrâr Dede Dîvânı	5	3	31	65	55	159
Fitnat Hanım Dîvânı	-	-	-	7	26	33
Haşmet Dîvânı	5	1	18	6	11	41
İzzet Ali Paşa Dîvânı	3	3	6	8	4	24
Kânî Dîvânı	-	8	8	10	159	185
Koca Râgıb Paşa Dîvânı	1	-	6	8	2	17
Nahîfî Dîvânı	1	10	4	8	534	557
Nedîm Dîvânı	1	9	2	4	36	52
Sünbülzâde Vehbî Dîvânı	2	7	17	33	73	132
Şeyh Gâlib Dîvânı	5	11	18	57	68	159
TOPLAM	23	52	110	206	968	1.359

Aşağıda çalışmalarımız sırasında her peygamberle ilgili bölümden sonra vermiş olduğumuz sayısal verileri, derli toplu olması açısından bir bütün olarak tekrar vermeyi uygun gördük:

Tablo.1: Hz. Nûh ile İlgili Beyit Sayısı ve Konu Dağılımı

HZ. NÛH	BEYİTLERİN KONUSU					
DÎVÂNLAR	Hz. Nûh Tûfani ve Nûh'un Gemisi	Aşûre Bahsi	Hz. Nûh'un Ömrü	Neciyyullâh Oluşu	Kavmiyle Mücadelesi ve Onlara Bedduası	Toplam
Esrâr Dede	3	-	1	-	1	5
Fitnat Hanım	-	-	-	-	-	-
Haşmet	3	-	2	-	-	5
İzzet Ali Paşa	3	-	-	-	-	3
Kânî	-	-	-	-	1	1
Koca Râgıb Paşa	-	-	-	-	-	-
Nahîfî	-	-	1	-	-	1
Nedîm	1	-	-	-	-	1
Sünbülzâde Vehbî	2	-	-	-	-	2
Şeyh Gâlib	3	1	-	1	-	5
TOPLAM	15	1	4	1	2	23

Tablo.3: Hz. Mûsâ ile İlgili Beyit Sayısı ve Konu Dağılımı

HZ. MÛSÂ	BEYİTLERİN KONUSU										
DÎVÂNLAR	Medyen ve Hz. Şuayb	Yed-i	'Asâ	Tûr-ı Sînâ, Şecer-i Tûr,	Kelîm/Ke lîmullah Oluşu	Kârûn	Tevrat	Kavmini n Âsî ve Nankör	Menn ü Selvâ	Hızır (AS) ile	Toplam
Esrâr Dede Dîvânı	1	1	1	26	-	1	-	-	-	1	31
Fitnat Hanım Dîvânı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Haşmet Dîvânı	-	3	-	14	1	-	-	-	-	-	18
İzzet Ali Paşa Dîvânı	-	1	1	3	-	1	-	-	-	-	6
Kânî Dîvânı	-	2	-	5	1	-	-	-	-	-	8
Koca Râgıb Paşa Dîvânı	2	-	-	3	-	1	-	-	-	-	6
Nahîfî Dîvânı	-	1	-	1	-	2	-	-	-	-	4
Nedîm Dîvânı	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2
Sünbülzâde Vehbî Dîvânı	-	5	6	1	-	2	1	1	1	-	17
Şeyh Gâlib Dîvânı	1	2	1	13	-	-	-	-	-	1	18
TOPLAM	2	15	9	68	2	7	1	1	1	2	110

Yukarıdaki tablolardan da hareketle şunları söyleyebiliriz:

1) Ulü'l-‘Azm Peygamberlere eserlerinde fazlaca yer verme ihtimali olan Esrâr Dede (159 beyit), Nahîfî (557 beyit), Şeyh Gâlib (159 beyit) gibi tarikat ehli olan şairlerin diğer şairlere kıyasla Ulü'l-‘Azm Peygamberlerden daha fazla bahsetmiş olduklarını tespit ettik.

2) Tarikat ehli şairler dışında hatta onlarınkinin tam tersi bir anlayışla şiirler söyleyen, yani yaşadıkları çevreyi şiire taşıyarak, daha çok ladinî tema ve konuları işleyen şairlerden Fıtnat Hanım (33 beyit), İzzet Ali Paşa (24 beyit) ve Nedîm (52 beyit) gibi şairlerin aslında azımsanmayacak kadar diğer peygamberlere ve Ulü'l-‘Azm Peygamberlere şiirlerinde yer verdiklerine tanık olduk.

3) Ayrıca Haşmet (24 beyit), İzzet Ali Paşa (24 beyit), Kânî (185 beyit), Koca Râgıb Paşa (17 beyit), Sünbülzâde Vehbî (132 beyit) gibi devletin çeşitli ve hatta bazı yüksek kademelerinde görev almış dönemin iktidar sahibi şairlerinin de Ulü'l-‘Azm Peygamberlerden çokça bahsettiğini tespit ettik.

4) Erkek egemen bir görünüm arz eden klasik şiirimizde bu dönemde öne çıkmayı başarmış şairelerden biri olan Fıtnat Hanım'ın (33 beyit) Şeyhülislâm yetiştirmesiyle ünlü bir aileden gelmiş olmasına rağmen daha çok ladinî konularda yazdığını tespit ettik. Buna rağmen çok da hacimli olmayan divanında Ulü'l-‘azm Peygambeleri çok diyebileceğimiz bir sıklıkla ele almış, ancak erkek şairlerden farklı bir söyleyiş, eda ve hayal ortaya koymadığını gözlemledik.

Ayrıca aynı konuda XV.³³⁶ ve XVI.³³⁷ yüzyıllar için yapılmış yüksek lisans tezi çalışmalarının verileri ile XVIII. yüzyılın verilerini karşılaştırdığımızda şu sonuçları çıkardık:

XV. ve XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Ulü'l-‘Azm Peygamberler

XV. yüzyılda incelenmiş olan divanlar şöyledir:

Ahmed-i Dâ'î Dîvânı, Şeyhî Dîvânı, Avnî Dîvânı, Ahmed Paşa Dîvânı, Cem Sultân Dîvânı, Adlî Dîvânı, Mihrî Hâtûn Dîvânı, Necâtî Beg Dîvânı, Hamdullah Hamdî Dîvânı, Mesîhî Dîvânı.

XV. yüzyıldan seçilmiş yukarıda adı geçen 10 divanda şairlerin, Ulü'l-‘Azm Peygamberleri toplam 928 beyitte ele aldığı tespit edilmiştir. XVIII. yüzyıla ait ele aldığımız 10 divanda tespit ettiğimiz beyit sayısı olan 1.359 ile kıyasladığımızda XVIII.

³³⁶ Rukiye Y. Gürel (2015). On Beşinci Yüzyıl Divanlarında Ulü'l-‘Azm Peygamberler. Konya: Selçuk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi.

³³⁷ Saadet Arzı (2018). On Altıncı Yüzyıl Divan Şiirinde Ulü'l-‘Azm Peygamberler. Konya: Selçuk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi.

yüzyıl divanlarında Ulü'l-‘Azm Peygamberlere ve onlarla ilgili hususlara daha fazla değinildiğini görmekteyiz.

Ayrıca incelenmiş olan 10 adet XV. yüzyıl divanında bahsi geçip çalışmamıza konu olan XVIII. yüzyıla ait on divanda bahsi geçmeyen konular, peygamberlere göre sırayla şöyledir:

Hız. Nûh; şeytanın gemiye binmesi.

Hız. İbrâhîm; babası Âzer, ‘ades hadisesi.

Hız. Mûsâ; Kıptî’yi öldürmesi, Firavun ve askerleri.

Hız. İsâ; Farklı herhangi bir konu tespit edilmedi.

Hız. Muhammed (SAV); Hz. Ebûbekir’in dostluğu, gül, bulutun gölgelemesi, örümcek ağı.

XVI. ve XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Ulü'l-‘Azm Peygamberler

XVI. yüzyılda incelenmiş olan divanlar şöyledir:

Bağdatlı Rûhî Dîvânı, Bâkî Dîvânı, Fuzûlî Dîvânı, Hayâlî Bey Dîvânı, Hayretî Dîvânı, Lâmi’î Çelebi Dîvânı, Muhibbî Dîvânı, Nev’î Dîvânı, Taşlıcalı Yahyâ Bey Dîvânı, Zâtî Dîvânı.

XVI. yüzyıldan seçilmiş yukarıda adı geçen 10 divanda şairlerin, Ulü'l-‘Azm Peygamberleri toplam 3.058 beyitte ele aldığı tespit edilmiştir. XVIII. yüzyıl şiiri ile kıyasladığımızda; XVIII. yüzyılda 1.359 beyitte ele alındığını göz önüne alarak XVI. yüzyıl divanlarında XVIII. yüzyılın neredeyse iki katı sayıda bahsedildiğini görürüz. Bu da XVI. yüzyıl divanlarında Ulü'l-‘Azm Peygamberlerin ve dolayısıyla dinî malzemelerin XVIII. yüzyıla kıyasla daha çok kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca incelenmiş olan 10 adet XVI. yüzyıl divanında bahsi geçip çalışmamıza konu olan XVIII. yüzyıla ait 10 divanda bahsi geçmeyen konular, peygamberlere göre sırayla şöyledir:

Hız. Nûh; çok ağlaması.

Hız. İbrâhîm; babası Âzer, ‘ades (mercimek) hadisesi.

Hız. Mûsâ; Kıptî’yi öldürmesi, Firavun ve askerleri.

Hız. İsâ; çamurdan yaptığı kuşları üfleyerek canlandırması, Deccâl.

Hız. Muhammed (SAV); Ebû Tâlib, Veysel Karânî’nin Hz. Muhammed (SAV) sevgisi, gül, bulutun gölgelemesi, Ehl-i Beyt: Hz. Hatîce , Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Vak’ası, Selmân-ı Fârisî, Dört Halife: Hz. Ebû Bekir’in Dostluğu , Hz. Ömer ve Adâleti, Hz. Osmân, Hz. ‘Alî , Sahâbeler: Hassân bin Sâbit, Hâlid bin Velid, Bilâl-i Habeşî, Ebû Eyyûb El-Ensârî’dir.

KAYNAKLAR

- Acerce, Feyzullah (2010). *Kur'ân'a Göre Musîbetler Karşısında Peygamberlerin Tavırları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Adam, Baki (2012). Tevrat. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 41, 40-45.
- Ahatlı, Erdinç (2010). *Şakk-ı Sadr*. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 38, 309-310.
- Ahmed Cevdet Paşa ; İz, Muâllim Mahir (2014). *Peygamber Efendimiz Sallâllâhu aleyhi ve Sellem*. (haz. M. Ertuğrul Düzdağ). İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Yay.
- Akay, Hasan (2005). *İslâmî Terimler Sözlüğü*, İstanbul: İşaret Yay.
- Aksoy, Hasan (1995). Esrâr Dede. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 11, 432-434.
- Akün, Ömer Faruk (1996). Fitnat Hanım. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 13, 39-46.
- Albayrak, Kadir (2002). Keldânîler. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25, 207-210.
- Albayrak, Nurettin (2001). İzzet Ali Paşa. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 23, 556-557.
- Aldamov, Akhmed (2010). *Kur'ân-ı Kerim'de Peygamberlerin Vasıfları ve Örnek Davranışları*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi.
- Algül, Hüseyin (1995). Emîn. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 11, 111.
- Algül, Hüseyin (1997). Hamza. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 15, 500-502.
- Algül, Prof. Dr. Hüseyin (2015), "Hz.Peygamber'in (sas) Doğumu ve Doğduğunda Meydana Geldiği Rivayet Edilen Hadiseler". bk. <http://www.siyervakfi.org/dokuman/kuran-cografyasi-mekke/ders4-prof-dr-huseyin-ulgul.pdf>. ; 12.05.2019; 14.00.
- And, Metin (2007), *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası*, Yapı Kredi Yay.
- Arslan, Dr. Mehmet- Aksoyak, İ.Hakkı (1994). *Haşmet Külliyyâtı. (Divân, Senedü's-Şu'arâ, Vilâdet-nâme (Sur-nâme), İntisâbü'l-Mülûk (Hâb-nâme)*. Sivas: Yayınevi belirtilmemiş (müstakil).
- Aruçi, Muhammed (2012). Ülü'l-Azm. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42, 294-295.
- Arzı, Saadet (2018). *On Altıncı Yüzyıl Divan Şiirinde Ülü'l- 'Azm Peygamberler*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi.
- Atasoy, Nurhan (1998). Hırkâ-i Saâdet, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 16, 374-377.
- Aybey, Salih (2018). Din Eğitimi ve Öğretiminde Kırk Hadis Geleneği -Nevevî Örneği. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 18 (3), 201-228.
- Aydın, Mehmet. (1992). Beşâirü'n-Nübüvve. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 5, 549-550.
- Aydın, Mehmet Âkif. (1991). Azîmâbâdî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 4, 329-330.
- Aydın, Mahmut (2006). Nâsıra. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32, 397-399.
- Aydiner, Mesut (2007). Koca Râgıb Paşa. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 34, 403- 406.
- Aypay, Yrd. Doç. Dr. A. İrfan (1998). *Lâle Devri Şairi İzzet Ali Paşa: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divan: Tenkidli Metin, Nigâr-nâme: Tenkidli Metin*. İstanbul:Yayınevi belirtilmemiş (müstakil).
- (1998). *Nahîfî Süleyman Efendi (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği) ve Dîvânının Tenkitli Metni*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı. Doktora Tezi.C.1-2.
- Banarlı, Nihad Sâmî (2001), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 1-2*, Millî Eğitim Yay., İstanbul.

- (2013). Bir Lâle Kervânı. *Târih ve Tasavvuf Sohbetleri*. İstanbul: Kubbealtı Yay.
- Batar, Yusuf (2016) , Kur'an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar. 7(1), 81-103.
- Bedir, Murteza (2010). Sünnet. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 38, 150-153.
- Bilgiz, Musa (2013). Kur'an'da Nübüvvet (Peygamberlik). *Diyanet İlmî Dergi*, 49 (1).
- Bozkurt, Nebi (1993). Dârülhadis. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8, 527-529.
- (2003). Makâm-ı İbrâhîm. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27, 412-413.
- (2007). Ravza-i Mutahhara. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 34, 475.
- Boztepe, Halil Nihad (1340). *Nedim Dîvânı*, İstanbul: 306-307.
- Bursalı Mehmed Tâhir (1324). *Delîlü't-Tefâsîr*, İstanbul.
- Büyük Türk Klasikleri* (2004). İstanbul: Ötüken-Söğüt Yay.
- Câmî, Mevlânâ Abdurrahmân (2013). *Şevâhid-ün Nübüvve Peygamberlik Müjdeleri*. (çev. Mahmûd b. Osmân Lâmiî Çelebi). İstanbul: Hakikat Kitabevi Yay. No:11.
- Canan, İbrahim (1988). *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Cebecioğlu, Ethem (2001). Akşemseddin'de Bazı Tasavvufî Kavramlar-I. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42 (1), 77-95.
- Çağrıçı, Mustafa (1991). Azim. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 4, 328-329.
- Çakan, Prof. Dr. İsmail L. Ve Solmaz, N.Mehmet (2014). *Kur'an-ı Kerîm'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*. İstanbul: Ensar Yay.
- Çalışkan, Yrd. Doç. Dr. Necmettin (2017). Kur'an'da İnsanın Varlıklarla İlişkisi. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 55, 247-265.
- Çelebi, İlyas (1998). Hızır, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17, 406-409.
- (2000). İnşikâku'l-Kamer, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 22, 343-345.
- (2005). Muhammed, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30, 446-448.
- Çelen, Halil (1998). *Fıtnat Hanım (Hayatı, Sanatı, Divanı, İnceleme-Metin)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı. Doktora Tezi.
- Çeltik, Doç.Dr. Halil (1998). 18.yy Tezkirelerinde Divan Şairleri. *Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları)*, Hasibe Mazıoğlu Armağanı II, 22.
- Çerçi, Faris (2015). Hz. Peygamber'in Doksan Dokuz İsmi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE): ÖS-I: 15-40*.
- Çor, Eyyüp (1995). *Tasavvufta Makâmlar ve Velâyet*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Demil, Emine. (2016). *Hızır Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Dair Rivâyetler*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri (Hadis) Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Demirbağ, Ömer (1999). *Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Râgıb*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Doktora Tezi.
- Demirci, Mehmet (1997). Hakikat-ı Muhammediyye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 15, 179-180.
- Devellioğlu, Ferit (2000). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Dikmen, Mehmet (2003). *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Cihan Yay.

- Dikmen, Melek (2016). Nûr-ı Muhammedî Anlayışının Metin ve Minyatür Üzerinden Takibi: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1221 No'lu Siyer-i Nebî Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (47), 1059-1069.
- Dilçin, Cem (2000). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yay.
- Diyanet Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri* (2018), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Dumlu, Doç. Dr.Ömer (1998). Yahûdî-Münafık İşbirliği Çerçevesinde Necvâ Kavramı, Kur'an Mesajı. İzmir: *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 46-54.
- Efe, Ahmet (2015). *Çocuklar ve Gençler için İslâm Tarihi Ansiklopedisi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Eliaçık, Muhittin (1992). *Tokatlı Kânî Divanı'nın Tenkitli Metni, Hayatı, Kişiliği, Vazifeleri, Eserleri, Dili, Sanatı ve Üslubu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YÖK Tez No:18330)
- Erdem, Sargon (1991). Bâbil. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 4, 395-397.
- Ertürk, Mustafa (1997). Havz-ı Kevser. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 16, 546-549.
- Fayda, Mustafa (1992). Bedir Gazvesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 5, 325-327.
- (1994a). Ebû Bekir. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 10, 101-108.
- (1994b). Ebü'l-Kâsım. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 10, 332-333.
- (2005). Muhammed-I. Hayatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30, 408-423.
- Gökcan Türkoğan, Melike (2008), Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları (Özel Sayısı) Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı- *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,3 (15), 64-92.
- Günel, Fuat (1998). Hira. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 18, 121-122.
- Gündoğar, Hamdi (1998). *Kur'an'da Hz. Muhammed (SAV)'in Özellikleri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi. Kelâm Bilimdalı. Yüksek Lisans Tezi.
- Gür, Süleyman (2018). Osmanlı Tefsir Geleneğinde Besmele Risaleleri Literatürü. Bursa: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (12), 405-477.
- Gürel, Rukiye Y. (2015). *On Beşinci Yüzyıl Divanlarında Ulü'l-'Azm Peygamberler*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi.
- Halil, İmadüddin (2012). *Muhammed Aleyhisselâm*. (çev. İsmail Hakkı Sezer). Konya: Yediveren Yay.
- Hamîdullah, Muhammed (1998). Hayber. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17, 20-22.
- Hamîdullah, Muhammed (1998). Hendek Gazvesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 17, 194-195.
- Harman, Ömer, F. (1991). 'Asâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 3, 449-450.
- (1996). Firavun. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 13, 118-121.
- (2000a). İbrâhîm. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 21, 266-272.
- (2000b). İncîl. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 22, 270-276.
- (2000c). 'İsâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 22, 465-472.
- (2001a). İsmâîl. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 23, 76-80.
- (2001b). Kârûn. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 24, 519-520.
- (2003). Medyen. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28, 346-348.
- (2004a). Men ve Selvâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 29, 107-108.

- (2004b). Meryem. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 29, 236-242.
- (2006). Mûsâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30, 207-213.
- (2007). Nûh. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 33, 224-227.
- (2012). Tufân. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 40, 319-322.
- (2013). Yed-i Beyzâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43, 376-377.
- Horata, Osman (1998). *Esrâr Dede (Hayatı-Eserleri, Şiir Dünyası ve Dîvânı)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.-2103. Sanat-Edebiyat Dizisi: 169-34.
- (2015). *Has Bahçede Hazan Vakti, XVIII. Yüzyıl: Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Hüseyin, Sibel (2014). *Nedim Divanı'nın Söz Varlığı İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Katalogu (1965). İstanbul: C.3, 553-934.
- İz, Fahir (2010). *Şeyh Gâlib (Sheikh Gâlib)*. (çev. Süleyman Tülücü). A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü [TAED]. 43. Erzurum:259-289.
- Jacques, Waardenburg (2004). Mesîh. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 29, 306- 309.
- Kam, Ö. Ferit (2003). *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş (Âsâr-ı Edebiye Tedkikâtı)*, (haz. Halil Çeltik). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yay.
- Kandemir, M. Yaşar (1997). Hadis. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 15, 27-64.
- .(1994). Ebû Hüreyre. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 10, 160-167.
- (2005). Muhammed-II.Şahsiyeti. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30, 423-428.
- (2010). Şemâil. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 38, 497-500.
- Kapar, Mehmet Ali (1994). Ebû Leheb. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 10, 178-179.
- Karacabey, Salih (1998). Ülü'l Azm Peygamberler ve Ortak Yönleri. *Bursa: Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (7), 297-313.
- Karagöz, Doç. Dr. İsmail (2015). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.-589, Kaynak Eserler-51. Ankara: Devlet İşleri Başkanlığı Yay.
- Karahan, Abdülkadir (2002). Türk Edebiyatı-Kırk Hadis. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 15, 470-473.
- Karamanlı, Durmuş Ali (2002), *Kur'an-ı Kerim'de Ulu'l-Azm Peygamberlerin Örnek Özellikleri*, Sakarya Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi.
- Karavelioğlu, Murat A. (2015). *Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiyye*, Ankara: TDK Yay.
- Kasır, Hasan Ali (1996). *Esrâr Dede Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvân'ının Karşılaştırmalı Metni*. Doktora Tezi, Erzurum:29-31.
- Kayaalp, İsa (2001). Kânî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 24, 306-307.
- Kazancı, Prof. Dr. Ahmet Lütfi (2017). *Peygamberler Tarihi: Hz. Âdem'den Hatemü'l Enbiyâ'ya*. İstanbul: Ensar Yay.
- Keleş, Dr. Reyhan (2016). *Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Kiraz, Seydi (2014). Türk İslam Edebiyatında Bir Peygamber Portresi: Hz. İsa. *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl:18, S.60, 261-279.
- Korkmaz, Hidayet (2011). *Ülü'l Azm Peygamberler ve Ortak Yönleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

- Korucu, Esmâ (2018). *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Tevhid Mücadelesi (Hz. Nuh Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi. Tefsir Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- Köksal, M. Asım (2015). *Peygamberler Tarihi I-II*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Köprülüzâde, Mehmet Fuat (1934). *Eski Şairlerimiz Divân Şiiri Antolojisi*. Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan Kitapları, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul:456.
- Kul, Nuray (2015). *16.Yüzyıl Şairlerinde Felek Kavramı*. Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- Kurnaz, Cemal (1993). Çarh. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 8, 229.
- Kuru, Selim Sırrı (2010). Sünbülzâde Vehbî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 38, 140-141.
- Kutup, Seyyid (1989). *Fî Zilâli'l-Kur'ân*. (çev. Salih Uçan-Vahdetin İnce). İstanbul: Dünya Yay.
- Kuzgun, Şaban (1996). Hâcer. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 14, 431-433.
- (1997). Hanîf. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 16, 33-39.
- Mengi, Mine (2002). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi(Edebiyat Tarihi –Metinler)*. Ankara: Akçağ Yay.
- Macit, Prof. Dr. Muhsin (2012). *Nedîm Divânı*. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3371, Kültür Eserleri: 511, e-kitap.
- (2016). *Nedîm Divânı (Tıpkıbasım)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.-457.
- Mazıoğlu, Hasibe (2012). *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilikler*. Ankara: Akçağ Yay.
- Muallim Naci (1986). *Osmanlı Şâirleri*. (haz. Yrd. Doç. Dr. Cemal Kurnaz). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Naskali, Esko (2009). Sâsânîler. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 36, 174-176.
- Okay, M. Orhan (1997). Haşmet. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 16, 422-424.
- Okcu, Prof. Dr. Naci [yty]. *Şeyh Gâlib Divânı (Giriş)*. Erzurum: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Kültür eserleri: 429.
- (2013). *Şeyh Gâlib Divanı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.-962, Edebi Eserler:29.
- Okumuş, Ömer ve Kalkışım, Muhsin (2008). *Klasik Türk Şiirinde Hazret-i İsâ Kavramı*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Volume 1/5, 534-546.
- Onay, Ahmet Talât (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Oral, Rıfat (2005). *Rivâyet İlimleri Açısından Şemâil-i Şerîf Çalışmaları ve Hz. Peygamber'in Fizikî Görünüşü*. Konya: Ensar Yay.:24-25.
- Öğüt, Salim (1996). Hacerülesved. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 14, 433-435.
- Ömer, Ahmed Ömer (2003). *Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Mûsâ (a.s.)*. (çev. Abdullah Feyzi Kocaer). Konya: Kelebek Yay. Ulu'l-azm Peygamberler Serisi (3)
- Önkâl, Ahmet (1994). Ebû Ubeyde b. Cerrâh. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 10, 249-250.
- Öz, Mustafa (1992). Burak. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 6, 417.

- Öz, Mustafa; Sarıçam, İbrahim (1997). Hâşim (Benî Hâşim). *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 16, 403-405.
- Özcan, Nuri (2005). Muhammed-Türk Mûsikisi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30, 465-466.
- Özdoğan, M. Akif (2005). *Arap Dili ve Edebiyatı Kaynaklarında Hz. Peygamber'in Dil ve Edebiyattaki Yerine Bir Bakış*. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V (4)
- Öztürk, Doç. Dr. Mahmut (2018). *İdeal Bir Gençlik İçin Kur'anî Referanslar*. Peygamberimiz ve Gençlik. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.-1519, Gençlik Kitapları, 9, 27-37.
- Öztürk, Zehra (2017). Edebiyat ve Felsefe İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: Sünbülzâde Vehbî'nin Şiirlerinde Felsefî Unsurlar. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Yıl: 4, S.15, 94-119.
- Uysal, Muhittin (2001), *Tasavvuf Kültüründe Hadis-Tasavuf Kaynaklarındaki Tartışmalı Rivâyetler*, Konya: 296-297.
- Pala, İskender (2003). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: L&M Yay.
- (2006). Türk Edebiyatı-İbrâhîm. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32, 555-556.
- (2012). Türk Edebiyatı-Tufân. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 40, 322- 323.
- Polat, Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet (2005). Seçkin Bir Soy İddiasının Kur'an Açısından Değeri (Hz. İbrahim Örneği). *Konya: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 19, 93-151.
- Sırma, Prof. Dr. İhsan Süreyya (2016), *Peygamberler Tarihi*, Beyan Yay., İstanbul.
- Sinanoğlu, Mustafa (2007). Nübüvvet Mührü. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 33, 291-293.
- Soyak, Zeki (2012). *Kur'an ve Hadis'te Kıssalar, Hisseler 1-2*. Ankara: İlkadım Yay.
- Soysal, M. Orhan (2002). *Eski Türk Edebiyatı Metinleri*. İstanbul: Millî Eğitim Yay.
- Sucu, Nurgül (2009). *Necâtî Divanı'nda Peygamberler*. I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 604-627.
- Şener, İbrahim H. (2001). Türk Edebiyatı-Kârûn. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 24, 520.
- Şentürk, Ahmet Atilla-Kartal, Ahmet (2015). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Tabbara, Afif Abdül-Fettah (1981). Hz. İbrahim , (çev. Doç. Dr. Mehmet Aydın). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24.
- (1998). *Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz Hayatlarından Hisseler Dersler ve İbretler*. (çev. A.Temel-Y. Alkın) İstanbul: Millî Gazete: 596.
- Taşpınar, İsmail (2007). Refref. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 34, 534.
- Topaloğlu, Bekir (2005). Muhammed- III. Dindeki Yeri. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30, 439-441.
- Tunç, Semra (2010). *Klasik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı (Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı), 3/15, 225-259.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* [yty]. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uludağ, Süleyman (1988). Abdülkâdir-i Geylânî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1, 234-239.
- (1999). İbn Haldûn . *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 19, 538-543.
- (2005). Muhammed-IV. İslâm Kültüründe Hz. Muhammed. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30, 448-450.

- (2009). Sidretü'l-Müntehâ . *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 36, 151-152.
- Uslu, Leman (2011). *Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamberlerin Şahsi Tasarrufları*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı.Yüksek Lisans Tezi.
- Uzun, Mustafa (1992). Türk Edebiyatı-Burak. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 6, 30, 417-419.
- (1996). Türk Edebiyatı- Firavun. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 13, 121-122.
- (2000a). Türk Edebiyatı-İbrâhîm. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 21, 272- 273.
- (2000b). Türk Edebiyatı-İsâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 22, 473-475.
- (2001). Kâbe. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 24, 23-26.
- (2003). Türk Edebiyatı-Lokman. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27, 206-208.
- (2005). Türk Edebiyatı-Muhammed. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30, 457-459.
- (2006). Nahîfî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32, 297-299.
- (2013). Yed-i Beyzâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43, 377-378.
- Ünal, Yavuz (2008). Rükâne b. Abdüyezîd. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 35, 284-285.
- Ünver, İsmail (2000). İskender. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 22, 557-559.
- Üzüm, İlyas (2003). Makâm-ı Mahmûd. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27, 413-414.
- Yaraşır, Metin (1996) , *Nedim Divanı'nın Tahlili*, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Yavuz, Salih Sabri (2003). Liva-i Hamd. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27, 200.
- (2005). Mi'rac. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30, 132-135.
- Yavuz, Yusuf Şevki (1991). Âşûrâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 4, 24- 26.
- (2012). Vahiy. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42, 440-443.
- Yaykın, İsa (2014). *Kur'ân ve Hadislere Göre Peygamberlerin Özellikleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- Yazar, Dr. İlyas (2010). *Kânî Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü-3367, Kültür Eserleri Dizisi: 507, e-kitap.
- Yazıcı, Tahsin (1994). Efrâsiyâb. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 10, 478-479.
- Yazıcı, Prof. Dr. İshak (2005). Kur'ân'a Göre Hz. İsâ'nın Ref'i ve İlgili Âyetlerin Yorumlarının Tahlili. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (20-21), 69 -101.
- Yazır, Elmalılı Hamdi (1971). *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Kitabevi Yay.,(6)
- Yenikale, Dr. Ahmet (2017). *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.-3374, Kültür Eserleri Dizisi: 514, e-kitap.
- Yeniterzi, Emine (1993). *Dîvan Şiirinde Na't*. Ankara: TDV Yay.
- , Emine (2002). *Türk Edebiyatında Na'tlara Dair*, Ankara: Türkler, 11, 762-767.
- Yılmaz, Prof. Dr. Hasan Kâmil (2005). Yetimlikten Dürr-i Yetimliğe. *Altınoluk Dergisi*, 231, 006.
- Yorulmaz, Hüseyin (1989). *Koca Râgıb Paşa Dîvânı (Araştırma ve Metin)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- Zavotçu, Doç. Dr. Gencay (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*. İstanbul: Kesit Yay.
- Zülfe, Ömer (2007). Türk Edebiyatı-Refref. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 34, 534-535.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Selvi GÜZ
Doğum Yeri:	Sulakyurt
Doğum Tarihi:	05.07.1984
Medeni Durumu:	Bekâr
Öğrenim Durumu	
Derece:	Okulun Adı:
İlköğretim:	Hakim Mehmet Çakıroğlu İlköğretim Okulu
Ortaöğretim:	Sulakyurt Çok Programlı Lisesi
Lise:	Sulakyurt Çok Programlı Lisesi
Lisans.	Ankara Üniversitesi
Yüksek Lisans.	Selçuk Üniversitesi
Becerileri:	
İlgi Alanları:	Yüzme, klasik sanatlar, resim
Halen Yaptığı İş:	Öğretmen
İş Deneyimi: (Doldurulması isteğe bağlı)	MEB Öğretmenlik
Aldığı Ödüller: (Doldurulması isteğe bağlı)	
Hakkında bilgi almak için önerebileceğim şahıslar: (Doldurulması isteğe bağlı)	
Tel:	05064726919
E-mail:	selvi_guz_06@hotmail.com
Adres:	